

Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Ninkov Olga

EISENHUT FERENC (1857–1903)
ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Művészettörténet Tudományi Doktori Iskola
A Doktori Iskola vezetője: Dr. Kelényi György, egyetemi tanár
Témavezető: Dr. Szabó Júlia† Dr. Bellak Gábor PhD.

A bizottság tagjai:

Dr. Keserű Katalin PhD., egyetemi tanár, a bizottság elnöke
Dr. Baranyi Anna PhD., hivatalosan felkért bíráló
Dr. Tatai Erzsébet PhD., hivatalosan felkért bíráló
Dr. Szőke Annamária PhD., egyetemi docens, a bizottság titkára
Dr. Pataki Gábor PhD., a bizottság póttagja
Dr. Ágoston Julianna, a bizottság póttagja

Budapest, 2009

Tartalomjegyzék

BEVEZETŐ	
A kutatás témája és célja.....	3
Kutatástörténet.....	5
1. A KEZDET	
1.1. Indulás	11
1.2. A Müncheni Akadémia évei és a katonaság.....	15
1.3. Első és második kaukázusi út.....	20
2. SIKEREK IDEJE	
2.1. <i>Gül baba halála</i>	30
2.2. Afrika.....	37
2.3. Alkotói módszer, műterem.....	43
2.4. Eisenhut és Pechán.....	45
2.5. Nemzetközi sikerek.....	47
2.5.1. <i>Rabszolgakereskedés</i>	
2.5.2. <i>Egy álom</i>	
2.5.3. <i>Közzjáték: Hungária</i>	
2.5.4. <i>Gyermekiskola Kairóban és Kakasviadal</i>	
2.6. Eisenhut és Franz von Lenbach.....	70
3. MILLENNIUMI LÁZBAN	
3.1. A New York kávéház.....	72
3.2. A <i>Zentai csata</i>	75
4.2.1. A festmény megrendelése	
4.2.2. A festmény előkészületei és a vázlatok	
4.2.3. A festmény leírása	
4.2.4. A festmény szereplése és állandó elhelyezése	
3.3. Körkép.....	95
3.4. <i>Szent László üldözőbe veszi a kunt</i> és néhány kisebb méretű festmény.....	108
4. FORDULATOK IDEJE	
4.1. Családalapítás.....	115
4.2. A Buharai emír udvarán, és ami utána következett	118
4.3. Utolsó évek, utolsó képek.....	125
4.4. Önálló tárlat.....	133
4.5. Az életmű utóélete.....	136
ÖSSZEGZÉS	143
KATALÓGUS.....	155
KIÁLLÍTÁSOK ÉS DÍJAK JEGYZÉKE.....	200
MELLÉKLET (Színes képek, Dokumentumfotók, Körképszerződés).....	220
FORRÁSOK ÉS IRODALOM.....	229

BEVEZETŐ

A kutatás témája és célja

Eisenhut Ferenc (1857–1903) élete és munkássága több országhoz kötődött és kötődik, ami mindig is megnehezítette életművének áttekintését. Eisenhut bácskai születésű dunamenti svábként az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgára volt. A pesti és a müncheni tanulóveket követően is hű maradt e két központhoz, mint ahogy szülőhelyéhez, Német-Palánkához is. Művészetének ihlető forrását a Kaukázus és Észak-Afrika tájai nyújtották. Festményei egy részét Angliában értékesítette. A Monarchia felbomlásával és az államhatárok változásával azonban az amúgy is szétszórta életmű még inkább szétdarabolódott, lappangó és ismert részei feledésbe merültek, a festő életrajzát idővel az ismeretlenség homálya fedte el, ami lehetetlenné tette életművének ismeretét, művészetének megfelelő percepcióját.¹

Munkánk elsődleges célja Eisenhut Ferenc életrajzának rekonstrukciója, és opuszának feltárása, illetve egy komplex kronológiai sorrend, valamint katalógusjegyzék kidolgozása. További feladatunk a feltárt adatok történelmi és művészettörténeti kontextusban való elhelyezése, és egyes alkotások ikonográfiai vizsgálata.

Vizsgálódásunk tartalma sokrétű és szerteágazó, mivel Eisenhut tevékenységét nem csak a különböző és egymástól távol eső helyszínek jellemezték, hanem festészetének különböző műfajai, témái is. Tanulóveinek végén az orientalista festészet mellett

---

¹ Az 1981-ben Münchenben megjelenő Bruckmanns Lexikon der Münchner Kunst Eisenhutról szóló szócikkét például két mű illusztrálja: az egyik egy arab lovat ábrázoló, magángyűjteményben lévő, Eisenhut életművét tekintve gyengébb mű, a másik az *Egy álom* című a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonából, amely 1979 és 2003 között a XIX. századi festészet állandó tárlatának része volt, de ebben a lexikonban alatta az „ismeretlen helyen” felirat szerepel. = *Bruckmanns Lexikon der Münchner Kunst*, 1981. 411. kép. A magyar művészettörténeti szakma számára ismeretlen adat volt, hogy az újvidéki Szerb Matica Képtára Eisenhut alkotásokat őriz, közgyűjtemények tekintetében a legnagyobb számban. Ez az adat, pontosabban a művek listája 2001-ben látott napvilágot a Képtár monográfiájában = *Galerija Matice srpske*, 2001. 157–158. Úgyisint ismeretlen adat volt, hogy a *Gül baba halála* című festmény, amellyel a festő elsőként nyerte el az állami nagy aranyérmét 1886-ban, majd pedig a király gyűjteményébe került, jelenleg az ankarai Magyar Nagykövetségen található. Nehéz volt a nyomára bukkanni például a *Hunyadi kirohanása Nándorfehérvármál* című festménynek is, mert az a trianoni határváltoztatások után a román állam tulajdona lett, és 1902-es megjelenését követően Magyarországon többé nem hivatkoztak rá, és nem publikálták. Az újvidéki Szerb Matica Képtára szakembereinek kutatási tárgya, az ott őrzött anyag javának természetéből adódóan, nem kötődik a magyar festészetéhez. Számukra is újdonságnak számított, hogy a náluk lévő két vázlat a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található *Ítélet előtt* című festményhez készült, stb.

kötelezte el magát, és erről legnehezebb pillanataiban sem mondott le, de foglalkozott csatakép-festéssel és körképfestéssel is. Az orientalista festészet a Müncheni Akadémián a történeti festészethez hasonló létjogosultságot élvező diszciplína volt, és a festők megszokott életformájától eltérő életvitelt feltételezett – melyben fontos helyet kapott az utazás és a néprajzi érdeklődés. A magyar művészettörténetnek a XIX. század második felében két ilyen festő specialistája volt – Eisenhut Ferenc és Tornai Gyula (1861–1928) – de egyikük élete és munkássága sem került mindeddig feldolgozásra, mint ahogy a magyarországi festők orientalista képeinek kiállításokon történő bemutatása, vagy külföldi orientalista művek magyarországi szereplése sem történt még meg. Kutatásunkkal, reméljük, hozzá tudunk járulni az orientális festészet magyarországi és egyetemes kutatásához és Eisenhut festészetének újraértékeléséhez.

A millenniumi ünnepségek előkészületeiből fakadt a *Zentai csata* (1896) megfestése, amely ma is Zomborban, a valamikori Bács–Bodrog Vármegyházán található, és Eisenhut legtöbbet publikált műve. Az alkotás népszerűsége árnyékot vetett Eisenhut orientalista festészetére. Célunk, hogy az életmű szemléletében keletkezett egyensúlyeltolódást helyrehozzuk, és pótoljuk a *Zentai csata* történetéről és formai, ikonográfiai sajátosságairól szóló ismeretek eddigi hiányát.

Eisenhut a millenniumi ünnepségekhez kötődő aktivitásai közül a New York-palota kifestése életművének nem annyira jelentős láncszeme, mert csupán Magyar Mannheimer Gusztáv terveinek megvalósításában vett részt, azonban az épület 2003-as helyreállítása aktuálissá tette Eisenhut nevét ebben a vonatkozásban is. Ettől fontosabb a festő *Hódoló díszfelvonulás* című körképe, melyet a műfaj sajátosságainak megfelelően társszerzőkkel hozott létre. Eisenhut körképe esetében a magyarországi körképek egyik utolsó példájáról van szó, amely dokumentumértéke (arcképek, épületrészletek, pl. a Hentzi-emlékmű) mellett értékes betekintést nyújt a budapesti művész társulások rendszerébe, és a körkép munkálatainak folyamatába is.

Eisenhut festői tevékenységének marginális síkján jelentkezik a tájkép, a csendélet és a portré művelése, valamint az illusztráció, azonban ilyen jellegű munkái is szorosan hozzátartoznak életművéhez és a XIX. századi magyar művészettörténet fejezeteihez. Különösen hasznos információkat hordoznak helytörténeti értékű tájképei, melyeket eddig sem a helytörténeti, sem a művészettörténeti szakirodalom nem ismert. Feladatunk, hogy a művész ilyen alkotásait is kellő kontextusban ismertessük.

Köztudott, hogy festészeti munkásságán kívül Eisenhut életútját a szervezői és a magyar művészeket Münchenben támogató tevékenysége jellemezte, valamint a német művészek pesti kiállító-tevékenységét segítő törekvései is. Ezzel a bajor és magyar

művészeti kapcsolatok fejlődéstörténetének részévé vált, és semmiképp sem elhanyagolható az ezzel kapcsolatos adatok feltárása és közzététele.

Kutatástörténet

Eisenhut Ferenc életét és munkásságát ismertető első összefoglalás 1889-ben jelent meg, Szana Tamás tollából, aki a festő munkássága korai szakaszára és első sikereinek idejére világít rá. A közlemény erénye a hitelesség, mivel feltételezhető, hogy az életrajzi adatokat maga a festő szolgáltatta a szerzőnek, aki kortársa volt, és ismerte addigi festését és annak fogadtatását. A publikációban közzétett adatok későbbi lexikonok szócikkeiben, valamint ismertető jellegű munkákban fordulnak elő. A Szana által közzétett rajzok és festmények is hasznos adalékkul szolgálnak az életmű 1883 és 1889 közötti szakaszának feltárásához.

A festő halálakor megjelenő hosszabb méltatások, elsősorban Malonyai Dezső és Ambrozovics Dezső írásai, szintén Eisenhut életrajzi adatait gazdagítják. Malonyai empátiával, mint barátot mutatja be, tehát elsősorban lelki alkátát és a kelet szerelmesét tárja elénk. Ambrozovics néhány olyan adatot sorol fel Eisenhut utolsó éveiből, amely csak a beavatott kortárs számára volt ismert, másrészt első ízben állítja össze a szerző harmincegy nevezetesebb festményének kronológiáját.

Eisenhut életművének első retrospektív jellegű áttekintését halálát követően Budapesten megrendezett tárlata tette lehetővé. Divald Kornél ekkor az életmű olyan pontos jellemzését, az adatok és művek olyan találó és rövid szintézisét nyújtja, mint előtte senki más. Írását a művészettörténész szakma több mint száz évre elfelejtette, mi viszont többször is hivatkozunk rá.

További támpontot jelentett számunkra Szendrei János–Szentiványi Gyula 1915-ben közzétett *Magyar képzőművészek lexikonjának* Eisenhutra vonatkozó szócikke, melynek újdonsága a kitüntetések és a kiállítások felsorolása, valamint a bő bibliográfia.

Eisenhut művészete felé a figyelem az ötvenes évek elején fordult újra, a müncheni magyar és a délvidéki magyar festészet áttekintései kapcsán. Ekkor jelent meg Lyka Károly *Magyar művészetlet Münchenben 1867–1896* című könyve, ahol egy tágabb kontextusban kiemeli Eisenhutnak a magyar művészek müncheni tárlatokon való részvétele érdekében tett fáradozásait, és műtermének mindeddig egyedüli leírását adja. Fontos megjegyzése az is, hogy Eisenhut népszerűvé válásának, a kiállításokon elért sikereinek egyik

oka, hogy festményeit a német fametszőintézetek és kliségyárak reprodukálták.² Lyka azonban Eisenhut festészetét ironikus hangnemben közelíti meg, mert a Müncheneri Akadémia festőnövendékeként (1887–1891), aki számára a Nagybányai Művésztelep megalakulásának éve (1896) jelentette a fordulópontot, élesen szembefordult a Piloty és Benczúr által képviselt akadémizmussal és követőivel.³ Lyka a téma- és a történelemmentes szabad festészet mellett foglalt állást. Megértően jegyzi ezért meg Eisenhutról: „Állandóan a müncheni légkörben élve, ezt a veszedelmet észre sem vehette. [...] Keleten festett néhány tanulmányfeje frissességével, közvetlenségével mutatja, mit rontott rajta környezete.”⁴

B. Szabó György koncepciója szerint az 1952-ben Palicson megrendezésre kerülő Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállításán Eisenhut művei is szerepeltek.⁵ B. Szabó egy áttekintésében megszünteti azt a rossz óment, amit Szenteleky Kornél teremtett Eisenhut körül Pechán József halála után.⁶ B. Szabó György ezt írja „[...] a festői tematika bizarrsága ellenére is józanul, lehiggadtan közli velünk az eseményeket, és kiváló kompozíciókészséggel vetíti elénk a keleti utcajelenetet. Eisenhut legnagyobb erénye a festőiségében rejlik. Tónusokban fest, rendkívül gazdag skálájú szürkék és barnák finoman hangszerelt játékát figyelhetjük meg művén. Rajzai jó megfigyelőkészségéről tanúskodó vázlatok, melyeket keleti utazásai során rögzített le.”⁷

Az első monografikus jellegű kutatásra szintén az 1950-es évek elején került sor Müller Béla–Polyato tevékenysége révén, aki nemzetisége és az Eisenhut család hasonló sorsa miatt látott a feladathoz. Müller bácskai sváb családból származik, képezése szerint rajztanár. Kiállítói és pedagógiai tevékenysége mellett művészetről írott cikkei az újjvidéki Dan-ban, a Reggeli Újságban, a Werbaser Zeitung-ban, a belgrádi Lloyd-ban jelentek meg, de komolyabb művészettörténeti kutatással nem foglalkozott.⁸ A második világháború alatt

² Lyka Károly, 1982. 15–17.

³ Dancs Mária, 1996. 152.

⁴ Lyka Károly, 1982. 17.

⁵ Ninkov K. Olga, 2002.

⁶ Szenteleky Kornél, 1923. 12.

⁷ B. Szabó György, Képzőművészetünk a mérlegen. A palicsi tárlat néhány tanúsága. Hid, 1952 / 7–8. sz. 478–484. = B. Szabó György, 1989. 72–82.

⁸ Müller Béla (Topolya, 1896 – Salzburg, 1976) életrajzát Eisenhut Ferenc hagyatékát kutatva ismertük meg. Müller Béla 1896. november 27-én született Müller Gyula, topolyai kereskedő és a kamenai származású Mayer Mária harmadik gyermekeként. Topolyáról Újjvidékre költöztek, ahol apjának a Futaki utcában volt élelmiszer-kereskedése. A gimnázium után az első világháborúban katonának mozgósították, de amikor felfemerült annak a lehetősége, hogy az Akadémiára iratkozással a katonaságból elbocsájtást nyerjen, beiratkozott a budapesti Képzőművészeti Akadémia festő szakára. A két világháború között aktív tagja volt a Vajdasági Független Festőcsoportnak, és alkotásaival szerepelt az 1928-as verbázi és topolyai kiállításokon. Újjvidéken 1931-ben a jugoszláviai német kisebbség művészeti tárlatán, Szabadkán 1932-ben a Bácskai művészek kiállításán, Belgrádban 1937-ben pedig a Cvjeta Zuzoric Képtár II. grafikai tárlatán. A Bácskai Művészek gyűjteményes és eladással egybekötött kiállításán, melyet 1932-ben a szabadkai Városháza előcsarnokában rendezett meg Jovan Milekić, a Bácskai Képtár tulajdonosa, Müller következő

Baján tanított a német polgári iskolában, majd családjával Salzburgban telepedett le. Először a Kelet-Európából menekült németek táborában, majd egy amerikai oktatási központban tanított, végül Salzburgban, az ottani reálgimnáziumban oktatott, és folytatta kiállítói és dekoratív festészeti tevékenységét. Eisenhut volt az egyetlen festő, akit éveken át kutatott. Müller németül publikálta Eisenhut munkásságát ismertető rövidebb írásait.⁹ Önálló füzetként *Franz Eisenhut – Ein donauschwäbischer Maler orientalischen Lebens* címen 1966-ban Bécsben jelent meg kutatásának rövidített változata.¹⁰ Az egyetlen írás, amelyre Müller hivatkozott, az Ambrozovics Dezső 1903-ban megjelent nekrológja, amit saját kutatásával egészített ki, sajnos több téves adattal is. Müller nagy érdeme azonban, hogy az enyészettől mentett meg néhány Eisenhut készítette fotót, levelet, és a festő magánéletéről szóló fontos adatot, melyeket a festő özvegyétől, Eisenhutné Raichl Adriennától (1879–1965) és a festő újvidéki rokonaitól gyűjtött. Ezek a fotók és adatok nem jelentek meg az említett kis füzetben, de Müller Béla lányainak köszönhetően eljutottak hozzánk.¹¹

Eisenhut művészettörténeti kutatása még váratott magára, mivel parciális kutatásokra addig nem kerülhetett sor, amíg az intézményekben és a tudományon belül nem készültek el a nagyobb áttekintések. Így 1973-ban a szabadkai Városi Múzeumban létrejövő, a *Magyar képzőművészek alkotásai a Vajdaságban 1830–1930 című* képtár, illetve kiállítás sok idő után újra szerepeltette Eisenhutot, de ami ettől még fontosabb, lehetőséget teremtett további művek gyűjtésére és a kutatásra.¹² A kutatást azonban hátráltatta az a nagyon negatív hozzáállás, amely a magyar művészet áttekintésében publikált pár mondat kicsengéséből volt érezhető. Eisenhutot rossz példaként hozták fel, aki Benczúr követőjeként Vágó Pállal, Paczka Ferencsel és másokkal együtt előnyt élvezett a megbízásoknál, a vásárlásoknál és méltányoló kritikáknál. Egy másik mondatban egyenesen Benczúrral egyenrangú privilégiumokkal rendelkező történelmi festőként

---

alkotásai szerepeltek: Jovan Vasić igazgató arcképe – magántulajdon; Gajer Pál feleségének arcképe és egy csendélet – magántulajdon; Futurista tanulmány, aktok. Több helyen tanított, többek között a szenttamási állami gimnáziumban (1920–1924), és az újverbázi állami gimnáziumban (1933). A belgrádi I. Sándor király fiúgimnáziumban (Muška gimnazija Aleksandra I) mint rajz- és szépirodatanár, gyűjteményőr és német konverzációt előadó tanár dolgozott az 1933/34-es, 1934/35-ös, 1935/36-os, 1936/37-es, 1937/38-as, 1938/39-es és az 1940/41-es tanévben. Tanítók és tanárok számára 1940-ben, saját kiadásában jelentette meg gyermekrajzokról szóló pedagógiai-lelektani tanulmányát (Bela Miler: *Dečje crtanje u kući i školi* – sa 34 slike u tekstu. Štamparija Svetlost, Beograd 1940). Számos művészeti, ipari és tudományos fordítását is közreadták, emellett Ivo Andrić első magyar fordítójaként is számon tartják (*A muszafirhanában – U musafirhani* = Kalangya, Novi Sad, I-2., VI. 1932). = Ninkov K. Olga, 2007-a.

⁹ Müller, Adalbert 1958; Müller, Adalbert–Polyato 1961. 1963.

¹⁰ Müller, Adalbert, 1966. Szerb fordításban: Miler, Adalbert Poljato, 2003.

¹¹ Müller (Adalbert) Béla Eisenhutra vonatkozó hagyatékát Salzburgból 2005-ben Müller gyermekei küldték el kutatásunkat segítő szándékkal, amit dr. Vladimir Panić közvetítésével kaptunk kézhez. Ezért nagy köszönet illeti dr. Miller Adriennét, Stabenhorst Isoldét és dr. Vladimir Panićot.

¹² Duranci, Bela, 1973; Ninkov K. Olga 2004.

említik, akinek ilyen irányú tevékenysége miatt a magyar művészek, részben a müncheni piac hatására is, egyre jobban az életképek felé fordultak. A művészi ízlés sekélyességét, a magyar művelődéspolitikát öntelt, gyanútlan provincializmusát látják abban, hogy a *Gül baba halálát* jóval nagyobb áron vették meg Szinyei Merse Pál *Majálisánál*.¹³ Eisenhutot az állami nagy aranyérem odaítélése kapcsán „egy jelentéktelen orientalista festő”-nek nevezik, és a díjak kiosztása összevisszaságának bizonyítékát látják abban, hogy Munkácsyt, Benczúrt és Lotzot megelőzve kapta meg a díjat.¹⁴ Ma már tudjuk, hogy ezek az állítások nem körültekintőek, felületesek, sőt egy részük téves is, Eisenhutra nézve pedig egyenesen sértőek.¹⁵ Mindezek ellenére, a Magyar Nemzeti Galéria XIX. századi művészetet bemutató állandó tárlatán 1979-től helyet kapott Eisenhut egy festménye, az *Egy álom* (1891).

Az előrelépést és szemléletváltást az 1980-as évek hozták. A magyar művészet 1890–1919 időszakára vonatkozó művészettörténeti áttekintés már sokkal pontosabban és körültekintőbben fogalmaz, konkrét adatokkal támasztja alá, és sokkal színesebben és megfelelő kontextusban mutatja be Eisenhut tevékenységének néhány mozzanatát (a millenniumra festett *Zentai csata* című történelmi képet és a körkép megrendelését, az állami nagy aranyérmet, a műlapon megjelenő *Kegyvesztett* című festményét, Petőfi verseinek illusztrációit).¹⁶ Illusztrációként két olajfestménye szerepel a könyvben, a *Zentai csata* és *Gül baba halála*, valamint ez utóbbinak egy ceruzavázlata. Orientalista festészetével kapcsolatban megemlítik, hogy Iványi Grünwald Bélával utazott a kilencvenes években Kairóba,¹⁷ és hogy Tornai Gyula orientalista festészetéhez képest Eisenhut „müncheni tanulmányai letisztultabb, akadémikusabb színezetűvé, józanabbá hangolják képeit, biztosabban és szabadabban komponál, ízlése is elfogadhatóbb.”¹⁸ Ezzel egy időben született meg a magyar orientalista festészet egy időszakát szemlélő első tudományos munka, ami szintén jelentős előrelépést jelentett. Sinkó Katalin 1830–1870 időszakra vonatkozó áttekintése *Orientalizáló életképek* címen,¹⁹ azért is fontos, mert

13 Végvári Lajos, A magyar művészet a XIX. század második felében = *A magyarországi művészet története*, 1970. 423. 435.

14 Genthon István, A magyar művészet a millenniumtól a Tanácsköztársaságig = *A magyarországi művészet története*, 1970. 423.

15 Ezek az állítások némelyikének a kutatás ellentmond, másokra magyarázatot talál. Most csak egy példára térünk ki. A festmények vásárlásának különböző módjai és forrásai voltak: Eisenhut *Gül baba halála* című festményét a király vásárolta meg, Szinyei Merse Pál *Majális* című (1873) festményét az állam (1896). Ugyanakkor azt is tudni lehet, hogy Szinyei Merse Pál festményei közül is volt királyi vásárlás (*Oculi*, 1894). = *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995. 366. 376.

16 *Magyar művészet 1890–1919*. 1981. 81. 135. 138. 164. 445.

17 Telepy Katalin, Iványi Grünwald Béla (1867–1940) = *Magyar művészet 1890–1919*. 1981. 301.

18 Bernáth Mária, A félreértett realizmus. Müncheni realizmus – Mücsarnoki művészet = *Magyar művészet 1890–1919*. 1981. 225.

19 Sinkó Katalin, 1981.

rámutat azokra a lényeges társadalmi jelenségekre, amelyek a romantika idején lehetővé tették a keleties képek befogadását, és egyben előzményei voltak annak a folyamatnak, amelynek Eisenhut festészete része volt. Staud Géza tollából, jóval előbb, 1931-ben jelent meg *Az orientalizmus a magyar romantikában* tanulmány, amely a témát a magyar irodalom szempontjából vizsgálja.²⁰

A nyolcvanas évek derekán jelent meg Szabó Júliának a XIX. század festésétét áttekintő tanulmánya színes reprodukciók kíséretében.²¹ Ekkor készült a *Lélek és forma* című kiállítás és szöveggyűjtemény is, amely az 1896–1904 időszakra összpontosítva mutatta be a magyar művészetet, és itt a millenniumi ünnepre, valamint a körképekre is kiterjedt a kutatók figyelemé.²² Sinkó Katalin megvilágítja Eisenhut körképfestő tevékenységének a kontextusát, amit 1993-ban *A historizmus művészete Magyarországon* című művészettörténeti tanulmánykötet fog tovább bontva feltárni.²³ Amellett, hogy konstruktív összegzések és felismerések jelennek meg, sajnos újra helyet kapnak Eisenhutra és a XIX. század második felének festészeti orientalizmusára nézve a degradáló, nem tudományos, hanem személyes meglátáson alapuló mondatok, például: „A zsáner műfajában a történeti mellett talán az orientális témával foglalkozó képek ébresztik a legnagyobb ellenszenvet.”²⁴ A társasági festészet szemszögéből vizsgálva a historizmus festésétét Szabadi Judit Eisenhut orientalista festményeivel kapcsolatban viszont új felismerésekig jut el: „Ha az ő *Rabszolgakereskedés* (1888) című képe nem is éri el Giraud hasonló című képének izgató érzékiségét, valamit már felvillant belőle, hogy az *Ítélet előtt* (1890) című hatalmas vásznán egyenesen meghökkentsen a leszbikus szerelem asszociációját és valami sötét szadizmust is felkeltő ábrázolásával. *Egy álmom* című képe pedig már-már szimbolikus sugallatú alkotás [...]”²⁵

A XIX. század magyarországi művészkultuszáról és műpártolásáról szól az a tényfeltáró, 1995-ben a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett kiállításához kapcsolódó kiadvány, melyben feldolgozásra kerülnek Eisenhut pályáját is érintő fontos fogalmak, jelenségek és folyamatok.²⁶ A katalógus koncepciója és szövegeinek egy jelentős része Sinkó Katalin nevéhez fűződik. Ezzel a vállalkozással szinte egyidőben született meg és vette kezdetét a XIX. századi magyar–bajor kulturális kapcsolatok feltárását szolgáló

20 Staud Géza, 1999.

21 Szabó Júlia, 1985.

22 *A Lélek és Forma* elnevezésű, a magyar századforduló művészetét bemutató tárlat katalógusában említés esik a millenniumi ünnepről, illetve a kiállításról és a körképtől = 1986. 15–17.

23 *A historizmus művészete Magyarországon*, 1993.

24 Bernáth Mária, Stíluscendenciák a millenáris kiállítás festészeti anyagában = *A historizmus művészete Magyarországon*, 1993. 162.

25 Szabadi Judit, A társasági festészet = *A historizmus művészete Magyarországon*, 1993. 194–195.

26 *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995.

tudományos munka, különös tekintettel a Müncheni Királyi Képzőművészeti Akadémia és a magyar képzőművészet kapcsolatára.²⁷ Szerzője, Kovács Ágnes azóta is töretlenül folytatja kutatásait, és adja közre azokat különböző publikációkban.²⁸ Az idén a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett *München | magyarul – Magyar művészek Münchenben 1850–1904* című kiállítás kapcsán több értékes tanulmány és egy tekintélyes műtárgylista jelent meg ebben a témakörben.²⁹ Az orientális festészet sajnos itt sem került feldolgozásra, és csak az életképek kategóriáján belül kerül említésre, holott az ehhez a körhöz tartozó alkotóknál ettől sokkal szerteágazóbb és nagyobb a jelentősége. Az orientális érdeklődés ugyanis több festőnél is jelentkezett (Bruck Miksa, Iványi Grünwald Béla, Márk Lajos, Paczka Ferenc, Pap Henrik, Vágó Pál, Vastagh Géza),³⁰ de magyar specialistája is akadt, mint Eisenhut Ferenc.

---

27 Kovács Ágnes, 1994.

28 Kovács Ágnes, 1996, 2001, 2007, 2009.

29 *München | magyarul*, 2009.

30 Bruck Miksa, *Mustapha kávéház Szarajevóban* (1893), Márk Lajos, *Gróf Teleki Sámuel a Zanzibári szultán jelmezében* (1889), Paczka Ferenc, *Emese álma* (1884), Pap Henrik, *Hadizsákmány* (1889), ifj. Vastagh György, *Tevehajcsár* (1893), Vastagh Géza, *Kakasviadal* (1902) stb.

1. A KEZDET

1. 1. Indulás (1857–1877)

Eisenhut Ferenc Német-Palánkán született 1857. január 25-én,³¹ a palánkai Eisenhut György és a bukini Szommer Teréz hetedik gyermekeként.³²

Német-Palánka (ma Bács-Palánka) Duna menti település, egyike volt a három Palánka nevet viselő, egymás mellett levő településeknek. Ó-Palánkára a török háborúk befejezése után osztrák katonák kerültek, majd Mária Terézia császárnő és II. József rendeletei nyomán 1764-65-ben és 1786-ban is telepítéssel került ide német lakosság. A telepítéseknek köszönhetően jött létre Ó-Palánka mellett 1770-ben Új-Palánka, majd közöttük 1807-ben Német-Palánka.³³

Eisenhut Ferenc is dunamenti német családból származik. Az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde beiratási lajstroma rögzíti, hogy anyanyelve német.³⁴ Édesapja eredetileg pintérmester volt, de mivel megélhetési gondokkal

---

31 Francisus született 1857. január 25., apja Georg Eisenhut, anyja Therezia Sommer, r. katolikus, címe 279. N. Palanka = Matricular Baptistorum Ecclesiae r.cath. Palánka 1852. I/1 – 1862. XII/31. Palánka Községi Hivatalának Anyakönyvi adattára. A születési dátum a budapesti Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda 1876/77. iskolaévre vonatkozó törzskönyvében is 1857. január 25. = Magyar Képzőművészeti Főiskola (a továbbiakban MKE) Levéltára 11/a. Országos M. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde beiratási lajstroma 1876/77.

32 A legidősebb gyermek István (Stephan) 1866-ban elesett Königrätznál, a másodiknak József (Josef) született. Utána következtek Terézia (Theresia), Fülöp (Philipp), Magdolna és Georg, aki tizennyolc évesen halt meg; a festő hetediknek született. Őt követték Katarina, majd egy ikerpár, amely nem maradt életben, végül Urbán, aki két évet élt, és Paul, aki 1941-ben nyolcvanéves korában hunyt el. = Müller Adalbert - Polyato, 1966. 5; Miler, Adalbert Poljato, 2003. 75; Szana Tamás 1889-ben írja, hogy a festőnek nyolc testvére volt 1866 körül. = Szana Tamás 1889. 34; Eisenhut Fülöp Magyarország iparosainak és kereskedőinek 1892-es összeírásában, a „Vendéglősök és szállodások” csoportjában szerepel Német-Palánkán = *Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím és lakjegyzéke*, 1892. 912.

33 A németek Bácskában és Bánáthban való nagyobb mértékű betelepítése Mária Terézia császárnő rendeletére 1762-ben indult meg. Bukinba 1749 és 1750 között Grassalkovich telepített németeket Felső-Németországból. Cothmann kamarai biztos 1763-ban a környéken járva, Palánkát a legnépesebb rác falvak egyikének mondta. Mivel az 1764–65-ben ide telepített németek és a szerbek között kulturális különbségeik miatt viszályok keletkeztek, 1770. május 28-án a királyi kancellária elrendelte, hogy a két nemzetiséget különítsék el. Így született a határok arányos elosztásával a rác Ó-Palánkától nyugatra eső Új-Palánka, római-katolikus német lakossággal. A két rész közé 1786-ban ismét németeket telepítettek, és létre jött 1807-ben Német-Palánka is. Idővel a három helyiség összeolvadt, az újonnan kialakult települést pedig Bács-Palánkának (Bačka Palanka) nevezték el. = Eimann Johann, 1822. 35; Iványi István, 1906. 81–85; Csetri Károly, 1936. 25–52; Jankulov, Borislav, 2003. 38.

34 MKE Levéltára 11/a. Országos M. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde beiratási lajstroma 1876/77.

küszködött, Ferencet tízéves korában kivette az iskolából.³⁵ Otthon foglalkoztatta, miután, hogy sorsán lendítsen, bormérést nyitott. A fiú, ahelyett, hogy a vendégek körül forgolódott volna, örökösen csak rajzolt, másolta a képeslapokat. „A szülők, látván, hogy így mi sem lesz belőle, egy napon összecsomagolták azt, amije volt, s Pestre küldték testvérbátyjához, ki egy vasáru üzletben volt alkalmazva”.³⁶ Pestre kerülve másfél évet egy könyomdában dolgozott, és három hónapon át vasárnaponként eljárt a reáliskolába, hogy rajzolni tanuljon. Amikor visszakérült bátyjához vaskereskedő inasnak, továbbra is „hacsak hozzá juthatott, másolta a fametszeteket, címereket festett s boltok fölé készített czifra föliratokat.”³⁷ A fennmaradt levelek közül néhány saját kezűleg készített újévi üdvözlőlap példázza korai rajztevékenységét és versfaragói készségét, valamint szüleihez fűződő meghitt viszonyát. Tizennégy évesen 1871-ben készít egy lapot, melynek közepén a magyar címer és Szent István koronája látható, s felette németül „Geliebte Eltern”, alatta pedig „Franz Eisenhut” olvasható. Kétoldalt a szőlőindák közötti tekercesken, szintén németül, egy verses szöveg áll. A verssorok kezdőbetűiből a levélíró édesapja, Georg Eisenhut neve olvasható ki.³⁸ Egy fennmaradt adat szerint azonos évre datálható az Újpesti Színház egyik díszletének megfestése és az ottani *Liebhäberbühne* (Színházbarátok Köre) helyiségének művészi kialakítása.³⁹

Számunkra ismert figurális rajzai közül az első 1872-ből származik (kat. 88.), egy kisfiút ábrázol kalappal és bottal, elől- és hátulnézetből. A rajz, másolással készült előkép után, mint ahogy pár évvel később, 1875-ben, másolatot készített Munkácsy Mihály (1844–1900) *Síralomház* (1869) című festményéről. Erről a másolatról „egy ismert festő elismeréssel nyilatkozott”,⁴⁰ aki Telepy Károly (1828–1906) pesti festőművész is lehetett, hiszen őt említik Eisenhut felfedezőjeként.⁴¹ Adat szól arról, hogy a következő évben Eisenhut és Telepy ismerték egymást, mert Eisenhut részt vett Telepy ingóságainak

³⁵ Szana Tamás, 1889. 34–35. A budapesti Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda 1876/77. iskolaévre vonatkozó törzskönyve közli, hogy Eisenhut két elemít végzett. = MKE Levéltára 11/a. Országos M. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde beíratási lajstroma 1876/77.

³⁶ Szana Tamás, 1889. 34.

³⁷ Szana Tamás, 1889. 34–35.

³⁸ „Geliebte Eltern. Gottes Schimmer / Erleuchtet wahr / Oben kündet immer / Reich das Neujahr / Glücklichen Ihren Händen dar / Eh ich noch wankte / In Schritt noch schwache war / So Ihnen nicht dankte / Erhiltet Ihr mich vor Gefahr / Nun will ich mich bestreben / Herlich Ihnen dank zu geben / Und verbleibe gut / Treu Ihr Sie liebe der / Franz Eisenhut.” = Müller Béla *Eisenhut als Mensch*, kézirat, 63. A vers fordítása: Égi fény világít a fellegekről és gazdag Új esztendő hoz. Köszönhetően az Önök kezeinek az én léptem még erős, hálás vagyok, hogy óvtak engem a veszélyektől. Most pedig arra törekszem, hogy hálámat kifejezzem.

³⁹ Müller Adalbert–Polyato, 1966. 5; Miler, Adalbert Poljato, 2003. 76.

⁴⁰ Szana Tamás, 1889. 35.

⁴¹ Szentiványi Gyula, MTA-MTI Lexikon osztály 45. kötet, 3745.

megmentésében az újpesti árvíz területén szervezett mentőakció során.⁴² Telepy 1861 és 1880 között a Képzőművészeti Társulat titkáráként működött, haláláig pedig, mint műtárosa játszott fontos szerepet a korszak képzőművészeti életének irányításában. „A magyar művészek között szinte egy sem akadt, akinek valami szívességet ne tett volna, önzetlensége közmondásos volt.” – írják róla.⁴³ A dicséret után Eisenhut elhatározta, hogy festő lesz.⁴⁴ Kieszközölte, hogy mint vendég naponta két órát bejárhasson rajzolni a Mintarajztanodába.⁴⁵ Ezt a tényt támasztja alá az intézmény 1876/77-es iskolaévre vonatkozó törzskönyve, amely szerint abban és az előző iskolaévben vendéghallgatóként volt jelen. A törzskönyvben ez áll: „Apja György, vendéglős Palánkán. Két elemít végzett, majd a mintarajztanoda hallgatója volt az előző tanévben is. Anyanyelve német, tud magyarul és szerbül. Újpesten, a Fő utca 13. szám alatt lakik. Festő akar lenni.”⁴⁶ Eisenhut életének erről az időszakáról így írnak: „Délutánonként a kereskedésben dolgozott, reggel pedig Új-Pestről szépen besétált Pestre az Andrássy útra, hogy szobrok és élő minták után rajzolgasson. És ez így ment két éven át napról napra, anélkül, hogy a fárasztó út kényelmetlenségei kedvét szegték volna.”⁴⁷

Eisenhut Ferenc az 1875/76-os és az 1876/77-es tanévben volt az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde vendéghallgatója, tehát csak pár évvel az intézmény létrejöttét követően, hiszen az 1871-ben alakult.⁴⁸ Eisenhut életrajzában itteni tanáraiként két név van feltüntetve: Székely Bertalan (1835–1910) és Greguss János (1837–1892).⁴⁹ Ami a rajzolás és festésről illeti, Székely Bertalan történelmi- és freskófestő Bécsben és Münchenben magas szintre fejlesztett akadémiai módszereinek abban az időben Magyarországon nem volt hasonló művelője.⁵⁰ Székely 1871 és 1905 között az alakrajz és festés legmeghatározóbb és legnagyobb hatású tanára volt, Greguss János pedig kezdetben Székely tanársegédje, majd az alakrajz rendes tanára volt.⁵¹ Az alakrajz oktatása az akadémiai hagyományokat követve a fokozatosságra épült, s Eisenhut is előbb szobrok,

42 ua.

43 Telepy Katalin, 1980. 23.

44 Müller Béla, *Eisenhut als Mensch*, kézirat, 63.

45 Szana Tamás, 1889. 35.

46 MKE Levéltára 11/a. Országos M. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde beíratási lajstroma 1876/77.

47 Szana Tamás, 1889. 35.

48 Széphelyi György, 1981. Az intézet 1908-ban az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola nevet vette fel.

49 Ambrozovics Dezső, 1903. 253; Szendrei János–Szentiványi Gyula, 1915. 428.

50 Szabó Júlia, 1992. 16.

51 Szőke Annamária: Alakrajz és festés, Az iskola története 1871 és 1921 között. = *A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig*, 2002. 16. 320.

majd élő minták után rajzolt. Az intézmény rajzgyűjteményében nem maradt fenn rajza, de ha a más növendékektől származó munkákat megnézzük, feltételezhetjük, hogy a jelzet nélkül, ceruzával, némely esetben fekete krétával készült; rudat, vagy botot fogó, főleg háttal álló férfiakot Eisenhut hagyatékának korai, ebben az intézményben keletkezett alkotásai. (kat. 89–96.)

Az általunk ismert adatok bizonytalanok abban, hogy a palánkai Mezey Károly ügyvéd és a Harlekovity gyógyszerész által biztosított húsz gulden a pesti, vagy a müncheni képzést, esetleg mindkettőt segítették-e elő. Eisenhut a kezdeti pénzügyi támogatást e két jóakarójának köszönhette, mint ahogyan szüleinek beleegyezését is.⁵² Mezey Károlynak (1839–1899) nagy érdemei voltak szülőhelye, Palánka felvirágoztatásában: ő hozta létre a Palánka-feketehegyi vasutat, nevéhez fűződik a palánkai diszes kaszinó, a tűzoltóegylet, a magyar kisdóvó, a polgári fiú- és leányiskola, a palánkai takarékpénztár, a gázvilágítás stb. Szülőhelyének tett szolgálataiért mellszobrot emeltek neki a kaszinó parkjában – a mellszobor Radnai Béla alkotása. Mezey jótettei közé tartozott a szegények és a tehetséges fiatalok segítése is.⁵³ Eisenhut Ferenc élete döntő pillanataiban nem felejtette el jötevőjét.⁵⁴ Hogy mennyire szüksége volt Mezey pártfogására, bizonyítja egy sok évvel későbbi történet, amely híven tükrözi a közvéleményt, így a család hozzáállását is: Eisenhut mint avatott festő látogatást tett nagynénjénél, Rózánál Dunabökenyén. Miután gazdagon megvendégelték, nagynénje nem állta meg szó nélkül és megkérdezte: „Miért nem élsz közöttünk? Látod milyen szép tehenem van, mennyi disznóm, nagy házam, tágas szobáim, milyen nagy az udvarom és szőlőskertem. Ha te itthon szobafestő lennél rövid időn belül neked is ennyi mindened lenne, mint nekem.” Erre Eisenhut ezt felelte: „Ha én kondát festenék a legkisebb malacért is többet kapnék, mint amennyit a te gazdaságod ér.” A nagynéni nem haragudott meg ezért, de nem hitt neki. Hazafelé tartva Eisenhut egy útmenti feszület tövében pihenő kondást pillantott meg – levázolta, majd odairta a magának tett ígéretét. Később, egy kiállításon, a vázlat alapján készült festményt borsos áron adta el, és erről nyomban értesítette nagynénjét is.⁵⁵

Mezey Károly közhasznú tevékenysége is bizonyíték arra, hogy az erősödő

⁵² Szana Tamás szövege a szülők segítségét említi a müncheni tanulmányok kezdetén = Szana T. 1889. 35. Müller Béla Mezeyt és Harlekovityot említi a pesti mintarajztanodai képzés segítségével = Müller Adalbert –Polyato, 1966. 6.

⁵³ Mezey Károlyról = *Magyarország vármegyéi és városai*. Bács-Bodrog vármegye, II. kötet, 1909. 528; Müller, A. 1958. 89–90; Ressely, O. 1958. 79–80; Bogdanović Ž. – Tomić P., Romelić J. – Plavša J., Lazić L.– Kralj Đ., 1997. 139.

⁵⁴ Lásd a *Családalapítás* fejezetet

⁵⁵ Müller Béla, *Eisenhut als Mensch*, kézirat, 67–68.

közneemes rétegnek vagy polgári értelmiségnek kultúrateremtő szerepe volt a XIX. századi Magyarországon.⁵⁶

1.2. A Müncheni Akadémia évei és a katonaság (1877–1883)

Eisenhut Ferenc húsz évesen, 1877. október 25-én iratkozott be a müncheni Bajor Királyi Képzőművészeti Akadémiára.⁵⁷ Egyike volt azon magyar területéről érkező nagyszámú növendéknek, akiknek aránya a szabadságharc bukását (1848/49) és a kiegyezést (1867) követő években megnőtt.⁵⁸ München magyar növendékeinek számát az állami ösztöndíjak is segítették.⁵⁹ Eisenhut az akadémia első esztendeje után, 1878-ban, 300 forint magyar állami ösztöndíjban részesült, melyről a pesti Vasárnapi Újság számolt be: „A közoktatási miniszter Michalek Lajosnak, Lederer Richárdnak, Gyárfás Jenőnek, Eisenhut Ferencnek, Innocent Ferencnek 300-300 forint festészeti, Kiss Györgynek és Klein Árminnak 300-300 forint szobrászati, végül Aggházy Károlynak 400 forint zenészeti ösztöndíjat engedélyezett.”⁶⁰ Eisenhut a juttatásnak köszönhetően még egy évet tölthetett a bajor fővárosban. Ebben az időszakban keletkezett a boszniai Brcsko városról készült rajza utáni metszet, ami a Vasárnapi Ujságban látott napvilágott 1878. december elsején.⁶¹ (kat. 97.) Brcsko a boszniai hadjárat alatt sokszor volt említés tárgya. Mivel a tuzlai úton feküdt, a Szapáry hadosztály vonulási irányába esett, és a hadjárat elején már összetűzések színhelye volt, később pedig a osztrák–magyar csapatok fontos állomása. A Vasárnapi Ujság egy cikket közöl névtelen cikkíró tollából, melyben egyebek között ezt írja Brcskóról: „Ez alkalommal bemutatjuk Eisenhut Ferenc hazánk fia rajza után, ki mint a müncheni festő–akadémia növendéke, csupán tanulmányozási célból ment Boszniába, s ott

⁵⁶ A XIX. század képzőművészetének eszméiről, előzményeiről = Szabó Júlia, 2002. 113–117.

⁵⁷ „Matrikelbücher der Akademie der Bildenden Künste: Matrikelbuch II (1841–1884), Matrikelnummer: 03484. Vorname: Franz, Name: Eisenhut, Eintritt: 25. 10. 1877. Austritt: - , Ort (Faksimile): aus Palanka (Ungarn), Stand der Elter: dessen Vater: Gastwirth, Konfession: katolisch, Adresse-, Alter 20, Fach bei Einschreibung: Antikenklasse.“ Elektronikus dokumentum: <http://matrikel.adbk.de/>

⁵⁸ Gábor Eszter, 1981. 146; Szabó Júlia, 1985. 24.

⁵⁹ A München iránti érdeklődésnek egyik oka az osztrák művészeti központtal, Béccsel szemben, a szabadságharc leverését követő években kialakult magyar politikai álláspont. = Hessky Orsolya, Az Akadémiától a modernizmusig. München és a magyar Művészet 1850–1914 között. *München i Magyarul*, 2009. 22.

⁶⁰ *Vasárnapi ösztöndíjak*. Vasárnapi Ujság, XXV. évf. 41. sz, Budapest 1878. október 13. 655.

⁶¹ Az informatív jellegű írás, a hadi történesek ismertetése után az Eisenhut rajza alapján készült metszetre térve, folytatja: „Képünk a városnak a kis folyó jobb partján fekvő részét mutatja. A török negyedet a bombázás igen megrongálta, több mint száz ház sérült meg. A kép baloldalán magasan fekvő épület a régi városháza (konak). A kép közepe táján alól, a folyótól jobbra fekvő épület a vámház (gjurmok) valamint a török negyed több békés magánháza sértetlen maradt. A kis folyót átfogó hidat a mi hidásaink verték mindjárt a város megszállása után. [...] A háttérből előnyúló torony egy török mecset minárája.” = Vasárnapi Ujság, XXV. évf, 48. sz, Budapest 1878. december 1. 761.

a jelen rajzát is a helyszínen vette fel. Brcska városa Száva jobb partján fekszik. A szép szerb templommal s a többi török mecsettel bíró csinos város, szép helyen terül el. Kereskedelme is igen élénk, úgy hogy forgalma és nagysága Boszniában első városának mondható Szerajevó után.⁶²

Az 1878-as történelmi események újabb, döntő politikai helyzetet eredményeztek, aminek hatása érezhető volt a mindennapi életben, így a napilapokban és a művészetben is. Az orosz–török San Stefanó-i béke (március 3.) által Törökország elismeri a balkáni államok függetlenségét. A béke elsősorban Bulgáriának kedvez. A berlini kongresszus (június 13–július 13.) egyik eredménye, hogy Oroszországnak juttatja Besszarábiát és Örményországot, Bosznia és Hercegovina az Osztrák–Magyar Monarchia igazgatása alá kerül.⁶³ Eisenhut Brcskót ábrázoló rajza tehát ez utóbbinak köszönhetően születhetett meg, de későbbi festészetének témaválasztását is befolyásolják az aktuális politikai, társadalomtörténeti események.

Eisenhut 1879 őszén szakította meg tanulmányait, hazautazott és leszolgált katonaiidejét, majd 1880 őszén ismét beiratkozott a Bajor Királyi Képzőművészeti Akadémiára.⁶⁴

A Vasárnapi Ujság 1880. április 11-én a Palánka és Újlak (Ilok) között közlekedő gőzkompról közölt hosszabb cikket, amelyet Eisenhut rajza alapján készült metszettel illusztráltak.⁶⁵ (kat. 98.) A *Gőzkompr a Dunán Palánka és Ilok között* metszet dokumentálja az akkori palánkai kikötőt, a Dunán közlekedő vízi járműveket, a vízimalmokat, valamint az utasokkal teli és rakománnyal megpakolt komphajót, továbbá a túlsó partot, amely a kikötőpartnak szemben látható. A túlsó part – lombos magaslaival, Ilok város templomával és a török háborúból fennmaradt régi várfalaival – a képtér középső vízszintes vonalában húzódik végig. Eisenhut a gőzkompot a kompozíció középpontjában domináns helyen és domináns méretben ábrázolta, hogy nyomatékosan tudassa a jármű jelentőségét. Eisenhut jótevőjének, Mezey Károlynak kezdeményezésére cserélték le a fakompot gőzkompra, amely Palánka és a Duna túlsó partján fekvő legközelebbi horvát

62 Vasárnapi Ujság, XXV. évf, 48. sz, Budapest 1878. december 1. 762. A Vasárnapi Ujság 1878-as évfolyama ezenkívül illusztrált „orientális” témákkal volt gazdag. Például „Az angol–afgán háború előestéjén”, „várakozás az indulási parancsra az afgán–angol–indiai határon”, ennek illusztrációján angol egyenruhás és turbános katonák, elefántok és püpostevék láthatók; „Görögkeleti szertartású bosnyák temetés Sarajevóban”, „Kelet Ázsiai képek a Párizsi Világkiállításon”, „Balkáni rózsaszüret”, „A Szent Sír templomának belseje Jeruzsálemben”, „Aja Szofia Konstanápolyban”, „Török foglyok Bukarestben”, „Teatermelés Kínában”, „A világ legnevezetesebb obeliskjei” stb. A felsoroltak a kor érdeklődésének megfelelő, széles skálán mozgó, keleti tárgyú témákból eredtek, amelyek között szerepeltek aktuális politikai és kultúrtörténeti indítatású közlések is.

63 *Világtörténeti évszámokban*. 1982. 54.

64 Szana Tamás, 1889. 37; Szendrei János–Szentiványi Gyula, 1915. 428.

65 *Gőzkompr a Dunán Palánka és Ilok között*, Vasárnapi Ujság XXVII. évf, 15. sz, Budapest 1880. április 11. 240.

település, Újlak (Ilok) között közlekedett.⁶⁶ A cikk közli, hogy „ez a komphajó, a vasúti összeköttetést közvetítő gombosi-bogojevói gőzkompot leszámítva, a maga nemében első és egyedüli Magyarországon.”⁶⁷ A Duna a mellette fekvő települések fejlődésének lendítőkereke volt, megfelelő szárazföldi úthálózat hiányában a vízi utakon történt a mezőgazdasági termékek és az árúk szállítása valamint az utasszállítás is. Eisenhut családjával gyakran átjárt családjával Újlakra, ahol a palánkaiknak a szőlőskertjeik voltak,⁶⁸ a későbbiekben pedig tanulmányútjainak során az út egy részét a Dunán tette meg.

Eisenhut *Gőzkomp a Dunán Palánka és Ilok között* rajza alapján készült metszet a történeti tájkép műfajába sorolható, melynek terjedése a táj- és városképek növekvő keresettségével, illetve az utazás divatjával volt szoros összefüggésben.⁶⁹

A katonaság letöltése után, 1880 őszén Eisenhut egy Münchenben élő orosz festőcsalád biztatására folytatta tanulmányait. Tanulmányainak következő évét dicséző oklevéllel zárta, amiről Pesten a Képes Családi Lapok *A magyar művésznövendékeket a Münchener Képzőművészeti Akadémia kitüntette* címmel számolt be.⁷⁰ Az 1882-es nyári félév végén, tanulmányaival az Akadémia ezüst érmét érdemelte ki.⁷¹

Az akadémián három fokozatú képzés folyt. Az első, előkészítő évben a rajzosztályt látogatták a hallgatók. Ennek vezetője 1878–1919 között Gabriel von Hackl (1843–1926) volt. Eisenhut is nála kezdte tanulmányait.⁷² A képzés magját az Akadémia festőosztálya jelentette, a csúcspontot pedig az utolsó lépcső, a kompozíciós osztály, a „Meisterklasse”. Ebben az osztályban rendszerint ugyanaz a tanár tanított, mint a festőiskolában.⁷³ Eisenhut itt 1883-ig Benczúr Gyulának (1844–1920), az akadémikus stílus és a XIX. századi magyar történeti festészet nagy képviselőjének volt tanítványa. Benczúr, aki 1861-ben diákként került a Münchener Akadémiára Karl Teodor Piloty (1826–

66 *Magyarország vármegyéi és városai*. Bács-Bodrog vármegye, II. kötet, 1909. 528; Müller, Adalber 1958. 89–90; Ressely, Othmar 1958. 79–80.

67 A cikk a további információkkal folytatja: Födélzetén óránként 24 kocsit, 1400 személyt képes szállítani, egy nap 12 közlekedési órájában. Az előtte működő fakomp naponként csak 72 kocsit szállíthatott, azt is csak 3 fordulatban. Az új járműt a palánka–illoki részvénytársaság működteti. A csavargózós hajót, ami Eisenhut rajzán látható, az újpesti hajógyárban kiviteleztek. = *Gőzkomp a Dunán Palánka és Ilok között*. Vasárnapi Ujság XXVII. évf. 15. sz., Budapest 1880. április 11. 241.

68 Fischer Kálmán, palánkai lakós adatközlése, aki gyermekkorát együtt töltötte a festő unokáival.

69 Bővebben: Rózsa György, 1995., *Dunai vázlatok* ..., 2001.

70 Képes Családi Lapok, Budapest. III. évf. 45. sz., Budapest 1881. augusztus 7. 718.

71 *A müncheni képzőművészeti akadémián*. Vasárnapi Ujság, XXIX. évf., 31. sz., Budapest 1882. július 30. 496; Budapesti Hírlap 216. sz., 1882. VIII. 7. 3. Az érem előlapjának felirata „Ludovicus II. Bavariae Rex 1882”, hátlapjának „Academia Artium Boica Bene Merito. Az érem publikációból ismert = *Ortssipenbuch*... 1981. II. kötet, 177.

72 Ezt az adatot egyébként a legtöbb lexikoni szócikk nem említi, viszont özvegye, Eisenhutné Raichl Adrienne, igen. = Millekich János, 1933.

73 Kovács Ágnes, 1994. 16.

1866) osztályába, az Eisenhut beiratkozását megelőző évben, 1876-ban tanári kinevezést kapott, és 1883-ig az intézmény tanára volt. Ekkor hazaköltözött Magyarországra, és haláláig a Mesteriskola igazgatója maradt, folytatva itt a Münchener Akadémia hagyományait.⁷⁴

Külön figyelmet érdemel az az 1881-ben készült beadvány, amit a Münchener Festészeti Akadémiát látogató magyar művésznövendékek egy csoportja (Eisenhut, Baditz Ottó, Greguss Imre, ifj. Roskovics Ignác, Vágó Pál, Mannheimer Ágoston, L. Meyer György, Strobentz Frigyes, Kubányi Lajos, Pörge Gergely, Kémény Jenő, Hrinák Ede, Schmidt Károly, Hollósy József, ifj. Jendrasik Jenő, Kiss Lajos, Schnier B. Antal, Kinnach László) nyújtott be Trefort Ágost Vallás- és Közoktatásügyi Miniszternek, a Budapesten föllállítandó Országos Képzőművészeti Akadémia ügyében. A növendékek örömeiket fejezték ki a magyar akadémia létrejötte kapcsán, valamint néhány ajánlatot tettek a leendő intézmény működésével kapcsolatban. Fontos tényezőnek tartották a kor vívmányainak megfelelő tanszereket és a világhírű tanerőt.⁷⁵

„Eisenhutot az Akadémia tanári karának legfőbb hierarchiája segítette a festés tudományához. Kimerített tehát minden forrást, amely az Akadémia falai közt található volt.” – írja Lyka Károly (1869–1965).⁷⁶ Eisenhut tanárai voltak Benczúr mellett még Ludwig von Löfftz (1845–1910) tájkép- és életképfestő, Franz von Defregger (1835–1921), életkép és történelmi festő, valamint Otto Seitz (1846–1912).⁷⁷ Az Akadémia mellett Wilhelm von Dietz (1839–1907), a harmincéves háború jeleneinek elismert festője népszerű mesteriskoláját látogatta.⁷⁸ Eisenhut akadémiai tanárai a XIX. század második felében jelentkező müncheni realista festészet azon ágához tartoztak, amely Piloty működésével vette kezdetét. Piloty 1874-től volt az Akadémia igazgatója és kosztümös, teátrális képeivel teremtett iskolát.⁷⁹ Ennek a körnek jellemzője az alapos technikai tudás és a kulcsfontosságú akt-stúdium. Ez utóbbi a szabadiskolák oktatási programjában is fontos szerepet játszott, ami nem csak a rajzkészség vagy a látás általános fejlesztését szolgálta. Az emberi test minél tökéletesebb bemutatásával a korszak legtekintélyesebb és

74 Bellák Gábor, 2001. A magyarok közül a Münchener Akadémián tanított még 1866-tól Piloty helyetteseként, 1869-től pedig rendes tanárként Wagner Sándor (1838–1919), történelmi festő. Liezenmayer Sándor csak Benczúr hazatérése után került Münchenbe, előtte a Stuttgarter Akadémia igazgatója volt. = Gábor Eszter, 1981. 146.

75 Egyházművészeti Lap, 7. szám, Budapest 1881. 219.

76 Lyka Károly, 1982. 15.

77 A festőiskolában és a kompozíciós osztályban Wilhelm von Dietz 1839-től 1907-ig, Ludwig von Löfftz 1845-től 1940-ig (1891–1893 között az Akadémia igazgatója), Otto Seitz 1846-tól 1912-ig tanított = Kovács Ágnes 1994. 16.

78 Thornton, Lynne, 1993. 231.

79 Gábor Eszter, 1981. 146.

legnépszerűbb műfajaiban való jártasságra készítette fel a növendékeket. Ugyanis, a vallásos, történelmi, mitológiai és zsánerjelenetekben a legfontosabb feladat az emberalakok megfestése volt. Az akt-tanulmányoknál a hallgatóktól az anatómiai pontosságot, naturalisztikus részletezést várták el.⁸⁰ Eisenhut tanulóveiből több akt-tanulmány maradt fenn, de csak kettő jelzetében van feltüntetve évszám, mely szerint a tussal készült férfi és női aktrajz 1883-ban készült. A ceruzával készült férfi aktrajzai sokban hasonlítanak mesterének, Benczúr Gyulának diákkorában, 1860 körül készült férfi aktrajzához,⁸¹ ami az akadémia hagyományának stílusára mutat rá. Az iskolapéldákon a modellek beállítása változatos, de az alakokhoz nem társul semmiféle jelentésbeli többlet. Ebből az időszakból Eisenhutnak egyetlen eddig fellelt olyan női aktrajz van, amely olaj technikával készült. (kat. 5.).

Az Akadémián a festészeti műfajok rangsorában az első helyen a történelmi festészet állt, de ebből az időszakból nem találtunk Eisenhut alkotásai között a műfajnak megfelelő példát, életkép műfajából viszont igen. A müncheni akadémián a zsánerfestészet oktatásának nagy hatása volt, sajátos szemlélete alakult ki, amit a művészettörténetírás pejoratív csengéssel „müncheni realizmus”-nak nevezett el.⁸² A *Két falusi ház* és a *Hegyvidéki falu* című festményei 1880-ban készültek. Kulisszaként a bajor tájat és népi építészetet használja fel, staffázs figurákkal. Szintén ezekben az években születhettek a *Gyermekek a libikókán* és *Gyermekjáték*, festményei. Mindkettő a természetben játszó parasztgyermekeket ábrázol, és a szentimentális – romantikus zsánerkép műfaji kategóriába sorolhatók be. (kat. 1–4.).

Eisenhut akadémiai éveit 1882-ben kezdte meg a kiállításokon való szereplést. Először Budapesten a Képzőművészeti Társulat őszi tárlatán vett részt a *Boudoir* című festményével. Kolozsvárott 1883. február 9. és március 10. között, a római katolikus Lyceum második emeleti termében megrendezett kiállításon a következő olajfestményei voltak láthatók: *Kandalló mellett*, *Pihenő cigányok*, *Tájkép*, *Temetőben férje sírjánál*, *Zöldben*. A Műegylet 1840-ben megrendezett kiállítása után negyvenhárom évre, ez volt az első csoportos kiállítás a városban. A 160 művet bemutató tárlaton Munkácsy Mihály, Hollós Simon, Vastagh György, Telepy Károly, Than Mór és más festők mellett, a rendezőbizottság közbenjárásával helyi művészek is szerepeltek.⁸³ A tárlatnak nagy visszhangja volt a helyi hírlapokban. Az egyik cikkben kiemelik Eisenhut „egy kis eleven tájképét” mely „nagy füzfákkal árnyékol, nyári lak mellett, a kis gyermekre vigyázó dadát

80 Zwickl András, 1996. 246–247.

81 Telepy Katalin, 1963. 14. kép

82 Gábor Eszter, 1981. 146.

83 Banner Zoltán, 1990. 29.

ábrázolja.” Megállapítják, hogy „a kép alapeszménye a jól kiválasztott táj, melynek rajza jó, de színei keményítőfehérsége miatt az egész el van taktikázva.”⁸⁴ A kiállítás becses darabjai között tartják még számon Eisenhut *Pihenő cigányok* festményét.⁸⁵ Kiállított művei közül a *Temetőben férje sírjánál* című képét a látogatók között sorsolták ki.⁸⁶ Az év őszén a Képzőművészeti Társulat műcsarnoki tárlatára Eisenhut a *Korán általi gyógyítás* és *Tanulmányfej* című festményeit küldi kaukázusi utazásáról, és ezzel elkezdődik orientális képeivel való tárlatokon szereplése.

1.3. Első és második kaukázusi út (1883–1885)

Eisenhut, akadémiai hallgatóként, 1883 szeptemberében utazott először egyik festőbarátja meghívására Keletre. Ezzel – amint ezt egy későbbi vallomásából tudjuk – egy gyermekkori álma vált valóra. A Kelet iránti vonzódása korábbi képi ábrázolások nyomán alakult ki benne.⁸⁷ Az említett barát Franz Alekseyevich Roubaud (1856–1928) orosz festő lehetett, aki Odesszában francia kereskedő családban született,⁸⁸ a müncheni akadémia pedig Eisenhuttal azonos évben iratkozott be. 1878-ig Piloty, Seitz és Diez, majd Józef Brandt (1841–1915) tanítványa volt. Kaukázusi életképeiről, háborús jeleneteket ábrázoló realiztikus festményeiről és panoráma-képeiről lett ismert.⁸⁹ Eisenhut és Roubaud kaukázusi közös útját dokumentálja Roubaud *Eisenhut a Kaukázusban* című rajza, amely 1889-ben jelent meg egy Eisenhutról írott életrajz illusztrációjaként.⁹⁰ Roubaud más festőket is meghívott erre a vidékre, például 1886-ban, Joanovich Pál (1859–1957) festőt, aki ennek köszönhetően negyed évet tölthetett Tifliszben.⁹¹

84 Kolozsvári Közlöny, Kolozsvár 1883. február 10.

85 Kolozsvári Közlöny, Kolozsvár 1883. február 13.

86 Kolozsvári Közlöny, Kolozsvár 1883. február 15.

87 Szana Tamás, 1889. 38.

88 Franz Alekseyevich Roubaud. = Baikova, I. 1983. 196.

89 Matrikelbücher der Akademie der Bildenden Künste: Matrikelbuch II (1841–1884), Matrikelnummer: 03736., 03526. Elektronikus dokumentum: <http://matrikel.adbk.de>; Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler, Thieme–Becker, 1935. 107.

90 Szana Tamás 1889. 43.

91 Szana Tamás az 1890-ben megjelenő *Magyar művészek* című könyve bemutatja Eisenhutot és Joanovichot is, mint „akik idegen földön keresnek inspirációt. Az első, kelet ragyogó ege alatt, az utóbbi a Balkán-félsziget harcias, vadul szilaj népei között” = Szana, Tamás 1890. 162. Pajo Jovanović a Bánság keleti részén fekvő Versecen, szerb családban született (Versec, 1859 – Bécs, 1957) és Joanovich Pálként vált ismertté a magyar nyelvterületen. A saját korában nemzetközi sikereket elsőként elérő szerb festőként tartják számon = Cvjetičanin, T. – Petrović P. – Pantić, J., 2004. 5. Jovanović a Szerb Matica ösztöndíjával indult a bécsi Akadémiára, amelynek 1877 és 1880 között volt a hallgatója, majd Christian Gripenkerl (1839–1916) történelmi festészeti tanfolyamán vett részt. Később Carl Leopold Müller (1834–1892) orientális festőnél tanult tovább. Müller nagy hatással volt rá. Első sikerét 1882-ben a *Szomorú viszontlátás* című történeti-

Eisenhut első utazásának körülményeiről németpalánkai barátjának, Büchler Róbertnek (1863–?)⁹² írott leveleiből értesülünk.⁹³ Egy adat szerint Eisenhut Passauban ült hajóra,⁹⁴ de Büchlernek 1883. szeptember 24-én, az Odessza irányába tartó gőzhajóról írott levélben a festő Új-Palánkát tünteti fel, mint indulásának helyszínét, és ehhez még hozzáfűzi, hogy útlevelét szerdán este fél hatkor hozták meg, az utolsó pillanatban.⁹⁵ A Dunán Belgrád, Orsova, Turnu-Severin, Braila, Galac és más városok érintésével, hajóval ereszkedtek a Fekete-tengerre.⁹⁶ A felsorolt településekről a legszebbeket írja, de amikor a kikötőkben megpihenve a lakosokat le akarja rajzolni, majdnem meglicsnelik. Ruszenál a hajó zátonyra fut, de az utasok izgalmán kívül nem történik nagyobb baj. A baleset előtti napon beszédbe elegyedett a román, majd az orosz konzullal, végül pedig „a mi konzulunkkal, aki felajánlotta nekünk teljes védelmét”. Ebből kiderül, hogy a külföldi diplomácia Eisenhut segítségére volt. A Fekete-tengeren, az Odesszába igyekvő gőzhajón írott levelében megjegyzi, hogy ez az ötödik hajó, amelyen utazik. „Az utazás során sok érdekeset látok és örülök, hogy elindultam” – írja. Üdvözlétét küldi a törvényszék elnökének, Eremih úrnak, és Müller úrnak. Büchlert arra kéri, írjon neki a következő címre: Odessza, Orosz Odessza, F. E. p F F.W. Crone úr, Rue de la post.⁹⁷

Odesszából hat napot hajózott a Fekete-tengeren át Batumba. Batum volt útjának első hosszabb állomása. Innen szárazföldön utazott Tifliszbe (ma: Tbiliszi) ahol, ahogy írja: „minden eszközt megadtak, hogy a nép szokásait és a táj jellegét tanulmányozhassa”.⁹⁸ Az előző két évben Zichy Mihály (1827–1906) festőművész tartózkodott itt, s ő is hasonlóan kedves fogadtatásról számolt be.⁹⁹ Ennek előzménye Zichy *Kaukázusi jelenetek* (1853) című, Péterváradon megjelenő, tizenkét litográfiát

---

zsáner festményével aratta, és ez szerezte meg számára a magyar kormány támogatását is. A kép a budapesti Nemzeti Kaszinó birtokába került, ma pedig, vagy ennek egy változata az újdéki Szerb Matica Képtárának a tulajdona. Képeinek sikeres eladása anyagi jólétet biztosított számára, így gyakran utazhatott távoli célpontok felé. = Kusovac, Nikola, 1973-b. 2–3. Egy időben azonos utcában, a Mozartsrtasseban volt műterme Eisenhuttal = Langer, Brigitte, 1992. 172., 174.

⁹² Eisenhut esküvőjén 1897-ben Büchler lesz az egyik tanú. A házassági anyakönyvben feljegyezték, hogy Büchler Róbert ekkor 34 éves, ebből következik, hogy 1863-ban született.

⁹³ A leveleket Müller Béla gyűjtötte össze és gépelt le németül, ezek szerb fordításban megjelentek a zombori Dometi című folyóiratban 2006-ban. = Ajzenhut, F., 2006.

⁹⁴ Szana Tamás, 1889. 38.

⁹⁵ Eisenhut Ferenc levele Büchler Róbertnek, 1883. szeptember 24-én. = Ajzenhut, Franc, 2006. 87.

⁹⁶ Már Mária Terézia, de különösen II. József uralkodása alatt fontos törekvésnek számított a monarchia és a Fekete-tenger menti kikötők közötti kapcsolatok kialakítása a Dunán keresztül = Jankó Béla, 1967. 3. A magyarországi hajóút-fejlesztések, mint például a gőzhajózás kiterjesztése, a Duna hajózhatóvá tétele, valamint a hajók számának növelése Széchenyi István nevéhez fűződik = Jankó Béla, 1967. 12; Jankó Béla, 1972. 5–6.

⁹⁷ Eisenhut Ferenc levele Büchler Róbertnek, 1883. szeptember 24. reggel 5 órakor egy Odesszába tartó gőzhajóról. = Ajzenhut, Franc, 2006. 88.

⁹⁸ Szana Tamás, 1898. 38.

⁹⁹ Berkovits Ilona 1964. 219. 223.

tartalmazó albuma, melyben egyrészt a kaukázusi háború, másrészt az általa akkoriban felfedezett költő, Mihail Jurjevics Lermontov (1814–1841) iránti érdeklődése tükröződik.¹⁰⁰

Grúzia fővárosa ebben az időben döntő események színhelye volt. A grúz „narodnyikok” egy része Oroszországtól független, önálló Kaukázuson túli föderáció szervezésére törekedett, de 1880-ban elvetette a forradalmi harcot, és legális módszerekkel kívánt a helyzetén javítani. A haladó grúz értelmiség Ilja Csavcsavadzéval (1837–1907) az új grúz irodalom megalapítójával az élen, a grúz kultúra fejlődésén, és annak nyugat-európaiakkal való megismertetésén fáradozott.¹⁰¹ Tiflisz a XII. században virágkorát élő grúz állam fővárosa, 1801-től az Orosz Birodalom része volt. A város etnikailag rendkívül sokszínű, a lakosság többségét örmények, oroszok és grúzok alkották, de kisebb arányban laktak itt ukránok, lengyelek, németek, zsidók, tatárok, és egyéb népesség is.¹⁰² Ez a sokszínűség jellemezte a Kaukázus más vidékeit is. Eisenhut hat hetet töltött a hegyek között, a Kasbek aljában; bejárta a Vlagyi-Kavkaz síkságát és hosszas, fáradságos utazás után eljutott Shamyil várába, Guniba „mely kilencezer lábnyi magas hegyen fekszik, elzárva minden közlekedéstől”.¹⁰³ Két hetet töltött e vadregényes, festői helyen, azután Derbentet, Dagesztán fővárosát érintve, Baku felé vette útját. „Baku mintegy teremtvén van a művészek számára. Régi, szép perzsa építményei, s az ott élő tatárok és perzsák változatos típusai minduntalan arra csábítják a képrőt, hogy elővegye vázlatkönyvét és érdekesnél érdekesebb tanulmányfókkal népesítse be annak lapjait.”¹⁰⁴

Eisenhut levelében azt írja, hogy egész rajzgyűjteményt állított össze Baku nevezetességeiről. Ezeket ugyan nem ismerjük, de a második kaukázusi útja alkalmával készült néhány fennmaradt vázlatát igen: Shamil vára Guniban, Chabi Hálibeg arcképe Guniban, Japar Weden arcképe, utcarészlet Bakuban (kat. 107–110.)¹⁰⁵ Bakuból vasúton utazott vissza Tifliszbe, de ezúttal csak rövidebb ideig maradt ott.¹⁰⁶ Büchler Róbertnek november 18-án írt levelét már Batumból küldte, és arról adott számot, hogy hazafelé, Magyarország irányába tart. Batumból Odesszába hajózott. „Batum nagyon színes város de

100 A XIX. század közepén több orosz művész utazott a Kaukázusba. Samil imám vezetésével az Észak-Kaukázusban élő hegylakók (cssecsenek) megpróbálták ellenállni a cári Oroszország terjeszkedésének, s 1834-ben létrehozott államuk folyamatos függetlenségi háborút vívott a hódítók ellen. Az eseményekről a sajtó is beszámolt, többek között Grigory Gagarin (1811–1893) rajzaival illusztrálva. Gagarin Lermontovval járta a vidéket. = Berkovits Ilona 1964. 39; *Zichy Mihály, a „rajzoló fejedelem”*, 2007. 121.

101 Berkovits Ilona 1964. 219. 223.

102 *Tiflisz*. A Pallas nagy lexikona. Elektromos dokumentum: <http://mek.oszk.hu/00000/00060>

103 Szana Tamás, 1898. 38.

104 Szana Tamás, 1898. 38.

105 Móra Ferenc Múzeum, Szeged, Művészeti gyűjtemény, leltári szám: 59. 49. 1.

106 Szana Tamás, 1898. 38–39.

még mindig törökös jegyeket visel magán. Hét napig, amennyit itt töltöttem, egyfolytában esett az eső. A tenger olyan volt, hogy megijedtem szétrombolja a sziklahegyeket [...] a mohamedánok máskülönbén nagyon jó emberek, de ruháikat, melyeket meg akartam vásárolni, semmi áron sem akarták eladni.”¹⁰⁷ Három nappal később, november 21–23-a között, a Krimen levő Kercs városában rekedt, mivel az erős tengeri vihar miatt nem folytathatták az utat.¹⁰⁸ November 23-án írott levelében kimerült állapotáról panaszodik. A levélből kiderül, Büchler arra kérte, számoljon be minden napjáról, ezért néhány napot vázol, nem nagy élvezettel – főleg a viharvert hajó helyzetét és a tengeri betegeket említ, illetve örömet a női utasok látványa felett, a végén pedig azt reméli, karácsonyra hazatér. A hatodik napon délben Jaltára érkeztek, amelyet mint kiemelkedően szép várost ír le. Szevasztopolnál rettenetes vihar érte utol őket. Végül az utazás hetedik napján Odesszába érkeztek, ennek örömeire pedig a hajón zongorahangversenyt és táncot rendeztek, amit jó mulatságként minősített.¹⁰⁹

A Mücsarnok 1883. évi őszi kiállításán, amely október 10-én nyílt,¹¹⁰ Eisenhut a *Korán általi gyógyítás* című festményével aratott sikert. (kat. 7.) Az alkotás előnyének tekintették, más orientalista témájú képpel szemben, hogy hangulata valós élményeken alapult.¹¹¹ Eisenhut a művet *Tanulmányfej* festményével Odesszából küldte a kiállításra. A katalógusban ugyanis a festő címeként „Odessa, p. A. : F. W. Crone & Comp., rue de la poste“ szerepel,¹¹² és csak november második felében tér vissza útjáról. Sajnálatos módon a *Korán általi gyógyítás* festménynek mára csupán fekete-fehér reprodukciója maradt ránk, azonban erről is leolvashatók Eisenhut korai orientalista életkép-festészetének alapvető kompozíciós jellegzetességei: az építészeti háttér valamint a kevés alakos figurális kompozíció, melyen belül egy álló és több ülő figura szerepel. A feltárt művek alapján elmondhatjuk, hogy legtöbb orientalista műve ezt a kompozíciós sémát követi egészen 1894-ig, amikor a sokalakos, tömeget ábrázoló képek kerülnek túlsúlyba. A *Korán általi gyógyítás* festményen a földön ülők között egy kuporgó asszonyt látunk, ahogy bal, meztelen karját a mellette ülő turbános férfinak nyújtja, aki az asszony karja fölé hajol és a Korán szövegét idézi. A jelenetet a gyógyító férfi előtt ülő félmeztelen kisfiú, és a gyógyító mögött álló turbános férfi figyel. Az építészeti háttér egy egyszerű, szegényes épületkülső részlete, melynek tetején egy növényi eredetű árnyékvető feszül. Az élethű környezetben ábrázolt jelenettel ellentmond a földön, a festőművészek által rendezett drapériáihoz

107 Eisenhut Ferenc levele Büchler Róbertnek, 1883. november 18. = Ajzenhut, Franc, 2006. 88–89.

108 Eisenhut Ferenc levele Büchler Róbertnek, 1883. november 21–23. = Ajzenhut, Franc, 2006. 89–90.

109 Eisenhut Ferenc levele Büchler Róbertnek, 1883. november 23. = Ajzenhut, Franc, 2006. 90.

110 *A mücsarnok kiállítása*. Vasárnapi Újság, XXX. évf., 41. sz., Budapest, 1883. október 14. 668.

111 *Az őszi kiállításon...* Pesti Hírlap, V. évf., 1883. október 21.10.

112 Mücsarnok képes tárgymutatója, őszi tárlat, 1883.

hasonlóan gyűrődő díszes szőnyeg, amely lehet, hogy a gyógyító megkülönböztetett státuszára hívja fel a figyelmet. A *Korán általi gyógyítással* közel egyidőben készülhetett a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található *Örmény férfi* (kat. 6) festmény. Az alkotást eddig 1882-re datálta a kutatás a kép jobb alsó sarkában levő jelzet – „188? München” – alapján, amelyen azonban éppen az évszám utolsó számjegye nem vehető ki egyértelműen. Feltételezzük, hogy a mű később született. Eisenhut ugyanis 1883-ban utazott először a Kaukázusba és eddig nem került elő arra vonatkozó adat, hogy az utazást megelőzően jelentkezett volna hasonló tematika a festészetében. Érdeemes lenne megvizsgálni a festmény bal felső sarkában észlelhető halványan felíratot is.

A *Korán általi gyógyítás* festményt a Királyi Magánpénztár vásárolta meg.¹¹³ A Vasárnapi Ujság erről így számol be: „Mielőtt öfelsége Bécsbe utazott volna, megtekintette a műcsarnok őszi kiállítását, hol Trefort miniszter is várta, ki öfelségének bemutatatta Benczúr Gyulát, a mesteriskola igazgatóját. A kiállítást Telepy Károly vezetése mellett nézte végig öfelsége, ki négy festményt választott ki magának, melyeket azóta a budai királyi lakba szállítottak.”¹¹⁴ A kiválasztott és a Budai Várpalotába szállított képek Mészöly Géza *Balaton*, Tölgyesi Arthur *Pásztortűz*, Eisenhut Ferenc *Gyógyítás a Korán által* és Szobonya Mihály *A kovács családja* című alkotások.¹¹⁵ Ferenc József 1882-től évente látogatta a Képzőművészeti Társulat kiállításait és rendszeresen vásárolt műveket a tárlatokon.¹¹⁶

A sikert követően Eisenhut tanulmányi ösztöndíját megemelték,¹¹⁷ a Téli Tárlat megnyitóját követő negyedik napon pedig, december 21-én, a Pesti Hírlap újabb művészeti ösztöndíjról ad hírt: „Eisenhut Ferenc festésznek 300 forint utazási segélyt utalt a vallás- és közoktatásügyi miniszter”.¹¹⁸

A következő év februárjában Eisenhut még Münchenből írt Büchlernek. A társadalmi életre, karneválokra és sok feladatára hivatkozott, és elnézést kért tőle a levél késéséért: „Jelenlegi fő tevékenységem a kaukázusi képek és a tudományos tanulmányok. Néha teljesen kimerülten fekszem az ágyba. Arra a következtetésre jutottam, hogy az ember nagyon szorgalmas kell legyen, ha valamit meg akar tanulni, erre pedig csak addig képes míg fiatal és erős.” Eisenhut lázasan dolgozott, Büchler Róbertet pedig arra kérte,

113 A király által vásárolt művek... Pesti Hírlap, V. évf. 348. sz, 1883. december 19. 3. Táblakép: *A Korán általi gyógyítás*.

114 A király a műcsarnokban. Vasárnapi Ujság, XXX. évf. 51. sz., Budapest, 1883. december 23. 832.

115 Karácsonyi kiállítás. Pesti Hírlap, V. évf., 348. sz., 1883. december 19. 3.

116 Sinkó Katalin, *„Ő Felsége a király vásárlásai”*. A király által 1882 és 1900 között vásárolt képek listája ugyanitt. = Aranyérme, ezüstkoszorúk, 1995. 362, 363–364.

117 Szana Tamás, 1889. 39.

118 Művészeti ösztöndíjak. Pesti Hírlap, V. évf., 350. sz, 1883. december 21. 10.

írjon magáról és a karneválokról, hány táncmultság, randevú, kaland és hasonló történt. Rákérdez, mit csinálnak a paláncái hölgyek, különösen Berheim kisasszony, aki írást „lelkének sötét mélységében még fénylik valami”. Megerősíti a barátságukba vetett hitet, és lelkisimlően szól a tudományról, művészetéről, természetről folytatott paláncái viták színvonaláról, illetve biztatja barátját, induljon a nagyvilágnak, mely tárt kapukkal várja.¹¹⁹ Talán Büchler is rajzolt, mert Eisenhut elküldi neki a szénrajzhoz való fixáló receptjét és használati utasítását.¹²⁰

A budapesti Tavaszi Tárlaton azonban orientalista képét a dicséret mellett kritika is érte a Pesti Hírlap oldalán: „Eisenhut Ferenc keleti tárgyú életképe is komoly törekvést bizonyít. Tifliszben festette, jellemzetes modelljeit nemcsak jól válogatta össze, hanem élethűen érzékítette azokat. A kép címe *Utcai pénzváltó*. A négy kaftános ember öltözete festői, de sajtáságos dolog: valamennyi kezén időtlenül hosszúak az ujjak. Csak nem akar célzás lenni, mikor pénzváltó előtt állnak? Íme az anatómia hiánya akaratlan is élcessé teszi a képíró!”¹²¹ (kat. 8.)

Eisenhut második, 1884-ben sorra kerülő, kaukázusi útjának részleteiről keveset tudunk. A szegedi Móra Ferenc Múzeumban található néhány, a fentiekben már említett, ehhez az útjához köthető rajza (kat. 107–110.). *Japár Weden arképe* alatt pontos dátum szerepel: „17. 9. 84.”, ami bizonyítja, hogy a festő újra ősszel, szeptemberben indult útnak.¹²² Az útról egyetlen levelét ismerjük, melyet Dagesztánból írt Telepy Károlynak, ottani háromheti tartózkodása után. Kiderül belőle, hogy 1884 szeptemberében ért el a kaukázusi Gunib nevű városba és, hogy Tifliszben értesült a 600 forintos utazási ösztöndíjáról, amit Telepy közbenjárásának köszönhet.¹²³

A Múcsarnok őszi tárlatán *Az írástudó* (1884) című képét láthatta a közönség, amely a második kaukázusi útnak a terméke (kat. 9.), hasonlóan az 1885-ben festett a *Tatár iskola Bakuban* című festményhez. *Az írástudó* tükörfordításban megismétli az egy évvel korábban keletkezett, sikert arató *Korán általi gyógyítás* műnek a kompozícióját. Az

119 Eisenhut Ferenc levele Büchler Róbertnek, 1884. február 24. Münchenből = Azejhut, Franc 2006. 92–93.

120 Eisenhut Ferenc levele Büchler Róbertnek, 1884. (?): A fixálás kísérlete úgy történik, ahogy a mellékelt rajzom mutatja. A cső hosszabb végét az üvegbe helyezzzük, a rövidebbet a szánkba. A csőbe fűvaskor a fixáló és a levegő keveréke a körülbelül egy méter távolságon tartandó lap felületének ütközik mindaddig, amíg ahhoz szorosan tapad és nem szabadít fel több széndioxidot. Mindkét csövet pontosan kell elhelyezni egymás felénél és igen erősen kell fűjni. A rajzot nem kellene egyszerre megnedvesíteni, mert a folyadék szétfolyik és teljesen tönkreteszi. = Azejhut, Franc 2006. 94.

121 Prém József, 1884. március 21. 13.

122 Móra Ferenc Múzeum képzőművészeti gyűjteménye, 59.49.1. leltári szám.

123 Eisenhut Ferenc levelei Telepy Károlyhoz. Állami Árverési Csarnok katalógusa, 1927. február. 74. Közli: Kovács Ágnes, 2007. 76.

építészeti háttér azonban itt gazdagabb, megjelenik az íves záródású, díszes átjáró, amely az orientalista festményeken gyakran előforduló részlet; de újra láthatjuk a *Korán általi gyógyítás* növényi eredetű árnyékvetőjét és a földre terített díszes szőnyeget. Összevetve a festményeket, megállapítható, hogy a *Korán általi gyógyításhoz* képest *Az írástudó* kevésbé ötletes, mert szinte megismétli a korábban keletkezett festmény kompozícióját, de az időközben született *Utcai pénzváltó* eredetiségében és festőiségében is kiemelkedik. Ez utóbbi alkotás közvetlen élményt tükröző, nem beállított orientalista életkép. A fekete-fehér fénykép formájában ismert alkotásról úgy tűnik, hogy színhatása gazdagabb, valamint hogy a szabadban való festés hatása érvényesül rajta. Könnyen lehet, hogy a fiatal festő az idézett csípős kritika miatt *Az írástudó* festésénél vissza tért annak a festménynek az ismételtséhez, amellyel sikert ért el. Amit viszont mégis átmentet az *Utcai pénzváltó* tapasztalataiból, az a napfényes és árnyékos rész kontrasztjának hangsúlyozása, ami *Az írástudó* kép háttérét lezáró falon érvényesül. Eisenhut ilyen törekvését igazolja Divald Kornél (1872–1931) véleménye, amely szerint Eisenhut a Piloty-iskola stílusát „jó sokáig nem tudta megtagadni”, de „már kezdetben is mentes volt ennek akadémiai szárazságától. Bár a lokális színek erősen érvényesülnek művein, Piloty sárgás-barna galériatónusa, amellyel színeiket összehangolták, egyetlen képén sem fordul elő.”¹²⁴ Divald közli, hogy Eisenhut a színekkel telített festészetét a francia koloristák példájára kezdte el, s ezzel kapcsolatban felhívja figyelmünket a következőre: „Hazájában is szerethetett volna színes impressziókat, ám amikor pályáján megindult, a nálunk hangadó festők még mind szürkén láttak, s az egyetlen magyar plein-airista, aki való színompájában tárta elő a magyar tájat, rideg visszautasításra talált [...]”. Divald itt Szinyei Merse 1883-ban történő visszautasítására gondol.¹²⁵

Divald ugyanakkor Eisenhut egy 1882-ben festett női arcképén észrevételezi Munkácsy hatását, és megállapítja, hogy „ez a hatás nem volt tartós, s inkább csak a technikai fogásokban nyilvánult meg”.¹²⁶

Eisenhut *Tatár iskola Bakuban* (1885) című festményét a Müncheni Akadémia ezüstéremmel díjazta – abban az évben nem állított ki Pesten. (kat. 11.) A művet egy londoni műárus vásárolta meg 1885-ben, melynek következményeként az angol megrendelők felé is út nyílt Eisenhut számára.¹²⁷ Anglia az orientalista festészet nagy felvásárlója volt, és jóval meghaladta például Bécs és a Monarchia más vidékeinek ilyen

124 Divald Kornél, 1903.

125 Szinyei Merse Pál *Majális* (1873) című festményét 1883 januárjában Bécsben mutatta be, de rossz kritikákat kapott, majd Budapesten a Képzőművészeti Társulatban is kiállította, ám a kritikusok leszólták művét. = *Aranyérmeik, ezüstkoszorúik*, 1995. 376.

126 Divald Kornél, 1903.

127 Szana Tamás, 1889. 39.

irányú művészeti és kereskedelmi érdeklődését. Carl Leopold Müller (1834–1892) bécsi orientalista festő műveinek legnagyobb része szintén Angliában talált otthonra.¹²⁸ Müller tanítványa, a verseci Joanovich Pál esetében ismeretes, hogy az *Oktatás a vívásban* című nagyobb szabású kompozíciója (1884),¹²⁹ amely a nyugat-európaiak szemében orientálisnak számító Montenegróból merítette témáját, kikerült Angliába, és számos megrendelést eredményezett.¹³⁰ Joanovichot a műkereskedelmi kapcsolatai 1885-ben arra ösztönözték, hogy Bécsből Münchenbe költözzön át,¹³¹ mert a város a „Prinzregentzeit” idején műkereskedelmi központtá lett, és nem a helyi, hanem az idegenforgalom által keletkezett vásárlóerő jellemezte. A műkereskedelem főidénye a Wagner Ünnepi Játékok idején, augusztus és szeptember volt.¹³²

A *Tatár iskola Bakuban* festmény szerkesztésének több mozzanata Munkácsy Mihály *Siralomház* (1870) című festményével rokon. Munkácsy művét, mint azt fentebb említettük, Eisenhut 1875-ben lemásolta,¹³³ tehát jól ismerte és véleményünk szerint hatással volt rá. Ha összevetjük a *Siralomház* és a *Tatár iskola Bakuban* című alkotásokat, elsőként az enteriőrök hasonlósága tűnik fel. Mindkét tér egy sötét, szegényes belsőt mutat, ahol a csupasz falak dominálnak. Munkácsynál egy asztal mellett ülő férfi köré szerveződik az esemény, Eisenhut képén az ázsiai földönülés szokásához híven, a tanítót gyékényszőnyegeken ülő gyerekek veszik körül. A két kép egyik közös eleme a rácsozott, kicsi ablak. A sötét helyiségbe ezen az egy ablakon hatol be a fény, igaz, Eisenhutnál a képszel jobb oldalán egy nyitott ajtót is látni, de a két tér funkciója is más: az egyik börtön, a másik tanterem. Az ásító fiú, aki Eisenhutnál a polcnak háttal támaszkodva áll, Munkácsy *Ásító inas* (1868/69)¹³⁴ festményét jutattja eszünkbe. A ritkán előforduló motívum Eisenhut festményén is egy fiú arcán jelenik meg. Az ásító fiú gesztusát kihangsúlyozza, azt is, hogy ő az egyetlen, akit álló helyzetben ábrázolt a festő, és arca szinte egy vonalba esik az ablakkal, unott testtartása pedig erős kontrasztot képez a kép másik sarkában az éppen büntetésben lévő megkötözött kisfiú fekvő alakjával. A többi gyermek arca komor, legtöbbje lesüti tekintetét. Olyan ez a tanterem, mint egy börtön. A büntetés, illetve a büntetett jelen van mindkét festményen. A párhuzam azt mutatja, hogy Eisenhut festészetének korai szakaszában valóban merített Munkácsy Mihály alkotásaiból,

128 Gottfried Bidermann, 1983. 186.

129 Szana Tamás, 1889. 67.

130 Kusovac, Nikola, 1973-B. 3.

131 Kusovac, Nikola, 1973-B. 3.

132 Kovács Ágnes, 1994. 45–48.

133 Szana Tamás, 1889. 35.

134 Végvári Lajos, 1983. III. színes tábla, 8-as fekete-fehér kép.

valamint igazolhatja azt az állítást, amely szerint 1884-től többször megfordult Munkácsy párizsi otthonában.¹³⁵ Eisenhut alkotását csupán fekete-fehér reprodukcióról ismerjük, ezért nem tudjuk biztosan, milyen színhatásokat alkalmazott, de az *Örmény férfi* (kat. 6.) és a *Bakui szállás* (kat. 10.) ismeretében feltételezzük, hogy azokkal rokon színskálán mozgott.

A *Tatár iskola Bakuban* festménnyel lezárul Eisenhut kaukázusi ihletű munkásságának első szakasza, a második ilyen jellegű tematikus csoport a festő 1899-es kaukázusi utazásához kötődik. A Kaukázus vidékére Eisenhutot megelőzően a „Kelet népe” gondolattól ihletve az őshaza felkeresése nyomán jutottak el magyar keletutazók, melyben segítségükre volt a folyamatosan fejlődő közlekedés.¹³⁶ Nagylaki Jaksics Gergely 1804-ben Orlay Jánossal megjárta Szibériát és a Kaukázust, ahol szerinte „perzsákkal és mongolokkal keveredve 7 millió magyar lakik”. Írása *Tudósítások a Kaukázusból* címen 1841-ben jelent meg.¹³⁷ A „kelet népe” gondolata éppúgy élt a főurak, mint a társadalom többi rétegének identitástudatában.¹³⁸ A magyarság keleti származásának tudata a kor általános eszméje, s ennek alkotó eleme a magyar–török nemzet rokonságáról vallott felfogás. Pulszky Ferenc 1839-ben a törökellenes harcot áldatlan testvérharcnak minősíti.¹³⁹ Széchenyi 1841-ben a *Kelet Népében* a magyarok ázsiai származásából indul ki. A vele, 1818-ban, együtt utazó Johann Ender (1793–1854) rajzokat és vízfestményeket készít török, albán, örmény, görög emberekről, ruháik, zeneszerszámuk, munkaeszközük ábrázolásával.¹⁴⁰ Borsos József Zichy Edmundot török öltözetben ábrázoló arcképe Bécsben *Egy emir Libanonból* (1843) címen volt kiállítva, és nem csupán jelmez, hanem a

135 Müller Adalbert–Polyato, 1966. 7; Miler, Adalbert–Poljato, 2003. 78. Több feljegyzés szerint is, Munkácsy abban az időben mozgalmas társadalmi életet élt, minden péntek délután zsúrt tartott, ahol a párizsi társasági élet ismert és ismeretlen személyei vonultak fel, közöttük Zichy Jenő Milán szerb királlyal, Türr tábornok, Reményi Ede. A legszorosabb kapcsolat a müncheni festőkhöz fűzte, és bár huszonöt évet élt Párizsban, a francia művészekkel nem volt olyan erős kapcsolata. Jó barátságban volt Lenbachal. Leiblrel, Brandtall, Uhdével, aki 1880-tól rövid ideig tanítványa is volt. = Végvári Lajos, 1958. 252. 265. 267.

136 Mária Terézia, de különösen II. József uralkodása alatt fontos törekvésnek számított a monarchia és a Fekete-tenger menti kikötők közötti kapcsolatok kialakítása a Dunán keresztül. A magyarországi hajóutak fejlesztése, mint például a gőzhajózás kiterjesztése, a Duna hajózhatóvá tétele, valamint a hajók számának növelése, Széchenyi István nevéhez fűződik. Menetrendszerű személy- és áruforgalmi hajójáratok Passau–Glatz–Konstantinápoly–Szmirna között 1837-től indultak. Az 1867. évi kiegyezést követően 1871-ben megalakult a Magyar Gőzhajózási Társaság, majd a Dunagőzhajózási Társaság. Ezeknek köszönhetően a kisebb települések is bekapcsolódhattak a vízi közlekedésbe. = Jankó Béla, 1967. 3–12; Jankó Béla, 1972. 5–6.

137 Staud Géza, (1931), 1999. 114.

138 E felfogásra nagy hatást gyakorolt Losontzi Mátyoki István *Hármas Kis Tükör* című tankönyve, amelyre többek között Kazinczy Ferenc, Kossuth Lajos és Arany János is hivatkozik. Kissné Sinkó Katalin Az orientalizáló életképekről írva Losontzi Mátyoki István *Hármas Kis Tükör* című tankönyvéből idéz, amely 1771–1849 között a magyar tankönyvkiadás páratlanul sikeres és nagy hatású műve volt. Ebben a magyar nemzet történetének tanítása ezzel kezdődik: „A Magyar nemzet a Szityiaktól, azok pedig Magógtól, Jafet fiától valók, Ázsiában, napkelet felé laktak, s ezért Törököknek is nevezhetők.” = Kissné Sinkó Katalin, 1981. 104.

139 Pulszky Ferenc, *Irán és Turán*. Atheneum, 1839. II. 276.

140 *A Magyar Tudományos Akadémia és a Művészetek a XIX. században*, 1992. 200–203.

magyar keleti származástudat kifejezője,¹⁴¹ de azokhoz a festményekhez is köthető, melyeken európai arisztokraták és polgárok, közöttük utazók is, keleti ruhát öltve örökítették meg magukat.¹⁴² Vámbéry Ármin (1832–1913) Bárány Eötvös József támogatásával 1857-ben utazott Konstantinápolyba, ahol négyéves tartózkodása alatt török források magyar történelmi vonatkozásait kutatta. Első műve a Német–Török és Török–Német szótár 1858-ban Konstantinápolyban jelent meg. A Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1861-ben szunni dervisnek öltözve indult el, hogy felkutassa a magyarok őshazáját. 1863-ban az üzbég Khoraszan (ma: Chiva), majd Buharán keresztül Szamarkandba jutott el. A *Travels in Central Asia* című írása Angliában jelent meg, 1865-ben.¹⁴³ Eisenhut második kaukázusi útjának éve (1884) egybeesik Décsi Mór (1851–1917) első kaukázusi expedíciójának évével. Botanikai, geológiai és glaciológiai kutatásaira vonatkozó első publikációja, a Földrajzi Közleményekben *Utazásom a Kaukázusban* címen jelent meg, 1885-ben.¹⁴⁴ Talán egyik legideillőbb lezárása e rövid áttekintésnek, Huszka József (1854–1934) 1920-ban kiadásra készen álló, *A magyar turáni ornamentika története* című könyvének kezdő mondata: „A magyar történelem, az elfogadott hivatalos történetírás szerint, a Kaukázus feletti pusztaságon, a Meotis tájain kezdődik, vagyis Árpád vezérre választásával, amikor még a magyarság a Volga, Kaspi-, és Fekete-tenger vidékein elterülő Kazár-birodalom kötelékében élt.”¹⁴⁵ Eisenhut tehát ilyen szellemi háttérrel indult útnak, s elődei, a magyar romantikus, keletre utazó festők – pl. Ligeti Antal (1823–1890), Libay Károly Lajos (1816–1888), Schoefft Ágoston (1809–1888),¹⁴⁶ valamint Zichy

141 A Bécsben élő Borsos József Zichy Edmund gróf megbízásából festette meg 1842-es keleti utazása után a gróftot abban az öltözetben, amelyet a Szolimán pasánál rendezett kerti ünnepségen viselt, s amit magával vitt Bécsbe. 1857-ben is viselte ezt az öltözetet Drezdában, egy osztrák követési estélyen, ahol egy előképben a török szultán alakította. = Szabó Júlia, 1985. 147. Kissné Sinkó Katalin hívta fel a figyelmet arra, hogy „bár valószínű, hogy ezeknek az utazásoknak háttérben aktuális politikai célok is húzódnhattak, szerepe volt a vonzódásban a magyar kelet-tudatnak” = Kissné Sinkó Katalin, 1981. 102–103.

142 A Kelethez való viszony XVIII. században jelentkező új divatját reprezentáló festők közül kiemelkedik Jean Étienne Liotard, Sir Joshua Reynolds és Antoine de Favray. Liotard, Mária Terézia kedvelt festője, megörökítette őt török jelmezben = Lemaire, Gérard-Georges, 2005. 66–76; Carle van Loo, mint szultánát festette meg 1747-ben Madam Pompadour (Musée des Arts Decoratifs, Paris). A XIX. században Sir Thomas Phillips Lord Byron arcképét török-albán öltözetben festette meg 1835 körül (The National Portrait Gallery, London), Hans Chr. Hansen az ismert meseíró, Hans Christian Andersen Konstantinápolyban fezzel rajzolta le 1841-ben (The Hans Christian Andersen Museum, Copenhagen) = Folsach, Birgitte, 1996. 18. 21. 80; További példák: Maxim Gauci, *Giovanni Belzoni török ruhában*, 1820; Henry Wyndham Philips, *Sir John Gardner Wilkinson portéja keleti öltözetben*, 1844. = Clayton, A. Peter, 1990. 42. 46.

143 Vámbéry Ármin eredeti nevén Wamberger Hermann = Halász Gyula, 1937. 105–122.

144 Décsi Mór magyar jogász és alpinista, házasságkötése révén telepedett le Odesszában. 1884–1902 között expedíciókat szervezett a Kaukázusba, magyar természettudósok társaságában. Fényképekkel illusztrált, háromkötetes német és egy kötetbe sűrített magyar nyelvű monográfiában adta közre a Kaukázusról szerzett ismereteit. Munkája részletesen taglalja a Kaukázus orográfiai, hegység szerkezeti, tektonikai, glaciológiai és vízrajzi viszonyait. = Halász Gyula, 1937. 191–202.

145 Huszka József, 1930. 3.

146 Ligeti Antal Palesztinába, Közel-Keletre utazott, egyik legismertebb műve a *Libanon és Antilibanon* (1855–1860) és az *Oázis a sivatagban* (1962); Libay Károly Lajos Egyiptomba és a Szentföldre jutott el,

Mihály (1827–1906) 1881-es Grúziába utazása után,¹⁴⁷ azon ritka magyar festőnek számít, aki a Kaukázus vidékére tett utazást. Nem véletlenül írja Eisenhut második kaukázusi útjáról 1884-ben Telepy Károlynak, aki utazási ösztöndíjhoz segítette: „mentül többet Kelet felé megyek, annál többet örül a szívem.”¹⁴⁸

2. SIKEREK IDEJE

2.1. *Gül baba halála* (1886)

Az a tény, hogy Eisenhut 1885-től az angol műkereskedelem ízléséhez igazodott, mint az alábbiakból ki fog derülni, tartalmi és formai változásokat idézett elő festészetében. A változásokhoz hozzátartozott a párizsi Szalon, illetve a francia orientalista festészet hatása. Saját bevallása szerint a párizsi Szalonon arra a meggyőződésre jutott, hogy nagyobb visszhangú sikert csakis nagyobb méretű képekkel lehet elérni,¹⁴⁹ amiből arra következtethetünk, hogy addig keletkezett festményei (*Korán általi gyógyítás*, *Utcai pénzváltó*, *Az írástudó*, *Tatár iskola Bakuban*) kisebb méretűek voltak. A *Gül baba halála* (1886) képet Párizsból hazatérve festette meg.¹⁵⁰ (kat. 13.) Ennek a műnek „keleties a színezése” – írták a műbírálok.¹⁵¹ Jogosan tevődik fel a kérdés, hogy a festő mit láthatott 1886 tavaszán a párizsi Szalonon, melyet akkor látogatott meg először.¹⁵² Büchler Róbertnek már április 18-án a müncheni Schwantaler Strasse 11. alatti címről ír: „Tanulmányaim virágoznak és kezdenek gyümölcsözni, én pedig arra törekszem, hogy

---

Keleti táj (1855 után) című műve ezt illusztrálja; Schoefft Ágoston Törökországba, Egyiptomba és Indiába utazott, ahol találkozott Kőrösi Csoma Sándorral és elkészítette máig fennmaradt egyetlen hiteles portréját. Vö. Gaboda Péter, Kőrösi Csoma Sándor egyetlen hiteles portréjának története. = Keletkutatás, 1995. tavasz, 5-21. Elektronikus kiadás: Terebess Ázsia E-Tár.

¹⁴⁷ Zichy Mihály 1881-ben tartózkodott Grúziában, ahol a grúzok nemzeti eposzának, Rusztaveli *Tigrisbőrös lovagjának* illusztrálásához gyűjtött anyagot. = Berkovits Ilona, 1964. 39.

¹⁴⁸ Eisenhut Ferenc levelei Telepy Károlyhoz. Állami Árverési Csarnok katalógusa, 1927. február. 74. Közli: Kovács Ágnes, 2007. 76.

¹⁴⁹ Szana Tamás, 1889. 39.

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ *A magyar festők...* Vasárnapi Ujság, XXXV. évf. 15. sz., Budapest 1888. április 8. 252.

¹⁵² Szana Tamás, 1889. 39.

minél gazdagabb legyen a szüret”.¹⁵³

A párizsi Szalon a Francia Akadémia hivatalos kiállítóintézménye a kortárs festőművészek munkáit bocsátotta közszemlére. Az orientalista festők közül 1885-ban a népszerű francia festő, Jean-Léon Gérôme (1824–1904) szerepelt egy festményével, melyen alig megvilágított török fürdőben háremhölgyek láthatók. Hangsúlyos pontja a képnek a fehér és a barna bőru, együtt sétáló háremhölgy, ami Eisenhut későbbi festményére nézve fontos előkép lesz (*Ítélet előtt*, 1890). Jean-Joseph Benjamin Constantnak (1845–1902), Eisenhut egy másik lehetséges példaképének¹⁵⁴ kiállított műve vízszintes kompozíciójában emlékeztet Eisenhut későbbi fázisára. Színvilág tekintetében Gustave Boulanger (1824–1888) antik római környezetbe ágyazott figurális kompozíciója lehetett hatással rá, melynek világos színpalettája a *Gül baba* koloritjára emlékeztet.¹⁵⁵ Az 1886-os párizsi Szalon Jean-Léon Gérôme *Oedipus, Bonaparte generális Egyiptomban* (1867–1868)¹⁵⁶ festménye pedig már az a példa lehetett, aminek nyomán a halványlila árnyalattal átszőtt kék ég, és a fehér nagy felületben jelentkező képrészek megszülettek a *Gül baba halála* című festményen.¹⁵⁷

A festmény Gül baba bektasi dervist – muszlim szerzetest – ábrázolja, aki mint a neve is mutatja, valamiféle vezető is volt, de nem a rend vezetője, hanem csak egy kolostor vagy közösség előjárója. Feltételezik, hogy a bektasi dervisek a török sereggel jártak együtt, valószínűleg a janicsársággal álltak szoros kapcsolatban. Gül babáról hiteles történelmi ismereteink nincsenek, csak legendák születtek róla.¹⁵⁸ Nem tudjuk például, hogy békés volt-e, avagy sem, sőt azt sem tudjuk, hogy volt-e köze a rózsákhoz vagy sem. Valószínűleg volt, mert a neve, mely felvett név, erre utal. A rózsaoajjas, rózsaszálas legendák késő XIX. századiak, és nem török, hanem magyar eredetűek, a korábbi időkben ilyeneket nem

153 Eisenhut Ferenc levele Münchenből Büchler Róbernek 1886. április 18. = Ajzenhut, Franc, 2006, 95.

154 Kelp Anna, 1928. 99.

155 *Le Salon de 1885*. = *L' Illustration*, Journal Universel, LXXXVI. Paris, 1885. április 25.

156 Jean-Léon Gérôme, *Oedipus, avagy Bonaparte generális Egyiptomban*, 1867–1868. (Diplomatic Club, Cairo) = Lemaire, Gérard-Georges, 2005, 94–95. Gérôme festményének reprodukciója megjelent a *The Illustrated London News*-ban, 1887. január 29-én. XV. évf. 2493. sz.

157 Eisenhut Ferenc özvegye egy 1933-ban adott interjúban közli azt az adatot, mely szerint férje „tanulmányok, megfigyelések gyűjtése végett bejárta Törökországot, Egyiptomot, Algirt, Tuniszt, s mikor vázlatokkal dúsan megrakodva visszatért Münchenbe és megfestette a *Gül baba halála* című gyönyörű képet, Európa-szerte híressé vált a neve.” = Millekich János, 1933. Az interjúban több adat téves dátumokkal szerepel. Eisenhutné Raichl Adrienn ugyanis csak 1897-ben ment férjhez a festőhöz, férje előző életével kapcsolatos eseményeket nem tapasztalta meg személyesen. Mi Szana Tamás 1889-ben írott ismertetőjét tekintjük hitelesnek, hiszen azt Eisenhut elmondása alapján írta, időben sokkal közelebb a tárgyalt történetekhez. Szana írása szerint Eisenhut a Gül baba megfestése után, 1886-ban utazott először Afrikába. = Szana Tamás, 1889. 43.

158 Összehasonlító adatokat közöl a magyar történetmonda-világ vizsgálatához Jung Károly, és megállapítja, hogy a magyar történeti mondák között nincs Gül babáról szóló, de „legendája” hosszú életű, délszláv hagyománya azonban annál gazdagabb. A magyar történeti és művelődéstörténeti adatokkal szemben a balkáni hagyományban nem kereshető a történeti faktográfia: ez a hagyomány egy későbbi fázist mutat. = Jung Károly, 1991. 1019.

jegyezték fel.¹⁵⁹ Amikor a török hadsereg 1541. augusztus 29-én megszállta a székvárost, szeptember 2-án pedig a dzsámivá átalakított Nagyboldogasszony-templomban, a hálaadó istentiszteletet tartották, Gül baba meghalt. A Rózsadombon temették el. A koporsója fölé emelt türbe korai iszlám szenthely, a világ legészakibb iszlám zarándokhelyeként van nyilvántartva.¹⁶⁰ A szenthelyet a XIX. század elejétől egyre több mohamedán kereste fel, ezért a török kormány 1885-ben felújította.¹⁶¹ A magyar közvélemény érdeklődését tükrözi a *Vasárnapi Ujság*ban 1874 márciusában közzétett hosszú romantikus írás, melynek címe: *Gül-baba története*.¹⁶² Így kezdődik: „Budán a császárfürdő fölötti szőlőhegyen van egy különös alakú háromszázados épület, mit majd minden gyermek ismer; egy török imola: Gül-baba sírja.” A főszereplőt, mint Ali nevű budai főbását,¹⁶³ egy szerelmi történeten keresztül mutatja be, aki rózsákat telepít, költeményeket ír. A történet virágnyelven elmondott főmotívuma a szerelmi hűtlensége, mely szerint a szentet „az asszonyok vitték a sírba”. A szöveg nincs képpel illusztrálva. Tíz év múlva, a budai török emlék restaurálása idején, Némethy Lajos (1840–1917) római katolikus plébános és a történelmi, régészeti és heraldikai társulatok tagja, a Magyar Történelmi Társulat folyóiratában *Ki volt Gül baba?* címmel megjelentette tudományos összegezését.¹⁶⁴ Eisenhut festménye tehát egy népszerű és aktuális témát dolgozott fel, amelynek jelentősége fokozódott a millenniumi ünnepségek idején. A Szarajevóban megjelenő, *Nada című* bosnyák képes újság, 1896 áprilisi számában más Magyarországról szóló fényképekkel együtt Eisenhut festményét is közölte.¹⁶⁵ Az illusztrációk tájékoztatásul szolgáltak az ezredéves országos ünnepségre Bosznia és Hercegovínából felutazó vendégek számára.¹⁶⁶ Gül baba népszerűsége a magyar kultúrtörténetben az idő múlásával sem csökkent, és az orientalizmus továbbélését bizonyította.¹⁶⁷

159 Ágoston Gábor–Sudár Balázs, 2002. Köszönöm Sudár Balázsnak dr. PhD. történész-turkológusnak, az MTA Történettudományi Intézet munkatársának szíves útbaigazítását és segítségét.

160 Germanus Gyula, 1937. 215; Pintér K. Tamás, 1997, 1–3.

161 Pintér K. Tamás, 1997. 6; Ágoston Gábor–Sudár Balázs, 2002. 76.

162 Nemes Albert, *Gül-baba története* = *Vasárnapi Ujság*, XXXI. évf., 13. sz., 1874. március 29. 196–198.

163 Az Ali pasás Gül baba legenda hátterében Hammernak az *Oszmán birodalom* története áll, amelyben ő összekeverte Alit és Gül babát = Sudár Balázs megjegyzése.

164 Némethy Lajos, 1884. 608–612.

165 *Nada*, 8., Sarajevo, 1896. 04. 15., 156. A *Nada* oktató, szórakoztató és művészeti jellegű lap volt, 1895 és 1903 között, havonta kétszer jelent meg Szarajevóban. Kiadója a Boszniai és Hercegovinai Országos kormány volt, melynek élén a monarchiájával közös gazdasági miniszter állt. A lap a legjobb papíron és gazdagon illusztrálva jelent meg. = *Jugoslovenski književni leksikon*, 1984. 536.

166 *Irodalom. A Nada Budapestről.* = Fővárosi Lapok, Budapest 1896. április 17. 8.

167 Huszka Jenő (1875–1960) 1905-ben szerezte egyik főművét, a *Gül baba* operettet, melyet 1906-ban óriási sikerrel mutattak be a szabadkai színházban is = Bácsország, 1906. február 1. 9; Nádasdi Kálmán (1904–1980) rendezésében 1940-ben zenés filmet forgattak *Gül baba* címen. Huszka Jenő *Gül baba* operettjének alapján *Gábor diák* címen újabb filmet forgattak 1956-ban Kalmár László (1900–1980)

A festmény kompozíciójában az előtér és háttér tagolása érvényesül: az előbbiben a kevés figura jut kifejezésre, az utóbbiban az építészeti látkép, melynek színelosztása szinte semleges, a fehér és a halványkék dominál rajta. Az épületeknek nincs közülük a korabeli, de a későbbi török Budához vagy más balkáni oszmán városhoz sem. Tipikusan közel-keleti városkép.¹⁶⁸ A háttér színösszetételével a kompozíció közepén levő Gül baba ősz haja és szakállja, az ölében elterülő fehér lepel, valamint kék-fehér ruházata, kék turbánja teremtet kapcsolatot. Ő a háttérrel együtt, a szakrális, szellemi szférának a hordozója, a valóság materiális részét a többi figura és a tárgyi kellékek jelenítik meg. A legszínebb a baloldalon álló, testhelyzetével is külön kategóriát képviselő férfi – tenyerét az ég felé tárva imádkozik: szakállja vörös hennával színezett, zöld turbánt, fehér ruházatot, és azon mályvaszínű köntöst visel, derekát kékszínű öv köti át.¹⁶⁹ A férfi feje le van hajtva, szeme csukva. Mellette, a három földön levő szereplő egységet alkot: a fekvő Gül baba felső testét kissé megemeli a följe hajló, barna ruhás férfi, aki mellett az olajzöld, rövid kabátot, kék nadrágot és piros tarka fejfedőt viselő kisfiú egy kosár rózsát tart. Három generációt látunk, a halálán levő öreget, az érett férfit és a gyermeket. Ezt a kontrasztot fokozza az ősz, turbános idős Gül baba arca mellett a fekete bajuszú, szakállú, fejfedő nélküli fiatal férfi fejének megjelenítése. A tárgyak közül a legszínebb a piros topánkapár a festmény jobb sarkában. Élénk színe azonos a Gül baba hátánál levő piros párnával, és elhelyezése is Gül babával kapcsolatos, mert az idős ember mezítelen, lábai előtt fekszik. A topánkapár arra asszociál, hogy Gül baba kilépett a földi életből és az égi világ felé tart, amit az álló férfi testtartása erősít fel. A topánkák mellett egy nagy réz, izzó faszéntárolóból gyenge füst tör fel, az áttört díszítésű fedél tetején egy félhold látható. A bal képszel mentén egy vasalt végű, hegyes bárd hever, ami bektasi attribútum. Mellette, hálóval átkötözve egy fehér, tenyérnyi nagyságú öblös tárgy, ami lehetne az a Némethy Lajos tanulmányában említett tejkő, amit övön viseltek.¹⁷⁰ Gül baba jobb kezének irányából az alsó képszel felé elszórva, néhány kinyílt rózsaszálát látunk. Ezek is Gül baba attribútumai, de a fin-de-siècle festményeinek is gyakran előforduló motívumai.

Eisenhut mindezen túl egyedi, jelképekben bővelkedő kompozíciót alkotott úgy,

---

rendezésében [A budai várat a törökök tartják megszállás alatt. A nagy hatalmú Ali pasa Gül baba lányát, a szép Leilát akarja feleségnek a háremébe. Addig is elzárva őrizteti, és csak a csodálatos rózsakertben sétálhat a lány. Ide menekül üldözői elől Gábor diák és barátja, Balázs. Gábor és Leila azonnal egymásba szeretnek, de Ali elfogatja a két magyart, hogy kivégeztesse őket. Úgy tűnik azonban, hiába fog össze a budai polgárság és hiába pusztítja el szeretett rózsáit Gül baba.]

168 Sudár Balázs dr. PhD. történelem-turkológusnak, az MTA Történettudományi Intézete munkatársának szíves útbaigazítása.

169 A figura meghatározásában köszönöm Bozsoky Dávid néprajzkutató segítségét.

170 Némethy Lajos ezzel kapcsolatban Eudar Browne utazó feljegyzését idézi, aki 1669 és 1671 között járt Budán. „Julpapának öve azelőtt fehères kövel bírt, mely nagyobb vala mint tenyeremnek szélessége, e kö galactites tejkő volt, melyet ők igen nagyon becsültek, mivel Mohamed hitők szerint, Arábiában egy egész folyót változtatott ily kövé.” = Némethy Lajos, 1884.

hogy nem támaszkodhatott képzőművészeti előképre. A megfestett motívumok arra utalnak, hogy a kép megfestése előtt különféle tanulmányokat folytatott. Amit nem ismerhetett, például Buda török városképét – mellesleg ha Gül baba tényleg 1541-ben halt meg, akkor török városkép még nem is lehetett –, azt a saját elképzelése, illetve a saját utazásán látott, vagy nyomtatásban megjelent török városképek alapján festette meg. Ugyanúgy járt el a kompozíció tárgyi kellékeivel is, melyek részben azt mutatják, hogy olvasta Némethy Lajos tanulmányát, ismerte a Gül babához fűződő legendákat. Kézbe vehetett néhány XVIII–XIX. századi török viseletgyűjteményt,¹⁷¹ vagy más, öltözetábrázolásokat, leírásokat tartalmazó könyvet is,¹⁷² de ábrázolásai oszmán szempontból nem hitelesek. Az övön látható görbe tört például, nem hordták a törökök, ez a típus nem jellemző rájuk – mint ahogy a képen látható díszes öv sem.¹⁷³ Véleményünk szerint a nyomtatásban vagy másutt látott török viseletet kombinálta össze utazásán rajzolt és vásárolt viseletdarabokkal, és olyan tárgyi kellékekkel, mint például a rézedény, amely inkább a XIX. századra jellemző tárgytípus.¹⁷⁴

Mindent egybevetve, Eisenhut ebben a művében ötvözte az orientalista festészetet a történelmivel, stilisztikailag pedig az akadémista realizmust a francia orientalista festészet kolorizmusával.

Az 1886-os őszi tárlatot méltatva egy hírlap Eisenhut képét így ismerteti: „Fent a Rózsahegyen, honnan a házak tetőzete és a Duna kéklő tükre látszik, kiterített szőnyegen haldoklik az agg szent. Előtte füstölő ég, körülötte szétszórt rózsák. Gülbaba a rózsák apja volt. Egyik társa még egyszer fölemeli a haldokló fejét, kelet felé fordítja. Egy török gyermek egy kosár friss rózsát hozott, a haldokló elé tartja. Mögötte, olvasóval kezében imát mormolva, lecsüggesztett fővel egy török dervis, valódi keleti alak, csontos arccal, vörös szakállal. A forró nap fényében áll, s az egész táj napsütött, világos és csillogó. Valóban egy darab kelet ez. A csoportozat kitűnően sikerült. A festő teljes uralma látszik mindenben. Bevégzett technika ez, s oly tehetség műve, melynek élénk érzéke van a nagyobb szabású előadások iránt, s bírja hozzá a stíl biztosságát.”¹⁷⁵ Egy másik így méltatja: „A haldokló zarándok alakja igazi bevégzett alak, a mellette ülő török szerzetes s

171 Európában az orientalizáló festészet ikonográfiai kiindulópontja, számos porcelánszobrász, kosztümtervező és festő elengedhetetlen kézikönyve a flamand Jean-Baptiste Van Mour (1671–1737) 1708 és 1709 között készített száz képe, amit Marquis Charles de Ferriol D'Argental konstantinápolyi francia nagykövet megrendelésére készített. Ferriol ugyanis Van Mour képeit párizsi mesterekkel rézlapokra metszette, és könyv formájában, saját előszavával, Párizsban 1714-ben, kiadta – M.d Ferriol: *Recueil de 100 estampes representent Differentes Nations du Levant* címen. = Lemaire, Gérard-Georges, 2005. 66–68.

172 *Herrn Baron von Tott's Nachrichten von den Türken und Tataren* (Tott báró híradásai a törökökről és tatárokról, Bécs 1788), *A Mostan folyó török háborúra tésző gondolatok*, Pozsony és Komárom 1890.

173 Dr. PhD Sudár Balázs megjegyzése.

174 Dr. PhD Sudár Balázs meghatározása.

175 *A Múcsarnokból*. Vasárnapi Ujság, XXXIII. évf, 47. sz., Budapest 1886. november 21. 757.

a fiú is a rózsákkal életteli jesek.”¹⁷⁶

Eisenhut a Képzőművészeti Társulat 1886-os, jubileumi, őszi tárlatán állította ki a *Gül baba halála* című alkotását, és elsőként nyerte el vele az Állami Nagy Aranyérmet, melyet ebben az évben, a Képzőművészeti Társulat megalakulásának 25. évfordulóján, alapított Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter.¹⁷⁷ Bár anyagi érték tekintetében nem számított a legjelentősebb kitüntetésnek (a nagy aranyérem belértéke 500 korona volt), a társulati nagydíj (200 darab 4 forintos arany = 1.600 korona) jóval többet ért, erkölcsi értelemben a kormány által adományozott, a művész nevével díszített aranyveret jelentette a legmagasabb elismerést, ami művésznek adható volt.¹⁷⁸ Vele együtt, a művész automatikusan az Országos Magyar Képzőművészeti Tanács tagjává vált,¹⁷⁹ tehát Eisenhut 1886-tól a Tanács tagja. Ő volt az első művész, aki megkapta az Országos Magyar Képzőművészeti Társaság rangos elismerését, megelőzve ezzel Munkácsyt, Benczúrt és Lotzot.¹⁸⁰

Az őszi kiállításra kitűzött aranyérmek és pályadíjak nyerteseit december 1-jén határozta meg a bírálóbizottság, amely a következőkből tevődött össze: gróf Károlyi Tibor (elnök), Benczúr Gyula, báró Mednyánszky László, Roskovics Ignác, Valentiny János, Vágó Pál és Zala György művésztagek, gróf Károlyi Tibor, báró Lipthay Béla és Zichy Antal műpártolók, Szalay Imre osztálytanácsnok. A *Pesti Hirlap* értesíti az olvasókat, hogy: „Az aranyérmek közül az egyik a kiállítás legkiválóbb hazai, a másik pedig osztrák vagy külföldi művésznek jár. A hazai művészek közül tíz szavazatból Eisenhut festményére nyolc, Bihari festményére egy, Ligeti festményére pedig szintén egy bizottsági tag szavazott.”¹⁸¹ Tehát nagy szavazati többséggel Eisenhut Ferenc *Gül baba halála* vitte el a babért, a külföldi művészek közül pedig Arnold Böcklin *Hullámjáték* és Villegas

176 Preim József, *A jubiláris tárlat*. Pesti Hirlap, 1886. november 12. 4–5.

177 Gábor Eszter, 1981. 134.

178 Bellák Gábor, *Anton Scharf (1845–1903) A magyar Állami Nagy Aranyérem, (1886) leírása*. A érem előlapján a magyar koronával ékesített Hungária allegorikus alakja babérkoszorúval koronázza meg a művészeteket megszemélyesítő ülő nőalakot. A figura antik oszlopfülön ül, jobbajával egy térdére helyezett rajztáblára támaszkodik, melyben Michelangelo Mózes szobrának rajza látható. Jobb kezében rajzeszközt tart, baljával a lába előtt heverő palettára és egy sisakos szoborfüre mutat, előtte pedig egy nyitott szárnyas oltár helyezkedik el. Hungária alakja mögött egy magyar címet tartó herold áll. Alul a föliat: 1886-BAN ALAPÍTOTT DÍJ. Az érem hátlapján pálma- és babérkoszorú látható, melyet alul művészpajzs fog össze. A koszorúban keretezett tábla (melybe alkalmanként a kitüntetett művészek neve került, az adományozás évszámával), a tábla fölötti felirat pedig: A VALL. ÉS KÖZOKT. MAGYAR KIRÁLYI MINISTER. Alul verdejegy: K.B. (Körmöcbánya). A magyar Állami Nagy Aranyérem fotója és Bellák Gábor leírása a Magyar Nemzeti Galéria kiadványában szerepel. Az érem szerzője Anton Scharff (1845–1903), aranyból készült, átmérője 60 mm, súlya 181,30 gramm = *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995, 347–348. Eisenhut érmének publikált változata = *Örtssipenbuch...* 1981. II. kötet, 177.

179 Sinkó Katalin, Az egyesületi műpártolás és az állami kultúrpolitika, 1840–1900 = *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995. 221.

180 Gábor Eszter, 1981. 135.

181 *Képzőművészeti jutalmak odaítélése*. Pesti Hirlap, 1886. december 1. 4.

Eisenhut azonban nemcsak a rangos díjat mondhatta magáénak, hanem megérte azt is, hogy festményét a tárlat tizedik napján a király megvásárolta, ami anyagi haszonnal járt.¹⁸³ A korábbi királyi vásárlásokhoz hasonlóan a festményt a budai királyi várpalota egyik fogadótermében helyezték el. Ily módon 1886-ban hat magyar festőművészt tüntettek ki.¹⁸⁴ A nyolcvanas évektől egyre gyarapodó magyar királyi kollekciót a minisztériumi illetékesek és a Társulat igazgatósága is figyelembe vette, s a külföldi nemzetközi tárlatokra és a világiállításokra ebből a gyűjteményből is küldtek műveket.¹⁸⁵ A *Gül baba halála* például 1888-ban Bécsben és Münchenben, 1891-ben Berlinben, 1892-ben Antwerpenben volt kiállítva az ottani nemzetközi képzőművészeti kiállításokon, valamint 1896-ban a millenniumi képzőművészeti kiállításon. A kollekcióban Eisenhutnak ez volt a második festménye, a *Korán általi gyógyítás* (1883) után.

Eisenhut 1887 elején Munkácsy (1882-ben alapított 6000 frankos) ösztöndíjára a *Gül baba halála* című művével pályázott.¹⁸⁶ A beérkezett tizennyolc pályamű között ugyan a három kiválasztott egyike az ő műve volt (a másik kettő: Bihari Sándor *A bíró előtt* és Koroknyai Ottó *A javíthatatlan*), de a Párizsba küldött képek közül Munkácsy Koroknyaiét választotta.¹⁸⁷ „A Munkácsy díj volt ez időben minden ifjú piktór álma” – írja Csók István, aki szintén hiába pályázott rá, mint ahogy Rippl Rónai József (Munkácsy saját tanítványa) sem kapta meg azt.¹⁸⁸

A Pallas nagy lexikona feltünteti, hogy 1893-ban a *Gül baba halála* a Nemzeti Múzeum modern gyűjteményében látható.¹⁸⁹ A festő joggal volt büszke sikeres művére, és nem véletlen, hogy a müncheni műterméről 1889-ben készült fotón jól látható helyen áll annak egy olajvázlata.¹⁹⁰ Kutatásunk során azonban egyetlen magyarországi

182 *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*. 1995. 342.

183 1896-ban a millenniumi képzőművészeti kiállításon Szinyei Merse Pál *Majálisát* 2000 koronáért vásárolták meg, ami Eisenhut *Gül baba halála* című képe árának a hatodrésze volt, írja Végvári Lajos = *A magyarországi művészet története*, 1970. 435. Ennek egyik magyaráza lehet a különböző szintű anyagi fedezet, illetve a vásárlás jellegének különbözősége, mert míg a *Gül baba halálát* a király vásárolta meg, addig Szinyei Merse *Majálisát* az állam. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy Szinyei Merse Pál festményei közül is vásárolt a király 1894-ben (Oculi, 1894), amihez valószínűleg hozzájárult az is, hogy a Társulat titkára, Szemcsányi Miklós Szinyeinek a rokona és jóakarója volt. = *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995. 366, 376.

184 *A király vásárlása a Múcsarnokban*. Pesti Hírlap, 1886. november 22. 3–4.

185 Sinkó Katalin, „*Ő Felsége a király vásárlásai*”. A király által 1882 és 1900 között vásárolt képek listája ugyanitt. = *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995. 362, 363–364.

186 Az ösztöndíjat két évente egy-egy magyar művész kapta párizsi tartózkodási költségeinek fedezésére. Munkácsy tíz évig vállalta az adományozást. A díjat *Krisztus Pilátus előtt* című festményének nagy hazai sikere után alapította. Bővebben: *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995. 301.

187 *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat*. Művészi Ipar, 1887. II. 73.; Szelesi Zoltán, 1956.

188 Boros Judit, 2006. 116.

189 *Pallas nagy lexikona*, V. kötet, 1893. 805.

190 Bildarchiv Foto Marburg, Fotosammlung von Carl Teufel, Marburger Index: 121/607. Ez az

gyűjteményben sem bukkantunk a műre, mivel a díjazott festmény idővel az ankarai Magyar Nagykövetségre került.¹⁹¹ A festmény tehát Ankarában található.¹⁹²

2.2. Afrika

A pesti siker s a vele járó anyagi jutalom mindjárt az 1886-os őszi tárlat bezárása után Eisenhut számára újabb utazást tett lehetővé.¹⁹³ Az útra 1886 végén került sor. Eisenhut ezúttal Tunéziába és Algírba utazott, ahonnan 1887 májusában tért vissza.¹⁹⁴ Útközben Olaszország nagyobb városait is meglátogatta.¹⁹⁵ Ekkor festhette meg a nápolyi kikötőt, háttérben a füstölgő Vezúvval. (kat. 14.) Az európai kontinens egyetlen működő vulkánja, elsősorban a reneszánsz ideje óta, füstölgő kúpjának köszönhetően, az európai utazók számára zarándokhely volt. Az idelátogatók között a romantika nagy képviselői is megfordultak, mint pl. Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), aki 1787 márciusában háromszor mászta meg a tűzhányót.¹⁹⁶ William Turner (1775–1851) angol festőt is a Vezúv vonzotta Olaszország e részébe, s a magyar festők közül Barabás Miklós (1839–1898) festette meg 1835-ben egyik kitörését.¹⁹⁷ A Vezúv tanulmányozása során a vulkánturizmus a XIX. században mindannak ellenére fellendült, hogy több évben (1822, 1834, 1850, 1855, 1861, 1872), lávaömlés volt.¹⁹⁸ Eisenhut a szárazföld felől festette meg a nápolyi kikötő gazdag épületegyüttesét, balról néhány jellegzetes viseletben levő figurával, középen a partra húzott csónakokkal, és jobbról a nagy sima vízfelülettel, valamint a Castello dell’Ovo várral. A Vezúv füstölgő kúpja ugyan alig látszik az előtérbe helyezett aprólékosabban kidolgozott motívumoktól, mégis, mivel a kompozíció közepén foglal helyet, figyelmünket nem kerülheti el. A part kihalt, az idő borús, hiszen a festő az

---

olajvázlat 1929 és 1933 között a szabadkai dr. Jovan Milekić Bácskai Képtárában szerepelt, de 1952-ben már dr. Prokesch Mihály tulajdonából volt a Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállításán kiállítva. A kiállítás katalógusában a mű mérete is fel lett tüntetve: 76 x 54 cm = Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállításának katalógusa, Pálcis 1952. szeptember.

¹⁹¹ Az alkotás felkutatásában segítségünkre volt Ágoston Gábor és Sudár Balázs Gül Babáról írott könyve, melynek fedőlapján Eisenhut festménye van reprodukálva. = Ágoston Gábor – Sudár Balázs, 2002.

¹⁹² Köszönet illeti Torma Tamást, az ankarai magyar nagykövetet, amiért rendelkezésünkre bocsátotta a festményről készült fényképeket.

¹⁹³ Szana Tamás, 1889. 39.

¹⁹⁴ Szana Tamás 1889-ben az 44. oldalon írja, hogy Eisenhut fél évet töltött Afrikában. Egy másik adat szerint (MTA-MTK, Lexikon osztály MDK-A-I-1/1887) májusban tért vissza.

¹⁹⁵ Szana Tamás, 1889. 43.

¹⁹⁶ Jutta Assel – Georg Jäger, *Der Vesuv Ansichten und Texte* (Ludwig Maximilians Universität, München, Institut für Deutsche Philologie): *Goethes Italienische Reise*. = Elektromos dokumentum: www.goethezeitportal.de/fondex.php?id=goethe_vesuv (hozzáférés: 2009. február 28.)

¹⁹⁷ Barabás Miklós, *A Vezúv kitörése*, (1835), magántulajdon = Svoboda D. Gabriella, 1983. 90.

¹⁹⁸ *Somma – Vesuvius*. Elektromos dokumentum: <http://193.204.162.114/vesuvio/vesuvio.html> (hozzáférés: 2009. augusztus 11.)

év végén, a kevésbé napos időszakban járt az ábrázolt helyenszínén. Az alkotás mérete kicsinek számít, az utazás közben használt táblákhoz hasonló méretű. Eisenhut eddig feltárt opuszában ez a festmény egyik ritka példája a fa alapon készült alkotásoknak.

Nápoly Olaszország egyik legjelentősebb kikötőjének számított, ahonnan járatok indultak Tunéziába és a szomszédos szigetekre. Eisenhut is Tunéziában szállt az afrikai partra, Szana Tamás két év múlva ismerteti utazása részleteit: „Tunisban és környékén új világ nyílt meg előtte: bármerre tekintett, sugár-özön, ragyogó, vibráló színek vették körül. Most már értette: a nagy koloristák miért vágyakoznak annyira Afrika ege alá. A régi szent városba Kajerwanba, hol csak nagyritkán fordul meg európai utazó, hat álló hetet töltött a bennszülött arabok között; behatóan tanulmányozva erkölcsüket, életmódjukat és szokásaikat. Módot talált arra is, hogy a Sidi Mohammed-ben-Aissa hitfelekezet istentiszteletén megjelenessen, s megbámulja a hívőket, kik vallási rajongásukban testükbe nyársakat szúrtak, fejüket a templom kövezetén véresre verdesték, szegeket nyeltek, s a keresztények ostyája gyanánt élvezték a cactus tövises leveleit. Mindezek a látványok mélyen benyomultak emlékezetébe, s anyagot szolgáltatottak újabb festményeihez.”¹⁹⁹ Szana szövegéből kiérezni a kor európai emberének reflexióját az Afrika nyújtotta másságra. Az írás értékét növeli, hogy a festő friss beszámolója alapján készült, ezért biztosra vehető az utazás közölt útvonala, látványosságai; és amikor azt írja: Eisenhut „most értette meg: a nagy koloristák miért vágyakoznak annyira Afrika ege alá”, betekintést nyerünk a festő ismereteibe és töprengéseibe is. „Algirba érkezve Biskarába, Blidahba, Oránba, Tlemsembe és Sidibon Medinába utazott, kisebb kirándulásokat téve a marokkói határok felé, melyeknek népélete és érdekes régi mór épületei különös varázst gyakoroltak az európai utazókra.”²⁰⁰ Szana szövegének egyes fordulatai, mint például „ahol csak nagyritkán fordul meg európai utazó”, vagy az Afrikába látogató „nagy koloristák” és „európai utazók” utalnak arra a szélessávú jelenségre, amely az orientalizmus XIX. századi vonatkozásaival állnak kapcsolatban. Tunézia és Algír valóban addig kevésbé volt az érdeklődés középpontjában nem úgy, mint Egyiptom, ahová már korábban is tömegesen érkeztek utazók, hiszen a XVIII. század végén már „egyiptomániá”-ról beszélhetünk.²⁰¹

---

199 Szana Tamás, 1889. 43.

200 Uo. 44.

201 Egyiptom kapcsolata az európai kultúrával régi eredetű, és az antik korba nyúl vissza. Első reneszánszát a XIII. századi Rómában élte, szfinxek készültek stilisztikai hűséggel utánozva az egyiptomiakat és a keresztény síremlékeken megjelent a piramis forma. A XV. században újraéledt érdeklődés tartósan bizonyult. Az egyiptomi művészet elemei – elsősorban piramisok, obeliszkok és szfinxek – a reneszánsz és posztreneszánsz stílusokban jelentek meg, elveszítve eredeti konnotációjukat. A XVI. században Athanasius Kircher jezsuita elsőként ismerte fel a hieroglifák fonetikus értékét. A XVIII. század elején egy új szemlélet alakult ki: a pontos, helyszínen történő megfigyelés és kutatás. Számos utazó

Bonaparte Napóleon hadjárata Egyiptom és Szíria ellen (1798–1801) a tudományokra és a művészetekre is hatással volt. Napóleon 1798. március 16-án megalapította a tudósokból és művészekből álló bizottságot, amely a keleti hadtestet követte, és összesen 167 tagból álló tudós, technikus és művész vett részt benne. A *Description de l’Egypte* című műben leírták Egyiptom faunáját, flóráját és történelmét (1802), a művészek pedig glorifikálták Napólont: Francois Louis Joseph Watteau: *A piramisok csatája* (1798–1799); Baron Antoine Jean Gros: *Bonaparte látogatása a pestises menhelyen Jaffában* (1804), *Csata Aboukirnál* (1806), *A piramisok csatája* (1810); Jean Charles Tardieu: *A francia hadsereg pihenése Asszuán-nál* (1812); Léon Cogniet: *Az egyiptomi expedíció Bonaparte parancsnoksága alatt* (1832); Jean-Léon Gérôme: *Oedipus, avagy Bonaparte generális Egyiptomban* (1867–1868).²⁰²

Az Egyiptomba utazás divatja nem került meg a magyar utazókat sem, akik közül a XIX. században egyre többen jutottak el Afrikába, más-más érdeklődéstől vezérelve. Gróf Zichy Edmund (1811–1894) 1842-ben főurak és Josef Heicke (1811–1861) rajzoló társaságában Itálián keresztül Máltára, majd Alexandriába utazott. Megmászták a piramisokat, majd a Níluson vadásztak. Vendéglátójuk, Szolimán pasa, a harem ajtaját is megnyitotta előttük.²⁰³ Libay Károly Lajos (1816–1888) 1855-ben járt Egyiptomban és a Szentföldön – rajzai egy részét *Keleti útiképek* címmel litográfia-albumban jelentette meg.²⁰⁴ A szabadkai Vojnits Oszkár, a későbbiekben híres világlíró, író, vadász, és műgyűjtő 1884 végén a zord tél elől utazott Egyiptomba, Palesztinába, Korfu szigetére.²⁰⁵

---

publikálta tudományos beszámolóját, pl. Paul Lucas (1705), Dr. Pococke (1743), Ludvig Norden (1755). Egyiptom múltjának bizonyítékait racionális szellemben vizsgáló elrendezést, melynek anyagát növelték a Róma talajából előkerült kincsek, Bernard de Montfaucon foglalta össze enciklopédiájában, melyet 1719 és 1724 között adott ki. A hieroglifa-interpretáció reneszánsz-meggyőződést, miszerint Egyiptom az okkult és misztikus kinyilatkoztatás forrása, nehéz volt kiirtani az emberekből. Ez a meggyőződés rejtett áramlatként élt tovább, főként titkos társaságok körében. Az egyiptológiai kutatás viszont már elkülönült az ezoterikus felfogásoktól, és divatba jött az egyiptomi stílus. Fischer von Erlach *Entwurf einer historischen Architektur* (Bécs, 1721) művében integrálta az egyiptomi építészeti stilisztikái jelenségeit. Könyvét sokan tanulmányozták, közöttük Giovanni Battista Piranesi (1720–1778) is, aki Rudolf Wittkover szerint a XVIII. századi egyiptománia első kreatív példája. A művészek követték a tudósokat. A piramisok, obeliszek és szfinxek megjelenése az építészetben és kertművészetben, az egzotikus dolgok iránti vonzódás részeként jelentkezett a XVIII. század folyamán, a chinoiserie és a turqueries mellett. A modern egyiptológia kezdetét 1822-re teszik, amikor Jean-François Champollion a rosette-i kő segítségével megfejtette a hieroglif írást. = Clayton A. Peter, 1990; Lemaire, Gérard-Georges, 2005. A kanadai Nemzeti Galéria, a Louvre egyiptomi részlege és a bécsi Kunsthistorisches Museum együttműködésével 1994-ben Bécsben egy nagyszabású vándorkiállítást mutatnak be Egyptomanie. Egyiptom az európai művészetben 1730–1930 címmel.

202 Francois Louis Joseph Watteau, *A piramisok csatája*, (1798–1799), Musée des Beaux-Arts, Valenciennes, Baron Antoine-Jean Gros, *Bonaparte látogatása a pestises menhelyen Jaffában*, (1804), Louvre, *Csata Aboukirnál*, (1806), *A piramisok csatája*, (1810), Musée National du Château, Versailles, Jean Charles Tardieu, *A francia hadsereg pihenése Asszuán-nál*, (1812), Musée National du Château, Versailles, Léon Cogniet, *Az egyiptomi expedíció Bonaparte parancsnoksága alatt*, (1832), Louvre, Jean-Léon Gérôme, *Oedipus, avagy Bonaparte generális Egyiptomban*, (1867–1868), Diplomatic Club, Cairo = Clayton A. Peter, 1990; Lemaire, Gérard-Georges, 2005. 88–109.

203 Kissné Sinkó Katalin, 1981. 102–103.

204 Szabó Júlia, 1985. 192.

205 Vojnits Oszkár afrikai útjának naplója = Vojnits Oszkár, 1985.

Zsolnai Miklós (1857–1922) követve a művészek, műgyűjtők, érdeklődő konzulok és katonatisztek, valamint Lord Frederic Leighton (1830–1896) angol festő által is megjárt divatos útvonalat, 1887 végén és 1888 elején jutott el Konstantinápolyon át Egyiptomba. Az útja során kialakított csempegyűjteményt és vázlatait az elkövetkező években pécsi gyárában a színes pirogránit és ezoinmázás csempék gyártásában kamatoztatta.²⁰⁶

Tunézia és Algéria térsége iránti vonzalom az 1830-as algériai eseményekkel vette kezdetét. A franciák 1830-ban inváziót indítottak Algéria ellen, és hamarosan bevették. 1832-ben függetlenségi harc indult, de az algériai erők a francia túlerővel szemben végül letették a fegyvert, s a franciák 1844-ben Marokkó ellen is háborút indítottak. A francia haderővel festők is érkeztek, mint pl. Adrien Dauzats (1804–1868) és Horace Vernet (1789–1863). A XIX. századi francia hadifestészet legelismertebbje, Vernet, első algériai útját 1833-ban tette meg William Wyld (1806–1889) angol festővel.²⁰⁷ Őket megelőzve 1832-ben érkezett Eugène Delacroix (1798–1863) Charles de Mornay herceg meghívására, aki diplomáciai küldetésben utazott Marokkóba. Delacroix marokkói utazása során vázlatokat készített, Algériában pedig lehetősége nyílt a lakosság magánszférájába betekinteni – ennek gyümölcse az *Algériai nők* (1834) című festménye.²⁰⁸ Eugén Fromantin (1820–1876) festő és író 1846-ban utazott először Algériába, pontosabban Blidahba. Már műveinek címe is sugallja, hogy egy új témakörrel állunk szemben: *Törzsi sátrak* (1850) *Temetés Marokkóban* (1853), *Utca El-Aghouatban* (1859 körül), *Arab solymász* (1863), *A szomjúság földje* (1869), *A Niluson* (1871). Vele szinte egy időben keletkeznek Théodore Chassériau (1819–1856) algériai ihletésű festményei, amelyeken a nőnek jut a fő szerep – például *Fiatal nő érkezése a fürdőben* (1849), *Kerchif tánca* (1849).²⁰⁹

A XIX. század második felében, párhuzamosan a realista mozgalommal, az

206 Gerelyes Ibolya–Kovács Orsolya, 1999. 15–21. Az 1888 januárjában történő Nilusi kiránulás fénykép által is meg lett örököve. Zsolnai Miklós több mint 3000 darabos fuszátai kerámia-együttest vásárolt meg. Gyűjteménye megegyezik a múlt század végén európai múzeumokba kerülő fuszátai leletanyaggal, és Magyarországon egyedülálló művelődéstörténeti ritkaságnak számít.

207 Lemaire, Gérard-Georges, 2005. 124. Horace Vernet ismertebb a témához kötődő művei: *Arab mesélő*, (1833) The Wallace Collection, London; *Oroszlánvadászat*, (1836) The Wallace Collection; *Ábrahám előzi Hágárt*, (1837) Musée des Beaux-Arts, Nantes; *Csata az Affroun hegység alatt 1840. április 27-én*, (1848) Musée National du Château, Versailles.

208 Delacroix ismertebb ide kötődő művei: *Algériai nők*, (1934) Louvre; *Marokkói mennyegző*, (1939 körül) Louvre; *Mulay Abd al-Rahman, Marokkó szultánja*, (1845) Musée des Augustins, Toulouse; *Marokkói hadgyakorlat*, (1847) Sammlung Oskar Reinhart, Winterthur. Delacroix marokkói utazását megelőzően szorosan érdeklődött a Kelet iránt, amiben a görög függetlenségi háború, illetve Byron irodalma játszott szerepet. A chiosi mészárlás,(1824) Louvre című képének történelmi alapját az 1822 áprilisában történő esemény adta, amikor a törökök Chioson lemészároltak húszezer görögöt. A *Görög nő, a missolonghi romok fölött* című (1824) festménye is a görög szabadságharcához kötődik és Byron halálát idézi (Musée des Beaux-Arts, Bordeaux). A *Sardanapal, asszír király, halála*, (1827, Louvre). képéhez lord Byron műve szolgáltatva az ihletet, azonban ismereteit történelmi források tanulmányozásával gazdagította, s többek között elolvasa Diodoros Siculus görög történetíró munkáit. = Lemaire, Gérard-Georges, 2005. 204–219.

209 Lemaire, Gérard-Georges, 2005. 222–226., 228–237.

orientalista festészet témaköre megváltozott. Míg a század első orientalista festőnemzedékét túlnyomórészt a politikai események ihlették, mint a görög szabadságharc és Napóleon hódításai, addig a század második felében a figyelmük a mindennapi élet eseményeire, a jellegzetes tájra és a különösnek tűnő társadalmi jelenségekre terjedt ki. A festményeken helyet kapnak a hétköznapi témák is – piaci jelenetek, munkát végző emberek. Sok európai művész utazott Észak-Afrikába, hogy új témát és ihletet találjon.²¹⁰ Különösen nagy jelentőségűek voltak az 1878-as és az 1889-es világiállítások. A francia művészek és a közönség itt ismerkedett meg a Távol-Kelet és a gyarmatok ihlette művészettel.²¹¹

Eisenhut Ferenc első afrikai útja után követi a század második felében jelentkező orientalista festészet tartalmi változásait, azon belül pedig, festményei egy csoportjával, a bizarr tartalomra fókuszál. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1887-es őszi kiállításán a *Kígyót etető bűvészek* festményét állította ki (kat. 17.), aminek reprodukciója a Vasárnapi Ujságban *A kígyóbűvölő* címen jelent meg.²¹² A reprodukción látható, ahogy a kígyó a nyúl köré tekeredik és megfőjtja, miközben a szőnyegen ülő három férfi figyelmesen nézi. A kígyóbűvölés már az ókori Egyiptomban is hétköznapi jelenség volt, de az európai ember számára nem. A festmény témájának különlegességét növeli, hogy nem is a kígyóbűvölést mutatja, hanem egy morbidnak mondható intermezzóját: a kígyó etetését. A kép hátterét egy üres falsík zárja le, a kígyó és az áldozata a kép jobb oldali üres részében fekszik, ellenpontot alkotva a szőnyeg zsúfolásig megtelt részleteivel, és a bal oldali, félig fekvő férfi laza testtartásával. A középső fekete bőrű férfi pálcával érinti a kígyót, és ezzel a látványhoz nem szokott ember számára még nagyobb feszültséget okoz. Szana kihangsúlyozza, hogy Eisenhut képeinek értékét nem a tájképrészletek varázsa emeli, hanem etnográfiai megfigyelései, és mi ehhez hozzátennénk: a festő esetenként egy bizarr téma köré szervezi megfigyeléseit.²¹³ Eisenhut további alkotásai közül, az *Imádkozó marabout* és az *Algiri szemfényvesztő* festményei angol megrendelők számára készültek.²¹⁴ Habár az *Imádkozó marabout* című alkotására nem sikerült rábukkanni, ismerjük Eisenhut hozzá kapcsolódó élményeit. A maraboutokat „Sidi-bon-Medinában” látta először. A mohamedán hitvallás nagy tiszteletben részesülő szentjeit, „kik egész életükön át az

210 Lemaire, Gérard-Georges, 2005. 220.

211 Németh Lajos, 1974. 10.

212 *A kígyóbűvölő*. Vasárnapi Ujság, XXXVI. évf., 4. sz., Budapest 1889. január 27. 57.

213 Gustave Flaubert (1821–1880) francia író keleti témájú útjégyzeteiben és leveleiben, szintén különös örömet lelte a „bizarrerie” dolgok leírásában. „A feliratok és a madárürülékek az a két szembeszökő jelenség Egyiptomnszerte, mely éretlől árulkodik”. A különlegesen pervers helyzeteket, melyek Flaubert prózájának második természetévé váltak, a szerző nem egyszerűen megfigyelte, hanem alapos műgonddal kutatta is. = Said, W. Edward, 2000. 319.

214 MTA-MTK, Lexikon osztály, MDK-A-I-1/1887.

országutakon heverték mozdulatlanul, buzgó imádkozásba merülve és akiket az utasok láttak el élelemmel. Ha meghaltak, ugyanott el is temették őket, sírjuk pedig zarándokhelyé vált a hívők számára.”²¹⁵ Eisenhut sok más, a század nyolcvanas éveiben keletkezett művéhez hasonlóan e festménye is Londonba került, mert ebben az időszakában már több angol műárús számára dolgozott.²¹⁶ Szana Tamás szerint „kizárólag angol műárúsok számára dolgozik“, de adataink szerint azonban ebben az időben Magyarországon is vásárolták Eisenhut képeit.²¹⁷

Eisenhut afrikai utazásai Egyiptomba és Szíriába folytatódtak 1891-ben,²¹⁸ és 1892-ben.²¹⁹ Kairóból 1892. március 2-án így írt barátjának, Büchlernek: „Sajnos nem tudok neked semmi különösről beszámolni; mint például valami kaland az utazásom során. A kaland ugyanis teljes egészében hiányzott ezen utamon. Habár sok és érdekes utazótársam volt, minden a megszokott maradt. Biztos untatlak soraimmal, de megígértem neked, hogy írok a világ számomra teljesen új részéből. Itt este fél hétkor este van, és reggel fél hétkor nappal. Felhőket rég nem láttam és esőt sem. Közlekedni csak számárháton lehet, az arab pedig – melyet most tanulok, nehéz nyelv. Képeket nehéz itt készíteni, mint ahogy másutt is. Megmásztam a piramisokat és néztem a Nílus folyamát. A krokodilusokat még nem fényképeztem le. Számomra nagy csodát jelent, amit itt átéltem...”²²⁰ Eisenhut beszámolójából értesülünk arról, hogy utazására fényképezőgépet is vitt magával. Az Afrikában keletkezett felvételek közül néhány Müller Béla hagyatékában maradt fenn. Malonyai Dezső (1866–1916) az 1890-es évek elején töltött néhány hetet Eisenhuttal Kairóban. Megismerkedésük pillanatára így emlékezett vissza: „A várban, bibliai József kútja, a Gama Szaleheddin Juszuf mellett, ismerkedtünk össze. Irgalmatlan meleg volt. Lent, a kalifásírok közt fött a homok, a várfalak valósággal tüzeltek a napfényben. A kút bakterje, egy vénséges török, maga-alá húzott lábszárain kuporgott a kút fölé vert deszka vityillóban s orsót pergetett; mellette két arab siheder szundikált. Tőlük vagy tíz lépésnyire, a lépcső egy falatnyi árnyékában dolgozott Eisenhut, őket pingálta. Palettájáról, mint az olvadó zsír, úgy csurrant le a festék abban a forróságban.” Közös időtöltésük közben sokat beszélgettek: „A

215 Szana Tamás, 1889. 44.

216 Szana Tamás, 1889. 44.

217 Pesten a Mücsarnokban 1888-ban A budapesti I. gyermek-menhely javára magántulajdonban levő régi és modern képekből rendezett kiállításon például az *Imádkozó dervis* olajfestménye Harkányi Károly tulajdonából került a tárlatra. = *A budapesti I. gyermek-menhely javára magántulajdonban levő régi és modern képekből rendezett kiállítás tárgymutatója*, 1888.

218 A Magyar képzőművészek névsora az 1891-es évre Eisenhut nevénél „Cairo, Egyiptom” van feltüntetve. = Képzőművészeti Társulat Közleményei, Budapest 1892. 56.

219 Duranci, Bela, 1982. 7.

220 Eisenhut Ferenc levele Büchler Róbertnek Kairóból, 1892. március 8. = Ajzenhut, Franc 2006. 95–96. A levélben megjegyzi, értesült Gromon Dezső palánkai képviselő újraválasztásáról, és Büchler ezirányú angazsáltságáról.

New-Hôtel teraszán üldögéltünk egyszer, egy pohár áloa-szada mellett; az alázatos szofradzsi mellénk állította a földre a palackos pipát, a narghilét, s a bugyborékoló szerszám hűvös füstjét nyelve, gyönyörködtem abban, amit Eisenhut mutatott, s látni is ő tanított meg [...] És lássa, nem siet itt senki!”. [...] Ezek a derék emberek bölcsen tudják, hogy nekünk tulajdonképpen semmi dolgunk itt a földön egyéb, csak várni, türelmesen, várni, mind csak várni valamit, ami elkövetkezik ránk, okvetlenül. Addig pedig...Hát addig, élünk. [...] Néha nagyon meleg van s akkor szomorú az ember, de estefelé mindig van árnyék, mert Allah jó és kegyes.”²²¹ Malonyai Dezső 1893-tól Párizsban élt, ahol művészettörténeti tanulmányokat folytatott.²²²

Eisenhut 1894-ben fiatal festőbarátjával Iványi Grünwald Bélával (1867–1940) utazott Kairóba, aki abban az időben Münchenben lakott. Néhány nyári hónapot töltötték Egyiptomban.²²³ Grünwald kairói útjának eredménye a *Szent család* című nagyobb méretű kompozíciója volt, amely jelenleg lappang. Ezen a festményen keleti környezetben és ruházatban, keleti típusokkal ábrázolta a bibliai témát.²²⁴ Eisenhut a *Kakasviadal Kairóban* festményével a Képzőművészeti Társulat téli tárlatán a nagyterem előkelő helyén szerepelt.²²⁵ A festmény nagy érdeklődést keltett – reprodukálták a tárlat katalógusában, valamint a Vasárnapi Ujságban,²²⁶ a szarajevói Nada irodalmi folyóirat különálló műlapjaként,²²⁷ és képeslap formájában.²²⁸

2.3. Alkotói módszer, műterem (1886–1890)

Eisenhut alkotói módszerébe betekintést engednek az utazásai során készített kisméretű alkotások, mint például a *Bakui szállás* című képe (kat. 10.), amelynek enteriőr-részlete megjelenik később a *Tatár iskola Bakuban* című festményen. További példa még az első afrikai útján keletkezett ceruzarajz, amelynek jelzetében „Tunis 9/12 86” olvasható (kat. 113.), valamint a következő év elején keletkezett *Keleti kapu* (kat. 15.) és *Keleti város* (kat. 16.) című festmények. Ezek az alkotások olyan vázlatok, melyeket a festő hazatérve,

221 Malonyai Dezső, 1903.

222 *Malonyai Dezső.* = Magyar Életrajzi Lexikon. Elektormos dokumentum: <http://mek.oszk.hu/003000/00355/html> (hozzáférés: 2009. augusztus 11.)

223 Telepy Katalin, 1981. 301.

224 Réti István, 1954. 214.

225 Hazánk, 337. szám, Budapest 1894. november 29. 3.

226 Vasárnapi Ujság, 41. évf., 49 sz., Budapest 1894. december 9. 831.

227 A műlap egy példánya az újvidéki Szerb Matica Képtárának tulajdona.

228 Franz Hanfstaengl müncheni kiadó, *Galerie Moderne Meister* sorozat képeslapjaként.

műtermében használt fel nagyobb kompozíciók kidolgozásánál. A vázlatok több fontos elemét – mint például az épületek szerkezete, a részletek kidolgozása, szín- és fényhatások lejegyzése – később felhasználta a nagyméretű festményein. A *Keleti kapu*, és a *Keleti város* is ilyen feladatot tölthettek be. Nem látunk rajtuk figurát, vagy csak egyet, szerényen meghúzódva a kapu előtti lépcsőn. Az emberek arctípusairól, jellemző testtartásukról és viseletükről külön vázlatokat készített. Az előképek elkészítésében az 1892-es afrikai útjától kezdődően fényképezőgép is segítette, ezt bizonyítja a néhány fennmaradt fotó.²²⁹

Lyka Károly leírása is hasznos adalékkul szolgál Eisenhut festői módszerének megismerésében, de szövege alapján színes képet kapunk a festő műterméről is: „Kiválóan fölszerelt műterem volt a németpalánkai születésű Eisenhut Ferencé, akit Budapesten az „orientalista irányzat” főmesterének mondtak. Bokharai és perzsiai szőnyegek gyöngyházberakású arab üllőkék, pamlagokra vetett keleti selymek, tuniszi burnszok, georgiai csíkos köpenyek, ékes atlaszpuccskák, a keleti nagyurak elpuhult életének csecsebecségei, egy sor finomíví bronzedény az akkor dívó keleti novellák háremhangulatát hozták a látogató emlékébe. Emellett kaukázusi és török fegyverek díszesen cizellált példányai, hosszú csövű puskák, damaszkuszi török, fegyverek, keleti jatagánok. Csupa valódi, a helyszínen gondosan gyűjtött kincs, Eisenhut művészetének alapvető fontosságú kellékei, amelyeket Tuniszban, Egyiptomban, a Közel-Keleten szerzett.[...] Ebből a színes egyvelegből szerelte össze képeit müncheni műhelyében.”²³⁰ Malonyai Dezső véleménye szerint, Eisenhut terepen gyűjtött tárgyai nem közönséges bazárárúk voltak, a festő ízléséről, hozzáértéséről és a Kelet iránti szeretetéről vallottak. Szerinte Eisenhut „az első magyar piktor, aki nem elégedett meg a török bazárholmival, ami annyira pacotille” – ahogy írja – „annyira tetsző, s amit oly szívesen vásárol a nyárspolgár.”. Malonyai tovább ecseteli: „Aztán ő tanítgatott, hogy mi az a Kelet! [...] gyufával kínált egy kis arab suhanc. Éppen csak annyi ing volt rajta, hogy mezítelenül nem maradt. Nézze milyen szép piros az az ing rajta! – figyelmeztetett a piktor. Jött egy papucskereskedő. Színes gyöngyhímzésű papucscsal kínált. Látja azon a fekete tenyerén az a kék bársony papucs – és mutatta, mily gyönyörű redőket vet a farbus kereskedő selyme, mily pompásan csillog a sárga rézedény, milyen pingálnivaló a gyümölcsárús ölében a szőlő, s milyen aranyárga dohánnyal kínálgat, aki dohányt árul!”²³¹

Eisenhut élete nagy részében Münchenben alkotott. Carl Teufel (1845–1912) által

229 A fotókat a *Dokumentumok* című részben tesszük közzé.

230 Lyka Károly, 1982. 15.

231 Malonyai Dezső, 1903.

1889-ben készített fotón Eisnehut Mozart Strasse 13/4-ben levő műtermét látjuk,²³² ahová a hatalmas üveg tetőn keresztül árad be a fény. A kellékek – a perzsaszőnyegek, mecsetlámpa, korsók, fegyverek, pajzs, zászló, keleties bútordarab – mellett a fotó bal és jobb oldalán, két nagyméretű festményt látni festőállványon, valamint a baloldalon és a falon Eisenhut kisebb méretű festményeiből néhányat, például a *Gül baba halála* és az 1888-ban keletkezett *Rabszolgakereskedés* vázlatait. A festő a bal oldali hatalmas kép felé fordulva ül, vázlatfüzetét a kezében tartva. Összehasonlítva a többi műterem Teufel által megörökített fotójával, feltűnő a nagyméretű festmények jelenléte, ami arról tájékoztatja a nézőt, hogy egy olyan alkotóról van szó, akinek tevékenységét a nagyméretű művek alkotása jellemzi. Ez egybecseng Lyka Károly azon megjegyzésével, hogy a müncheni Glaspalast kiállításain divatosak lettek az óriási méretű képek és, hogy egyre több jelent meg belőlük abban az időszakban.²³³ Eisenhut műterme az orientális műtermek kategóriájába tartozott, melyeknek elődje a francia Keletutazók otthona az 1830-as és 1840-es években. Ilyen volt Jules Robert Auguste amatőr festő párizsi otthona, aki Delacroix műveihez kölcsönzött tárgyakat. Az *Ezeregyéjszaka* hangulatát varázsolta műtermébe Théodore Chassériau, amiről Theophil Gautier (1811–1872) így ír: „yatatánok, perzsa török, cserkesz pisztolyok, arab fegyverek, régi korán versekkel cizellált damaszkuszi pengék, [...] az egész charmos, barbár luxus trófeaként csoportosítva. A falakon arab gyapjúblúz, haik, burnusz, kaftán ezüsttel, arannyal átszőtt kabátkák felakasztva.”²³⁴ A XIX. század második felére az orientalista szalonfestők homogén és kifinomult műteremdekorációt hoztak létre, részben azért, hogy stimulálják magukat munka közben, másrészt, hogy a műterembe látogatót elbűvöljék. Eisenhut műterme hasonló lehetett például Léon Gérôme és Benjamin Constant párizsi, Mariano Fortuny római, John Frederick Lewis, Carl Haag és Frederick Goodall londoni, a német Ferdinand Max Bredt, a lengyel Joseph von Brandt és a már előzőekben említett odesszai Franz Roubaud müncheni műterméhez.²³⁵

2.4. Eisenhut és Pechán (1888–1892)

Eisenhut hosszú távolléte közvetve hatott Pechán József (Cséb, 1875 – Újverbász, 1922) sorsának alakulására is. A tizenhárom éves tehetséges fiúval az 1888-as évi palánkai látogatása alkalmával ismerkedett meg. A Pechán család Dunacsébről költözött

232 Bildarchiv Fotó Marburg, Fotosammlung von Carl Teufel, Marburger Index: 121/607. A fotó adatait közli: Langer, Brigitte, 1992. 172. A fotó eddigi közlései: Kovács Ágnes, 2007. 72., Ninkov K. Olga, 2007. 61. Teufel 1889 és 1890 között készítette a 237 darabból álló híres műteremsorozatot.

233 Lyka Károly, 1982. 11.

234 Thornton, Lynne, 1983. 19.

235 *Orientalismus in der Ateliere Dekoration* = Langer, Brigitte, 1992. 125–134.

Németpalánkára, az apa erdész, az anya óvónő volt, és korán özvegy maradt.²³⁶ Weber Nándor nyugalmazott kapitány, aki naponta találkozott a gyermekkel, felfigyelt tehetségére és Eisenhut figyelmébe ajánlotta. Eisenhut rajzoltatott vele, majd pártfogásába vette. Weber kapitány gyűjtőivel a kezében végigjárta a három Palánkát, házról házra járva 30 adakozótól havonta 1-1 forintot gyűjtött össze. Amikor néhány hónap múlva elköltözött Palánkáról a gyűjtést Klein Ferenc, volt postamester vette át. Így került Pechán József Münchenbe. A másfél éves segély után Eisenhut ajánlására a magyar kormánytól évi 400 forint ösztöndíjat kapott.²³⁷ Pechán önéletrajzi jegyzeteiben a következőt olvashatjuk: „Mint szegény szülő gyermeke kerültem 1890-ben Münchenbe, hol Eisenhut Ferenc, palánkai illetőségű festőművész protekciója révén, a palánkai intelligencia részéről, másfél évig, évi 300 frt-os ösztöndíjat kaptam. Münchenben legelőször a Fehr Frigyes féle iskolának lettem tagja [...] ahonnan egy fél év múlva bekerültem a müncheni akadémiaára Gysis tanár iskolájába. Ott még egy évig élveztem a palánkai közönség támogatását, míg megkaptam a magyar állam 400 frt-os ösztöndíját, melynek kezelését kiskorúságom miatt Eisenhutra bízta. Eisenhut valóságos apai gondviseléssel intézte el ezen dolgokat, de mivel egy nagyobb tanulmányútra indult, felkérte Rikoff Th. festőművészt, hogy őt helyettesítse.”²³⁸ Eisenhut Kairóba utazott, Theo Rikoff pedig nem végezte megfelelően a rábízott feladatot. Pechán sokat éhezett és nem találta helyét, 1892-ben otthagya az Akadémiát és Bécsbe utazott.²³⁹ Ezt később Eisenhut nem tudta Pechánnak megbocsátani.²⁴⁰ Pechán pár éves kihagyás után – hazaköltözés, a fényképészszakma kitanulása, nősülés – újból elkezdett festeni. Első sikerét 1903-ban, Eisenhut halálának évében, a Műcsarnokban Rima József álnéven érte el. 1904-ben Hollósy Simon müncheni festőiskolájába folytatta tanulmányait. A budapesti Művészház alapító tagjai között szerepelt 1910-ben. Itt rendezte meg önálló kiállítását 1913-ban, amelyet bemutatott Újvidéken, Verbászon, Kúlán, Palánkán, Topolyán és Zomborban is.²⁴¹ A rendezvénysorozatot követően 1913-ban hosszabb boszniai és tengerparti utat tett,²⁴² melynek eredménye Eisenhut által művelt orientális irányzatra emlékeztető szarajevói

236 Duranci, Bela 1982. 6–7.

237 *A palánkai sváb fiú*. Bácsaki Hírlap, VII. évf. 142. sz., Szabadka 1908. június 21. 1–2.

238 Pechán József önéletrajzának egy lapja jelent meg = Duranci, Bela. 1982. 7.

239 Duranci, Bela 1982. 8–9.

240 Müller Béla *Eisenhuts Freundskreis* kézirat, 35.

241 *A Művészház*, 2009. 241–242.

242 Duranci, Bela, 1982. 24.

sorozata.²⁴³ Felfelé ívelő pályafutásának az első világháború vetett véget.²⁴⁴ Műtermében sok művész megfordult, közöttük írók is, mint például Szenteleky Kornél (1893–1933), aki Pechán halálának évfordulóján, 1923-ban, az újverbázi Kaszinóban méltatta a festő munkásságát.²⁴⁵ Ebben elmarasztalta Eisenhut festészetét, hiszen ő maga az új irányzatok híve volt az irodalomban.²⁴⁶ Dettre János (1886–1944) azonban a füzet előszavában leszögezi, a bácskai németiség két nagy festőjéről van szó Eisenhut és Pechán esetében.²⁴⁷

2.5. Nemzetközi sikerek

Eisenhut Ferenc valamivel több, mint másfél évtizedes sikeres időszakának kezdetét a királyi 1883-as és 1886-os képvásárlás, illetve a *Gül baba halála* Állami Nagy Aranyéremmel való kitüntetése jelentette. A festmény, jöllehet a budai királyi várpalotába került, több nemzetközi tárlaton szerepelt, így például 1888-ban Bécsben és Münchenben, ahol Eisenhut az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagjaként állított ki. Az 1888-as müncheni III. Nemzetközi Képzőművészeti Kiállításon²⁴⁸ Eisenhut, Kéméndy Jenő, Nádler Róbert, Vágó Pál és Vastagh Györg voltak azok a magyar alkotók, akik a legnagyobb számú művel szerepeltek.²⁴⁹ A kiállítás katalógusa Eisenhut következő alkotásait dokumentálja: *Korán általi gyógyítás* (1883), *Gül baba halála* (1886), *Szemfényvesztő* (1887), *Rabszolgakereskedés* (1888). Már az előző, bécsi Nemzetközi Műtárlattal kapcsolatban is a *Kölnische Zeitung* észrevételezi, hogy „Eisenhut értékes keleti képeket küldött”,²⁵⁰ és Münchenben is a magyar művészek között feltűnést keltett orientális témaival – bár Nádler Róbert (1858–1938) is bemutatott két kairói ihletű festményt. Az addigi müncheni nemzetközi kiállítások közül ennek volt a legnagyobb anyagi sikere.²⁵¹ A beküldött 38 magyar kép 28 százalékát eladták, ami megelőzte a drágább árakkal rendelkező Franciaország és Anglia képeinek eladott arányát. A magyar

243 Uo. 23-26.

244 Uo. 11.

245 Beszédének szövege megjelent *Színek és szenvedések* című füzetében. = Szenteleky Kornél, 1923.

246 Gerold László, 2001. 242–243.

247 Dettre János előszava = Szenteleky Kornél, 1923.

248 *Magyar festők a müncheni kiállításon*. Vasárnapi Ujság, XXXV. évf., 23. sz., Budapest 1888. június 3., 385.

249 Müncheni kiállításokon szereplő magyar művészek és műveik 1869 és 1914 között. = *München magyarul* 2009. 312–313.

250 *A magyar festők...* Vasárnapi Ujság, XXXV. évf. 15. sz., 1888. április 8. 252.

251 Sármany-Parsons Ilona, München modernsége. = *München | magyarul*, 2009. 128.

művészek közül egyedül Eisenhut festménye kelt el szencziószámába menő 5.000 márkáért, ami a kép orientalista műfajának és méretének lehetett köszönhető. (Wagner Sándor *Magyar tanya* című festményéért 1.500, Strobentz Frigyes *Ősz* című festményéért 2.000 márkát fizettek).²⁵² A magas áron eladott festmény az *Szemfényvesztő* (kat. 18.) volt, hiszen Eisenhut kiállított festményei közül kettő, ahogy a katalógus is feltüntette már „Ő Felsége az Osztrák császár tulajdona” volt, a *Rabszolgakereskedés* (*Rabszolga vásár* címen) pedig még a pesti őszi tárlaton is szerepelt 3.500 forintos áron.²⁵³ A helyzetet bonyolítja, hogy ugyanaz a mű, különböző címeken szerepel különböző helyeken. A müncheni tárlatot követő évben *Arab szemfényvesztő* címen szerepel egy reprodukció az Eisenhutról megjelent életrajzban,²⁵⁴ amely lehet, hogy azonos a müncheni tárlaton bemutatott *Szemfényvesztő* alkotással. Azt viszont nem tudjuk, hogy az *Arab szemfényvesztő* azonos-e a korábban említett *Algiri szemfényvesztő* képpel, amely egy forrás szerint angol megrendelő számára készült.²⁵⁵

Az említett életrajz a két nemzetközi kiállítás között, májusban jelent meg a *Magyar művészek* sorozatban Szana Tamás szerkesztésében,²⁵⁶ amelynek tartalma a következő, 1889-es évben a *Magyar Művészek – Műtörténelmi vázlatok* című könyvben megismétlődött.²⁵⁷ A Vasárnapi Ujság hirdetése szerint a füzet olyan művészről szól, „akinek keleti tárgyú képei német földön is az ismertebbek közé tartoznak”, de amelynek „legjelentékenyebb művei mégis hazakerültek, sőt, kettő közülük a király tulajdonát képezi.” A füzet mellékleteként lett közreadva a *Gül baba halála* Paulussen R. fénymetszetében.²⁵⁸ A könyv összegezte Eisenhut addigi pályafutását, és reprodukálta *Az írástudó* (1884), *Tatár iskola Bakuban* (1885), *Gül baba halála* (1886), *Arab szemfényvesztő* (1887) és *A háremben* (1888 körül) című műveket. Az egész lapot kitöltő reprodukciók mellett, szövegkiegészítőként kaukázusi és afrikai vázlatok, egy női fejtanulmány, valamint Roubaud-nak, a festőről készült rajza és egy önarckép található. Szana ugyanis megkérte Eisenhutot, készítsen magáról önarcképet, s a művész, a könyvben szereplő többi művészhez hasonlóan, teljesítette a kívánságát. Az önarckép érdekessége, hogy eredeti példánya is fennmaradt, és hogy az Eisenhutnak az egyetlen eddig fellelt ilyen alkotása. (kat. 115.)

²⁵² Kovács Ágnes, Nemzetközi kiállítások Münchenben és magyar résztvevők. = *München | magyarul*, 2009. 93.

²⁵³ Műcsarnok képes tárgymutatója, ősz, 1888.

²⁵⁴ Szana Tamás 1889.

²⁵⁵ MTA-MTK, Lexikon osztály, MDK-A-I-1/1887.

²⁵⁶ *A Magyar művészek új füzetete...* Vasárnapi Ujság, XXXV. évf. 19. sz., 1888. május 6. 317.

²⁵⁷ Szana Tamás, 1889. 33–48.

²⁵⁸ *A Magyar művészek új füzetete...* Vasárnapi Ujság, XXXV. évf. 19. sz., 1888. május 6. 317.

Eddig az orientalista zsánerképek közül az iskola, a vallásos élet – a korán általi gyógyítás, imádkozó marabuk, dervisek, valamint az utcaképek – kigyóbüvölő, szemfényvesztő, pénzváltó – kötötték le Eisenhut figyelmét, úgyhogy többnyire férfiak jelentek meg művein, de 1888-tól az orientalista festészet nőket megjelenítő témái is helyet kaptak festészetében. Első ilyen műve 1888-ban, a nemzetközi kiállításokon és a Képzőművészeti Társulat őszi tárlatán szereplő *Rabszolgakereskedés* volt,²⁵⁹ s ezzel csaknem egyidejűleg készülhetett *A háremben* című alkotása is, melyet az 1889-ben megjelenő könyvből ismerünk.²⁶⁰ A két alkotás az XIX. századi orientalista festészet nőket szerepeltető témáinak két különböző típusát jeleníti meg, és ezek néhány évig jellemezní fogják alkotói tevékenységét.

2.5.1. *Rabszolgakereskedés*

A *Rabszolgakereskedés* (1888) a keleti utcán, egy patkóíves átjáró előtt, egy fiatal, fehér bőrű, félmeztelen, mezítláb, padkán ülő, rabszolganőt ábrázol, három tetőtől talpig felöltözött, turbános férfival. (kat. 19.) A lány a mellette ülő férfihoz tartozik, míg az előtérben ábrázolt barnaruhás úr a potenciális vásárló, aki figyelmesen nézi őt, azonban gondban van, erre utal arckifejezése, de az is, hogy bal kezét az állán tartja. A mellette álló eunuch, nagyon is megfelelőnek véli a lányt, erről igyekszik urát meggyőzni, erre utal arckifejezése és kezének gesztusai is – ballal a lányra mutat, fölemelt jobbjának összetett hüvelyk- és mutatóujjával pedig azt fejezi ki, hogy kitűnő az áru. Az előtérben, a festőre jellemzően, egy-két gondosan megmunkált tárgy, korsó és szőnyeg, az patkóíves záródású átjáróban pedig arab öltözetben járókelők láthatóak, melyek közül egy hátán gyermekét hordó anya is látható. Feltűnően éles az az ellentét, amely a lány nyugodt tekintete, lemeztelenített felső teste, valamint az őt figyelő, róla tanácskozó, férfiak között tapasztalható. A rabszolgálat arckifejezése és tartása arra utal, hogy tudatában van megaláztatott, kiszolgáltatott helyzetének és annak is, hogy csak lelki erejére, önérzetes büszkeségére támaszkodhat. A jelenet egyik legismertebb analógiája Jean-Léon Gérôme (1824–1904) hasonló címet viselő festménye, a *Rabszolgakereskedés* (1867).²⁶¹ A sikeres francia festő művei távol-keleti tanulmányútjainak voltak az eredményei, s a dokumentáló realizmus és az egzotikus témák jellemezték őket. A tekintélyes iszlámkutató, Richard

259 Szana Tamás, 1888. 275. 276.

260 Uo. számozás nélkül.

261 Williamstown, MA, Sterling and Francine Clark Art Institute = Bohrer, N. Frederick, 2003. 46.

Ettinghausen, még 1972-ben is azt állította, hogy Gérôme festménye autentikus megfigyeléseken alapul, mert a rabszolganő alsó, intim testrészének szörzete le van borotváltva, ami a Közel-Keleten szokás. Ezt Eisenhut művei közül csak az *Ítélet előtt* (1890) című festményen figyelhetjük meg, mert csak ezen ábrázolt teljes aktot. (kat.25) Gérôme művének elsődleges művelését, a teljesen meztelen fiatal rabszolganő fogainak vizsgálatát az őt körülvevő (férfi) kereskedők által, Ettinghausen a művész indokolatlan, kitalált gesztusának tekintette. Másrészt több, XIX. századi dokumentumot felhasználó tanulmány hivatkozik a fogak vizsgálatára a rabszolgapiacra.²⁶² A nyugat-európai festmények által közvetített Keletről szerzett ismeretek autentikusságát nem minden esetben lehet dokumentumokkal bizonyítani. A térbeli és időbeli távolság a néző és a tárgy között egy olyan küszöböt állít fel, melyen át a néző a festőtől várja el a dokumentáló hűséget. Ezért törekszik Gérôme és Eisenhut is a viselet és a beállítások autentikus ábrázolására, a kontextus már az ő személyes hozzáállásukról szól. Gérôme alkotásai között a *Római rabszolgapiac* című festményén (1884) a témát az ősi Róma idejébe transzponálva is megtaláljuk.²⁶³ A meztelen, kiszolgáltatott asszony szemügyrevétele a férfiak sokasága által itt más időben és térben figyelhető meg. A nő olyan tárgyként jelenik meg, mint az egész egzotizmus, amely mindvégig alkalmas arra, hogy felcserélje az idő és térbeli síkokat. A festő gondolata pedig korának jelenségeivel áll kapcsolatban, melyek között, ebben az esetben, a városi középosztálynak a XIX. század folyamán teremtett szexuális jelenségei is helyet kapnak.

Ebben a korban a szexualitás egész stílusa megváltozott. A napóleoni háborúk után szigorodtak az erkölcsök, akárcsak a viktoriánus korban is, Viktória trónra lépése (1837) után, és habár a szexualitás elszigetelődött, a szexuális tudatosság folyvást növekedett. A közerkölcsben bizonyos jelenségek, mint pl. a prostitúció, nagy terjedését lehetett kimutatni.²⁶⁴ A század második felében a nőkkel való kereskedelem, illetve a prostitúció, megjelent az irodalmi művekben, és a képzőművészetben – antik és orientális képi környezetbe transzponálva több festő művén.²⁶⁵ Ugyanakkor a nő társadalmi helyzetét még nagyban a férfítársadalom szabályai uralták, és a társadalmi rendszerhez szorosan hozzátartozott a cselédek és más kiegészítő személyzet rétege, valamint az ahhoz fűződő parázna gondolat, cselekedet. A szolgálok mit az urak hedonizmusának tárgya a kor

262 Bohrer, N. Frederick, 2003. 46–48. Richard Ettinghausen 1972-ben megjelent tanulmánya: Jean-Léon Gérôme as a Painter Near Eastern Life. = Jean-Léon Gérôme (1824–1904) kiállítás katalógusa, Walters Art Gallery, Baltimore 1972. 16–26.

263 Baltimore, The Walters Art Museum = Bohrer, N. Frederick, 2003. 47.

264 A londoni rendőrség jelentése szerint 1841-ben 2071 elegáns kéjnő számoltak össze a londoni luxusbordélyokban, a utcalányok száma pedig 19 994 volt, 1870 táján ötvenezerre becsülték a prostituáltak létszámát = *Fejezetek a szexualitás történetéből*, 1986. 214–216.

265 Čelebonović, Aleksa, 1974. 90–91.

irodalmának egyik motívuma.²⁶⁶ Tehát ha Gérôme, Eisenhut és más festők rabszolgapiacára, vagy a hárem számára új háremhölgy vásárlását bemutató festményre tekintünk, akkor a kor ilyen vetületeire kell gondolnunk.

A meztelenség, az erotika, más kontextusban ugyan, hozzátartozott a mindennapi élet tárgyi kultúrájának vizuális arculatához. Meztelen műzsák, génuszok és egyéb perszonifikációk alakjában az erotika olyan széles körben használatos tárgyakon jelent meg, mint például az alkalmazott grafika azon területe, ahová az oklevelek, részvények, biztosítási kötvények, diplomák, hatósági és testületi okmányok tartoznak.²⁶⁷ A században a nyomtatás technikájának előrehaladásával a művészi alkotások újságokban, folyóiratokban, könyvekben való sokszorosítása sem ütközött nagyobb akadályba. Eisenhut népszerűvé emelkedésének, a kiállításokon elért sikereinek egyik okát Lyka Károly éppen ebben látta: „A német fametszőintézetek és kliségyárak rávetették magukat az érdekes tárgyra és Eisenhut képeit, épp úgy siettek reprodukálni Európa képeslapjai, mint Hamborgéit. Kivált angol hetilapok serénykedtek ebben, ezeknek mindenkor fejlett volt az érzékük mindennemű „egzotikum” iránt.”²⁶⁸ Ennek egyik dokumentuma Eisenhut 1890. február 13-án Szmrecsányi Miklósnak, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat titkárának írt levele: „Nagyon hízelegve érzem magam, hogy önnek oly nagy örömet tudtam szerezni kis skicczemmel. A különféle kérdésekre szeretnék válaszolni. Kegyvesztett képemnek a fényképészeti többszörösítő jogát a Photograph Union München bírja, a fametszete pedig már gyönyörű szépen kivitelezve a Gartenlaubéban²⁶⁹ megjelent, és azé. Nagyon lekötelezne, hogy ha azt valahogy el lehetne rendezni és a társulati albumba bevennének. A Hadizsákmány képemnek, a közös vagy általános jog reprodukciókra a Hanfstaenglé.”²⁷⁰ Szmrecsányi Miklós a *Hadizsákmány* című festményt valószínűleg a Képzőművészeti Társulat által megjelentetett műlapok kiadására szeretne volna elkérni, mert a Társulat abban az időben olyan képeket választott erre a célra, melyek nemzetközi sikerre és terjesztésre is számíthattak.²⁷¹ A levélváltást követő évben, 1891-ben, Eisenhutnak *A kegyvesztett* című festménye készült el ilyen formában, Doby Jenő (1834–1907) rézkarc

266 Ariès, Philippe–Duby, Georges, 2003. 446–447.

267 B. Nagy Anikó, 1999.

268 Lyka Károly, 1982. 16.

269 A *Die Gartenlaube* az első német, nagy példányszámban megjelenő népszerű illusztrált családi lap. Münchenben jelent meg 1853-tól. Irodalom: Estermann, Alfred (1995.) *Inhaltsanalytische Bibliographien deutscher Kulturzeitschriften des 19. Jahrhunderts*. Bd. 3. *Die Gartenlaube (1853–1880 [–1944])* München: Saur.

270 Eisenhut Ferenc levele Szmrecsányi Miklósnak 1890. február 13-án. Magyar Nemzeti Galéria Adattára, leltári szám 4371.

271 Sinkó Katalin, A műlappályázatok. = *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995. 241.

változatában és a bécsi műsokszorosító egylet nyomtatásában.²⁷²

Eisenhut *Hadzsákmány* (1889) és *A kegyvesztett* (1889) című művei (kat. 21–23., 24.) a *Rabszolgakereskedés* témaköréből a rab motívumát folytatják, de mellette megjelenítik a büntetés motívumát is – aminek jelenlétét Eisenhutnál már a *Tatár iskola Bakuban* (1883) esetében láttuk. Mind a két festmény keleti enteriőrbe helyezi a jelenetet: az elsőn, a lépcsőn álló uralkodó és háremhölgye előtt a férfi terül el, jobbról a többi foglyot vezetik; a másikon, a kegyvesztett háremhölgy megkötözött csuklókkal egy alacsony, perzsaszőnyeggel letakart fekhelyen fekszik, mellette ő áll lándzsájára támaszkodva, és a feje mögött, a falnak támaszkodva eunuch ül; az előtérben egy kaloda van. Mindkét festmény kompozíciója egy vízszintes és egy függőleges képelem ellentétére épül: a fekvő, félig lecsupaszított rab testére és a fölötté álló uralkodóra. Az alkotások fontos része a keleties öltözet, a dekoratív padló- és fali-csempeminta; *A kegyvesztett* festményen a falon látható óriási perzsaszőnyeg lezárja a teret, és díszítésével hangsúlyozottan dekoratív hatást kelt. A fekvő nőt nem a szenvedés, inkább a szépség jellemzi – fejét nagy párnára hajtja, gömbölyű válla és csípőjének hajlata bukik elő, térdénél egy félig lecsúszott takaró, mely a padlón a nő kezei alatt terül szét. A dekoratív részletek sokasága miatt, beleértve az álló őrt is, aki mintha az álomba szenderült fiatal nő álmát vigyázná, első pillantásra észre sem vesszük az alsó képszelhez csúsztatott kalodát. Pedig ott van az előtérben, a szívformájú lakattal együtt, s ha jobban szemügyre vesszük, a lány éppen rátekin.²⁷³ A két festmény, mint láttuk, nyomtatásban is megjelent, és Eisenhut többször is megfestette őket, illetve variációikat. A *Hadzsákmány*hoz egy érdekes történet is kapcsolódott, amit a Fővárosi Lapok ismertettek. Thúry Zoltán által Münchenben írt, vezércikként megjelenő „pikáns történet” szűzsége, hogy *A hadzsákmányt* egy öreg amerikai generális vásárolta meg – ezt Eisenhut meg is említi Szmeccsányinak írt levelében –,²⁷⁴ a festményen pedig „egy öreg szultán vagy khadive pihen”, s vitézei a csatából többek között egy gyönyörűséges leányzót hoznak, aki az uraság felesége lesz. Az amerikai generális fiatal felesége átélte a képen szereplő leány sorsát, és addig nem nyugodott, amíg rá nem beszélté idős férjét, festessen a művésszel egy újabb képet, melynek a tartalma a

²⁷² Képmérete 29,8 x 19,5 cm, lapmérete 38 x 24,8 cm = *Aranyérmek, ezüszkoszorúk*, 1995. 280.

²⁷³ A kaloda fából készült büntetőeszköz. Eisenhut festményén a lábkaloda jelenik meg, amelybe a bűnös lábát a kaloda kétfelé nyíló lapjai közé megfelelő méretű kivágásba csukták. A megszégyenítés mellett testi szenvedést is okozott. II. József uralkodása után már csak elvétve alkalmazták. Kalodát több magyarországi múzeum is őriz, többek között a magyar büntetőjog emlékeinek helyet adó Kiskun Múzeum Kiskunfélegyházán = *Magyar Néprajzi Lexikon*, 1979. II. kötet, 736–737.

²⁷⁴ Eisenhut a következő említést teszi Szmeccsányinak: „*A Hadzsákmány* eredeti képem, mely itt Münchenben tavaly ki volt állítva és egy amerikai generális 6000 márkáért megvette, annyira tetszett az illetőnek hogy a történetnek a folytatását kívánja és szeretné mind a két képet a New York-i Világkiállításon kiállítani. Ennélfogva én most nagyban a pandanton dolgozom, mert azt itteni szalonban megint ki szeretném állítani. = Magyar Nemzeti Galéria Adattára, leltári szám 4371.

hadizsákmány kiszabadítása lesz. A festmény elkészült, s rajta a leány az ajtóban áll.²⁷⁵ A történet a képek befogadását, illetve befogadóit írja le, és jól példázza a *Rabszolgakereskedés* esetében már tárgyalt koncepciót. A festők a társadalom aktuális problémáit más kornak vagy térségnek képi szerkezetébe burkolva interpretálták és adták közre.

A férfi és nő, illetve nő és nő kapcsolatának problematikája, és a büntetés motívuma Eisenhut *Ítélet előtt* (1890) festményén szerepel tovább. (kat. 25.) Egy másik, azonos című festményét reprodukcióról ismerjük csupán, de annyi bizonyos, hogy ott a kép témája más tartalmat közvetít – a kalodába zárt büntetett ugyanis egy férfi. (kat. 26.) A két alkotásnak mégis vannak közös kompozíciós pontjai: oszlopos építészeti térben a földön, kalodába zárt lábakkal fekszik a büntetett, mellette néger őr látható.

Míg az előző három művet (*Hadizsákmány*, *A kegyvesztett*, *Ítélet előtt*) csak reprodukcióról ismerjük, addig a női aktokat ábrázoló *Ítélet előtt* festménynek nemcsak az eredetijét vehetjük jobban szemügyre, hanem több vázlatát is. (kat. 117–119.) A festmény az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1890-es téli tárlatán lett először kiállítva – a szerző *Tuniszi kávéház* című festményével – és annak katalógusában reprodukálva. A mű feltüntetett ára (5000 Ft) jóval meghaladta a festő, a Műcsarnokban kiállított addigi alkotásainak árát,²⁷⁶ mutatva már így is az alkotás különlegességét. Az árra persze a festmény mérete is kihatott, hiszen az is meghaladta addigi, pesti kiállításokon szereplő legtöbb művének méretét, viszont a magas ár igazi oka az orientalista festmények nemzetközi viszonylatban meghatározott ára lehetett.²⁷⁷ Ezt a képet Eisenhut az angol és a francia műárúkereskedelem ízlése szerint festette, legjobb tudása és tapasztala szerint. Új volt a képen a két egymás mellett elnyúló meztelen női test – Eisenhut sem előtte, sem utána nem festett teljes aktot –, valamint az elülső akt szokatlan testtartása, melynek hatását növelte a képmező hosszanti elrendezése, valamint az elsötétített háttér és a nők lábának kalodába fogása. A kompozíció központi részében, a hanyatt fekvő fehér nő domborodó mellkasa látható, ami a dereka alá helyezett hengerpárnától nyeri el íves formáját. Mögötte a kreol bőrű, oldalán fekvő nő csípőhulláma következik. Ez utóbbi nő érzéki tekintete a domborodó mellkas felé fordul. A fehér nő feje feljebb, sorstársa irányába mozdul, tehát az arc nem látható. A festménynek ezen a részén hangsúlyos

275 Thüry Zoltán, 1893.

276 Eisenhut addigi műveinek, az OMKT kiállításainak katalógusában, forintban feltüntetett ára közül néhány: *Gül baba halála* 4000, *Kígyót etető bűvészek* 1500, *Rabszolgakereskedés* 3500, *Hadizsákmány* 3000, *A kegyvesztett* 700.

277 Utaltunk már arra, hogy 1888-ban a müncheni nemzetközi tárlaton Eisenhut orientalista festménye rekordáron kelt el. Kovács Ágnes, *Nemzetközi kiállítások Münchenben és magyar résztvevők. = München | magyarul*, 2009. 93.

szerepet kapnak a kiegészítők: a kreol bőrű nő fülbevalója, feje alatt a zöld selyempárna, a másik nő háta, feje, és haja alatt szélesen, az alsó képszélig elterülő elefántcsontszínű, redőiben gyűrődő selyem, a fehér nő jobb karján a széles karcsat. A világos színű leplen szétterülő vörösbarna selymes haj látványához hozzátartozik az oszlopláb virágmintája és a lépcsőre támasztott dekoratív tarka pajzs, de élesen ellenpontozza a lépcsőn ülő szerecsen őr kardja, az oszlop súlyos tömege, valamint a kalodába zárt lábak. Itt is a ruhátlan, kiszolgáltatott nők, és a felöltözött férfi őr ellentétével állunk szemben, amit tetéz a nők lábainak fogsága, és az őr szabadságát illusztráló lábak laza tartása. Balról a sötét fal, és jobbról a sötétbe vesző felfelé vezető lépcső valami sötét, ijesztő érzést sugall, és egy kiüttalan helyzetre utal. A köpadlóra terített piros, díszes szőnyeg, a párnák, a díszes pajzs és a világos színű selyem azonban dekoratív, melegebb hatást kelt. A kaloda oldalán jól látható a szív alakú lakat, ami a szerelemmel, szeretkezéssel kapcsolatos gondolatársításokhoz vezet.²⁷⁸ Fernand Cormon (1845–1924) *Féltékenység a szerájban* (1874) című²⁷⁹ festményén ugyancsak két női aktot és egy felöltözött őrt látunk, majdnem azonos elrendezésben: az előtérben levő fehér nő dereka alá van támasztva, teste alatt egy fehér lepel, szeme csukott; mellette magasabban, a heverőn hason fekvő kreol bőrű nő, tekintete a fehér nőre van szegezve; a háttér itt is sötét, és ettől a fehér nő még világosabb. A festmény vetélytársnőket ábrázol, és a címe lehetne *Gyilkosság a szerájban* is, mert a fehér nő teste ernyedt és vérfoltok láthatók rajta, a kreol nő tekintete pedig gonosz. A festőknek, így Fernand Cormonnak és Eisenhutnak sem volt bejárási lehetőségük a háremekbe, festményük fantáziájuk eredménye.²⁸⁰ Eisenhut alkotásán egyértelmű, hogy nem vetélytársnőket látunk, sőt felmerül a leszboszi szerelem gondolata. A két mű az említetten kívül még annyiban azonos, hogy három típusú színbőrt vonultat fel, mintegy fokozva őket a fehér nő bőrének kirívó fehérségéig, aminek hatása külön dimenziót kap, hogy tudjuk, a képeket a kiállításokon többségben fehérbőrű nézőközönség nézte.

Cormon és Eisenhut műve eltér koruknak attól a vívmányától, amelynek kezdetét Édouard Manet (1832–1883) *Olympiája* (1863) jelezte. Habár Manet festménye is arra az

278 A festmény ceruza-szén vázlatai az újvidéki Matica srpska Képtárában találhatók, és a leltári íven a *Preljubnice* cím szerepel, ami a szerelmi hűtlenséggel áll kapcsolatban.

279 Fernand Cormon, *Féltékenység a szerájban*, (1874), Musée des Beaux-Arts et d'Archéologie, Besançon = Belgin, Tayfun, 2005. 103.

280 A szultánnak nem volt esküdt felesége, ami azt jelentette, hogy az ő édesanyja is rabszolga sorból való volt, akinek sikerült a hárem hierarchiájában felemelkednie. Ez magával vonhatta a háremhölgyek féltékenységét, amire más is adhatott okot. A hárem hierarchiájában a következő volt a sorrend: „Baş kadin efendi” a szultán első fiát szülte, „İkballer” a szultán többi fiát szülte, „Gedikli kadinlar” tapasztalt rabnő, aki a szultánt szolgált, pl. a fürdőjét készítette elő, „Odalikar” mint az odaliszkok (az „oda” török szóból, ami szobát jelent) fiatal rabszolgánők voltak, akik a szultán kedvenceinek szűk köréhez tartoztak, ők is szülhettek, „Gözde” kiválasztottak, különösen kedves rabszolgánők, akik a szultán időöltetését, szórakoztatását szolgálták, „Cariyeler”-nek hívták a legalacsonyabb rendű háremhölgyeket. Az eunuchok között voltak fehérek is, de a XVI. századtól a háremben kizárólag feketék szolgáltak. = Belgin, Tayfun, 2005. 15–16. 19.

ellentétre épült, amely az előtérben fekvő fehér akt és a mögötte levő néger szolgálónő, valamint a fehér ágynemű és sötétebb háttér kölcsönhatásából jött létre, műve mégis megrázkódtatást okozott a korabeli közönségnek. Manet ugyanis, a reneszánsz óta először ábrázolt aktot valóságos nőként, valószínű környezetben. Az *Olympia* egy személyiség portréja (Victorine Meurent kurtizán), és a műélvezőknek azokat a körülményeket juttatta eszébe, amelyek között a meztelenséggel a valóságban találkozni szoktak, ezért erkölcsetlennek tartották az alkotást.²⁸¹ Cormon és Eisenhut festményének láttán viszont a nézőközönség megnyugodva vehette tudomásul, hogy a jelenet környezete nem az ő valós világához tartozik, s így hosszasan szemlélődhetett. A XIX. századi, viktoriánusnak nevezett, testtől való félelem alapvető célja: kikerülni a durva igazságot. A Kristálpalotában rengeteg akt volt kiállítva, miközben a boka említése is durva illetlenségnek számított. A londoni Nagy Kiállításon 1851-ben, ahol többek között külön-külön udvarral szerepelt India, Afrika, Nyugat-India, Ceylon, Perzsia, Görögország, Egyiptom és Törökország, nagy botrányt keltett az amerikai Hiram Powers (1805–1873) *Görög rabszolganő* (1844) szobra, mert csuklóin bilincs volt.²⁸² A leláncolt nő aktja a leláncolt Androméda képi hagyományából indult ki, és főleg a viktoriánus korban vált népszerűvé, de a szobor politizált jelentést kapott. A rabszolgák felszabadításának jelképét látták benne, amely érthető módon foglalkoztatta az amerikai és brit társadalmat. A *Görög rabszolganő* azonban, a romantika korára jellemzően, egy emelkedettebb gondolatot képviselt: a leláncolt, eltárgyasított nő megalázottságában is felmagasodott immanens belső szabadságának megőrzésével.²⁸³ A szobor nagy visszhangot váltott ki, és a XIX. század legnépszerűbb amerikai szobrának tekintik – miniatűr másolatai a század második felében terjedtek el.²⁸⁴ Cormon és Eisenhut festménye nem tettek szert akkora népszerűsége, az orientalista festészet nagyobb áttekintéseiben sem fordulnak elő, de a korról, amelyben készültek sokat elárulnak.

Eisenhut *Élet előtt* műve sokkal inkább rokon Gustave Courbet *Álom* (1866) című festményével, melyet Courbet a Párizsban élő gazdag keleti megbízó – Ingres *Török fürdő* (1862) műve tulajdonosának – Khalil-Bey-nek festett.²⁸⁵ Courbet festményén a két nő

281 Clark, Kenneth, 1986. 160.

282 Uő. 157.

283 Powers saját értelmezése: A szép görög lányt a görög–török szabadságharc idején hurcolták el rabszolgának, valamelyik görög szigetről, és rabszolgapiacra bocsátották áruba. „Családját kiirtották, csak az ő életét hagyták meg, amely túl értékes volt ahhoz, hogy elpusztítsák. Most barbár idegenek között áll... kitéve az általa olyannyira megvetett emberek kíváncsi tekintetének. A sorsát várja ... de támaszt talál az Isteni Kegyelembe vetett hitében.” = Fülemile Ágnes, 2005. 114–115.

A szobor képe és az idézett szöveg eredeti változata = <http://jefferson.village.virginia.edu/utc/sentimnt/grslvhp.html>

284 Larkin W. Oliver, 1960. 180–181.

285 Gustave Courbet, *Álom*, (1866) Musée d'Orsay, Paris = Hofmann, Werner, 2005. 68.

ölelése, lábuk összekulcsolása, analóg Eisenhut festményén a nők összezárt lábaival. Az összezártság az együttlétet is jelzi, amelyből a heteroszexuális partner ki van zárva, Eisenhutnál pedig mégis, nemcsak a festmény szemlélőjének férfipillantásában van jelen, hanem az eunuch személyében – aki ugyan ártalmatlan, de férfi, és a férfierőt jelképezi kardjának függőleges tartása, éles hegyére állítása, ami az eunuch kézvédőjének a piros színezésével zárul. Az „ítéletre várva” ténye, feltételezi a férfi büntetőjogát, ami pedig a szerelmi hűtlenségre vezethető vissza. Eisenhut *Ítélet előtt* című műve korának kuriozitás, borzongás és fojtott erotika utáni vágyát elégítette ki, valamit a leszbikus szerelem iránt kialakult férfiérdeklődést. A XIX. század angol és francia férfibeszélgetések, szépirodalom, képzőművészet egyik kedvenc tárgya a Sappho-téma volt; a század férfi társadalmának egyik fantáziája a háremek női kapcsolatairól szólt.²⁸⁶ A képzőművészet területéről példaként hozható az angliai Lawrence Alma Tadema (1836–1912) Sappho című festménye 1881-ből,²⁸⁷ vagy a már említett Courbet-mű mellett Jules Robert Auguste – Monsieur (1789–1850) *Tájkép két odalisszkkal* című festménye, ahol egy fehér és egy kreol bőrű aktot látni egymáson feküdve a pamlagon.²⁸⁸

Természetesen, az ilyen művek fogadtatása nem volt mindenütt egyforma. A mű nagyobb visszhang nélküli pesti bemutatóját követően 1892-ben a berlini nemzetközi képzőművészeti kiállításon szerepelt, majd a madridi Nemzetközi tárlaton, nyert kis bronzérmet.²⁸⁹ A magyar Közoktatásügyi miniszter, Wlassics Gyula 1899 januárjában az állami képvásárlásokból Eisenhut *Ítélet előtt* című festményét állandó letétként a szegedi múzeumnak adományozta, Spányi Béla *Őszi táj*, Zemplényi Tivadar *Szegény asszony* otthona, Révész Imre *Petőfi a táborban* művekkel.²⁹⁰ Wlassics kultuszministersége (1895–1903) idején kapott erőre a művészeti élet decentralizációjának gondolata, s ennek megfelelően a helyi közművelődési egyesületek egyrészt előadásokat és kiállításokat szerveztek, másrészt önálló gyűjtemények kialakításán fáradoztak.²⁹¹ Ilyen szempontból Eisenhut egyik, háremet ábrázoló festménye már korábban is szóba került. Szana Tamás 1896 decemberében azt az ajánlatot teszi, hogy a vidéki múzeumok gyarapítására szánt, háremet ábrázoló Eisenhut-festményt cseréljék ki az Országos Képtár valamelyik „protekcíós darabjával,” mert, ahogy írja „Ez a szép akt-tanulmány jobban érezné magát a

²⁸⁶ Ariès, Philippe – Duby, Georges, 2003. 476–477.

²⁸⁷ Laerence Alma Tadema, *Sappho*, 1881, Walters Art Gallery, Baltimor = Barow, R. J. 2001. 95.

²⁸⁸ *A romantika enciklopédiája*, 1990. 61.

²⁸⁹ Az érem publikálva: *Ortssippenbuch Palanka in der Batschka*, 1981. II. 178. Az érem felirata: Alfonso XIII Rey de Espana Exposition International de Bellas Artes Madrid Francois Eisenhut 1892.

²⁹⁰ *Képzőművészet a vidéken*. Műcsarnok, 1899. 65; Vasárnapi Ujság, 46. évf. 5. sz., 1899. január 29. 80.

²⁹¹ Szűcs Görgy, Múzeum, képtár, történelem = *Maros Megyei Múzeum – Bernády gyűjtemény*, 2007, 22.

fővárosban, mint valahol vidéken, ahol talán meg is botránkoznának meztelensége miatt.”²⁹²

2.5.2. *Egy álom*

Eisenhut *Egy álom* (1891) című festményének előzménye a *Rabszolgakereskedés*el csaknem egyidejűleg készült *A háremben* című műve (1888 körül),²⁹³ amely a nőt ábrázoló orientalista festészetének másik, kevésbé bizarr ágát képviselte. (kat. 20.) A csupán reprodukcióról ismert *A háremben* festményen zsúfolásig díszített belső térben elhelyezett két háremhölgyet látunk, az egyik a heverőn félig ül, jobb kezével párnárára támaszkodik és a felső testét felemeli, a másik ülve figyel a szőnyegeken törökülésben ülő szerezsen zenészt. A férfi lent ül a padlón, a nők feljebb, egy alig magasabb fekhelyen, de tekintetük a magasbbrendűséget sugallja. A festmény az orientális XIX. századi festészet egyik kedvelt témáját, a háremhölgyek időtöltését, szórakozását, „édes semmittevését” jeleníti meg. A szakirodalomban is ismert ilyen alkotások közül az egyik korai példa Jean Auguste Dominique Ingres (1780–1867) *Odalisk és rabszolgája* (1842),²⁹⁴ ahol már láthatók a későbbi hasonló témájú festmények kellékei és felépítése. A gazdagon díszített keleties enteriőrben az oldalán fekvő nő – ebben az esetben akt, aki a mellette ülő zenészt hallgatja, egy kísérő alak – ebben az esetben eunuch; a kellékek közül a vízipipa (narghile), a legyező, a párnák, a test alatt elterülő, finom selyem. A több évtizeddel későbbi keltezésű *Délutáni pihenés egy háremben*, más néven *Odalisk* (1885) Frederick Arthur Bridgman műve,²⁹⁵ ugyancsak a padlón ülő zenészt hallgató, oldalán fekvő odaliskot mutat, narghillel a kezében. Eisenhut *A háremben* című képén ugyan elmarad a narghile, de az előtérben szerepel a jellegzetes magas talpú fapapucs és a leopárdbőr, amit például Gaston Saint – Pierre *Fekvő odalisk* (1896) című festményén látunk ilyen hangsúlyosan.²⁹⁶ Eisenhut ezt a festményét követően a többi figurát elhanyagolva, többször megfestette az odalisk témát. A feltártak közül ezek a következők: *Egy álom* (1891), *Édes semmittevés*, más néven *Dolce far niente* (1892), *A kedvenc*, más néven *A hárem gyöngye* (1893). Ezzel párhuzamosan más, háremmel kapcsolatos jeleneteket is ábrázolt: *Új fátýol vásárlása*

292 Szana Tamás: *Karácsonyi Tárlat*. Fővárosi Lapok 1896. december 2. XXXIII. évf. 332. sz. 1.

293 Szana Tamás, 1889., számozás nélkül.

294 Jean Auguste Dominique Ingres, *Odalisk és rabszolgája*, (1842), Walters Art Gallery, Baltimora = Lemaire, Gérard – Georges, 2005. 198.

295 Frederick Arthur Bridgman, *Délutáni pihenés egy háremben, vagy Odalisk*, (1885), magántulajdon. = Belgin, Tayfun, 2005. 99.

296 Gaston Saint-Pierre *Fekvő odalisk*, (1896), Musée des Beaux-Arts de Lyon. = Belgin, Tayfun, 2005. 97.

(1892), *Az új favorit bemutatása* (1893), kirívó esetben egyetlen arcképre szűkítve a témát: *Bajadér* (1891 körül). Ide sorolhatjuk a háremet őrző ór ábrázolását is: *Az éber ór* (1893) festményen. (kat. 28., 29., 32–36.) Késői példái Eisenhut ezen csoportba tartozó alkotásainak: *A mesélő* (1903), *Álmodozás* (1903). (kat. 85., 87.)

Eisenhut *Egy álom* (1891) című festménye életművének talán legértékesebb alkotása. (kat. 28.) A festmény kellő percepcióját jelenleg a megsötétetett képfelület gátolja, a keletkezésének évében készült reprodukciókkal és a leírásokkal összevetve ez világosan látható.²⁹⁷ Divald Kornél az alkotásról 1903-ban úgy vélte, hogy rajta egész erejével érvényesül Eisenhut technikai virtuozitása, és a színek iránt való érzéke.²⁹⁸ Formátuma, letisztultsága és különös státusa által az *Ítélet előtt* (1890) című művének a folytatása, de finomabb, átszellemültebb annál. A kép először 1891-ben Münchenben volt kiállítva Eisenhut *Medresze – Arab egyházi főiskola* festményével. A kiállítást a mű pesti bemutatója követte a Képzőművészeti Társulat téli kiállításán, ahol a vallásügyi miniszter vette meg.²⁹⁹ Eisenhut abban az évben a berlini nemzetközi kiállításon a magyar művészek között is kiállított, de ott *Gül baba halála*, *Ítélet előtt*, *Írástudó*, *A kegyveszett* és a *Tuniszi kávéház* című festményeivel szerepelt. A kiállításon Eisenhut *Gül baba halála* „keleties színezését” és Benczúr *Bachánsnőjét* dicsérték.³⁰⁰ A berlini kiállítást követte a müncheni Szalon „melynek megnyitása mindég eseményszámba ment a művészvilágban” – olvasható az L. K. iniciálékkal jelölt cikkben.³⁰¹ A cikkíró az egész kiállitásból két magyar művészt emelt ki, Eisenhut Ferencet és Csók Istvánt: „A magyar művészet csak e két mű által van itt méltó módon képviselve. Bármennyire is reakcionáris a budapesti kritikai szellem, ezek a fiatal emberek erős tehetségükkel és akaratarejükkkel – ha nélkülözések árán is – meg fogják csinálni minálunk azt, amit ósdi klikkjeink úgy látszik hogy öntudatosan kerülgetnek: az igazi magyar művészetet.” Eisenhut *Háremben* című képét nagyra értékeli.³⁰² A kép leírása megegyezik az *Egy álom* című festmény tartalmával: „[...] egy sötét, török budoár félhomályát mutatja be, melynek szürke tónusai között pamlagon fekvő hölgyalak engedi át magát az ábrándoknak. A magasban égő színekben ragyogó ablak, melyen a délkelet izzó heve szalad be, vibráló színek tarka kaleidoszkópján.

297 Téli kiállítás a műcsarnokban. Vasárnapi Ujság, XXXVIII. évf., 49. sz., 1891. december 6., 801.

298 Divald Kornél, 1903. 503.

299 Vasárnapi Ujság, XXXVIII. évf., 52. sz., Budapest 1891. december 27. 872.

300 *A berlini nemzetközi kiállítás*. Vasárnapi Ujság, XXXVIII. évf., 19. sz., Budapest 1891. május 10.

309.

301 Lyka Károly 1890 és 1891 között kezdett cikkeket küldeni a fővárosi lapoknak, majd 1891-től a *Magyar Hírlap*nak tudósított a müncheni művészeti eseményekről. = *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon*, II. kötet, 659.

302 L. K. *A Münchener Szalon*. Képes Családi Lapok, XIII. évf., 34., Budapest 1891. augusztus 23. 544.

Pompásan van ez megfestve! Eisenhut Ferenc kitett magáért.” Dicsérő szavakkal méltatja a szerzőt és művét a pesti tárlat megnyitását követően a Vasárnapi Ujság is: „Eisenhut Ferenc, aki a külföldön is mint orientalista festő hírnévre tett szert, keleti utazásain szerzett tanulmányainak felhasználásával, ezúttal nem a nála megszokott ragyogó napfényben, de egy odaliszk háló szobájának félhomályában törekedett arra a megragadó színes hatásra, amely az ő műveinek legjobb érdeme.”³⁰³

Eisenhut *Egy álom* című festménye elsősorban azzal válik ki minden korábbi és későbbi alkotása közül, hogy egy odaliszkot ábrázol ugyan, de mégsem az elterjedt, oldalt fekvő pózban, és egy olyan pillanatot ragad meg, ami az alvás állapotához kapcsolódik. A festő eddig ismert művei közül az élete végén festett *Álmodozás* (1903) áll közel e kép témájához, a *Bajadéra* címen ismert arckép pedig, az *Egy álom* előkészülete vagy festése közben keletkezhetett.³⁰⁴ (kat. 29.) Az *Étélet előtt*hez hasonlóan, itt is egy zárt enteriőrben látjuk a jelenetet, ahol a fő motívumokon kívül a tér többi részletét sötétség fedi. A kompozíció egy álló téglalap alakú képmezőben jelenik meg, és több irányvonal mentén halad. Háromszöget épít az alsó bal sarokban levő melegítő edény, a kép jobb szélének alján levő majom és a fal közepén levő keskeny, magas ablak. Ebben a háromszögben fekszik a pamlagon és a képen rézsútosan, párnával a fejét kissé megemelve, testét a jobb alsó sarok felé eresztve, a pamlagról leeresztett lábaival a fiatal nő. A szoba félhomályában a nő fehér teste és halványkék, hosszú köntöse hangsúlyos része a képnek, de még hangsúlyosabb a szeme magasságában kezdődő ablak, amely a képfelület felső felét szeli ketté. Ez a kompozíciós megoldás hasonlít az *Étélet előtt* kompozíciójához, ahol a masszív oszloptest szinte lesújt az elítéltek feje mellett, de eltérő motívumot használ fel, és ellentétes tartalmat közvetít. Az ablak függőleges széles vonala alul a kép alsó felében megtörik, és a pamlagon, a kompozíció bal sarka felé irányuló vonalban folytatódik. A képfelület így két külön részre tagolódik, amit a festő egy vízszintes, több színben játszó vonallal jelöl: a felsőben van az ablak, és alul van az álomba merült birodalom. Az ablak a külvilág és a fény felé nyit utat, s a rajta bejövő fény világítja meg a nő arcának felét, keblének meztelen részét, összekulcsolt kezét és combjait, de a függőleges nyíláson át, középen széles ferde sávban tengerkék függöny húzódik, s felső részben egy égővörös drapéria szabálytalan vonala látható. Divald Kornélt idézve: „A tompított fény, amely a tarka függönyökkel lefüggönyözött ablakon keresztül a pamlagon heverő keleti szépségre esik, csodás elevenséget kölcsönöz a koloritnak, az egész enteriőrnek, s bár mozdulatlanul

303 Téli kiállítás a műcsarnokban. *Vasárnapi Ujság*, XXXVIII. évf., 49. sz., 1891. december 6., 809.

304 A *Bajadér* (portugál eredetű szó, indiai táncosnőt jelent) kisméretű festménymodellje hasonló az *Egy álom* modelljéhez, és a festmény színhasználat is azonos – fehér, tülkszerű, a nyak részen lazán lecsúszó ruházat, az arcon visszaverődő fény és a pofacsont erősebb színezése, ami a háttér fojtott vörösével azonos.

alszik, a nőnek is, kinek szinte mintha a lélegzetét is hallanánk.”³⁰⁵ A külvilág fénye a két textilyag között keletkezett háromszögben, és a kék felületen tör át. Az 1891-es reprodukción jól látható, hogy néhány fénysáv megvilágítja a jobbról lent ülő majmot és a padlót, ahol két papucs is látható. A nyílás alsó részében egy kör alakú, áttört, színes üveglablak van, s benne a felsorolt három szín váltogatja egymást apró szilánkszerű formákban. Ezt nevezte a cikkíró kaleidoszkópnak, ami a XIX. század újra felfedezett optikai játéka³⁰⁶ – a belenézőt az állandóan változó kép(zelet) világába vezeti. Ez a pont tehát a festmény kaleidoszkópja, melynek színei ismétlődnek az egész képfelületen. A kerek áttört ablak párja az előtér bal oldalán elhelyezett nagy, kör alakú parázstartó edény, melynek kupolaalakú hatalmas fedele áttört, s rajta keresztül a vörös parázs színei sejlenek – és ismét az 1891-es reprodukcióra kell utalnunk, mert ott még az edény kecses talpazata és hatalmas alátétje, valamint a magasba törő puha, hullámozó füstcsíkok is láthatóak. Fontos eleme volt valamikor a képnek a megjelenített füst és a jobb oldali fénycsík. A fény és a tűz keresztezi egymást a szobában, a lány felett, kinek arca a meggyszínű párnától és a parázs fényétől szinte ég. A vörös szín halvány foltokban, vagy egy-egy erős akcentusban ismétlődik meg az ablakpárkányon, a fenti függönyön, és itt-ott áttör a fal sötétjén is, de a majom is piros párnán ülve piros almát tart maga előtt. A lány testének tartása laza, a szoba „keresztüztűzt” ruhájának és testének fehérsége nyugtatja le, nincs súlya, a teste szinte lebeg. A jelenet egyik legszebb részlete a kép aranyetszetében levő két kéz, és az alattuk finoman hullámozó lábak vonala. Az erotika, melyet a forrón izzó parázs és a lány mintegy véletlenül látható melle, kezeinek tartása sugall, találkozik itt az álommal, amelyhez olyan hangsúlyos motívumok fűződnek, mint a kék színű függöny és annak a lány fehér ruhájára vetődő színe, a lány laza teste, a lehunytt szemek és az ágyékon lazán összefogott ujjak, valamint a felfelé gomolygó finom füst. Mindezt orientális környezetben látjuk, amit a parázstartó melegítő edény, a majom és az áttört ablakon beszűrődő fény képvisel. (Ez utóbbihoz, ennek valóságtartalmához Eisenhutnak egy fotója a bizonyíték.) Eisenhut itt a szokásos kellékek, mint például a szőnyeg, padló és faldísz, színes dekoratív hatását feláldozta a néhány egyszerű, de tartalmában gazdag jelképes motívum hangsúlyozása végett, és a szín-, valamint a fényeffektusokkal harmonikus, sejtelmes kompozíciót alkotott.

Eisenhut háremet vagy csak odaliskot ábrázoló más festményén nem fordul elő a majom ábrázolása, ami a motívum tudatos alkalmazására utal. A majom előfordulásának

305 Divald Kornél, 1903. 503.

306 Kaleidoszkóp a görög „kalaosz” és „Eidosz” és „szkóp” szavak összetétele, ami szép formákat nézőt jelent. Néhány szimmetrikusan elhelyezett tükör egy csöbe helyezve megsokszorozza az apró csillogó színes tárgyak képét. Már a régi görögök is ismerték, 1816-ban pedig David Brewster skót fizikus újra feltalálta és 1817-ben szabadalmaztatta. = Kolta Magdolna, http://www.fotoklikk.hu/fm/kepmutogatok/iv_a.html

egyik magyarázata a tudat nélküli aktivitás, amely irracionális és az ösztönök erejét hagyja kibontakozni.³⁰⁷ Ebben a kontextusban jelenik meg Elisabeth Jerichau Baumann (1819–1881) *Nazili Hanum hercegnő* (1875) című festményén is, ahol a fekvő odaliszk áttetsző ruházata alatt kibontakozó keblek a mű fontos, erotikus pontja.³⁰⁸ Elisabeth Jerichau Baumann alkotása is bizonyítja a motívumnak a XIX. századi orientális festészetben való előfordulását a hárem vagy odaliszk témán belül. Nem kerülhetjük meg Johan Heinrich Füssli (1741–1825) *Lidércnyomás* című festményének említését sem, amely nagy szenzációt keltett az angol Királyi Képzőművészeti Akadémia kiállításán 1783-ban, és a róla készült metszetek Európa-szerte hírnevet hoztak a szerzőnek. Füssli festményén egy majomra hasonlító szörnyeteg kuporog a hanyatt fekvő nő mellén. Az alkotás előképei között szerepelnek a XVI. századi álmábrázolások és Pellegrino Tibaldinak (1527–1596) a római Castel S. Angelóban levő, az előtérben két guggoló majmot ábrázoló grisaille-ja.³⁰⁹ Eisenhut festményét több mint egy évtized választja el Gustav Klimt (1862–1918) Beethoven-frízétől (1902), ahol a női aktokkal körülvett majom *A gonosz erői* kompozíció központi és domináns motívuma.³¹⁰

Eisenhut festményének nőábrázolása közel áll Gabriel Max (1840–1905) *Fiatal nő* (1880–1890) című festményéhez,³¹¹ melyen egy fekete hajú, merengő tekintetű modell mellképe látható, oly módon, hogy a fehér áttetsző ruházat nem fedi el a jobb mellét. Eisenhut festménye úgyszintén párhuzamba állítható Gabriel Max *Lady Macbeth* (1885) című festményével is,³¹² melyen feltűnő a hasonlóság a nő alakjának megjelenésében – a halványkék ruhát viselő nő kissé balra dőlt testének félig fekvő helyzete, a csukott szemek, az ágyékon egymásra tett kézfejek és az ujjak mozdulata, a jobb karon levő karcsat megléte. Gabriel von Max 1879 és 1883 között a müncheni akadémiai történelmi festészet professzora volt. Tagja volt a Teozófiai Társulatnak, egy kifejezetten allegorikus, misztikus festői nyelvet dolgozott ki. Antropológiai és néprajzi érdeklődése a prehistorikus korszakra terjedt ki, amivel kapcsolatban nagy gyűjteményt hozott létre. A Starnbergi-tó melletti otthonában majmokkal vette magát körül, s ezeket gyakran fényképezte, festette. Életéről és művészetéről Eisenhut festménye elkészültének évéig két kiadvány is napvilágot látott – 1886-ban Agathon Klemt, *Gabriel Max und Seine Werke*, Gesellschaft

307 Chevalier, Jean – Gheerbarant, Alain, 1987. 382.

308 Elisabeth Jerichau-Baumann, *Nazili Hanum hercegnő*, (1875), magángyűjtemény = Folsach, Brigitte, 1996.

309 Antal Frigyes, Fuseli angliai stílusa és a manierizmus = Antal Frigyes, 1979. 264.

310 Sármány Ilona, 1989. 42.

311 Gabriel Max, *Fiatal nő*, (1880–1890), Szépművészeti Múzeum, Budapest = *München | magyarul*, 2009, 270.

312 Gabriel Max, *Lady Macbeht*, 1885. = Elektromos dokumentum: http://www.artcyclopedia.com/artists/max_gabriel_cornelius_von.html, http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Gabriel_von_Max (hozzáférés: 2009. október 11.)

für moderne Kunst, Wien, és 1890-ben Nicolaus Mann, *Gabriel Max, eine Kulturhistorische Skizze*, Weber, Leipzig.³¹³ Eisenhut *Egy álom* című műve arra utal, hogy a festő ismerte Gabriel Max tevékenységét, s az hatással volt rá.

Az álom iránti érdeklődés a XIX. században több szakaszon ment át. A romantikusok szerint az álom a lélek feltámadása, a század második fele pedig kezdete az álom pozitívista szemléletének. Az 1845 és 1860 közötti években a kutatók figyelme az alvás folyamatára és az álomba merülés pillanataira terjedt ki, azokra a pillanatokra tehát, amikor a folyamatos, következetes gondolkodás felbomlik. A század folyamán ettől függetlenül nagy népszerűségnek örvendtek az álomfejtő könyvek, melyeket az utazó kereskedők terjesztettek a legszélesebb néprétegek körében.³¹⁴ A század utolsó negyedében az álom a szimbolisták számára az a személyes és bensőséges kapcsolat, amely saját alkotói képzeletükhöz fűzi őket, és összhangban van annak szabadságával.³¹⁵ Több olyan képzőművészeti alkotás születik, melynek címe hasonlít Eisenhut alkotásának címére vagy azonos vele, például Odilon Redon (1840–1916) *Álomban* (1879) című albuma, amit *Álmok* (1891) című litográfiája követ, vagy Pierre Puvis de Chavannes (1824–1898) *Az álom* (1883) című festménye. Eisenhutnál az eddig feltárt életművén belül nem fordul elő másik álomábrázolás.

Eisenhut szóban forgó festményén igen hangsúlyos a kék függőny, amely a transzcendens élményt sugallja. Színe rávetődik a nő ruhájára, és világosan jelzi azt a kapcsolatot, ami a nő csukott szeme és laza testtartása, valamint az időből kizököntet szellemi szféra között jön létre. Az európai művészetben a kék mindenekelőtt a lélek színe. Novalisnál (1772–1801) a kék a lélek tiszta és örökkévaló princípiuma. A romantika költészetének és festészetének izzó sötétkékje „kék feledés” lesz a XIX. század végén Friedrich Nietzsche *Die Sonne sinkt* (Leáldozik a nap) című versében, jelezve, hogy az újabb kori profán ikonográfiában a kékség jelentése bonyolultabb.³¹⁶ Lyka Károly a müncheni 1891-es Szalonról írt ismertetőjéből kiderül, hogy abban az évben az addig domináló barna helyett a lila és a kék szín öntötte el a festményeket. „Mint valami látomás, lázas vízió ragyog itt minden” – írja, és megjegyzi: „megérezni a jury kezét, melynek Uhde

313 Thieme–Becker, XXIV. 288–289.

314 Ariès, Philippe–Duby, Georges, 2003. 380–383.

315 Cassou, Jean, A Szimbolizmus szellemisége = *A szimbolizmus enciklopédiája*, 1984. 7–8.

316 Szabó Júlia, *Kék lélek, lélekvirág*. Egy szimbolista és expresszionista motívum történetéhez. = Szabó Júlia, 2000, 214; Csáth Géza (1887–1919) kék csónakja az álmodozás, a látomás, a szerelmi együttlét és saját lelkének színe. Csónakjának „bordái úgy tűntek fel, mint valami hatalmas csodavirág szirmai” *A kék csónak* (1907) című novellájában. Tünetek természetű van Maurice Maeterlinck (1862–1949) *Kék madarának* (1909), a boldogság-lélek alakjának. A magyar szimbolista költészetben megjelenő virág-lélek, a legtöbb esetben az Én lelke. Bartók Béla *A kékszakállú herceg vára* című operájának szövege 1912-ben készült el, szerzője Balázs Béla (1884–1949), akinek egy másik ismert meséje *Az igazi égszínkék* címet viseli. Az opera főszereplőjének vára a férfi lelke, ahol a volt feleségek afféle álomlétet élnek.

állt az élén”.³¹⁷ Ilyen tekintetben, a kiállító magyar festők közül Eisenhut műve valóban Csók István (1865–1961) *Árvák* (1891) című festményével³¹⁸ vonható párhuzamba. A sötét szobában, melyet az asztalon levő petróleumlámpa gyér fénye világít meg, az asztalnál ülő feketébe öltözött lány és az asztalra boruló anyja mögötti ablakokon liláskék fény jelenik meg. Erről Csók emlékezéseiben ezt olvashatjuk: „Kívülről valami különös fény, hasonló ahhoz, amit egy ízben Párizsban láttam, kezdett behatolni a műterem hármias ablakán.”³¹⁹ Az ablak és a kék fény Eisenhut és Csók műveinek közös nevezője. A két festő között nemcsak az életrajzi kapcsolatok – Münchenben való találkozásaik, melyről Csók nemegyszer megemlékezik,³²⁰ – hanem életműveik kapcsolódó pontjai is fontosak. Az említetten kívül ilyen Eisenhut *Ítélet előtt* (1890) és Csók *Báthory Erzsébet* (1895) című képe. Ez utóbbin a csejtei várúrnő szadizmusa a téma, s a kép kritikák tárgya lett ugyan, de Münchenben aranyéremmel lett díjazva. Közös szálát találni Eisenhut *Egy álom* és Csók *Nirvana* (1904 körül) című festménye³²¹ között is, ami további, időben távolabbi analógiákra ad lehetőséget: Vaszary János (1867–1939) *Akt Budhával* (1926 körül) című festményére gondolunk.³²² Eisenhut és Csók egy ideig azonos hatások alatt álltak, melyben München és Párizs egyaránt szerepet játszott.

Az *Egy álom* című festményen a kék mellett egy másik szín is érvényesül: a piros, amely a nő meztelen melle és ágyékán lazán összefogott ujjaiával együtt az erotika irányába tereli a mű tartalmát. A kék és a piros, illetve az álom és az erotika ilyen együttléte megfelel azoknak az irodalmi jelenségeknek, melyekben az erotikus álom a század közepétől átvette a platói szerelem képi világának a helyét, ami a század második felében az erotika intenzív visszatérésével az erotikus álmok iránti érdeklődéssel magyarázható.³²³

Eisenhut festményének szimbolikus tartalmat hordozó sajátosságára a magyar művészettörténet szakírói közül Szabadi Judit lett figyelmes 1993-ban: „Egy álom című képe pedig már-már szimbolikus sugallatú alkotás, ahol az oszmán kellékekkel gazdagon berendezett és sejtelmes homályba vont szobabelső egy titokzatos szépségű nő merengésének a színtere.”³²⁴ A Csók rövid életű szimbolizmusával kapcsolatban felvetett gondolatok Eisenhut esetében éppúgy idézhetőek: „A matériához, a mindennapihoz és a pillanatnyihoz erősen tapadó magyar festészetben, mely a századfordulón leginkább egy

317 Lyka Károly, 1891. július 1. 3.

318 Csók István, *Árvák*, 1891. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

319 Csók István, 1990. 88.

320 Uo. 29. 92.

321 Szabadi Judit, 1884. 333.

322 Vaszary János, *Akt Budhával*, 1926 körül, magántulajdon = *Vaszary János gyűjteményes kiállítása*, 2007. 249.

323 Ariès, Philippe–Duby, Georges, 2003. 380–383.

324 Szabadi Judit, 1993. 194–195.

leíró jellegű kisrealizmusban, illetve egy plein-air technikán alapuló naturalizmusban találta meg a maga formátumát, a fent említett művek a gondolatiság, az elvonatkoztatás és időnkívülség apró szigetei, meteorként felvillanó, majd hirtelen elenyésző jelenségei voltak”.³²⁵

A festmény 1979-től 2003-ig a Magyar Nemzeti Galériának a XIX. század magyar képzőművészetét bemutató állandó tárlatában volt látható.

A sikeresnek mondható 1891. évben Eisenhut Budapesten szeretett volna önálló kiállítást rendezni negyven alkotásból, annál inkább, mert mint mondta, Pesten vannak a *Rabszolgavásár, Kegvvesztett, Utcai pénzváltó, Gül baba, Korángyógyítás* és az *Írástudó* című művei.³²⁶ A belépődíjat jótékony célra kívánta fordítani, a kiállítás azonban nem valósult meg. Álom maradt csupán.

2.5.3. Közjáték: *Hungária*

Eisenhut női szereplőket felvonultató orientális festményeinek időszakában keletkezett a *Hungaria* (1892), melyet Pesten az 1892/93-as téli tárlaton mutatott be *Az első fátoly vásárlása* (1892) és a *Gyermek iskola Kairóban* (1892) című orientális festményeivel együtt. (kat. 30., 31., 32.) Eisenhutnak az országot megtestesítő nőalakja levette fejéről a koronát, s hetykén a csipőjének támasztva, bal kezével tartja. Fejét hegyes tolldisz ékesíti. A korona és a másik kezében tartott, földre támasztott kard a vállra erősített hosszú lepel alól bukik elő. A *Hungaria* reprodukciója a kiállítás katalógusában jelent meg, ára pedig (6.000 forint) meghaladta az eddig legtöbbször becsült *Élet előtt* összegét. A *Vasárnapi Ujság* fényképes beszámolójában jól látható a festmény elhelyezése és mérete, amely viszont nem haladta meg az idézett mű méretét.³²⁷ Az alkotás szokatlanul magas árának okára Eisenhut Szmracsányi Miklósnak, a következő év februárjában írott levele világít rá (addigra a festő a kép árának több mint a felét lefagaragta, csak hogy el tudja adni): „Kedves barátom, még idáig nem mertem hozzád fordulni helyzetem javítására néző lépéseket, kíméltelek és úgyis sok helyen kerestem már a pártfogást de minő sikertelen maradt, még egy reményem volna és az az, hogy talán Budapest város a *Hungaria* képemet megvenné. Igaz most hallottam, a kép, ahogy most van nem célszerű, nem felel meg a feladatnak, de hajlandó vagyok azon minden változtatást elővenni és olyanra csinálni azt,

325 Szabadi Judit, 1984. 330–301.

326 MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Lexikon osztály, Eisenhut Ferenc MDK – A – I – 1/2924.

327 Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat téli kiállítása. = *Vasárnapi Ujság Füzetekben*, XII. 1892. december, 656–657.

amilyenre csak kívánják. A főváros, ahogy értesültem annak hasznát is vehetné l.ny, a 1896-ban rendezendő millenniumi kiállításon szüksége lesz valami fő vagy díszterem rendezésénél, ott igen jó és alkalmas helyet találna. Én a képet a fő és székvárosi képzőművészeti bizottságnak följánlottam és az árát, díszkerettel (amely stilszerűen hozzáterveztem) 2000 ft-ra tüntetem ki – így ahogy most van olcsóbb volna. Ha te azonban a tervek sikeréhez valamit tehetnél, vagy tenni szíves volnál, hálával volnék irántad, mert ahogy már említettem eladás nélkül kétségbe ejtő volna a jövő helyzetem.”³²⁸ Márk Lajos (1867–1940) karikatúrájából megtudhatjuk, nagyjából mi is volt Eisenhut *Hungáriájának* a hibája. A karikatúra az 1892/93-as Téli tárlat *Bolond Istók képes kalauzában* látott napvilágot. A festőkről, szobrászokról rajzolt gúnyrajzok mellett a Hungária egy kávésdobozon szerepelt, melyre „Hungária kávé” és „Ki szereti életét ígyék Hungária kávé” volt ráírva. Hungária a korona helyett a csipőjén kávésdobozt tartott, a rajz alatt pedig a következő felirat volt olvasható: „Szaládi A. fűszer kereskedő védjegye. Kiszínezte Eisenhut Ferencz.”³²⁹ Az 1860-as évektől a magyar okmányokra rajzolt mitológiai patrónusok sora még jó ideig megőrizte méltóságát, de a Hungáriára mint a szuverén nemzetállam megtestesítőjére vetített új politikai jelentés és a piac kultúrája a század utolsó évtizedeire átírta szerepkörét és megjelenítését. A Hungária a nemzetgazdaság kulcsárnőjének oldott köntösében díszítette az értékpapírokat. Jó néhány kereskedelmi metaforát magára öltött (kaduceus, bőségszaru, szárnyas saru, pénzeszsák, könyvelés), de más női perszonifikációs figurákkal ellentétben nem jellemzi a levetkőzés.³³⁰ A „páncélt áttörő” mellű nőként, az amazon jelentéskörnyezetéből eredeztethető ábrázolásokhoz hasonlóan, erotikus ikonográfiai séma szerint jelenik meg Eisenhutnál, mint más nemzetek perszonifikációin.³³¹ Márk Lajos fricskájának egy része arra vonatkozott, hogy az orientalista festő hirtelen témát váltott – a rajzot azért tette éppen kávésdobozra, mert a kávé orientális eredetű élvezeti cikk. Másrészt a Hungária ábrázolását gúnyolta ki. Gesztusával bizonyára nemcsak a saját véleményét közvetítette, hanem az írók, hírlapírók kedvelt módszerét alkalmazta, akik az utcán, a kávéházban vagy társadalmi eseményeken

328 Eisenhut Ferenc levele Münchenből 1893. febr. 5. Magyar Nemzeti Galéria Adattára, leltári szám 4383/2. A levél további tartalma: „...sajnos nem mondhatok jót. Egészségem csak megvolna talán, még túlságosan is, mert igen nagy az étvágyam mindig és épp ez a baj, mert a pénzügyi állapotom nem igen bírja vagy pedig nemsokára el fog hagyni a tehetségem. Egy év óta csak a Budapesten eladott kis kép árát kerestem, ami akadályozott, hogy tovább hogyan lesz, azt képzelni sem merem magamnak. Egyiptomban dolgozni e télen a képtervemen, az idén jó és eladható képeket festeni – már tönkre tett a pénzhány, most még a sok viszonyom miatt az is gátolva van, hogy az idevaló kiállítás számára valami komolyabb képet fessek és végre a kitsch festéssel nem tudok pénzhez vergődni mert a műkereskedők általában nem vásárolnak.”

329 Az Országos Magyar Képzővészeti Társulat 1892/93 téli tárlat *Bolond Istók képes kalauza*, 27. oldal.

330 B. Nagy Anikó, 1999. 18–20; 2005. 372.

331 Uo. Nagy Anikó, 1999. 20.

kihallgatott párbeszédeket lejegyezték, majd később felhasználták írásaikban. Másrészt nemcsak Eisenhut műve volt a célpont. Erre példák a Vasary János műveit csúfoló karikatúrák 1895-ben, 1898-ban és a későbbi években.³³²

Annyi bizonyos, hogy Eisenhutnak ezzel a festményével két célja volt: felhívni magára a már folyamatban levő millenniumi ünnepek és az előkészületben levő kiállítás rendezőinek figyelmét, másrészt szeretne volna biztosítani az 1894-re tervezett afrikai útjának anyagi fedezetét.

2.5.4. Gyermeiskola Kairóban és Kakasviadal

A bővebben tárgyalt két csoport festményein kívül Eisenhut folytatta a korábban elkezdett orientális zsánerképek festését is. A Képzőművészeti Társulat téli kiállításán 1890-ben *Tunisi kávéház* (1890) címen állított ki egy festményt, melyet a következő év elején a Vasárnapi Ujságban *Arab kávéház* felirattal jelentettek meg.³³³ A művek címeinek ilyen kavarodása más esetekben is előfordult, ezért nem vagyunk biztosak abban, hogy a Münchenben 1891-ben *Medresze – Arab egyházi főiskola* címen kiállított festményét mutatta-e be a következő évi téli tárlaton Pesten, ahol *Gyermek iskola Kairóban* címen szerepelt egy műve. Felmerül tehát annak a lehetősége, hogy a két cím ugyanazon festményre vonatkozik, amely a nemzetközi tárlatokon több díjat nyert el *Kairói iskola* (München, 1892;³³⁴ Berlin, 1893;³³⁵ Párizs, 1895³³⁶). A sikeres festményt a müncheni műegyület szerezte meg állandó képgyűjteménye számára.³³⁷

Eisenhut 1890-es években keletkezett orientális zsánerképeinek utolsó ismert

332 Kovács Bernadett, *A „lefejezett szobacicus” esete = Vasary János gyűjteményes kiállítása*, 2007, 147–153.

333 *Arab kávéház*. Vasárnapi Ujság, XXXVIII. évf., 1. sz., Budapest 1891. január 4. 4.

334 Eisenhut az 1892-es müncheni nemzetközi tárlaton az egyetlen díjazott magyar művésznek számított másodosztályú érmével. = *A müncheni nemzetközi kiállítás érmeit* ...Vasárnapi Ujság, XXXIX. évf., 34. sz., Budapest 1892. augusztus 21. 589; *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat működése 1892-ben*. Művészeti Ipar, 1893, 54; Müller Béla, *Eisenhuts Auszeichnungen*, kézirat, 71. Az érem felirata: Luitpold Prinz-Regent von Bayern.

335 A Kis Aranyéremnél Müller megjegyzi, hogy az elveszett. = Müller Béla, *Eisenhuts Auszeichnungen*, kézirat, 71; Szana Tamás az 1893-ban Eisenhutról írott szócikket ezzel fejezi: „Eisenhutot az 1893. évi berlini kiállításon a kis aranyéremmel tüntették ki.” = A Pallas Nagy Lexikona, V. kötet, 1893, 805.

336 A *Kairói iskola* az 1895-ös párizsi Salon des Artistes Français kiállításán megtisztelő megemlítést (Mention Honorable) szerzett. = Díjazott magyar művészek a Salon des Artistes Français kiállításán 1880–1900 között. Összeállította Szentesi – Hiesz Géza, Magyar Nemzeti Galéria Adattára, jelzet 19863/1977. Mention Honorable-ban részesültek még a következő magyar festőművészek: Bruck Lajos (1879), Koppay József (1889), Ferrarisz Arthur (1889), Csók István (1889), Pállik Béla (1890), Halmi Artur (1892), Thorma János (1894), Strobentz Frigyes (1894), Márk Lajos (1897).

337 Szendrei János–Szentiványi Gyula, 1915. 429.

festménye a *Kakasviadal* (1894), amely a festő Iványi Grünwald Bélával 1894-ben tett utazásán készült. (kat. 41.) A *Kakasviadal* Münchenben az 1894. évi képzőművészeti seregszeglén a festő egyetlen alkotásaként szerepelt, valamint a Magyar Képzőművészeti Társulat téli kiállításán a Műcsarnok nagytermének előkelő helyén.³³⁸ Az alkotás, amely 1898-tól a Szépművészeti Múzeum,³³⁹ majd a Magyar Nemzeti Galéria tulajdona, megjelenésének idején nagy érdeklődést keltett. Reprodukciója megjelent a pesti tárlat katalógusában, a Vasárnapi Ujságban,³⁴⁰ a szarajevói *Nada* irodalmi folyóirat műlapjaként,³⁴¹ valamint Franz Hanfstaengl müncheni kiadó által a *Gallerie Moderne Meister* sorozat képeslapjaként.³⁴² A Vasárnapi Újság megjegyzi, hogy a festmény a típusok nagy választékát mutatja be és, hogy „szorgalmas, alapos tanulmány jelezi a jónevű művész alkotását.”³⁴³ Érdemes a festmény 1904-ben készült leíró kartonját idézni, mert annak szerzője ismerhette a képen látott jelenet bizonyos összefüggéseit: „A cairói kakasviadal-egyesület által rendezett versenyen középpütt két indiai kakas küzd, amelyeknek egyike felugorva ront ellenfelére. Közeliükben a rendező guggol, ki fehér turbánt, bokáig érő rózsaszínű köntöst visel. A korláton kívül, a nagy összegekben fogadó iparosok és eunuchok kísérik figyelemmel a harcot. A nézők közül többen cigarettáznak és beszélgetnek; balra egynél esernyő és egynél kakas van; középpütt egy nargilét szív; egy fehér kendőt fog kezeiben; egy arannyal fordul ahhoz kivel fogadást kötött; jobbra pedig a narancssárga ruhás jobb lábát a korlátra tette, térdére könyököl és gondolatokba merülve várja az eseményt. A jelenlevő arabusok száma 50. Jelzése alól jobbra két sorban EISENHUT FERENCZ 1894. Cairo.”³⁴⁴ Itt jegyezzük meg, hogy a nargilként feltüntetett eszköz nem a megszokott alakú vízpipa, hanem inkább a hasis élvezetét szolgáló szerkezet, amelyet például Émile Bernard (1868–1941) *Haschisht szívó asszony* (1900) című képén láthatunk.³⁴⁵ Eisenhut jelzete is ezen a festményén eltér annak megszokott formájától, mert nagy nyomtatott betűkkel írta ki a saját nevét. Más orientalisták képein előfordul a hasonló nagybetűs szignó, például Jean Léon Gérôme *Mór fűrdőjén* (1870)

338 Hazánk, 337. szám, Budapest 1894. november 29. 3.

339 Szendrei János-Szentiványi Gyula, 1915. 429.

340 *Vasárnapi Ujság*, 41. évf., 49. sz., 1894. december 9. 831.

341 Franjo Eisenhut, *Boj pijetlova* = *Nada*, III. évf. 8. sz., Szarajevó, 1897. szeptember 15. A műlap nincs számozva. Egy példánya az újvidéki Matica srpska Képtárának a tulajdona.

342 Ninkov K. Olga, 2007-b. 42.

343 *Vasárnapi Ujság*, 41. évf., 49. sz., 1894. december 9. 823.

344 MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Lexikon osztály. A kartonon olvashatjuk azt is, hogy a művet 1898. XII. 31-én vették meg közgyűjtemény számára 2800 forintért, és hogy „1899. X. 14-én a 76633 számú leirrattal a pétervári és moszkvai kiállításra engedtetett át (573/99) de nem küldték el, hanem visszaérkezett 1899. XI. 21-én (616/99)”.

345 Émile Bernard, *Haschisht szívó asszony* (1900) Musée d'Orsay, Paris = Lemaire, Gérard-Georges, 2005. 285.

vagy Edouard Debat-Ponsan *Jelenet a török fürdőből* (1883) című képén.³⁴⁶

Eisenhut *Kakasviadala* a XIX. század végi orientalista zsánerképek közé tartozik, melyek között a téma előfordulása nem olyan gyakori, mint például a hárem.³⁴⁷ Egyik reprezentatív példája, Vicente Marc *Kakasviadal Tangerében* (1893) című képe éppen az Eisenhut kairói utazását megelőző évben, 1893-ban volt kiállítva és reprodukálva a müncheni Glaspalastban az évi kiállításon. Eisenhut művének felépítése és tárgyi kontextusa nem hasonlít ugyan erre a festményre, de lehet, hogy a témaválasztásban közrejátszott a kiállításon való szereplése. Egy jóval későbbi keltezésű, szintén orientális zsánerkép, Pavle Jovanović (Joanovich Pál) *Kakasviadala* (1920–1926) a Balkán-félsziget archaikus miliójét és viseletét prezentáló alkotás,³⁴⁸ amely a témát a nő motívumával bővíti ki.

Eisenhut nagyméretű festménye a jelenet hűségés ábrázolására törekszik, érezní rajta a festő saját élményének tapasztalatát. Közéről mutatja be a népes férfigyülekezetet, amely az aréna körül figyeli a két kakas harcát. Eisenhut számára az emberek testhelyzete, arckifejezése a fontos, aminek hatását az alakok többnyire sötét, fekete öltözete növeli, a színek így nem vonják el figyelmünket, a fejedők különbözősége és élénk színeze megg jobban az arcokra helyezi a hangsúlyt. A jobb oldalt guggoló férfi testhelyzete, valamint a bal alsó sarokban levő figura hátulról ábrázolása, és a bal képszel által elvágott két profil, a szerző arra való törekvése, hogy egy valódi műveletnek a pillanatát nyújtsa – a két kakas akciója ebből a szempontból már csak ráadás. Mindezt azt mutatja, hogy Eisenhut jól ismerte a fényképezés általi pillanattfelvételtől adódó újszerű láttatást, és az impresszionisták használta dekompozíciót, ami az európai festészet színpadszerű kompozíciós sémájában újdonságnak számított. A japán metszetek hatására az

346 Jean Léon Gérôme *Mór fürdőjén* (1870), Museum of Fine Arts, Boston; Edouard Debat-Ponsan *Jelenet a török fürdőből* (1883) Musée des Beaux-Arts, Nantes = Lemaire, Gérard-Georges, 2005, 243., 277.

347 A kakasviadal az egész ógörög világban nagy népszerűségnek örvendett. Az ógörög irodalomban a motívumot szívesen használták a harciasság és a bátorság illusztrálására. Angliában a XVII–XVIII. században, de Belgiumban, Hollandiában, Spanyolországban is népszerű szórakozás volt. William Horgarth (1697–1764) *The Cockpit* (1759) grafikája egy ilyen angliai eseményt mutat be. A kakas támadóösszötét és szépségét használja fel Jean-Léon Gérôme (1824–1904) *Kakasviadal* (1846) című korai műve, melyen a ruhátlan ifjú által fogott kakas a mellette levő lány kakasát támadja. Afrikába az arab kereskedők által jutottak el a viador kakasok az Indiából érkező kereskedőkaravánokkal. A kakasviadalokat erre a célra épített arénákban – amit Eisenhut képén jól látni – vagy udvarokban bonyolították le. A kakasviadalok főosztónője a fogadás volt, valamint a harci kakasokkal való kereskedelem – így jöttek létre a kakasviadal-pártoló társaságok is. A jelenség kultúrtörténeti szempontja a véres állatharc, kereskedelmén és fogadásokon túl, a nemes fajták tenyésztése és azok szépségversenye. Az európai kakasviadalok betiltása után a kiállítások felé fordult a viadorok tenyésztése. = Elektoromos dokumentum: <http://www2.szepmuveszeti.hu/hyperion/lexikon.php?s=Kakasviadal> (hozzáférés: 2009. november 1.), <http://de.wikipedia.org/wiki/Hahnenkampf> (hozzáférés: 2009. november 1.), Battyányi Attila, Harci Barofik: http://allati.hu/cikk/harci_baromfik/02.html (hozzáférés: 2009. november 1.).

348 Kusovac, Nikola, 1984. 22; Paja Pavle Jovanović *Kakasviadal (Borba petlova)* című festménye az újjvidéki Szerb Matica Képtár tulajdona. = *Galerija Matice srpske*, 2001. 456.

impresszionisták is merész érvágásokat, feszített térkonstrukciót alkalmaztak.³⁴⁹ A szerző az impresszionizmus hagyományának megfelelően, a benyomás hűségét szeretné növelni a dohányfüst és a kakasok által felvert por összekavarodásával, amiben egyébként külön szerepük van a férfiak kezében vagy szájában tartott cigarettáknak, és a kompozíció központi helyén megjelenő vízpipának. Ez utóbbi a két kakas mellett a harmadik motívum, amit az arénában, a főhelyen látunk. A jellegzetes kellék Eisenhut korábbi alkotásainak némelyikén, mint klasszikus narghile szerepel, mindig az előtérben, például a *Tunisi kávéház* (1890) és a *Dolce far niente* (1892) című festményeken. A keltezés nélküli *Kávévás* (1894–1896 körül) témája is megengedi a cigaretta szerepeltetését, ami a felsorolt képeknek az egyik fő célja.³⁵⁰ (kat. 27., 34., 40.)

A cigaretta divatját mutatják azok a korabeli férfi arcképek, ahol cigarettával a kezükben láthatók az alanyok. Ilyen Ondrušek Ferenc Eisenhutot ábrázoló arcképe is 1903-ból.³⁵¹ A dohányzás egzotikus fajtáját a vízpipa jelentette, aminek élvezésében Eisenhutnak Észak-Afrikában volt része.³⁵² Eisenhut rokona Raichl Ferenc (1869–1960) építész,³⁵³ aki „maga is sokat utazott Keleten”, saját szecessziós otthonában török szobát rendezett be az épület emeleti részén, amely a nagy ebédlőből, illetve bálteremből nyílt és a férfiak társalgásának és dohányzásának színhelye volt. Ablaka patkó alakú, az orientális építészetből kölcsönzött forma. A szoba Raichl keleti útjai során szerzett szőnyegekkel, párnákkal és dísztárgyakkal volt berendezve, bútorzata pedig az akkor divatos orientális modorú, ún. „török bútor” volt.³⁵⁴ Nem nehéz elképzelni, hogyan illettek bele a cigaretta, és a kávé luxuscikket fogyasztó társadalom érdeklődési körébe az efféle képek, mint amilyen Eisenhut *Kakasviadal* vagy *Kávévás* című festménye volt.

349 Németh Lajos, 1974. 68.

350 A dohányzás, pontosabban a cigaretta divatja a XIX. század végén indult hódító útjára. Bár Kolumbusz óta a dohány ismert volt Európában, a szivarozás csak a XVIII. században terjedt el. A XIX. században már sok európai dohánygyár készített szivart, főleg Németországban hódoltak használatának. Magyarországon a szivarozás a reformkorban vált divattá. Németországban és Ausztriában az 1860-as években kezdődött a gyártása, Magyarországon pedig a Magyar Királyi Dohányjövődék megalakulása után, 1868-ban – először csak a fiúmei, majd 1872-től a temesvári dohánygyárban is. = *A sátán füstje*, 1985. 6. 15–16.

351 Ondrušek Ferenc, *Eisenhut Ferenc portréja*, (1903), olaj, vászon, 91,3 x 85, 5 cm, jelzet balra középen Fr. Ondrušek 1903. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Arcképcsarnok, lelt.sz. 1394.

352 Malonyai Dezső, 1903.

353 Eisenhut és Raichl Ferenc rokoni kapcsolatáról bővebben a *Családalapítás* fejezetben szólnunk.

354 Martinović–Cvijin, Kaća, 2002, 94–96.

2.6. Eisenhut és Franz von Lenbach (1893)

Eisenhut sikeres időszakához kötődik azon tevékenysége is, amely a magyar művészek müncheni és a bajor művészek pesti szereplésére, összeköttetéseire vonatkozott. Lyka Károly a *Magyar művészet Münchenben – Magyar Művészet 1867–1896* című könyvében megjegyzi, hogy Eisenhut Strobentz Frigyessel (1856–1929) együtt sokat buzgólkodott a magyar művészeknek a müncheni tárlatokon való részvételén. „Őket szerették és becsülték a müncheni művész” – írja, „Ők mintegy a mieink művészeti nagykövetei lettek a bajor székvárosban, ami éppen nem volt hálás feladat. Mégis sikerült nekik ebben a kép- és szobortömegben megfelelő helyet biztosítani honfitársaiknak”.³⁵⁵ Azt is tudni lehet, hogy Eisenhut az 1896-ban alakult „Luitpold-Gruppe”³⁵⁶ tagja volt – a csoport tagjaival közös művészeti, iskolai képzettsége és egzisztenciális érdekltsége volt, és hogy a régensherceg személyében pártfogóra akadt, aki gyakran meghívta őt az udvarba, vagy ellátogatott a műtermébe.³⁵⁷ Közismert tény a régensherceg művészet iránti rajongása, de az is, hogy arra törekedett vásárlásaival senkit se sértsen meg.³⁵⁸ Eisenhutot a magyar kormány müncheni delegátusának nevezte ki az 1897-ben rendezett müncheni Nemzetközi Képzőművészeti kiállítás alkalmából, a Luitpold csoport tagjaként pedig 1901-ben lett felkérve a müncheni nemzetközi képzőművészeti kiállítás „Centralkomite” bizottsági tagjának.³⁵⁹ Franz von Lenbachkal kötött barátsága megelőzi az imént felsorolt megbízatásokat és híven bizonyítja, hogy Eisenhut Münchenben már korábban is a magyar művészet érdekeit szolgálta. Franz von Lenbach (1836–1904) német arckép- és zsánerfestő, az 1880-as évektől Franz von Stuckkal (1863–1928) együtt, festőfejedelemként uralta Münchent.³⁶⁰ Arcképeinek sorozatával 1893-ban, a külföld vezető művészei közül az elsők között állított ki Budapesten az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Tavaszi tárlatának keretében.³⁶¹ Eisenhut 1893. február 5-én Münchenben írt leveléből³⁶² kiderül, hogy a két festő ismerte egymást, és hogy ennek a vendégszereplésnek a létrejöttéhez Eisenhut is hozzájárult. E levélben többek között

355 Lyka Károly, 1982. 15.

356 Kovács Ágnes, 1994. 23.

357 Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 69.

358 Kovács Ágnes, 1994. 47.

359 Kovács Ágnes, 1994. 34.

360 Lenc, Kristijan, 1988. 8. 12.

361 Tóth Ferenc, 1995. 119.

362 Eisenhut Ferenc levele 1893, II. 5. Magyar Nemzeti Galéria Adattára, leltári szám: 4383/2.

említést tesz a Lenbachnak felajánlott tiszteletdíjról és kéri, hogy a Társulat mielőbb küldje azt el a megbízólevéllel együtt, Lenbach így törődni fog a magyar kiállítással. „Ha szükségesnek találod, elmegyek megint L-hez de azt, hiszem miután most már négyszer voltam nála megunhatja az én látogatásaimat és inkább fordulj te most hozzája, mert ő ahogy látom már valami hivatalos írást vár és főképp az 1.000 ft fölötti összeget [...]”. A külföldi művészek ugyanis nem tartották kielégítőnek a magyar állami szervek áldozatkészségét, távolmaradásuk egyik okának a csekély mértékű vásárlást, a rendjelek és kitüntetések hiányát tartották.³⁶³ Eisenhut tervbe vette, hogy Hans von Bartels (1856–1913)³⁶⁴ német festő segítségével fog Lenbachra hatni. Levelében megjegyzi, hogy Bartelst igen jó embernek tartja, mindenben tisztességesnek és deréknek minősíti, gyengéjét a dicsőségahajszolásban látja ami, mint írja, „a legtöbb emberben megvan”. Elismert művészek és a legjobb akvarell- és guachfestők közé sorolja és megígérteti vele, hogy Budapesten minden évben kiállít. Franz von Lenbach budapesti kiállítása jelentős anyagi haszonnal járt, ezért elismerésképpen a művész egy értékes képet ajándékozott Eisenhutnak.³⁶⁵ Lenbach a későbbiekben többször is szerepelt budapesti kiállításokon. Huszonkét műve 1901-ben az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Tavaszi Nemzetközi Kiállításán került bemutatásra. Ekkor az állami aranyérmet is elnyerte, leányával készült önarcképét pedig a budapesti Szépművészeti Múzeum vette meg.³⁶⁶

³⁶³ Tóth Ferenc, 1995, 119.

³⁶⁴ Bartels tengerparti képeket, tájképeket, figurális kompozíciókat festett. Hangulatosak, frissek a holland entérieur képei. Különösen az akvarelltechnikában érvényesült tehetsége. *Hullámtörés* című műve a Szépművészeti Múzeum tulajdona. = *Művészeti Lexikon*, 1965, I. kötet, 168.

³⁶⁵ Müller Béla, *Eisenhut als Mensch*, kézirat, 69.

³⁶⁶ *Aranyérmek, ezüstkoszorúk...* 1995. 342–343.

3. MILLENNIUMI LÁZBAN

3.1. A New York kávéház (1894)

A millenniumi ünnepségeket megelőző tíz-tizenöt év alatt Budapest virágkorát élte. A kedvező gazdasági helyzet és a történelmi évfordulóra való felkészülés egyenes következménye volt, hogy a városban elszaporodtak a vendéglátóhelyek: az 1890-es évek derekán a városban 663 kávéházat tartottak számon. A New York Kávéház 1894-es megnyitásától a második világháborúig a budapesti luxusintézmények között kiemelkedő helyet foglalt el. Annak az épületnek volt a része, amely Hauszmann Alajos (1847–1926) tervei alapján a New York Életbiztosító Társaság székházaként épült. Ez indokolja az épület gazdag díszítését, és az igényes belső kialakítását. Az épület az Erzsébet körúton kapott helyet, amely a század kilencvenes éveiben épült ki, lassan magához vonzva a város forgalmának súlypontját. A Társaság irodái az első emelet körüli szárnyán helyezkedtek el, a kávéház pedig a bal oldalon, a Dohány utcai front teljes hosszában és a hátsó szárny felében működött. Ez volt a legnagyobb teret elfoglaló intézmény az épületben. A korabeli párizsi kávéházak mintájára a belső teret gazdagon márvánnyal, stukkóval és bronzal díszítették. A termék belső berendezését más-más historizáló stílusban alakították ki: empire, reneszánsz, rokokó, japán, barokk, spanyol, kínai és török stílusban.³⁶⁷ A karzatlépcső bronzszobrai, a szökőkút és a velencei üvegcsillárok fokozták a helyiség fényét. A kávéházi művészet itt jutott el a palotaépítészet magas színvonalára, megalkotva a historizmus legértékesebb belsőépítészeti együttesét a vendéglátás terén, a kávéház-palotát.³⁶⁸

Eisenhut Ferencet a New York Kávéház mennyezetének kifestésében való részvételre Magyar Mannheim Gusztáv (1859–1937) kérte fel, aki a festmények terveit készítette el. Mannheim erre a következőképpen emlékezett vissza: „Akkoriban Münchenben laktam és ott ért a megtiszteltetés, hogy Hausmann tanár és Giegl Alajos felszólítottak freskótervek készítésére. [...] Nagyon sürgették a dolgokat, ennek következtében magam mellé vettem Eisenhut Ferencet kitűnő kollegámat, [...] és vállvetve

³⁶⁷ Papp Vera Ágnes, 2001, 57–77.

³⁶⁸ Vadas Ferenc, 1996-a. 12–13.

dolgoztunk terveim kivitelezésén.”³⁶⁹ A hét mennyezeti kép kb. 320 x 360 cm-es fára kasírozott, vászonra festett olajkép.³⁷⁰ A festmények szignói: inv. Mannheimer Gusztáv (invenit = kitalálta), pinx. Eisenhut Ferenc (pinxit = festette). A képeket 1934-ben Mannheimer Gusztáv saját kezűleg javította, s átdolgozta a szignókat is: lefestette az inv., pinx. feliratokat.³⁷¹ A hét festményt figurális és ornamentális stukkók veszik körül, díszes neobarokk keretezéssel. A képek kötetlen kompozíciók, melyek kapcsolódnak a kor divatos témáihoz és a tér funkcióihoz. A mennyezetet borító nagy méretű pannók a központi, barokk jelleget mutató terek felett találhatók, amely alatt, a mélyített terű részen márványsztaloknál és biliárdasztaloknál szórakozhattak a vendégek. A korabeli *Vasárnapi Ujság* részletesen bemutatta a palota és a kávéház megnyitása kapcsán a falfestményeket: „Hét nagy tizennégy négyszögletes falfestmény van a mennyezetben. Legsikerültebb a kávéház belső csarnoka fölött elhelyezett két falfestmény: a vidám zene és a szerelem allegóriája. A többi kép közül egyiken bachánsnők, másikon incselkedő faunok, réten báránnyal játszó gyerekek a gondtalanságot és jókedvet jelképezik, egy génius alakú lenge ruhás nő Newyorkiát, mint a művészetek barátját ábrázolja. Feltűnő egy holdvilágos kompozíció a báránnyal közti repülő gyermekrajjal és egy előtérben álló nővel, aki az álom megszemélyesítője.”³⁷² Az újságcikk alapján a következő hét címet határozhatjuk meg: *Bacchus és társai, Newyorkia, Álom, Bachánsnők, Éteri szerelmespár, Muzsika*.³⁷³

369 Színházi Élet, II. évf., 44. szám, 5. 1913. december 28., 1914. január 4.

370 A Vasárnapi Ujság 1894-ben tévesen freskóknak nevezi a képeket: „A mennyezetet Eisenhut és Mannheimer festőművészek freskói díszítik” = *New York kávéház*. Vasárnapi Ujság, 41. évf., 43. sz., Budapest, 1894. október 28. 717.

371 A New York Kávéház hét mennyezeti festményének restaurálását 2003. május 20-tól 2003. október 15-ig végezték a New York Palace Szálloda és Vendéglátóipari Kft. megbízásából az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, valamint a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal felügyeletével. A munkában Maracskó Izabella vezető festő-restaurátor és hat festő-restaurátor, név szerint EgrinÉ Fodor Edina, Gedeon Péter Gergely, Győri Lajos, Novák Judit, Rácz Krisztina, Sári Gabriella vett részt. Köszönettel tartozom Korhecz Papp Zsuzsanna festő-restaurátornak, és felsorolt kollégáinak, hogy betekintést nyerhettem a restaurálási dokumentációba.

372 *New York palota és kávéház*. Vasárnapi Ujság, 41. évf., 46. sz., Bp. 1894. november 18. 764–765.

373 A festmények leírását a restaurátorok dokumentációja segítette, a témákat az Erzsébet körút felőli szárnytól kezdve mutatjuk be. *Bacchus és társai* – A kép központi alakja a bortól ittas, testes Bacchus, aki számon ülve, egy ifjú támogatásával halad útján. Mögöttük, a pannó bal szélén két apró puttó tűnik fel, amforákat cipelve. Bacchustól jobbra egy csoport látható: két nő és egy szatír vetélkedik a bor megszerzéséért. Előtérben egy fekvő bachánsnő bortól mámorosan kiönti a korsó tartalmát, mellette vidám puttó lépked. A mezeten figurák gazdag növényi környezetben kerülnek megfestésre. / Szignók: inv. Mannheimer G.; pinx. Eisenhut F. (nincs javítva). *Newyorkia* – A festményen egy félaktban ábrázolt nő festi az Egyesült Államok címerét, melyet két puttó tart. Virágos dombon ül, ölében lilium. Jobbra egy lebegő drapériával alig takart nőalak a New York-i Szabadságoszlop kicsinyített mását emeli a magasba. Ruhája ranciai közül puttófej kandikál ki. Mögötte épületdísztöredék (frízrészlet, vagy oszlopfő), bokrokkal. Előtérben egy hortenziaákkal és rózsával díszített lant hever. Felülről, a kép bal sarkából három játékos puttó száll alá. A festmény a képzőművészetre utal, miközben bemutatja az épület elnevezésére utaló motívumot is. / Szignók: inv. (átírározva) Mannheimer G.; pinx. (átírározva) Eisenhut F. *Incseledő faunok* – A képen 12 faun látható, amint repkednek, illetve játszanak az állatokkal (báránnyal és pulykával). Itt is jelen van a

A New York Kávéház zenés kávéház volt, kezdetben cigányzene szórakoztatta a közönséget, télen katonazene is. A vendégek között éppúgy megfordultak a zenés műfaj előadóművészei, mint maguk a komponisták, akár a könnyű, akár a komoly műfaj képviselői voltak.³⁷⁴ A mennyezetet borító nagy méretű pannók közül az egyik a muzsikát szimbolizálja, a puttók kezében furulya, gordonka és harsona tűnik fel.

Eisenhut Ferenc a New York Kávéház mennyezetéhez festett olajképek munkálatainak évében a *Kakasviadal*-al szerepelt a müncheni évi kiállításon és Pesten a Képzőművészeti Társulat téli tárlatán, és mint láttuk, a festmény nagy népszerűsége tett szert, mert többször is reprodukálták. A kiállítások katalógusaiban a festő címeként mindkét esetben München, Max Josef Strasse 1. van feltüntetve, ami azt jelenti, hogy az év nagy részét a bajor fővárosban töltötte.

A millenniumi ünnepségeket megelőző nagy előkészületek idején született Eisenhut Országházat ábrázoló műve. Az épület külső homlokzatáról 1895 decemberében távolították el az állványzatot.³⁷⁵ Eisenhut opuszában ez az egyetlen festmény, melynek fő témája egy épület. A Dunán egy hajót szerkesztett a képbe, mint ahogy azt más, hasonló indítástól vezetett festő is tette.³⁷⁶ (kat. 42.)

---

könnyedén megfestett tájképi környezet, dús lombokkal, füvel, virágokkal. / Szígnók: inv. (átfestve) Mannheim G.; pinx. (átfestve) Eisenhut F. *Álom* – Az előtérben fekvő félmeztelen nőalak szinte egybeolvad a domboldal sötét tömbjével. Körülötte virágok és egy hárfázó puttó, mögötte ciprus, hátrébb kiszáradt faágon ülő bagoly látható. A Hold félig kilátszik a felhők közül, ahonnan puttók füzére repdes elő. Ezen a képen – ellentétben a többi pannó világos, freskós színhatásaival – a szürkés, sötét színek dominálnak. / Szígnók: inv. (átfestve) Mannheim G.; pinx. (átfestve) felül Mannheim G. (átfestve), alul Eisenhut F. (átfestve). *Bacchánsszók* – A képen szüretelő meztelen nők láthatók, akikre szatír csap le. A szatír a szőlőstől után nyúl, miközben az egyik nőt öleli. A nők játékosan húzódoznak, nevetnek. Mögöttük, a bokrok között, két puttó található, a harmadik repülve érkezik. Előtűnik – a bokrok ágait széthajtva – a másik szatír feje. A festmény előterében színes virágok idézik a múlt nyarat. / Szígnók: inv. (átlazúrozva) Mannheim G.; pinx. Eisenhut F. Alatta másfajta betűvel, de eredetileg módosítva (lefestve): fest. E.F. *Éteri szerelmespár* – Ellentétben a többi pannóval, a háttér itt nem a zöld táj, hanem az ég felhői. A kép felső részén (a jobb sarokban) egy szerelmespár látható: a nő a felhőn ül, a férfi előtte lebegve csókot ad neki. A meztelen pár körül galambok és puttók repdesnek. A festmény alsó részén (a bal sarokban) két puttó látható zöld drapériával és virágokkal övezve, egyikük fáklyát és íjat tart. A kép felső negyedében repülő puttó a nyílveesszót hozza. / Szígnók: inv. Mannheim G.; pinx. Eisenhut F. *Muzsika* – A pannó hátteréről itt is az égbolt szolgál. A festmény zeneszerszámokat tartó angyalt és puttókat ábrázol. A felső részen balra látható a két furulyán játszó, felhőkön ülő, lebegő drapériákkal körülvevett angyal. A kép alsó részén jobbra két puttó található. Egyikük gordonkát, másikuk harsonát fog. A jobb felső sarokból koszorút hozó puttó alakja tűnik fel. / Szígnók: inv. Mannheim G.(megerősítve); pinx. Eisenhut F./

374 Konrádné Gálos Magda, 1965, 113–114.

375 Sisa József, 2005. 126.

376 *Országház a Duna felől*, metszet Rauscher Lajos vízfestménye nyomán (1906) = Sisa József, 2005. 128.

3. 2. A Zentai csata (1896)

3.2.1. A festmény megrendelése

A millennium megünneplésére már az 1850-es évektől kezdve felmerültek különféle tervezetek. A magyar kormány részéről Trefort Ágoston 1882-ben leiratban fordult a Magyar Tudományos Akadémiához, hogy határozza meg pontosan a honfoglalás időpontját. Az Akadémia illetékes bizottsága 1883-ban közzétette – Pauler Gyula történész véleményére támaszkodva – hogy a honfoglalás 895-ben kezdődött, és az ünnepségek megtartására az 1888–1900 közötti tizenkét évét ajánlotta. Különböző történeti felfogások és politikai ellentétek kiegyensúlyozása közepette dőlt el az időpont és a program kérdése. A nagyszabású előkészületek időigényessége miatt a millennium megrendezését végül 1896-ra halasztották.³⁷⁷ A magyarság ezredéves történetét, a honfoglalás és tartós megtelepedés történeti fordulóját, valamint a kiegyezést követő harmad-évszázad látványos sikereit³⁷⁸ országos szintű ünnepségsorozattal tervezték megünnepelni.³⁷⁹ Ennek keretében Magyarország megyéi kettős vonatkozásban vettek részt: egyrészt a saját területükön kellett az ezredéves évfordulóhoz méltó ünnepségeket szervezni, másrészt valamennyi megyének a budapesti központi ünnepségen – az ezredéves kiállításon és a díszfelvonuláson – is képviseltetnie kellett magát.³⁸⁰ E kettős feladat jegyében teltek az előkészületek Bács-Bodrog vármegye székhelyén, Zomborban is. Schlagetter Gyula polgármester elnöklétével 1894-ben megalakult az ezredéves kiállítás zombori helyi bizottsága. Ennek tagjai Zsulyevich Ernő, Husvéth István, Krizmanits Imre, dr. Matiz Pál voltak. Abban az évben elkészült a vármegye épülete mellett álló impozáns méretű karmelita templom, a következőben bevezették a városi villanyvilágítást.³⁸¹ Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulata, melynek székhelye szintén Zomborban volt, az Országos Történelmi Társaság kezdeményezésére, a többi megyéhez hasonlóan elindította a megyei monográfia elkészítését.³⁸² A monográfia szerkesztője a zentai származású okleveles

377 Sinkó Katalin, 1993. 132–136.

378 Berend T. Iván, 1986. 5.

379 A millenniumi ünnepségek 1893-as programtervezetét Vadas Ferenc tette közre = Vadas Ferenc 1996-b.

380 *A Honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság – 1100 godina doseljenja Mađara i Vojvodina, 1997.*

381 Muhi János, 1944. 226.

382 Káich Katalin, 1980. 83; 1997. 327.

történész, görög, latin és történelem tanár, Dudás Gyula (1861–1911) volt.³⁸³ Dudás 1889-től volt a zombori kereskedelmi iskola tanára és a Bácska című megyei közérdekű politikai lap szerkesztője,³⁸⁴ 1890-től a Bács–Bodrog vármegye Történelmi Társulat másodtitkára, 1895 decemberétől 1901-ig a titkára.³⁸⁵ *Szerémi György emlékirata* című bölcsészdoktori értekezése 1886-ban került közlésre Budapesten, előtte egy évvel pedig, majd 1886-ban újra, tanulmánya jelent meg a zentai csatáról. Ezzel a tevékenységével ő lett a zentai csata témakörének első zentai szakírója.³⁸⁶ Munkásságával bizonyára hozzájárult, hogy Zombor a millenniumi képzőművészeti kiállításra a zentai csatát festesse meg, a témaválasztásban azonban döntő szerepe a csata jelentőségének³⁸⁷ és közelgő 200 éves jubileumi évének, valamint a Történelmi Társulat több mint egy évtizedes munkájának volt. (A zentai csata 200. évét a zentaiak is igyekeztek megünnepelni, de ők csak 1896. július 12-én, a város képviselő-testületének rendes közgyűlésén láttak hozzá az előkészületekhez.³⁸⁸) A Társaság tagjai között olyan neves történészek, tanárok, kutatók és gyűjtők voltak, mint például Iványi István, Haverda Mátyás, Margalits Ede, Radics György, Érdujhelyi Menyhért. A Társulat elnöke 1883-tól, a Társulat megalakulásának évétől, 1897-ig Schmausz Endre, a vármegye alispánja volt.³⁸⁹ A Történelmi Társulat tevékenységének működési körébe tartozott a helytörténeti kutatás, mely magába foglalta a vármegye múltjának, és 1900-tól felerősödően a néprajzának a felderítését is. 1883-tól felolvasó esteket tartottak, 1885-ben megindították a Társulat Évkönyvét. A vármegye monográfiájának kidolgozásához 1885-ben kezdődtek az előkészületek, s ekkor Dudás Gyula kimondta, hogy a megye rendelkezik olyan szellemi erővel, melyek képesek ezt a

383 A zentai Dudás család több neves egyéniségéről, Dudás Endre tanítóról, Dudás Ödön, a zentai helytörténetírás úttörőjéről, Dudás Lajos zentai polgármesterről, Dudás István takarékpénztár igazgatóról, Dudás Gyula történészről, és Dudás Andor krónikásról Pejín Attila végzett családtörténeti kutatást = Pejín Attila, 2006.

384 Pejín Attila, 2006. 38.

385 Káich Katalin, 1980. 132–133.

386 Dudás Gyula, *A zentai csata*. Monográfia részlet Zenta város történetéből. Zenta, s.n.; *A zentai ütközet és Szeged visszavétele 1686-ban*. Zenta, s.n. = Pejín Attila, 2006. 37–47. 58.

387 1697. szeptember 11-én Savoyai Jenő osztrák herceg serege vereséget mért II. Musztafa török szultán csapataira és a csatát koronázó Karlócai békével (1699) lezárult a törökök térhódítása. A Délvidék nagy része ekkor szabadult fel.

388 Ekkor alakították meg az Eugen Szobor Bizottságot. A szobor alkotójának személyéről az Országos Magyar Képzőművészeti Tanács és a megye főispánjának véleményét kérték ki. A választás Róna József szobrászművészre esett (1861–1939), akinek lovasszobrát azonban nem tudták kifizetni, így azt Hauszmann Alajos javaslatára a király, I. Ferenc József vásárolta meg. A szobrot 1900-ban állították fel a budai Várban és ma is ott látható. = Balassy Ildikó, 1995.

389 Schmausz Endre (Apatin, 1840 – ?) a gimnáziumot Baján, jogi tanulmányait Budapesten végezte, majd 1865-ben szülővárosában ügyvédi irodát nyitott. 1873-tól Apatin képviselője, programja Deák-párti. Amikor 1881-ben Bács-Bodrog vármegye alispáni széke megüresedett, őt választották meg. Tizennégy év után, 1895-ben kinevezték Szabadka főispánjának. = *Szabadka szabad királyi város*. Magyarország és a Nagyvilág, II. évf. 4. sz., 1897. április 25.; A Történelmi Társulat 1897. április 8-i gyűlésen ezért mondott le tisztségéről. Az ő főispáni tisztségének idején épül fel Szabadkán a Jakab Dezső és Komor Marcell tervezte szecessziós városháza 1908 és 1912 között.

feladatot elvégezni. Ebben olyannyira igaza volt, hogy a monográfia egyike lett az elsőnek, mely a millenáris év derekán napvilágot látott, ugyanis a legtöbb vármegyében még folyamatban volt a munka.³⁹⁰ Dudás Gyula kijelentéséhez kapcsolódik az a tény is, hogy a zentai csata megfestésére egy megyei származású festőművészt kértek fel. Ezt a Bácska lapban megjelent beszámoló is adatolja. Belőle kiderül az is, hogy Schmausz Endre és Margalits Ede,³⁹¹ a Történelmi Társulat elnöke és egyik tagja,³⁹² 1895 májusának végén vállalták a feladatot, hogy kapcsolatba lépnek a festővel.³⁹³ Eisenhut Ferenc a Bács-Bodrog vármegye olyan, európai hírnevű művésznének számított, akit alkalmasnak találtak ennek, a megye szempontjából legjelentősebb történelmi eseménynek a megfestésére. A Történelmi Társulat tagjainak a „helyi erők”-re összpontosuló ragaszkodása a művészet területén a későbbiek során megismétlődött, amikor Gozdsu Elek felhívta a Társulat figyelmét arra, hogy a Zombor város területén levő építészeti emlékeket vegyék számba és rajzoltassák le, majd ennek függvényében 1902-ben a zombori születésű Juhász Árpád (1863–1914) lett a Társulat illusztrátora.³⁹⁴ Nem elhanyagolható tehát, a Történelmi Társulat szerepe a megye képzőművészet történetében.

Kérdés marad, hogy Szabadka a millenniumi kiállításra miért Jantyik Mátyás (1864–1903) illusztrátortól³⁹⁵ rendelte meg a *Szabadka szabad királyi városáá való kikiáltása* című festményt, amely Mária Terézia privilégiumainak átadását volt hivatva bemutatni.³⁹⁶ A városban éltek és működtek a Történelmi Társulat olyan tagjai, mint Iványi István és Haverda Mátyás, s a festmény témaválasztásban szerepük lehetett, de a kivitelező művész kiválasztásában nem tudni mi, illetve ki volt a döntő tényező. Szabadkának több képzett és sikeres festőművésze is létezett abban az időben, igaz akkor már nem a városban

390 Káich Katalin, 1980. 92.

391 Margalits Ede (Zágreb, 1849 – Zombor, 1940) irodalomtörténész, nyelvész, műfordító. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Párizsban végezte. Hazatérve 1870-ben Baján tanított, 1875-ben bölcsészdoktor, 1885-től Zomborban gimnáziumi igazgató. 1891-ben a budapesti horvát internátus tanárává nevezték ki. 1895-től a budapesti egyetem horvát nyelv és irodalom nyilvános rendkívüli, 1899-től nyilvános rendes tanára. Budapesten 1896-ig megjelent főművei: *Zrínyi Miklós költő* (1893), *Florilegium proverborum universae latinitatis* (1895), *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások* (1896). = *Új magyar irodalmi lexikon*, 2000. 1429.

392 A Történelmi Társulat alakuló közgyűlésén 1883. május 11-én a tisztkar elnöke Schmausz Endre volt, aki a szerződés aláírásának idején is abban a funkcióban van feltüntetve, míg Margalits Ede az alakuló közgyűlésen titkári funkciót kapott, de már 1886. július 12-én az Évkönyv szerkesztésével Margalits helyett Iványi Istvánt bízták meg, és a Társulat 1887. január 12-én megtartott közgyűlésén Grosschmid Gábort választották meg titkárnak, aki a szerződés aláírása idején is még az volt. = Káich Katalin, 1980. 131–133.

393 *Vármegyei közgyűlés*. Bácska, XVII. évf. Zombor, 1895. május 29. Közli Marić Marija 1983. 113.

394 Káich Katalin, 1980. 32.

395 Keleti Gusztáv is megjegyzi, hogy Jantyik ügyes illusztrátor, de most ő is a történelmi festményt festett, hozzáteszi, hogy festménye „sok festészetileg kiaknázható motívummal nem kecs egetet [...]”. = Keleti Gusztáv, 1898. 29.

396 Duranci, Bela, 1973. 29; Gajdos Tibor, 1995. 75–76; A Honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság – 1100 godina doseljenja Madara i Vojvodina, 1997. Mirko Grlica: Proslava milenijuma u Subotici 1896. godine – A millennium megünneplése Szabadkán. 348.

éltek. Ilyen volt Bence Ferenc (1874–1926), aki nyilván fiatalnak bizonyult a feladathoz, hiszen csak 1892-ben kezdte a budapesti Mintarajziskolában a művészeti tanulmányait, Szabadkán a bécsi Képzőművészeti Akadémia elvégzése után jelent meg csak újra, 1896-ban. Mesterházi Kálmán (1857–1898) a város első önálló tárlatát rendezte 1881-ben, a tájkép és a tájfestészet műfaját ápolta, és bizonyára ezért nem jöhetett számításba. Itt volt még Szirmai Antal (1860–1927), aki müncheni és párizsi tapasztalatai után Benczúr Gyula mesteriskolájában töltött három évet, később pedig templomi megrendelése, és az arcképek, tájképek mellett történelmi jeleneteket is festett – Szabadkával jó kapcsolatot tartott fenn.³⁹⁷ Számításba jöhetett volna Than Mór (1828–1899) is, aki ugyan nem a város szülőtte, de bácskai, és 1880-ban a város tőle rendelte meg Mária Terézia reprezentatív arcképét.³⁹⁸ Than az ezredéves ünnepségre a *Honfoglalás – Árpád az ország határán* hármasképet tervezte megfesteni. Remélte, hogy az akkori, a történelmi festészet felélesztése érdekében kiadott állami megrendelésekből neki is jut, de reménye hiábavalónak bizonyult, így az elgondolás monumentális megoldásából semmi sem lett.³⁹⁹

Bács-Bodrog vármegye székvárosának sikeres választása, hogy a megyében született, a székhelyhez rangban illő festőt választott, azt jelenti, hogy a Társulat tagjai jól ismerték Eisenhut tevékenységét. Bizonyára legjobban az Állami Nagy Aranyéremmel kitüntetett *Gül baba halála* című alkotását. A csata megfestéséhez tehát, nem csak egy olyan festőt kértek fel, aki a megye szülőtte volt és híres, hanem olyat, aki orientális témákban volt járatos, és nagyobb kompozíciók megoldásával is már bizonyított, így biztos sikert ígérhetett. Eisenhutnak most egy olyan témát kellett megfestenie, amely magában hordozta az orientális elemeket, de történelmi tárgya volt, és ebben támaszt találhatott a történelmi forráskutatás eredményeire. Köztudott tény, hogy a XIX. század folyamán, különösen a millennium körüli években a történelmi emlékek tudományos feldolgozása és bemutatása annyira felgyorsult és olyan látványos eredményeket ért el, hogy senkinek, aki történelmi festészetet művelt, szinte egyáltalán nem kellett képzeletére hagyatkoznia – írja Benczúr Gyula festészetével kapcsolatban monográfiája, és hozzáteszi: a történelem iránti érdeklődés mélyen áthatotta a kor egész világszemléletét.⁴⁰⁰

397 1892-ben megalakult a Szabadkai Közkönyvtár, a Múzeum Egylet megerősödött. *Korona és kard című* történelmi festményét az Egylet gyűjteménye számára adományozta, sőt felkínálta segítségét más mesterek alkotásainak beszerzésében is. = Magyar László, 1985. 95; Ninkov K. Olga, 2004. 211.

398 Gajdos Tibor, 1995. 66-68. 303–304.

399 Cennerné Wilhelmb Gizella, 1982. 44–45, 77–78. Than Mór 1890 és 1896 között a Nemzeti Múzeum képtárának őre, majd 1896-ban egy rövid ideig az Országos Képtár igazgatója. Képtári teendői meglehetősen elfoglalták, s ebben az időben már nemigen próbálkozott nagyszabású alkotásokkal. Megrendelést se kapott, így az 1889-ben kiállított Honfoglalás triptichonjára nem akadt mecénás a millenniumra sem. A középső kép kivitelezését ösztántárból kezdte meg és befejezetlenül állította ki a jubileumi alkalomra – írja Cennerné Wilhelmb Gizella.

400 Benczúr Gyula történelmi vázsnain is például, a tematikus program elválaszthatatlan a pozitívista

A szerződést Eisenhut Ferenczel Schmausz Endre, a vármegye alispánja kötötte meg 1895. július 4-én. Erről a Bácska című hírlap számolt be,⁴⁰¹ melynek szerkesztője 1889-től a fent említett Dudás Gyula volt.⁴⁰² Az alispán 1895. július 4-én küldte el a müncheni Max József utcába az Eisenhutnak szóló levelet, melyhez a 12.000 forintos tiszteletdíj egy részét, 2.000 forintot csatolt.⁴⁰³ Eisenhut ebben az évben részt vett a berlini nemzetközi kiállításon *Kakasviadal* című festményével, *Kairói iskola* festményével pedig a párizsi nemzetközi kiállításon, ahol elismerő oklevelet szerzett. *Mámorban* című festményével a Képzőművészeti Társulat téli tárlatán állított ki Pesten. Ez utóbbi kiállítás katalógusában a festő postai címeként a bécsi Mariahilfstrasse 3. van feltüntetve, mert már folyamatban voltak a Zentai csata Bécsben végzett előkészületei.⁴⁰⁴

3.2.2. A festmény előkészületei és a vázlatok

A szerződés megkötése után a festő nekilátott a felkészüléshez. Hamarosan jelezte részvételi szándékát az évi, szeptemberben sorra kerülő zentai hadgyakorlaton. Mint az Osztrák–Magyar Monarchia császára és hadura, I. Ferenc József császár az 1867-es

---

kutatói hozzáállástól = Bellák Gábor, 2001. 8.

401 A *zentai csata*. Említettük már, hogy Bács–Bodrog vármegye a millenium alkalmából megfesteti a zentai csatát. A nagyszabású képet Eisenhut Ferenc Münchenben élő, palánkai származású jeles festőművész fogja elkészíteni; a kép ára 12.000 ft. Mint értesültünk, a vármegye alispánja és a művész a szerződést már meg is kötötték. = Bácska XVIII. évf., 49. szám, Zombor 1895. június 25. 2.

402 Pejin Attila, 2006. 38.

403 A levél tartalma: „Bács Bodrog vármegye tanácskozási nagytermében elhelyezendő és előzetesen az ezredéves kiállítandó történeti kép megfestése tárgyában a vármegye törvényhatósági bizottságának 51/95 közgyűlés szám alatt hozott és a Nagyméltóságú kir. Belügyminisztérium által f. évi június hó 20-án 49061 szám alatt jóváhagyott határozatából folyólag f. év június hó 21-én kötött és f. évi június hó 25-én tartott törvényhatósági közgyűlésben 620/közgy. 895. szám alatt jóváhagyott egy példányban eredetiben ide csatolt szerződés 6-ik pontja értelmében meghatározott 12.000 ft tiszteletdíjnak a szerződés jóváhagyásával esedékessé vált 1/6 részét azaz 2000 ft szóval Kétezert forintot a szintén ide csatolt nyugtára felhasználni 6 ftos bélyeg árának levonásával midőn tettes Uraságodnak külön borítékban egyidejűleg postára adva megküldöm egyben felkérem miszerint ezen összeg átvételét az / alatt ide csatolt szabályszerű bélyeggel ellátott s az ottani követség által elintézendő és ide beküldendő nyugtán elismerni szíveskedjék. Megjegyzem itt hogy a beküldött folyó évben Münchenben keltezett és becses neve aláírásával ellátott üres ívet – az itt küldött szabályszerű bélyeggel ellátott nyugta beérkezéig ideiglenes nyugtaként tartottam vissza, s a rendesnek beérkezével tettes Uraságodnak megküldeni fogom. Zomborban, 1895 július hó 4 én. Schmausz Endre alispán” Levél Eisenhut Ferencnek. 21280. szám alisp. 1895., másolat.

404 Eisenhut Ferenc tátozkodási helye az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Műcsarnokban megtartott tárlatainak tárgymutatója, valamint a *Münchener Jahresausstellung von Kunstwerken aller Nationen* katalógus adatai szerint követhető nyomon. Az 1882 és 1895 közötti időszakban a következő feltüntetett címek szerepelnek – 1882: München, Képzőművészeti Akadémia, 1883: Odessa, p. A. : F. W. Crone & Comp., rue de la poste, 1884: Német Palánka, 1886: München, Schwanthalerstrasse 26, 1887: München, Schwanthalerstrasse 11/2, 1888: München, Schwanthalerstrasse 11/2, 1889: München, 1890: München, 1891: Max Josefstrasse 1/a. (a Münchener Jahresausstellung von Kunstwerken aller Nationen, Glaspalaste katalógus alapján), 1892: München, 1893: Max Josefstrasse 1/a. (a Münchener Jahresausstellung von Kunstwerken aller Nationen, Glaspalaste katalógus alapján), 1894: München, Max Josefstrasse 1, 1895: Bécs, Mariahilfstrasse.

kiegyezés után is ragaszkodott a hadsereg vezetéséhez, nyolcvanhárom éves koráig rendszeresen látogatta az évente több alkalommal is megrendezésre kerülő hadgyakorlatokat. Az év hadgyakorlatainak tervezetét az év elején, 1895. január 30-án adta ki. Ebben meghatározta, hogy Zentán szeptember 21-én reggel 7-től este 9 óráig fog tartózkodni. A színhelyre Bécsből különvonattal indult előző este. A város, a környék, az egész vármegye lázban égett, folyamatosan érkeztek a küldöttségek névsorai.⁴⁰⁵ A Bácska napilap hírtül adta, hogy Eisenhut Ferenc öfelsége jóváhagyásával részt vesz a zentai fegyvergyakorlaton az anyaggyűjtés érdekében: „A festőművész valószínűleg suitben csatlakozik, és lóháton fogja a gyakorlatot végig nézni.”⁴⁰⁶ Megemlítik, hogy már az előző évben is több, igen érdekes és gazdag vázlatot gyűjtött a csata színhelyén – ami arra enged következtetni, hogy már akkor tudhatott a leendő megrendelésről. Utólagos jelentések szerint a program hadi részét 15.000 ember nézte végig, de Eisenhutról nem esik több szó.⁴⁰⁷

A fennmaradt vázlatokból látni, hogy valóban nagy munkálatok előzték meg a festmény keletkezését. Ernst Lajos (1872–1937) műgyűjtő és múzeumalapító, aki felismerte, hogy a kész festmény vázlatai önmagukban is értékek, a magyar történelmi festészetről írott könyvében feljegyzí: a *Zentai csatának* három olajkép vázlata készült.⁴⁰⁸ Ebből az egyik vázlat szerepelt a festő halála alkalmából rendezett tárlaton 1903-ban. Ekkor reprodukciója jelent meg a Vasárnapi Ujságban.⁴⁰⁹ (kat. 46.) A vázlat a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe került be, ezért méretét is ismerjük (156,6 x 236 cm),⁴¹⁰ később viszont a háborús műtárgyveszteségek listáján szerepel.⁴¹¹ Egy adat szerint a festő rokona, Raichl Ferenc szabadkai műépítész 1903. novemberében megvételre ajánlotta a *Zentai csata* egy vázlatát a zentai közgyűlési terem számára, de helyhiánnyra

405 Balassy Ildikó, 1999. 17–20.

406 Bácska, XVIII. évf., Zombor 1895. szeptember 17.

407 Balassy Ildikó, 1999. 20; A művész özvegye 1895-ben már ismerhetette a festőt, mert ő is palánkai volt, később erről így mesélt: „Hosszú évek óta nem volt itthon Palánkán és minthogy ekkor kapott Bács-Bodrog vármegyétől megbízást a Zentai csata megfestésére, hazajött néhány napra pihenni. Ebben az időtájban Szentán voltak a katonai hadgyakorlatok és Eisenhut királyi engedéllyel részt vett a zentai hídnál való átkelésnél, hogy vázlatokat készítsen.” = Millekich János, 1933.

408 Ernst Lajos ebben a könyvében egy téves adatot közöl a *Zentai csatával* kapcsolatban, mely szerint a festmény Zenta városé. = Ernst Lajos, 1910. 75.

409 *Eisenhut Ferenc festményeinek kiállítása a Múcsarnokban*. Vasárnapi Ujság, L. évf., 41. sz., Bp. 1903. 680.

410 Művészettörténeti Kutatóintézet adattára, Lexikonosztály. Eisenhut *Zentai csata* vázlatának leíró kártyája, másolat.

411 *A Zentai csata*, vázlat, olaj, vászon. Szépművészeti Múzeum, Háborús műtárgyveszteségeinek jegyzése, 1952, Budapest.

hivatkozva a közgyűlés nem vette meg.⁴¹² Végül az is tudható, hogy három vázlat került a zombori Történelmi Társulat tulajdonába – nem említik, olajvázlatok-e – azonban ezeknek is nyomuk veszett.⁴¹³ A szabadkai Bácskai Múzeum tulajdonosának, Jovan Milekićnek is, a két világháború között tulajdonában volt egy vázlat, amit Đorđe Antić, zombori műgyűjtő, szeretett volna megvenni.⁴¹⁴ Kutatásunk során nyomtatványban és fényképen két olajvázlatot sikerült beazonosítanunk. Az egyik a már említett, a Vasárnapi Ujságban megjelenő vázlat,⁴¹⁵ a másik fényképét Hans Supritztől kaptuk a kutatás során. (kat. 45.)⁴¹⁶

A jelenleg meglevő, számunkra elérhető vázlatok többnyire ceruzarajzok. A szegedi Móra Ferenc Múzeumban található egy ceruzarajz *Gyalogos katona* címen (kat. 125.). Ez a többihez viszonyítva kisméretű vázlat, egy osztrák katonát mutat háttal – a katona a kompozíció jobb oldalának alsó részében található, mint a három előtérben levő fehér mundéros figura egyike. Bal lábát magasra emeli, a harctéren levő ágakon tapos. A vázlat és a festményen kidolgozott figura között kisebb eltérések vannak, például a festményen a kalapot viselő fej teljesen előre hajol, ami miatt nem látszik a rajzon látható jellegzetes csikófárokba fogott hajviselet. A lőfegyver a rajzon a katona melle előtt oldalra dől, a festményen a katona jobb kezével a puskacsövet felállítva tartja. Ezeket a részleteket a festő nyilván a festmény kompozíciójának kidolgozásakor változtatta meg. A Magyar Nemzeti Galériában *Háromalakos kompozíció* címen még egy ceruzavázlat található. (kat. 126.) A rajz a festmény középpontjától jobbra levő jelenethez készült, ezért mi a katalógusban a *Rabulejtés* címet tüntettük fel. Két osztrák katona által közrefogott török méltóságnak az elfogatását ábrázolja előlnézetből. A rajzon hálós szerkezet látható, ami a nagyítást szolgálta. Maga a vázlat sokkal inkább kidolgozott, mint a festményen levő párja. A *Zentai csatához* készült ceruzavázlatok közül további három az újvidéki Szerb Matica Képtárban található.⁴¹⁷ (kat. 123., 124.a,b) Ezek a rajzok nagyobb méretűek és

412 Összetartás, Zenta 1903. november 11. 131; A Zentai Híradó tájékoztatta olvasóit, hogy „a kérelem nem teljesített” = *Zenta város kérvénye a Zentai csatákép átengedése iránt*, Zentai Híradó, 1902. július 6.

413 A vázlatokat egy bizonylat szerint 1938-ban dr. Simonović kikölcsönözte őket Brajer Gyulának. = Panić, Vladimir, 1982. 106.

414 Erről egy 1951. július 24-én írott levelében érdeklődött Milekićnél. = Vajdasági Levéltár (Arhiv Vojvodine), Novi Sad. Fond 444. Zbirka Jovana Milekića, inv. br. 444.14. A zombori levéltárban őrzött Antić hagyatékban 1983-ban még megtalálható volt az egyik vázlatról készült fénykép. Sajnos, Marić Marija írásában (Marić Marija, 1983. 117.) nem említi a fotó levéltári számát, 2006-ban pedig a levéltárosok többszöri keresése ellenére sem találták azt meg.

415 *Eisenhut Ferenc festményeinek kiállítása a Múcsarnokban*. Vasárnapi Ujság, L. évf., 41. sz., Bp., 1903. 680.

416 Hans Supritztől több fotót is kaptunk, s ezt mind feltüntetjük a kellő helyen. Supritz, sajnos, nem tudott választ adni, a fényképeken levő festmények hollétéről, azonban segítségéért köszönettel tartozunk.

417 Szerb Matica Képtára (Galerija Matice srpske), rajzgyűjtemény, leltári számok: 11, 12. Egészen a 2007-ben véghezvitt kutatásunkig, a gyűjtemény 9-es és a 10-es leltári számot viselő rajzait is a Zentai csata

mindkettőn látható a hálós szerkezet. A 11-es leltári számot viselő rajz mindkét oldalán található vázlat: az egyiken egy hanyatt fekvő török katona – amely a festmény bal oldalának alján szerepel, a lap túlsó oldalán pedig egy ló ívelő, felső nyak része és két füle – a festményen Savoyai lovának a részlete. A 12-es leltári számot viselő ceruzavázlatról csak felételezzük, hogy a Zentai csata bal oldalában megjelenő felső, kisebb lovaskatona csoporthoz készült. (kat. 123.) A festmény ezen része nem annyira kidolgozott, de a vázlat készítésekor még lehet, hogy más volt a festő elgondolása. Kutatásunk során nem jutott tudomásunkra Eisenhutnak olyan más festménye, melyben a vázlat helyet kaphatott volna. A katonák viselete, a lovak haladásának iránya is ezt a megoldást sugallja. A 10-es leltári számot viselő rajzon egy futólépésben előre hajoló, jobb kezét előre, bal kezét hátra lendítő, magas fejfedős török katonát látunk. (kat. 140.) Ez a figura a nándorfehérvári 1456-os ütközetet megjelenítő⁴¹⁸ alkotásához készült 1902-ben. A katona a festmény jobb szélének igen hangsúlyos figurája és feltűnő, hogy a *Zentai csatán* is egy éppen ilyen fordul elő ugyancsak a kép jobb szélén. Lényeges különbség a katona testhelyzetében és arcán mutatkozik, mert a Zentai csatán jobbra dől, és arca egy fiatalabb, fekete szakállas katonát mutat. A fennmaradt ceruzavázlatok hasonlóságot mutatnak Benczúr Gyula néhány, hasonló témában készült ceruzavázlatával, ahol az erős kontúr vonalazás, csekély árnyékolás, valamint a lap egészére kiterjedő hálós szerkezet látható.⁴¹⁹ A hasonlóság abból is eredhet, hogy mester és tanítványról van szó, és a müncheni iskola hagyományainak, módszereinek, továbbélését mutatják.

A nagyszámú vázlat készítésével azonban még nem értek véget az előkészületek – főleg nem anyagi szempontból. Eisenhut 1895 karácsonyán táviratot küldött Lippich Eleknek (1862–1924) Budapestre, aki a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott.⁴²⁰ A távirat tartalmából kiderül, hogy a *Zentai csata* megfestésére készített vázlatát a Képzőművészeti Tanács elfogadta, de határozatáról a megyét nem értesítette. Így a vármegye részéről az előleg kifizetésére nem kerülhetett sor. Arra kéri Lippichet, sűrítse meg a kérdést, mert májusig el akar készülni a képpel.⁴²¹ Két nap múlva,

vázlatként tartották számon. Ezek a rajzok azonban, mint arról megbizonyosodtunk, a Nándorfehérvári csatát ábrázoló festményhez készültek.

418 A festmény teljes címe *Hunyadi kirohanása Nándorfehérvármál 1456-ban*. Ma a Marosvásárhelyi Művészeti Múzeum fundusának része, leltári szám: 21.

419 Telepy Katalin, 1963. A 122-es képen egy háttal álló katona, és a 19-es képen egy fegyveres, háttal álló katona alakja.

420 Lippich Elek (írói álnevei Kadocsa Elek, Koronghy Lippich Elek, Koronghy L. Elek) bölcsészeti tanulmányait a budapesti, művészettörténeti tanulmányait 1884-től a berlini, majd a lipcei egyetemen végezte. 1885. november 5-től dolgozott a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium II. (művészeti) osztályán. 1888-ban nevezték ki vezetőjévé. 1913. május 19-én kérte nyugdíjaztatását. 1878-tól jelentek meg versei a Fővárosi Lapokban, később verseskötetei is napvilágot láttak. Művészeti tárgyú cikkeket, dalszövegeket is írt. *Magyar festők* című könyve 1901-ben jelent meg. = *Magyar életképek i lexikon*; Jurecskó László, 1995. 118.

421 Eisenhut Ferenc távirata Lippich Elekhez Münchenből, 1895. december 24. Országos Széchényi

december 27-én, egy hosszabb levelet írt az előbbi címzettnek, ahol bővebben kifejtette problémáját: „három hete már, hogy ez ügyben a Tanács ülést tartott és ma Bácsmegye alispánja arról értesített, hogy a Tanács határozatát nem ismeri, tehát az összeget ki nem adhatja addig. Amidőn a Minisztérium a megyéket megrendeléseikre animálta, azt hiszem azon gondolat vezérelte, hogy a művészet minél teljesebben legyen a millenáris kiállításon bemutatva, de úgy a megye, mint a Tanács huzavonájából arra a meggyőződésre kell jutnom, hogy legjobb törekvésemben nem elősegíteni, hanem meggátolni törekszik mindkét corporatis, mert már a szerződés elnyerését négy hónapig kellett a tavasszal és nyáron sürgetnem és most ily rövid terminus előtt ismét a Tanács határozata késik. Engedje meg kérem kifakadásomat de higgye el hogy könnyebb egy hét méteres vásznat megfesteni mint a megbízás adminisztratív és finansziális oldalát rendezni. A képpel májusig el fogok készülni, mert minden energiámmal hozzáfogtam, de emellett lehetetlen, hogy anyagi akadályok is álljanak előttem.”⁴²² Lippich akkor „telegrafirozott” Bács-Bodrog vármegyének, hogy 3.000 forintot küldjenek közvetlenül Eisenhutnak.⁴²³ A kifizetés körüli gondok azonban folytatódtak a következő évben is. Eisenhut 1896. május 16-án Münchenből Lippichnek írott leveléből értesülünk, hogy a Lippich által ajánlott 1.000 forint már februárban meg volt szavazva, de ki nem fizették, mert a jóváhagyás a Vallás és Közoktatási Minisztériumtól még mindig nem került vissza. A festő leírja azt is, hogy folytonos pénzhányban dolgozott, de már csak az utolsó ecsetvonások hiányoznak a képről.⁴²⁴ Sajnos, a kifizetés a festmény Budapestre szállítása után sem oldódott meg teljesen. Eisenhut július 6-án Német-Palánkáról írja Lippichnek, hogy annak ígérete ellenére őt nem várta semmiféle értesítés, amivel a kép árát fel tudná venni, így talán hiába utazna Zomborba. Arra kéri, hogy távirattal értesítse „megkapta-e a megye a határozatot, vagy mikor fogja megkapni.”⁴²⁵

3.2.3. A festmény leírása

A *Zentai csata* festményét Eisenhut Ferenc kevesebb, mint egy év leforgása alatt festette meg Münchenben, a Zentán és Bécsben végzett előtanulmányok után. A kép jobb

---

Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) Kézirattár, Levelestár.

422 Eisenhut Ferenc levele Lippich Elekhez Münchenből, 1895. december 27. OSZK Kézirattár, Levelestár. A levél alján a festő címe: Max Josefstrasse 1.

423 Az előző levélhez csatolt jegyzet.

424 Eisenhut Ferenc levele Lippich Elekhez Münchenből, 1896. május. 16. OSZK Kézirattár, Levelestár. A levél alján a festő címe: Max Josefstrasse 1.

425 Eisenhut Ferenc levele Lippich Elekhez Münchenből, 1896. július 6. OSZK Kézirattár, Levelestár. A levél alján a festő tartózkodási helye: Németpalánka

alsó sarkában a következő jelezet olvasható: „Eisenhut Ferencz München 1896”. A festmény azt a jelenetet ábrázolja, amikor Savoyai Jenő hadvezér, oldalán Pálffy János tábornaggal és katonáikkal, csatát vív a törökökkel, és a Tiszába szorítja őket.⁴²⁶ (kat. 47.)

Eisenhut *Zentai csata* festményén egy barokkos megoldást, átlós kompozíciót használ, ami a mű dinamikáját növeli. Az átló üres sávként vonul végig a kép alsó bal sarkából a képtér felső jobb sarkába. A kettészelt képtérben egy-egy háromszög keletkezik, amelyeket a festő fehér és fekete hangsúlyos motívumokkal köt össze, a kompozíció egyensúlyát eredményezve. A XIX. századi csataképek esetében gyakori volt a tér kettős, olykor hármas tagolása, részben a jelenet áttekinthetősége, részben a mondanivaló drámai sűrítése érdekében. Székely Bertalan a *Mohácsi csata* (1862) festményének kompozícióját például vízszintes irányban osztja ketté – a háttérben még zajló csata látható, az előtérben pedig annak következménye, a holtak és a pusztulás.⁴²⁷ Eisenhut festményének felosztása némileg Eduard von Engerth (1818–1897), osztrák történelmi és életképfestő *Savoyai elküldi követét a császárhoz a zentai győzelem hírével* (1868) festményével rokonítható. E mű a bécsi Hofferburgból került az újjáépült királyi palota nagytermébe, miután Bécsben 60.000 látogató tekintette meg.⁴²⁸ Engerth műve nem csak hatalmas méreteiben rokon Eisenhut festményével, hanem kompozíciós megoldása is hasonló, egy hangsúlyos átlóra épül, amely azonban erejét veszíti a középen Savoyai magaslaton álló alakjával és a mögötte levő figurális csoporttal. Eisenhut festménye még abban is különbözik, hogy sokkal kevésbé teátrális. A két festmény közötti különbség azok tartalmából fakad: az első a nyitánya a kiegyezés után Pesten is megjelenő „dicsőség”-képeknek, s többek között Benczúr Budavár visszavételének az előzménye,⁴²⁹ a másik pedig csatajelenet.

Eisenhut a barokkra jellemző erősen átlós kompozíción kívül, alkalmazott még más barokk kompozíciós megoldást is, mint amilyen a képtér jobb alsó felébe helyezett figurális csoport, a nekünk háttal álló négy fehér császári egyenruhában levő katona. Az előtérbe helyezett, méretük és a háttértől elütő világos színük miatt is szembeszökő alakok a repoussoir figurák szerepét töltik be.⁴³⁰ Színezésükkel és méretükkel erőteljesen kiemelkednek az előttük zajló eseményekből, amivel növelik a kép mélységét, bevezetik a nézőt a jelenetbe, feszülő ellenpontot alkotva a kompozíció többi, sötétebb részével, és

426 Miután a császári katonák a hidbejáratot elfoglalták, a menekülésnek csupán egy útja maradt: úszva átkelni a folyón. Ez csak kevés töröknek sikerült. = *Magyarország hadtörténete*, 1985. 324–325.

427 Bakó Zsuzsanna, 1999.17–18. Székely Bertalan, *Mohácsi csata* (1862), Magyar Nemzeti Galéria.

428 Szvoboda Dománszky Gabriella, 2001. 75–76.

429 Uo. 75.

430 A repoussoir a manierizmus és barokk festészet, valamint a német XVII. századi tájképfestészet kedvelt képszerkesztési módszere. Népszerű példák találhatók Jakob van Ruysdal tájképein, ahol a repoussoir motívum egy magányos fa, valamint Paolo Veronese, Peter Paul Rubens és korai Rebrant műveken, akik emberi figurát állítottak ebbe a szerepkörbe.

kapcsolatot tartva a fehér öltözetben fehér lován ülő Savoyaival. A repoussoir figurák és Savoyai színbeli összekapcsolása, az osztrák herceg és seregének csatát vezető szerepét hangsúlyozza. A kép ellentétes irányú átlója Savoyai valamivel magasabbra helyezett profilból ábrázolt alakjával és lovával veszi kezdetét, és a négy jobbról alacsonyabban elhelyezett, nekünk háttal álló fehér ruhás figurával ér véget. Az így elhelyezett figurák enyhe félkört alkotnak, és azt az érzést keltik, mintha az alakulat visszaszorítaná az ellenséget, védő kordont képezve a veszélyes zóna felé – ahol a harcoló és a vízben fuldokló katonák, valamint a Tisza bánati partja látható. A hadtest félköríves felállítása az osztrák hadsereg valós haditaktikáját képezte, és a csatát ábrázoló több korábbi képzőművészeti alkotáson is látható. Például *A pócsi Istenszülő mint a zentai győzelem palladiuma* (1698 körül) címet viselő grafikán,⁴³¹ vagy a XVII. század végéről származó *A zentai csata a máriapócsi Madonna kegyképével* metszeten,⁴³² melyen az ismeretlen rajzoló a zentai csatát felülnézetből ábrázolta, s a Tisza vonala, a bal partján zajló csata és a törököt támadó csapat félköríves elosztása jól látható.

A hangsúlyos átlóval párhuzamosan Savoyai felemelt kardja a Tisza felett megjelenő napsugaraktól bearanyozott ég felé mutat. A napsugarak megvilágítják a győzedelmes hadvezér arcát, lovának fejét és hadtestének magasra emelt zászlaját, ezzel egy egységes vonalat alkotva a többi, sötétebb környezet felett. Ez a vonal a festmény hangsúlyos része, és a fényes győzelmet hirdeti, másrészt utal a történet valós időpontjára. Savoyai az utolsó óra eseményeit I. Lipót császárnak és királynak küldött jelentésében így összegezte: „E győzelmes esemény a nap és éj fordulatánál végződött, és így a döntő csapásig maga a nap sem akart előbb lenyugodni, míg ragyogó szemével felséged fegyvereinek teljes diadalát végig nem nézhette.”⁴³³ A zentai csata egyik legkorábbi ábrázolásán, Johann Andrea Pfeiffel (1674–1750) *A zentai csata allegóriája a pócsi kegyképpel* című rézmetszetén (1698), a fiatal Károly főherceg lovas képmása felett a Pócsi Szűz Mária kegyképe és a sugárzó napkorong látható. Barokk látomásként, mennyei diadalmenetben, Hélios aranyló négyes fogatán sasszárnyú paripák viszik a győzelem pálmaágaival keretezett kegyképet, mert a győzelmet a Pócsi Szűz Mária mennyei segítségének tulajdonították. A kegyképből áradó napsugarak bevilágítják az égboltot, győzedelmeskedve a lebukó, az ellenséget jelképező Holdsarló felett.⁴³⁴ Egy másik

431 Mohay Tamás, 2008. 4. kép, Szilárdfy Zoltán, 2000. 19. kép

432 Magyar Nemzeti Múzeum; Galavics Géza 1986. 60. ábra

433 Savoyai Eugen főparancsnok hadművelési jelentése a császárnak a főhadsereg zentai győzelméről, 1697. szeptember 15. = Dudás Gyula, 1885. 60; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*, 1896. 312; Szita László – Gerhard Sewan, 1997. 170.

434 Szilárdfy Zoltán, 1984. 19. kép. A metszet a zentai győzelmet ünnepli, amelyet Abraham a Santa Clara prédikációinak hatására sokan a Pócsi Szűz Mária mennyei segítségének tulajdonítottak. Az aktualitását a kegyképnek még az év júliusában Pócsról Bécsbe való szállítása adta meg. Az eredeti pócsi

példán, Balthasar Permoser Savoyai Jenőt ábrázoló márvány apoteózisán (1718–1721), miközben a herceg a győző mozdulatával egy török rabszolgára tapos, mellette az Örökkévalóság figurája áll, kezében Savoyai arcához emelt dicsőítő napkorongot tartva. A herceg arca és a sugárzó nap szinte egy síkban és azonos méretben jelenik meg a szobron. A német barokk szobrászat egyik kiemelkedő alkotása a herceg bécsi kastélyában, a Belvedereben készült, de megjelent a Belvederéről készített (1731–1740) *Kriegs- und Siegeslager des Helden Eugen von Savoyen* címmel kiadott, száznegyven lapot tartalmazó metszetkiadványban is.⁴³⁵ Barzellini József a zentai ütközetet ábrázoló rajza nyomán készült metszeten, amely Ugróczy Ferenc azonos című könyvében jelent meg 1816-ban Szegeden, erős sugaraival a felhők között lemenő napkorong már ugyanott jelenik meg, mint Eisenhut festményén: a kompozíció jobb felső sarkában. Eisenhut, mint minden képének elkészítése előtt, nem csak a történet helyszínére látogatott el, hanem tanulmányokat folytatott a szakirodalom és az előzetes ábrázolások között. Ebben rendelkezésére álltak nem csak Dudás Gyula fent említett tanulmányai, hanem ez az Ugróczy féle kiadvány is, amit annakidején a csata 100 éves évfordulója alkalmából adtak közre. A történethez hozzátartozik, hogy az Ugróczy könyvében megjelenő Barzellini metszetet, a kiadványtól külön, nyomtatott formában osztogatták, tehát a csata egy népszerű ábrázolása volt a maga idejében. Két négyszeres nagyítású példányát bekeretezték; az egyik a zentai városházára került, a másik a Nemzeti Múzeumba lett elküldve.⁴³⁶

Eisenhut azzal, hogy a kép kialakításánál jellegzetes barokk kompozíciós megoldásokat alkalmazott, az esemény és a szereplők korának művészetéből merített – mint az jellemzője volt a XIX. századi historizáló akadémikus történeti festészetnek⁴³⁷ – a viselet és a kellékek ábrázolásában is visszanyúlhatott a korabeli művészethez. Itt elsősorban Savoyai udvari festőjének Jan van Huchtenburg nagyméretű olajfestménye alapján készült, szélesebb körben is ismert metszetére gondolunk, amely 1720-ban Jean Dumond Savoyai Jenő győztes csatáiról szóló könyvében jelent meg. Huchtenburg maga is több másolatot készített Savoyai tíz csatáját ábrázoló festményéről, így a zentairól is. Az eredeti sorozat készülése közben, Savoyai katonai vázlatokat és pontos leírásokat bocsátott a művész rendelkezésére, informálva őt a harc lefolyásáról és a résztvevő seregek

---

Mária-kép ma is Bécsben örvend nagy tiszteletnek, a pócsi másolat pedig, amely később kétszer újra könyvezet, ezáltal szinte másik „eredetivé” vált. A képkultusz és a történeti emlékezet kapcsolatához = Mohay Tamás, 2008.

435 Galavics Géza, 1986. 131. 150., 103. kép

436 Újságkivágás, jelzet nélkül. = Zentai Történelmi Levéltár: 381. Joca Vujić gyűjtemény, Dudás Andor krónikája.

437 Cennerné Wilhelmb Gizella, 1981. 54.

öltözetéről.⁴³⁸ A Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonában levő metszet egy példányán látható, hogy amit Eisenhut róla kölcsönözhetett, az a katonai viseletre vonatkozik.⁴³⁹ Festményén ugyanis Savoyait nem a páncélos, parókás arcképei alapján festette meg, hanem, ahogy a metszeten is látható katonai ruhában. Eisenhut azonban későbbi forrásokat is használt: biztosra vehető például, hogy a kezében megfordult a *Graphische Beilagen des Werkes Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen* című 1876-ban Bécsben kiadott teljes áttekintést nyújtó képes kiadvány, amelyben többek között az osztrák és a török fegyverzet rajzai találhatók.⁴⁴⁰ Ez a motívumok tárházát jelenthette a festőnek, aki a keleti élet viseletei, tárgyai között már otthonosan mozgott. Előképként szolgálhatott még Anton Dominik Fernkorn (1813–1878) Savoyai lovasszobra (1865), melyet Eisenhut bécsi tartózkodása során láthatott. A festő lakhelyeként 1895-ben a Képzőművészeti Társulat téli tárlatának katalógusában a következő cím van feltüntetve: „Bécs, Mariahilfstrasse 3“.

A festmény előterében szereplő motívumoknak jelképes jelentésük van, alkalmazásuk a barokk korból ered. A két egymáson fekvő török katona holtteste és a csata elhagyott kellékei – honcs (lófarkas török katonai jelvény), ágyúcső, kard – az előtér bal felének hangsúlyos részlete. A felsorolt tárgyak megfelelnek a történeti valóságnak, mert a hadizsákmány egy értékes részét ezek a tárgyak képezték,⁴⁴¹ azonban az ábrázolt jelenet egy képzőművészeti sztereotípiát képvisel. A jellemző képfordulat megtalálható már Johann Andrea Pfeiffel *A zentai csata allegóriája a pócsi kegyképpel* rézmetszetén (1698), ahol a győztes Niké bal kezét a vereséget szimbolizáló janicsár fogoly felé emeli. A janicsár körül lófarkas zászló, ágyú és török sátor látható.⁴⁴² A török elleni háborúban a hadizsákmány legértékesebb darabjait a török sátrak és zászlók képezték. Savoyai rezidenciájában, a Belvedere díszterme mennyezetén allegorikus festmény dicsőíti Savoyai Jenőt és a Savoyai-házat, s a távolba űzött Gonosz mellett egymásra dobált fegyvereiken ott hevernek a megláncolt törökök figurái.⁴⁴³ A toposz megtalálható a XIX. század csataképein is, például a már említett Eduard von Engerth dicsőítő festményén, vagy

438 Galavics Géza 1986. 132.

439 Jan van Huchtenburg, *A zentai csata 1697-ben*, 1720., rézmetszet, 46 x 59 cm, jelezve: Huchtenburg Pinxit et excudit. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnok.

440 *Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*. Wien, 1876.

441 Az autentikus hadijelentés szerint, virradatkor a szövetségesek hatalmas zsákmányt vehettek számba. Nagy mennyiségű ágyú, löszér, szekerek, sátor, köztük a szultáné, zászló, lófarkok, üstök és nagydob jutott kezükre, és sok más felszerelés, ökör, ló, és teve. A zsákmány egyik értékes tárgya volt a birodalmi pecsét, melyet a nagyvezér a nyakában hordott. = Dudás Gyula, 1885. 60–63; Dudás Gyula, 1896. 313; Hannibal Mörmann 1697. szeptember 25-én írott jelentéséből a következőt olvashatjuk: „Az elmúlt vasárnap az előbb említett győzelem tiszteletére öfelsége a császár és az egész udvar jelenlétében Te Deum Laudamust tartottak az itteni Szent István templomban. Ott tüzték fel a győzelem alkalmával megszerzett zászlókat, lófarkas és egyéb hadi jelvényeket a Mária-képe mellé.” = Szita László–Gerhard Sewann, 1997. 171–172. 228.

442 Szilárdfy Zoltán, 1984. 19. kép.

443 Galavics Géza, 1986. 131.

Benczúr Gyula *Budavár visszavétele* (1896)⁴⁴⁴ festményének előterében. Benczúr népszerű alkotásán egy fekvő turbános szerezcsenén keresztül Abdurrahman pasa fekszik holtan, és egy összeroncolt ágyú is látható. A motívumcsoport jelentésének teljes kontextusát Benczúr és Eisenhut művén is az ellenség fekvő holteste felett fehér lovon megjelenő győztes hadvezér alakja határozza meg. Benczúr és Eisenhut műve közötti különbség abban az általános kompozíciós és tartalmi eltérésben mutatkozik, mely szerint Benczúr nem a csatát, hanem a győztes sereg vezéreit és vitézeit jeleníti meg, tehát műve a megdicsőülés-tárgyú képek sorába tartozik.⁴⁴⁵ Ami viszont a további hasonlóságokat illeti, azok a győztes vezér körül csoportosított szereplőkben követhetők nyomon. Benczúrnál Lotharingiai Károly körül többek között Koháry János, a bajor választófejedelem Miksa Emanul és Bádeni Lajos őrgrof, Esterházy János, Savoyai Jenő, Pálffy János szerepel, s előtte lent az álló kiemelkedő alak, a sebesült Petneházy Dávid, akit Fra Gabriel Gautieri atya követ diadalmasan magasba tartva a keresztet. Eisenhut festménye kevesebb alakkal ugyan, de szintén ezt a megoldást követi. A csata hevében Savoyai jobb oldalán, fekete lovon háttal Pálffy János tábornagyot látjuk, ahogy Savoyai felé fordítja tekintetét. Ők ketten Benczúr képén is egymás mellett állnak, a bajor választófejedelem mellett, de csak arcuk látható. Eisenhutnál viszont a festmény főszereplőiként egészalakosan, lovakon szerepelnek. Tőlük a bal képszel felé további lovasok csoportja látható. A bal szélső osztrák lovas profilból ábrázolt teste, aki Heinrich Reuss szász tábornagy lehet, aki Szegeden belehalt sebébe. „A zentai csatában harcoló vitézek közül csakis az ő emlékét őrizte meg a numizmatika” – írja a zombori származású ifj. Frey Imre 1907-ben, és hozzáteszi: „Az érme előlapján Reuss balra néző, parókás, páncélos mellképe foglal helyet.”⁴⁴⁶ Eisenhut festményén a kép bal szélén levő lovas ugyan nem páncélos, mert arra más előképet használt, de arcának profilja dominál. Utalás lehet ez a csatában résztvevő többi parancsnokra is.⁴⁴⁷

Egy alig észrevehető jelenet, ahol egy török katonai méltóságot fognak közre, illetve ejtenek rabul, Savoyai és Pálffy lova előtt, a zászló és török lófarkas kopja által alkotott háromszögben látható. Ez azt a közelharcot kívánja illusztrálni, amely során egy

444 Benczúr Gyula, *Budavár visszavétele 1686-ban*, 1896., olaj-vászon, 705 x 356 cm, Magyar Nemzeti Galéria.

445 Szvoboda Dománky Gabriella, 2001. 100.

446 Frey Imre, 1907. 9.

447 Eisenhut Dudás Gyula kutatása, illetve a bécsi hadilevéltárból közreadott okmányok alapján ismerhette a hadosztályok beosztását és parancsnokait, pl. gróf Heister Szigbert, báró Heinrich Truchess altábornagyot, gróf Leopold Herberstein tábornagyot, Johann Franz Grönsfeld altábornagyot, Charles Commercy herceg tábornagyot, Jean-Louis Bussy de Rabutint, Heinrich Reuss szász tábornagyot, Guido Starhemberg tábornagyot, Johann Andreas Corbelli altábornagyot, Karl Vaudemont altábornagyot, valamint a magyarok közül gróf Pálffy János, gróf Dessewffy István és Deák Pál ezredes nevét, és a szerbek közül Tökölí Jován nevét. = Dudás Gyula, 1885. 49–53; *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*, 1896. 305–309.

vezír és több pasa, aga, bég és török főtiszt is elesett, vagy rabul ejtették – mint például Dzsafaer pasát, akit még a csata előtt fogtak el.⁴⁴⁸ A törökök megfutamodását a jobb képszáron hangsúlyos méretű török hadvezér futó alakja jelzi. Ennek a jellegzetes figurának a sajátossága, hogy a sok katonával ellentétben felénk fordítja arcát, illetve a néző felé veszi irányát, ami azáltal, hogy a hátat fordító osztrák katonák közvetlen közelében van, még nagyobb hatást gyakorol. Sajátossága a festménynek, hogy a felénk futó török katona arcán kívül egy mellette megjelenő, tipikusan ázsiai arc látható, és hogy e kettőn, valamint az előtérben fekvő két török áldozaton kívül, más arcokkal ennyire kifejezően nem találkozunk. A képből kifelé futó figura testhelyzete egy ellentétes irányt képvisel mindennel szemben, valamint a lovas katonák és az előtérbe helyezett osztrák katonák más-más irányba való elhelyezése, a mozgás koncentráltságával a csata mozgalmasságát, hevét kívánja érzékeltetni.

A festmény történése felett magasodó hadijelvények által közölt információ különállóan is szemlélhető egysége a képnek. Az osztrák és török zászlók előfordulása a kompozíció középső részére összpontosul, közvetlenül a Savoyai és Pálffy előtti képmezőben. Balról magasan az osztrák zászló kissé jobbra, tehát előre döntött rúdja, és a napfelkeltétől bearanyozott lobogója látható, nekiszegezve, a kissé balra döntött lófarkas török honcs, melynek fekete – piros vad színösszetétele Pálffy fekete lovával és piros öltözetével teremt feszült szinkapcsolatot. Az egymás felé boruló zászló és honcs, mintha triumfális kaput alkotna Savoyai felemelt kardjának, ugyanakkor a két ellenfél összecsapását szemlélteti. Ezek a tárgyak, mintha külön csatát vívnának, a csata jelképes megfogalmazását képviselik. Savoyai közéjük emelt kardja, a csata által vívott győzelmet szimbolizálja. Az egymásnak döntött zászló és honcs által keletkezett háromszögben halad a festmény nagy átlója is, amelynek tartalmi szempontból vett jelentősége ezzel teljeseedik be. Ugyanis az alsó vége üresen van hagyva, és a hatalmas kép mérete miatt a néző szemmagasságába helyezve, hogy a szemlélő azon kaphatja magát, hogy ez az a pont, amely rá vár – ezen a ponton keresztül látja át az egész csatateret egészen a lemenőben levő ragyogó napig. A festő ezzel az ünneplő nemzedéket kívánta a történet részesévé tenni. A magyar XIX. századi történelmi festészetnek ugyanis – így Eisenhut alkotásának is – a régi és az új Magyarország között fennálló társadalmi kontinuitás támogatása volt a célja.⁴⁴⁹

448 A törökök vesztesége óriási volt; mivel a janicsárok egy része elvérzett a hídfőben, vagy menekülés közben a folyóba fulladt, összlétszámukat a különböző források mintegy 20–30 ezer főre teszik. Köztük volt Elmas Mohamed nagyvezír, Ibrahim pasa, Misirli Oglu az anatóliai helytartó, Fasli pasa adanai kormányzó, Baltadzi Mohamed a janicsárok agája, továbbá számos főtiszt. = Dudás Gyula, 1885. 65–66; *Bács–Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája*, 1896. 314–315.

449 Cennerné Wilhelmb Gizella, 1981. 54. A történelmi festészet 1830–1870-ig terjedő időszakára

A festmény színvilága szerint a képmező vízszintesen három részre tagolható: az alsóban balról a sárga föld, illetve a nagy átló kezdeti pontja, utána az iszlám vallás jelképes zöld színe az egyik fekvő török katona öltözetén, majd az osztrák katonák magasabbra emelet figuráin a fehér mundérok láthatók. Ez a lenti képsáv a néző szemmagasságát érinti, így a jobban kidolgozott viseletek, tárgyak részletei még szembetűnőbbek. A középső vízszintes széles sávban a csata veleje zajlik. Piros és sárga akcentusok élénkítik a sötét, feketével, barnával és okkersárgával átítatott részt, melyben csupán Savoyai alakja világos. A felső keskenyebb sávban az ég kékes-szürkés vonala húzódik végig, jobb felén lilás, narancssárgás, sárgás színekkel, ami a nyugvó napot jelzi. Ez utóbbi pont forrása annak a fényes vonalnak, amely a győzedelmes hadvezér arcán, lovának fején és zászlaján folytatódik, s ami által Savoyai alakja hangsúlyos, mint ahogy lovának fehérsége is elüt az őt körülvevő sötét résztől. A ló feje fölött az égen egy világosabb folt jelenik meg. A felsorolt hangsúlyos jeleneteken kívül a festmény többi, a háttérben húzódó részét nem jellemzik világosan körülhatárolt formák és színek, hanem az egész egy hömpölygő, füstfelhőkkel eltakart, egy-egy kiélesített mozdulattal, fejfedővel, vagy fegyverrel jelzett egységes háttér. Ezzel és néhány más kompozíciós megoldással Eisenhut festménye némileg rokonítható Kriesch (1906-ól Körösfői Kriesch) Aladár (1863–1920) *Dobó István megvédi Eger várát a török ellen* (1896) festményével, amely Heves megye felkérésére készült a millenniumi ünnepségek alkalmából. Kriesch folthatású festészeti megoldásai, a háttér elmosódott vonalai, és színpreferenciái a főtéma dinamikáját hangsúlyozzák.⁴⁵⁰

Figyelmet érdemel még a *Zentai csata* aranyozott díszes kerete, amelynek alján, a győzelem pálmágaival közrefogva ez olvasható: „1697. Zenta. sept. 11.”. A keret felső részében, középen egy hatalmi, vallási és katonai jelvényekből álló aranyozott domborműves kompozíció kapott helyet: két pajzs, az egyik a megye védszentje, Pál apostol, a másikon az osztrák és a magyar heraldika; a pajzsok között alul egy turbános török korona. A pajzsok két oldalán a haditrófeák láthatóak: török félholdas zászlók, tegez nyilakkal és csatabárdok.⁴⁵¹ Habár konkrét adatunk nincs róla, biztosak lehetünk, hogy a keretet Eisenhut tervezte – ezt támasztja alá 1893-ban írott levele, amelyben közli, hogy *Hungária* festményéhez a díszkeretet ő maga „stylszerűen hozzátérvezte”.⁴⁵²

---

vonatkozó megállapítás érvényes a század utolsó harmadára is.

450 Keményfi Róbert, 2008. 520–526.

451 A *Zentai csata* keretét nagyon ritkán publikálják a festménnyel, kivételt képvisel: A Szabad Hét Nap, vajdasági magyar hetilap katolikus falinaptára az 1997-es évre; Ninkov K. Olga, 2007-b. 84.

452 Eisenhut Ferenc levele Münchenből 1893. febr. 5. Magyar Nemzeti Galéria Adattára, leltári szám

3.2.4. A festmény szereplése és állandó elhelyezése

Eisenhut az elkészült alkotást Münchenből szállította Budapestre a Műcsarnok millenáris kiállítására 1896 júniusának második felében, s ekkor egy újságcikkben hírül adják, hogy festménye „Zemplényi Tivadar *Vak Vazu*ljával váratlanul jelent meg”.⁴⁵³ Zemplényi és Eisenhut festményét, az oszlopcsarnok mögött egy melléktérben helyezték el, gyér világítás mellett, de ezzel kapcsolatban megjegyezzük: „a későn érkezőknek ezzel kellett beérniük”.⁴⁵⁴ A kiállítás ugyanis már május 4-én megnyílt.⁴⁵⁵ A májusában elkészült Műcsarnok új épületében 268 művész 1350 alkotása lett kiállítva.⁴⁵⁶ A *Zentai csatán* kívül Eisenhutnak még hét festménye szerepelt: *Gül baba halála*, *Írélet előtt*, *Álom*, *Kakasviadal Kairóban*, *Írástudó*, *Az új favorite*, *Kegyveszett*.⁴⁵⁷ Szana, közös érkezésük és elhelyezésük miatt is együtt értékelte Zemplényi és Eisenhut történelmi festményét: „A két kép olyan művészekről származik, akik addig más téren arattak sikert. Zemplényi Tivadar zsánerképekkel, Eisenhut Ferenc a kelet poetikus világának ábrázolásával. Mindkettő Münchenből küldte festményét. Eisenhut előnye Zemplényivel szemben, hogy nem először festett nagy vásznat, másrészt *Gül baba halála* némileg már a történelmi festészet határát súrolta. Mindez előiskola volt a *Zentai csata* című kép készítéséhez. Ezért jó a tárgy technikai kivitele, a tömegek beosztása, a központ megteremtése, a távlatok alkalmazása, a festői hatások kiaknázása. Eisenhut rutinos festő. Újszerű ennél a képnél, hogy pátoszt és lendületet kölcsönzött a kompozíciójának.”⁴⁵⁸ A Budapesti Hírlap a csata lendületes ábrázolására és a hatásos figurákra hívja fel a figyelmet: „a harc tetőpontját éri, a fővezér maga is elvesztette már nyugalma, a csata tüze magával ragadja, a döntés előtt állunk, a vezér kinyújtott kardjával a döntő rohamra tüzei katonáit. Igen hatásosak az előtérben a tüzelő tüzérek, a porban fetrengő óriási négerek”, és a hibáknak vélt részletek leírásával folytatta: „az ellenségéből azonban talán túlságosan keveset látunk s a fővezér mögötti alakok nem készek.”⁴⁵⁹ Akárcsak Benczúr Gyula

---

4383/2.

453 Szana Tamás, 1896..

454 A műkiállítás. Budapesti Hírlap, 1896. május 14. 3.

455 Bernáth Mária, 1993. 149.

456 Uo.

457 Ezredévi Országos Kiállítás képes tárgymutatója, 1896; Budapesti Hírlap, 1896. május 14. 3.

458 Szana Tamás, 1896.

459 A műkiállítás. Budapesti Hírlap 1896. május 14. 3.

Budavár visszavétele festményének esetében, ahol egy cikkíró sérelmezi, hogy a magyar hősök Lotharingai Károllyal szemben alárendelt szerepben jelennek meg,⁴⁶⁰ Eisenhut *Zentai csatájával* kapcsolatban is felteszik a kérdést: „Nevezhető-e ez a kép magyar történelmi festménynek? Mennyire táplálja a megrendelők és a nézők nemzeti önértékét?”. Szana Tamás ilyenképpen felvetett kérdéseit negatív kritikával folytatja: „Eisenhut Ferenc nem igen törekedett hangsúlyozni a festmény magyar karakterét. A kép központjában levő Savoyai Eugen lovas alakja mellett ott van ugyan egy magyar hős, s az összegomolyodott küzdő felek között is föl-föl tűnnek a magyar katonák, de azt, hogy a zentai ütközetben Savoyai hadseregének a magyar huszárok páratlan hősiessége szerezte meg a diadalt, ez a kép ugyan el nem árulja. A kompozíció jellege sokkal internacionálisabb, hogysem erősebb táplálékot adhatna hűségünknek, s emelhetné önértékünket. A festmény nem a magyar vitézség, hanem az elért eredmény dicsőítése. Az előtérben domináló osztrák katonák minden kedvünket elveszik attól, hogy a festményen a magyar bátorság diadalát keressük. A *Zentai ütközet* gyakorlott festő kezére és színekben gazdag palettára mutató csatakép, de szigorúan véve nem magyar történelmi festmény.”⁴⁶¹ E pár sor is bizonyítja, hogy a millenniumot nem a haladó nemzeti és társadalmi küzdelmek és gondolatok felelevenítésére, hanem a „magyar állameszme” propagálására szánták.⁴⁶² Az Új Időkben, BS iniciáléval, Bródy Sándor viszont a kép művészi értékeit vonta kétségbe: „Ha szorgalom és kézi ügyesség csakugyan oly nagy dolog volna a művészetben, ahogy a professzorok hirdetik, ez a két festő (Zemplényi és Eisenhut) igen nagyra vitte volna. A nevük is így igen jól hangzik, van becsületük a művészek körében, de az új történelmi képeik nagyon rosszak.” – szögezi le a cikkíró, és Eisenhuttal kapcsolatban mégis elismeri: „Eisenhut Ferenc *Zentai ütközetében* legalább a táj egy-egy részlete jó. Bravurral van festve”. Azt ajánlja mindkét festőnek, menjenek vissza a kisebb méretű témákhoz, ott biztos siker vár rájuk.⁴⁶³ Keleti Gusztáv 1898-ban megjelent szakmai összegzésében végül úgy vélekedik, hogy Eisenhut a *Zentai csatával* a szokottnál több helyszínrajzi, tájképi hűséggel és beható jellemrajzi és történelmi részlettanulmányok bizonyítékával, egy „frissiből merítő”, merész alkotói, s a régi csatakép sablonoktól független alkotást hozott létre, melyben színező mesterfogásokkal rendelkező képessége is kifejezésre jutott.⁴⁶⁴

A *Zentai csata* 1897-ben Münchenben a nemzetközi kiállításon szerepelt a

460 Szvoboda Dománky Gabriella, 2001. 101.

461 Szana Tamás, 1896.

462 *Magyarország története 1890–1918*. 1978. I. kötet, 158.

463 BS: *Az új műcsarnokban helyezték el Eisenhut Zentai ütközte című történelmi képét*. Új Idők, II. évf. 27. sz., 1896. június 23. 650.

464 Keleti Gusztáv, 1898. 25.

Glaspalastban,⁴⁶⁵ ezért csak 1898. február 20-án érkezett Zomborba. A szabadkai szerkesztőségű Bácskai Hirlap állítása szerint, a mű Berlinben is ki volt állítva,⁴⁶⁶ a kiállítás katalógusának adatai azonban ezt nem támasztják alá.⁴⁶⁷ A vármegyeháza nagytermébe február 22-én helyezték el, Telepy Károly festőművész vezetésével,⁴⁶⁸ aki magát a szerzőt helyettesíthette, mert nem említik Eisenhut jelenlétét. A művet számos tisztviselő és más jeles vendég jelenlétében leplezték le a Zentai csata 200-ik évfordulójára emlékezve. A zombori magyar Bácska és német Bácskaer Volksblatt című lapok ekkor állapították meg azt, amit a zomboriak a mai napig lelkesen hirdetnek: „A pompás kép igazán érdekes a megtekintésre.”⁴⁶⁹ A festmény elkészülése után tizenhárom évvel, és a festő halála után hét évvel, a vármegyét reprezentáló Borovszky Samu szerkesztette vármegyesorozat részeként, a Bács–Bodrog vármegye művészetéről szóló részben Eisenhut Ferencről is megjelent egy életrajzi összefoglalás. Ebben a következőt olvashatjuk: „[...] Szülővármegyéje is hálás volt kitűnő fiához: az ezredév emlékére megfestette vele a zentai csatát, mely hatalmas arányú képe a vármegyeház dísztermét ékesíti. A jeles művész iránt való kegyelemből, monográfiánk e kötetében műlapon mutatjuk be ezt az alkotását.”⁴⁷⁰ A Zomborról szóló részében megállapítják, hogy a Zentai csata elhelyezésének idején a képzőművészet még nem vert gyökeret, és „kiválóbb művészeti alkotásokban is szegény” a város. A Mátrai Lajos (1850–1906) alkotta *Schweidel*-szobron (1905), Eisenhut festményén, és a vármegyeháza arcképcsarnokán kívül, mást nem tartanak említésre méltónak.⁴⁷¹ A második világháború alatt, a kép védelme érdekében, deszkafalat emeltek eléje.⁴⁷² A háború után a műemlékvédelem intézményes formájának létrejöttével védelem alá került az épület,⁴⁷³ és 1951-ben a benne

465 Kovács Ágnes, 1994. 32.

466 *A zentai csata képe*. Bácskai Hirlap, II. évf. 30. sz., Szabadka 1898. február 21. 1.

467 Grosse Berliner Kunstausstellung 1897. Verlag von Rud. Schuster, Berlin.

468 Bácskaer Volksblatt, 8. sz., Zombor 1898. február 19. 5.

469 *A Zentai csata kép.* Bácska, XXI. 15., Zombor 1898. február 22. 2; Bácskaer Volksblatt, 9. sz., Zombor 1898. február 26. 3.

470 *Bács–Bodrog vármegye II.* 1909. 501.

471 Bács–Bodrog vármegye II. 1909. 233–234. Ez részben igaz, mert a zombori képzőművészeti élet első jelentősebb alkotója Steiner Lajos (1855, Sopron – 1937, Zombor) volt, aki Zomborban 1882-ben telepedett le. A színház építése folytán kapott megrendelést 20 dekoratív háttér kidolgozására. A színház mennyezetét allegorikus jelenetekkel festette ki. Steiner Lajos freskó-, táj- és portréfestő, díszlettervező és címfestő volt, s ez utóbbi volt megélhetésének fő forrása. Magániskolája is volt. Ha festészetével nem is adott újat, pedagógiai munkássága jelentős. Több jelentős zombori festő nála tanulta a festészet és rajz első lépéseit, mint pl.: Mály József, Juhász Árpád, Kálmán Péter, Stojan Lazić, Husvéth Lajos, Andelko Pašalić, karmelita atya. = Vasić, Pavle, 1984.152–153

472 Beljanski, Milenko, 1957.

473 A valamikori vármegyeháza épületét 1947. augusztus 21-én hozott határozattal helyezték védelem alá, majd 1991. december 30-án „kiemelkedő jelentőségű” műemlékké nyilvánították. = 1947. augusztus 21-én hozott 137. számú határozat. Szabadkai Községi Műemlékvédelmi Intézet adata; Službeni list AP Vojvodine, broj 28., 30. XII 1991.

levő kép is.⁴⁷⁴ A *Zentai csata* festményt az épület szerves részének tekintik, de művészettörténeti körökben külön nem foglalkoztak vele – kivételt képez Maria Marić zombori származású művészettörténész, a belgrádi bölcsésztudományi karon írott szemináriumi dolgozata, ami a zombori művelődési folyóiratban jelent meg.⁴⁷⁵ Zombor 1984-ben elkészült monográfiájában Pavle Vasić művészettörténész említést tesz arról, hogy a festmény a Vajdaság legnagyobb méretű történelmi festménye.⁴⁷⁶ „A valamikori vármegyeháza, a mai képviselőtestület épülete, nagytermében egyéni vagy csoportos látogatás alkalmával megvilágítják, és halk Vivaldi vagy Mozart háttérzenével csodálható a kép. Magnetofonszalagról magyarul, szerbül, németül és angolul hallhatunk az épület történetéről, a képről, alkotójáról, és a zentai csatáról pár mondatot. A helyszínen képeslap formájú reprodukció is vásárolható” – jegyezte fel 1990-ben Balassy Ildikó, a zentai levéltár munkatársa.⁴⁷⁷ Káich Katalin művelődéstörténész, a város művelődéstörténetéről írott tanulmányában, Eisenhut festményével kapcsolatban a következőt olvashatjuk: „A megyeház – mely ma a községi képviselő-testületnek ad otthont – első emeleti dísztermét a palánkai születésű Eisenhut Ferenc zentai csatát megőrkítő hatalmas olajfestménye ékesíti, mintegy előre is jelezve, hogy a város a festők számára is nyitva tartja kapuit.”⁴⁷⁸

A festmény iránti érdeklődésnek három tényezője – témája, mérete, szerzője – időszakonként váltogatva egymást, a Zentai csatát évtizedeken keresztül a Vajdaság egyik legnépszerűbb, a népszerű és tudományos nyomtatványokban legtöbbet publikált és emlegetett művévé tette.⁴⁷⁹ Életművének többi részét nem ismerve, sokan nem tudják, hogy a festmény szerzője orientalista műveket is festett, mint ahogy a 2007-ben történő kiállítás sorozatig azt sem tudta már senki, hogy a nándorfehérvári csatát is megfestette.

Németh Lajos művészettörténész a német akadémiizmus és a barokk reminiscenciájának a keveredését látta benne, melynek szelleme, formavilága egy túlélt műfaj agóniája volt.⁴⁸⁰ A festményt nem az életmű kontextusában vizsgálták, így nem vehették észre, hogy a festő lemond festészetének érett alkotásait jellemző világos színes palettájáról, vagy azokról a fény és színhatásokról, amelyeket például az *Egy álom* (1891) képén alkalmaz, viszont folytatja a *Kakasviadalon* (1894) jól észrevehető törekvéseket, melyek a *Zentai csata* háttérében jutnak kifejezésre, ahol a folthatású festészeti

474 A *Zentai csata* festményt 1951-ben helyezték védelem alá. A dokumentum iktatószáma 1079/25. 9. 1951. és az újvidéki Tartományi Műemlékezelmi Intézetben található.

475 Marić, Marija, 1983.

476 Vasić, Pavle, 1984. 148.

477 Balassy Ildikó, 1990. október 12. 2.

478 Káich Katalin, 2006. 27–28.

479 A *Zentai csata* publikálásának jegyzékét a katalógus adatai tartalmazzák.

480 Németh Lajos, 1981. 81.

megoldások és az elmosódott vonalak dominálnak. Benczúr életművét kutató Bellák Gábor művészettörténész állítása szerint – mai távlatból nézve – Eisenhut festménye sokkal inkább Hollósy Simon *Zrínyi kirohanása* című (1896) kisméretű képével rokonítható. Eisenhut festői potenciálja magában rejtette a megújulás lehetőségét, amit korai halála akadályozott meg.⁴⁸¹ Véleményünk szerint Eisenhut Ferenc a XIX. századi történelmi festészet szabályait követve, a jeles csata egyéni megoldását komponálta meg, jól ismerve a történelmi festészet korábbi hagyományait is, de az esemény helyszínét és történeti forrásait is. Korábbi, orientalista festészetének nyitott és élénk színvilágát itt felváltotta egy festészetet kevésbé jellemző sötétebb, és kevésbé árnyalt színskálára, amit a háttér foltszerű ábrázolásával kívánt újszerűvé tenni. Az alkotás nem történelmi és nem csataképfestő műve, és csakis a millenniumi ünnepségek hívták életre, és a műnek méreteiben és képzőművészeti formájában is meg kellett felelnie a vármegye székhelye tekintélyének.

3.3. Kөрkép (1897–1898)

Az ezredévi ünnepségek fényes eseményei között a résztvevők számára a legemlékezetesebb az a nagy díszmenet volt, amely a megyék és városok küldöttségeivel kísérte végig a fővároson Szent István koronáját a budai királyi palotáig, ahol a király és a királyi család tagjai várták. „A közel két óráig tartó nagy látványosságot fényképezőgépekkel sok helyről megörökítették, de az egyes részleteket ábrázoló ilyen felvételek nem voltak képesek a nagy látványról teljes képet és fogalmat nyújtani. Hiányzott belőlük a szín is és az utak mellékeit ellepő roppant néptömeg” – közli a Vasárnapi Ujság és hozzáteszi, hogy a díszmenet az utókor számára való teljes megörökítését két көрképkel igyekeztek megvalósítani, melyek közül a nagyobbik tervezője Eisenhut Ferenc.⁴⁸² Az Országos Magyar Képzőművészeti Tanács 1895-ben pályázatot írt ki történelmi témájú művekre, így a millenniumi eseményeket megörökítő, nagy dokumentatív festményekre is. Eképpen kapott Benczúr megbízást az *Országház hódolata a király előtt* képének megfestésére, és az Eisenhut–Márk–Vágó művészcsoport a hódoló díszfelvonulás megörökítésére,⁴⁸³ de ez utóbbi másként valósult meg. Eisenhut Gyárfás Jenő (1857–1925) és Vágó Pál festőművészekkel, valamint Stróbl Alajos (1856–

⁴⁸¹ Bellák Gábor Eisenhut születésének 150. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás megnyitóján elhangzott beszéde, 2007. 01. 18.

⁴⁸² *Az ezredévi díszmenet көрképe*. Vasárnapi Ujság, 45. évf., 36. sz., Bp. 1898. szeptember 4. 613.

⁴⁸³ Gábor Eszter, 1981. 138.

1926) szobrászművésszel részt vett 1895 októberében a millenniumi díszmenet megtervezésében.⁴⁸⁴ Ezt megelőzően Vágó Pál (1853–1928), Roskovics Ignác (1854–1915) és Margitay Tihamér (1859–1922) festőművészek arra vállalkoztak, hogy minden egyes törvényhatóság számára megfestik a bandériumaikat egy összefoglaló, de szét is választható képsorozatban.⁴⁸⁵ Ebből Vágó Pál *A bánati földbirtokosok díszmenete I. Ferenc József császár előtt* (1898) festménye ma a nagybecskereki Népmúzeum állandó tárlatán látható.⁴⁸⁶ Vágó a budapesti közönség előtt 1897 decemberétől bemutatott Bem tábornok 1849. március 11-én vívott Nagyszeben melletti csatájáról készült körkép megfestésében is közreműködött, Jan Styka (1805–1874) és Spányi Béla (1851–1914) mellett.⁴⁸⁷ A Vasárnapi Ujság, melyet a vidéki városok lakossága is járattott, például a szabadkai id. Brenner József, 1898. március 13-án megjelent száma a csata ötvenéves évfordulója kapcsán hosszasan ismerteti a körképet.⁴⁸⁸ Id. Brenner József legidősebb gyermekét, a tizenegy éves Józsefet (1905-től Csáth Géza) viszi magával Budapestre 1898. május 13-án, a Szabadka és Budapest között 1869-től közlekedő vonaton. Még aznap elmennek a Városligetbe, és a Múcsarnok mellett megtekintik a körképet. A 15 méter magas festményről különösebb egyéni hangvétel nélkül, ifj. Brenner József naplójában röviden csak ennyit jegyez fel: „ez egy gyönyörű szép remeklése a művészetnek és a kép festőinek. Festették: Vágó, Styka, Spányi.”⁴⁸⁹

484 Képes Családi Lapok, XVII. évf. 41. sz., Budapest 1895. október 6. 655.

485 *Újdonságok. Az ezredéves ünnepségek megőrkítése festményeken.* Fővárosi Lapok, Bp. 1896. július 20. 8; *A június 8-i díszmenet megőrkítése.* Fővárosi Lapok, 30. sz., Bp. 1896. július 26. 500.

486 Vágó Pál *A bánati földbirtokosok díszmenete I. Ferenc József császár előtt*, olaj, vászon, 146 x 266 cm, jelzés jobbra lent: Vágó 1898 = Popović, Vukica 1979; A festmény színes reprodukciója = *Vágó Pál almanach*, 2006. 39; *A polgárság pompázó színei...*, 2009, katalógus szám: 34. leltári szám 294. A múzeum gyűjteményéhez tartozik még Vágó Pál Csávosi Ignácot és Jenovay Imrét ábrázoló arcképe is: Csávosi Ignác, olaj, karton, 53 x 44 cm, leltári sz. 396., Jenovay Imre, olaj, karton, 48 x 34 cm, jelzés jobbra lent Vágó, leltári szám 199. = A polgárság pompázó színei..., 2009, katalógus szám: 32., 33. Vágó Pál 1897 februárjában érkezett Becskerekre megfesteni a bandériumot, s a képet 1898. december 22-én állították ki Torontál Vármegyeháza dísztermében = Németh Ferenc írása = *A polgárság pompázó színei...*, 2009. 30.

487 Szűcs Árpád, 1995. 5.

488 Szana Tamás, 1898.

489 Ifj. Brenner József, Napló (1897–1899), 2005. 62. = A napló további részletei szerint, a városligeti szórakozás után az állatkert következett. Este a Vígszínházba mentek Oscar Blumenthal és Gustav Kadelburg *Hans Huckelen* című vígjátékát nézni, Heltai Jenő magyar fordításában *Mozgó fényképek* címen. Vásznonleppel bevont függönyre mozgó képeket vetítettek az erkélyen elhelyezett kinematográfállal. A vígjáték bemutatója április 29-én volt, tehát a fiú és édesapja még frissében látta az előadást, amely Szabadkán jövő év januárjában került színházba. Másnap megtekintették a Vásárcsarnokot, majd áthajóztak egy „Propellellel” a Dunán és siklóval felmentek a várba, „ahol fenséges kilátás nyílik Pestre”. Visszafelé a Lánchidon jöttek át. Megszemlélték a *Deák- Széchényi- Petőfi- Arany* és *Szabadság* szobrot, utána a Nemzeti Múzeumba tartottak, ahol Munkácsy Mihály *Siralomházban* című festménye nyújtott a fiú számára maradandó élményt. Más teendők elvégzése után meglátogatták az Országos Magyar Képzőművészeti Társaság tavaszi kiállítását. „Itt a gyönyörű képeknél három órát is elidőztünk.” A művek stílusa többnyire a múcsarnoki művészetet képviselte, azonban a szimbolizmus és a szecesszió is színre lép néhány markáns alkotás által. Szép számban szerepeltek történelmi festmények, például: Bihari Sándor *Zsigmond király fogadja Ulászló királyt*, Kriesch Aladár *Boroszlói békekötés*, Koszta József *Mátyás király találkozása*

Magyarországon abban az időben körképnek nevezték a nagyméretű, kör alakban felállított és felülről megvilágított, térhatású látványosságot, amely a fővárosban kapott helyet az erre a célra kialakított épületben.⁴⁹⁰ A műfaj kialakulásában meghatározó szerepe volt a panoráma műfajának, melyet az ír Robert Barker (1739–1806) 1787-ben szabadalmaztatott. Az ipari forradalom e jellegzetes terméke nem csak Európában – többnyire Angliában és Franciaországban, hanem Amerikában is hamar követőkre talált. Ezt a vállalkozást csupán a gazdagabb országok fizetőképes látogatói tudták eltartani. Kezdetben szép tájakat, vagy városokat ábrázoltak, majd Napóleon a nemzeti propaganda szolgálatába állította őket. A panoráma a XIX. század elején kör alakú építményben elhelyezett, körben futó festményegyüttest jelentett, amelyet belülről körüljárva lehetett szemlélni. A speciális rotundákban felülről világították meg a hatalmas méretű képeket.⁴⁹¹ Országszerte sok panoráma készült. Panorámának nevezték a kisebb, technikailag silányabb vidéki képeket, míg a körkép megnevezés a neves festőművészek által festett, körképpalotában elhelyezett nagyvárosi látványosságokat illette.⁴⁹² Új nagy vállalkozás volt születőben, amikor Feszty Árpád (1856–1914) és Spányi Béla (1832–1914) festőművészek 1889-ben megtekintették a nagy francia forradalom tiszteletére rendezett párizsi világkiállításon az *Egy évszázad története* panorámát. Ennek hatására Feszty 1891 közepén benyújtotta Budapest székesfőváros tanácsához azt a tervét, melynek eredményeként 1892. augusztus 24-én megalakult a *Feszty-féle Magyar Körkép Betéti Társaság*.⁴⁹³ 1892 őszén, a mai Szépművészeti Múzeum helyén, felépült a tizenhatszögű, ablak nélküli épület. A központi fűtéssel, szellőztető-berendezéssel ellátott 38,4 méter átmérőjű és 31 méter magas, függőkertes épületet nyugat-európai minta alapján Graf Lajos és Feszty Gyula, a festő bátyja tervezte. A honfoglalás ezredik évfordulójának tiszteletére

---

Beatrice, azután tájképek, mint például: Spányi Béla *Őszi hangulat* és Mednyánszky László *Tavaszi táj* című festménye. Az orientális festészetet Weeks Edwin Lord *Utcai borbélyok Indiában* című alkotása képviselte, a szobrászatot Kiss György, Ströbl Alajos, Teltsch Ede, Tóth István szobrai. A szimbolizmus és szecesszió sejtelmes, újszerű élményét nyújtotta a magyar szecesszió születését jelző Vaszary János *Aranykor* című festménye, de ezen a tárlaton szerepel az európai szecessziós plakátművészet képviselőjének, Alfonz Muchának Monte Carlói plakátja is, s ide sorolható még Kacziány Ödön *Vízió* nagypéntek hajnalán, Stenersen Gudmund Szent János éjszakája, Hoecker Paul *Naplemente*, Lochhead John *Virágos réten* című festménye. A délvideki festők közül egyedül a zombori származású Mály József szerepelt, *Részlet a Széchenyi ligetből* című olajfestményével. A képtári látogatás után a vacsora következett, majd apa és fia Wulf Ede cirkuszában szórakoztak. Innen a lakásba érve a „telefon hírdőnőn” meghallgatták Wagner Richard *Walkür* operájának a végét. A telefonhírdőnő magyar újdonság, Puskás Tivadar találmánya, amely a rádió elődeként 1893-ban jelent meg Budapesten. „Az opera végét úgy hallgattam, hogy az ágyba feküdtem és szememet behunyva a kagylókat a fülemhez tartottam. Nem sokára elaludtam” – írja ifj. Brenner József.

⁴⁹⁰ Kovács Ákos, 1997. 24.

⁴⁹¹ Kovács Ákos, 1997. 12–13., 23. A panorámákról és kődfátyolképeről az 1840–1850-es években Pesten és Budán Farkas Zsuzsa írt összefoglalót, 2002.

⁴⁹² Uo. 24.

⁴⁹³ Uo. 60.

Feszty Árpád és festőtársai – Spányi Béla, Ujváry Ignác, Vágó Pál, Pap Henrik, Pállya Celesztin, Olgyai Ferenc, Ziegler Károly, Barsy Adolf, Mihalik Dániel, Stetka Gyula – megfestették a *Magyarok bejövetele* című körképet, melynek bemutatója 1894. május 13-án volt, és két és fél évig láthatta a közönség. Ekkor a londoni világkiállításra szállították, ahol nem járt sikerrel, mivel a panorámák ideje itt lejárt. A körképek második virágkorát Magyarországon a millenniumi ünnepségek eredményezték, amikor valóságos panoráma-boomról beszélhetünk. 1896-ban a *Magyarok bejövetele* körkép volt a legjobb helyen látható, a millenniumi kiállítás főbejáratával szemben. A Király utcai fasor végén egy másik rotundában állt Molnár Árpád és Trill *Pokol körképe*, kicsit távolabb,⁴⁹⁴ az Aréna út és a Nagy János utca sarkán épült a lengyel Jan Styka *Raclawicei csata* panorámája,⁴⁹⁵ a negyedik az előzőekben már említett *Bem körkép* volt. Ős-Budavár is kínált hasonló látványosságokat: a Nagyboldogasszony templomban mutatták be Surdi panorámáját, a *Szent-tér és a Jeruzsálem* plasztikus látképeket,⁴⁹⁶ és a várban volt látható Újvári Ignác, Nádler Róbert, Szlányi Lajos és Zich Ferenc *A régi Buda és Pest* panorámája.⁴⁹⁷ A millenniumi ünnepség befejeztével Budapesten megbukott Froch Károly és Krieger Ferenc a *Krisztus a keresztfán és a Jeruzsálem* című körképe is, melyet 1897. áprilisában, a Feszty-féle körkép lebontása után mutattak be.⁴⁹⁸

Ahogy ezt a Vasárnapi Ujság a millenniumi ünnepségek után megfogalmazta: „írók, művészek és más lelkes hazafiak csakhamar töprengeni kezdtek, hogy mily mód volna legalkalmasabb a történeti becsű esemény megörökítésére s az általa keltett lelkesedésnek állandó ápolására, éltetésére.”⁴⁹⁹ Döntésük a festészetre esett, mert annak „van elég ereje és hatalma”. Többféle terv után a Feszty-féle Magyar Körkép Betéti Társaság találta meg a legcélszerűbb módot, hogy a díszmenet körkép formájában dolgoztassa ki. A nagy feladat végrehajtására Eisenhut Ferenczet kérték fel, lehetővé téve számára, hogy közreműködés céljából kellő számú művésztársat vehessen maga mellé, s az adatok összegyűjtése végett beutazhassa az egész országot.⁵⁰⁰ A Társaság 1896. február 24-én szerződést kötött Eisenhuttal⁵⁰¹ – akinek egy hírlapcikk szerint, tapasztalata volt a

494 Kolta Magdolna, 1997.

495 Szűcs Árpád, 1995. 4.

496 Uo. 25.

497 Kolta Magdolna, 1997.

498 Uo. 46.

499 *Az ezredévi hódoló díszmenet körképben*. Vasárnapi Ujság 45. évf., 33. sz., Budapest 1898. augusztus 14., 560.

500 Uo.

501 Kovács Ákos, 1997. 46.

panorámafestésben.⁵⁰² Eisenhut 1896. júliusában egy tervet nyújtott be Wlassics Gyula Vallás- és Közoktatási miniszternek a júniusi 8-iki nap megörökítésére.⁵⁰³ A Feszty-féle Magyar Körtkép Társaság egy évre rá, 1897. február 23-án újabb szerződést kötött a festővel, mely szerint a kép átadási határideje a következő, 1898-as év júniusa. A szerződést a Társaság részéről Feszty Gyula írta alá, két tanú, Fischer János és Messinger Sándor jelenlétében. A szerződés egy példánya ma a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában található, a következőkben röviden vázoljuk, a függelékében közljük teljes terjedelmét.⁵⁰⁴

A szerződés 1. pontja szerint a Feszty féle Magyar Körtkép (betéti) Társaság megbízza Eisenhut Ferenc festőművészt, hogy a Társaság saját részére és tulajdonaként, egy vászonra olajban festendő körképet készítsen, melynek tárgyát az 1896. június 8-iki hódoló díszmenet képezi, amint az a városmajori Vörmezőről elindulva, a budai királyi várak előtt a király és királyné, és a legmagasabb családtagok előtt elvonul. A Körtképhez szükséges – a művész által választandó – vászon magassága 15 méter, hosszúsága 1.115 méter, egyezik az Európában több helyen létező egyéb hasonló nagyobb panorámák méreteivel. A vásznat a festés megkezdése végett, a szerződő Társaság köteles kizárólag saját költségén grundírozva felállítani, s azt a vállalkozó művésznek 1897. szeptember 1-én, de ha a viszonyok megengedik már előbb, átadni. Az előtér nyersanyagának beszerzésével kapcsolatos kiadásokat a Társulat viseli, ellenben az előtér létesítése és elrendezése körüli összes teendők teljesítése és az ehhez szükséges festék hozzáadása a vállalkozó művészt illeti. A körkép elkészítése iránti követelmény, hogy azon a díszfelvonulásban résztvevő összes lovascsapatok és díszhintók, valamint a szükséges kísérő alakokkal és fullajtárokkal lehetőleg képviselve legyenek; az alakok felismerhetően legyenek festve, „amint ez a vállalkozó művész ismert megbízhatósága s lelkiismeretétől elvárható.” A szerződés 15. pontja szerint, a körképen szereplő alakok, lovak, díszkocsik stb. ábrázolása érdekében Eisenhut a tanulmányokat természet után tartozik akár személyesen akár neki segédkező művésztársai által elvégezni; ezen felvételek céljából szükséges utanjárások utazások s egyéb teendőkkel kapcsolatos kiadások egyedül Eisenhut Ferencet illetik. A Társulat a maga részéről azonban megígéri, hogy Eisenhut Ferencet ebbeli működésében támogatni fogja azzal, hogy akkor amikor ő azt kívánni fogja, az összes megyékhez és városokhoz illetőleg testületekhez, melyek a hódoló díszmeneten

502 Itt festőtársakként a következő művészeket említik: Pállik Béla, Csók István és Márk Lajos = *Újdonságok. Az ezredéves ünnepségek megörökítése festményeken*. Fővárosi Lapok, 1896. július 22. 6.

503 *Újdonságok. Az ezredéves ünnepségek megörökítése festményeken*. Fővárosi Lapok, 1896. július 22. 6.

504 Szerződés a Feszty féle Magyar Körtkép (betéti) Társaság és Eisenhut Ferenc festőművész között. Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 22089.1984. I.a.

résztvettek, felhívást intéz.

A körkép fölállítására szolgáló épületet, ha Eisenhut a tél beállta után követelni fogja, a Társaság négy kazánfűtőkályhával fogja fűteni. Eisenhutnak kellett gondoskodnia a körképnek a mexikói úton levő festőépületből a körkép-palotába való szállításáról. A szerződés 2. pontja a körkép és az előtér befejezését 1898. június elsejére helyezi, amikor a Társulatnak az Andrassy út végén fekvő Városligeti körkép-palotájában kell elhelyezni.

A szerződés a munka alatt történő károkról, illetve biztosítási feltételekről is szót ejt: a festés tartama alatt a vásznat, vagy az arra festett képet netán érő balesetből származó kárért a festőművész felelős, a tűzkár ellen való biztosítást a Társaság sajátjából tartozik teljesíteni. A Társulat ezenkívül a „festő épület” teljes értékét is biztosítja.

A körkép festési és az előtér munkálatai fejében a szerződő művész kifizetését a szerződés 5. pontja tárgyalja. A Társaság 68.000 forint díjat köteles fizetni a következő részletekben: a) 10.000 forintot előlegül a szerződés aláírása után, akkor mikor az életbiztosítás megtörtént, b) 10.000 forintot 1897. június 30-án a színes vázlat 1/10 természeti nagyságban való elkészítése s átadásának feltétele mellett, c) 6.000 forintot 1897. szeptember 30-án, az összeg szintén 1/10 nagyságú részletek, illetőleg kartonok átadásának feltétele mellett, melyekről a vetítés történik, d) 15.000 forintot a körkép fele részének megfestése után (a levegő a mennyiségbe bele nem számítva) körülbelül 1898 február hó elején, e) 8.500 forintot a körkép háromnegyed részének megfestése után (a levegőt bele nem számítva) körülbelül 1898. április hó elején, f) 18.500 forintot a körkép és előtér teljes elkészülte és átadásakor. Mindez összesen 68.000 forint.

A színvázlat és a kartonok elkészültük után bár a Társulat tulajdonába mennek át, Eisenhut Ferenc köteles még mielőtt az előlegül kikötött összeget felvennie, saját személyét haláleset, valamint munkaképtelenség esetére is 26.000 forint erejéig az Assicurazioni Generali és egy baleset ellen biztosító helybeli intézetnél a szerződő Társulat javára biztosítani. Ezzel a Társulat magát biztosítja, mert Eisenhut Ferencnek nagy összegeket fizet, és a festő esetleges elhalálása vagy bekövetkezett munkaképtelensége nagy anyagi kárt okozna számára. A szerződés 9. pontja viszont kimondja, hogy a szerződő művész halála esetén a kép és összes előmunkálatai a szerződő Társulat tulajdona marad, a festő munkásságára vonatkozó kötelezettségek a művész örököseit azonban nem terhelik, azokra át nem szállnak. A művész örököseit a teljesített munkáért annyi munkadíj illeti meg, mint amilyen arány van a kép festéséért megállapított 68.000 forint munkadíj, és a tényleg teljesített munka között a már kifizetett előlegek beszámításával.

A szerződés tisztázza a körkép sokszorosítási, illetve másolási jogát is, mely a Társaság korlátlan tulajdonát képezi. Mindazonáltal a Társaság Eisenhut Ferenc

festőművészt azon előnyben részesíti, hogy a sokszorosítás vagy lemásoltatás által elérendő tiszta haszonból neki 40%-tól az évenként egyszer megejtendő elszámolás alkalmával a Társulat évi rendes közgyűlése után kifizetni tartozik. Az elszámolás akként történik, hogy a sokszorosításért bevett bruttó összegből az eredeti számlákkal igazolandó részkiadásokat levonják, s az így megmaradt összegből 40%-tól Eisenhut Ferencet, 60%-tól pedig a Társulatot illeti. A lemásoltatásra nézve Eisenhut Ferenc kiköti, hogy az csak egyes csoportokra vonatkozhat, de nem magára az egész körképre, és a másolás csakis oly festőkre bízható, akiket a magyar Képzőművészeti Társulat Igazgatósága, vagy ő maga kijelöl. A szerződés 12. pontjában a Társulat hozzájárul Eisenhut Ferenc azon kívánságához, hogy a színvázlat a körkép teljes elkészülte s átadása után az ő tulajdonába menjen vissza.

A 8. pont Eisenhut Ferenc késedelmi díját határozza meg azaz, ha a körképet és előteret a kitűzött határidő leteltével teljesen elkészítve nem adja át, naponként 50 forint bírságot fizet a Társaság részére.

A 13. pont leírja, hogy a szerződő felek között a körkép elkészítési ára 63.000 forint; tekintve azonban, hogy az 1/10 nagyságban készítendő színes vázlat elkészítésére csupán rövid időt tűztek ki, a terminus betartásának érdekében annak szüksége áll elő, hogy Eisenhut Ferenc egy oly első rendű művész segédmunkásról gondoskodjék, aki képességgel bír ezen feladatnak megfelelni, s neki az említett munka elkészítése körül segídezni. Ezen segédmunkás honoráriumát 5.000 forintba lett meghatározva, melyet hozzáadván a fenti 63.000 forinthez, összesen 68.000 forintot eredményez. A nevezett színvázlat a jelzett segítő elsőrangú művész keze által készült, s ennek munkája azon konstataható lehessen; de ha ez meg nem történik Eisenhut igénye az előrelátott 5.000 forintra elvész, s akkor a kész körkép átadása esetére kikötött 18.500 forint utolsó részlet helyett csupán 13.500 forintot nyer végkielégítésül a nélkül, hogy a szerződés egyéb pontjai bármiben is változnának.

A 16. pont meghatározza, hogy a körkép előmunkálataihoz készített színes tanulmányok a körkép elkészültéig a Társulat tulajdonát képezik; a körkép elkészülte után azonban Eisenhut Ferenc tulajdonává, illetőleg az azokat készített művészek tulajdonává válnak. Ezen stúdiumok közül azokat, amelyeket Eisenhut maga készített a körkép elkészültétől számított négy éven keresztül, a munkatársai által készítetteket pedig kettő éven keresztül sem eladni, sem csoportosan kiállítani nem szabad. Eisenhut négy év, illetőleg két év folyama alatt az összes vázlatot a Társulatnak klisék készítése céljából rendelkezésére bocsátani.

Végül a 17. pont megfogalmazza, hogy Eisenhut Ferencnek nincs joga a Feszty féle

Magyar Körkép Társaság részére készített körképet más részére megfesteni.

Eisenhut Ferenc értesítette a Magyar Körkép Társaság igazgatóságát, hogy „a körkép augusztus 6-ig szombat délig elkészül”.⁵⁰⁵ A Társaság 1898. augusztus 7-én, vasárnap délután nyitotta meg a körképét, először a hírlapírók tekinthették meg az előző szombaton, vasárnap délelőtt pedig a banderisták.⁵⁰⁶ A Vasárnapi Ujság szerint hasonló sikert fog elérni, mint a Feszty-körkép.⁵⁰⁷ A fővárosi lapok „Magyarország legszebb látványossága” című képes hirdetéssel adták közre „A hódoló díszfelvonulás óriási körképét” melyet a Városligetben felállított körképpalotában lehet megtekinteni reggel 9-től este ½ 5-ig.⁵⁰⁸ A képes hirdetések ugyan mindenhol csak Eisenhut nevét tartalmazták, de a hosszabb lélegzetű ismertetőkből értesülhetünk, hogy a festményt nem egyedül festette, és hogy a körkép jelentékeny része az ő kezének eredménye. Eisenhut festette a körképen levő alakokat és a lovakat.⁵⁰⁹ A lapok vele kapcsolatban kiemelik *Gül baba halála* művét, és megjegyzik, hogy „a keleti képek festője a párizsiak előtt sem idegen, minden munkája bravúros”.⁵¹⁰ Itt Eisenhut 1895-ös párizsi szereplésére gondolnak, amikor a *Kairói iskola* a Salon des Artistes Français kiállításán Mention Honorablet kapott.⁵¹¹

Eisenhut a körkép munkálatainak idején csak az 1897-es müncheni Nemzetközi Képzőművészeti kiállításon vett részt a Pesten előzőleg már bemutatott *Zentai csata* festményével. Ekkor az a megtiszteltetés érte, hogy a magyar kormány kinevezett biztosa, dr. Szmracsányi Miklós mellett, őt müncheni delegátusnak nevezték ki – ami azt jelenti, hogy a kiállítás elhelyezése alatt a magyar művészek érdekeit képviselte, és Münchenben tartózkodott.⁵¹² Ebben az évben más kiállításon nem vett részt, a következő 1898-as évben pedig teljesen szünetelteti kiállítói tevékenységét, energiáját részben a körkép megfestésének szenteli, részben pedig családi kötelezettségeinek tesz eleget. Eisenhut Ferenc ugyanis 1897. október 12-én házasságot kötött Raichl Aurelia Adriennel (1879–

505 Eisenhut Ferenc a Magyar Körkép Társaság igazgatóságához címzett levele. Magyar Nemzeti Galéria Adattára 22089.1984. I.b.

506 A Magyar Körkép Társaság. Fővárosi Lapok, 33. szám, 1898. augusztus 14., 569.

507 Az ezredévi hódoló díszmenet körképben. Vasárnapi Ujság, 45. évf. 33. sz., 1898. augusztus 14. 560–562.

508 A Hét 1898. szeptember 11., 592.

509 Említés esik még egy bizonyos Rozvadovszky Szaniszlóról is, aki szintén a lovak festésén dolgozott. = Szendrei János–Szentiványi Gyula, 1915. 429.

510 A Hét, IX. évf. 33. sz. Budapest 1898. augusztus 14. 526–527.

511 Díjazott magyar művészek a Salon des Artistes Français kiállításán 1880–1900 között. Összeállította Szentesi – Hiesz Géza, Magyar Nemzeti Galéria Adattára, jelzet 19863/1977.

512 Eisenhut az előző, 1896-ban alakult Luitpold-csoportnak a tagja volt. A csoport tagjai továbbra is a Galspalstban állítottak ki, ellentétben néhány más művésszel, ami a Müncheni Művészek Szövetségén belül létrejövő feszültségekből eredt. 1896-ban Lenbach vette át a Szövetség elnöki posztját, melyet 1900-ig töltött be. Időközben a feszültség is csökkent. = Kovács Ágnes, 1994. 20, 23.

1965), a palánkai cementlapgyáros lányával, s vele együtt utazik fel Pestre, ahol a Felső-erdősor 3. címen laknak.⁵¹³ A körképet tehát, mint újdonsült és apai örömök elé néző családfő festette. Első gyermekük Györgyike (Georgina Mária) 1898. november 1-én született,⁵¹⁴ keresztaja Innocent Ferenc (1859–1934) festő volt.⁵¹⁵

Eisenhut kívánságának megfelelően, illetve a szerződés 12. pontjának betartása eredményeképpen, a színvázlat a körkép átadása után a festő tulajdonába került. Ma az újvidéki Szerb Matica Képtárában található a körkép 1/10-re kicsinyített színvázlatának két része, a nyíregyházi Jósza András Múzeumban pedig további kettő.⁵¹⁶ Az újvidéki színvázlat egyikén látható még a Hentzi-emlékmű is, amelyet 1898 novemberétől eltávolítottak erről a helyről.⁵¹⁷ (kat. 49.)

A szerződés 13. pontjában előrelátott „elsőrangú művész-segédmunkás festő” Márk Lajos lett, és ahogy a hírlapok megjegyzik, a körkép megfestésében ő volt Eisenhut jobb keze – a körkép arcképeit festette meg.⁵¹⁸ Márk Lajos sikeres arcképfestő volt, 1890-ben I. Ferenc József-ről készített arcképet.⁵¹⁹ Karikatúrával is foglalkozott, mint ezt már láttuk Eisenhut *Hungáriájának* (1892) esetében.⁵²⁰ Az, hogy az Eisenhutra nézve igen

513 Házassági anyakönyv 1895-1906. IX. 27-ig. Új-palánkai anyakönyvi kerület. Palánka községi hivatalának anyakönyvi adataira.

514 Georgina Mária születési adata Eisenhut Tamara adatközlése.

515 Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 69.

516 Éri Gyöngyi – Jobbágyi Zsuzsa, 1997. 51, 55.

517 Heinrich Hentzi (1785–1849) osztrák tábornok tiszteletére 1852-ben I. Ferenc József császár állíttatta a budavári Szent György téren. Hentzi 1848-ban Pétervárad parancsnoka volt, majd a honvédek elfogták. Miután 1849. január elején kiszabadították, megbízták Buda vára védelmének irányításával. 1849. május 21-én Buda ostromakor Görgey ellen harcolva esett el. A Hentzi emlékmű a magyar nemzeti öntudatot mélyen sértő alkotás volt. Az emlékmű a Monarchia-szerte előforduló gótizáló típusát képviseli, a központi szoborcsoport a Thorwaldsen hatása alatt dolgozó Franz Bauer (1798–1872) műve, az allegorikus alakokat Hans Gasser (1817–1868) mintázta. Az építészeti rész alkotója Wilhelm Paul Eduard Sprenger (1798–1854). Az emlékművet 1898 novemberében az uralkodó rendelete alapján a Várból eltávolítva a hűvösvölgyi hadapród-iskolában állították fel. Itt 1918. november 1-jéig állt, amikor is egy kereskedő szétszerelte, az eltávolított figurák a Nemzeti Múzeumba kerültek, de a kormány a Jövő Nemzedékért elnevezésű gyermekvédő egyesületnek ajándékozta. A szobrokat, az osztrák kormány tiltakozása ellenére, 1920. február 7-én az Ernst Múzeumban elárvazták. Az emlékmű történetéről bővebben = Szatmári Gizella, 2000, Czaga Viktória, 2003.

518 A Hét, Budapest, 1898. augusztus 7. 511. Márk Lajos tanulmányait 1885-ben a Mintarajztanodában kezdte, de rövidesen Münchenbe költözött, ahol Hollósy Simon magániskoláját látogatta; 1886-tól a müncheni Akadémia hallgatója volt, majd Párizsba utazott és közel két évig a Julian Akadémiára járt. A műkritikusok figyelmét először az Afrika – kutató, gróf Teleki Sámuel-ről készült *Gróf Teleki Sámuel a Zanzibári szultán felmezejében* festményével keltette fel 1889-ben, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat téli kiállításán. A festményről első alkalommal 1889 decemberében A Hét próbaszáma tudósított, majd az egyik szám címlapján közölték a festményt. = Orosz Péter, 2007. 16.

519 Tüskés Anna, 2009. 180.

520 Eisenhut-ról készített karikatúra-arcképét a Magyar Génuszban jelentette meg 1901-ben, huszonnégy művészről rajzolt karikatúrájával együtt. = Magyar Génusz, 1901. április 14. 252-253. A többi karikatúra a következő művészeket mutatja be: Vaszary János, Basch Árpád, Tahí Antal, Dudits Andor, Tull Ödön, Nagy Zsigmond, Ujházy Ferenc, Tölgyesi Artúr, Mihálik Dániel, Ujházy Ignác, Zemplényi Tivadar, Kernstock Károly, Spányi Béla, Stetka Gyula, Vedres Márk, Koszkol Jenő, Deák Ebner Lajos, Basch Gyula, Bruck Miksa, Karvaly József, Bihari Sándor, Vajda Zsigmond.

kellemetlen karikatúra után Eisenhut miért őt kéri fel a közreműködésre, megoldatlan kérdés marad egészen addig, amíg Márk Lajos művészetét fel nem tárja, és átfogóan nem értékeli a művészettörténet tudomány.

A körkép arcképei némelyikét a Vasárnapi Ujság egy számában a körképen szereplő teljes alakokhoz illesztve lehetett látni, így például Wlassics Gyula, Csáki Albin, Tisza Kálmán, Vaszary Kolos, és Jókai Mór esetében.⁵²¹ Valamivel később ugyanez az újság közölte tizenhat arckép vázlatát.⁵²² Márk Lajos a körkép 114 arcképtanulmányát 1931-ben az Országgyűlési Múzeumának adományozta, ahonnan 1949-ben a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokába kerültek.⁵²³

Eisenhut további, a körkép festésében résztvevő festőtársairól nem tesz minden hírnap említést. A korábbi tervekben szereplő Vágó Pál, Pállik Béla és Csók István nem vett részt a körkép megfestésében. A körkép tájkép részleteit és az építészeti részeket Zich Ferenc (1867–1913) festette,⁵²⁴ aki a millenniumi évben bemutatott *A régi Buda és Pest* körkép festésében vett részt.⁵²⁵ A körkép előmunkálataihoz szükséges kartonok közül *A koronát és a koronaőröket vivő kocsit* Meissl Ágoston (1867– ?) rajzolta,⁵²⁶ aki August von Meissl néven volt 1889-től a müncheni Akadémia növendéke.⁵²⁷ Eisenhut, Márk, Zich és Meissl csoportos fényképe a körkép felállítására alkalmából két fővárosi lapban is napvilágot látott,⁵²⁸ és biztosra vehető, hogy a körkép munkáinak nagy része az ő érdemük volt.

521 *Az ezredévi hódoló díszmenet körképben.* Vasárnapi Ujság, 45. évf. 33. szám, Bp. 1898. augusztus 14. 561.

522 Perczel Dezső belügyminiszterről, aki a díszmenetet rendezte és vezette lóháton; báró Fejérvári Géza honvédelmi miniszterről; Tisza Kálmánról; Vaszary Kolos bíbornok-prímásról; Lobkowitz hercegről; Wlassics miniszterről; gróf Csáky Albinról; Kohn főrabbiról; valamint a megyék következő képviselőiről: Hepp Győzőről (Moson megye); dr Rothról (Szepes megye); Kállai Zoltánról (Heves megye); Major Lászlóról (Komárom megye); Hertelendy Gy.-ről (Vass megye); Ungár Lajosról (Bács-Bodrog vármegye); Dókus Gyuláról (Zemplén megye); Szuha Istvánról (Tolna megye). = Vasárnapi Ujság, 45. évf. 36. szám, Budapest 1898. 613–117.

523 Orosz Péter közel 150 arcképvázlatot említ, és az ajándékozás évét 1933-ra teszi = Orosz Péter, 2007. 22; Tüskés Anna a vázlatok jelenlegi helyét és számát is közli. Az arcképtanulmányok papírelmezre olajjal készültek egységesen 45 x 33 cm-es méretben, leltári szám: 1685–1858, 54.15, 54.33, 54. 34. M: „Eisenhut és társai”. = Tüskés Anna, 2009. 180.

524 A Hét, Budapest, 1898. augusztus 7. 511; Vasárnapi Ujság, 45. évf. 33. szám, Budapest 1898. augusztus 1. 562; *Zich Ferenc.* Művészet, XII. évf. 10. sz. Budapest 1913. 410. Zichnek nem volt része rendszeres akadémiai oktatásban, tájképeket festett olaj és pasztell technikával. Párizsba gróf Andrássy Gyula segítségével jutott ki két évre, majd egy évet töltött Münchenben. Halálakor megjegyezték, hogy a kevésbé ismert festők közé tartozott, tárlatokon csak elvétve vett részt képeivel. Pesten bátyjával lakott, aki a bécsi Művészeti Akadémia festőnövendéke volt. = *Zich Ferenc.* Művészet, XII. évf. 10. sz., 1913., 410.

525 Kolta Magdolna, 1997.

526 *Az ezredévi hódoló díszmenet körképben.* Vasárnapi Ujság, 45. évf. 33. szám, Bp. 1898. augusztus 14. 562.

527 Matrikelbücher der Akademie der Bildenden Künste: Matrikelbuch 1884–1920, Matrikelnummer: 635. Elektronikus dokumentum: <http://matrikel.adbk.de>

528 *Az ezredévi díszmenet körképe.* Vasárnapi Ujság, 45. évf., 36. sz., Bp. 1898. szeptember 4. 613; *Az új körkép megteremtői.* A Hét, IX. évf., 33. sz., Budapest, 1898. címlap.

A körkép kivitelezésében azonban további festők is segédkeztek. A ruhadíszeket és lószerszámokat Wankie László (1860–1925) festette.⁵²⁹

A körkép tájképeinek kidolgozásában Olgyai Ferenc, Szlányi Lajos, Mihalik Dániel és Mály József festőművészek segítettek.⁵³⁰ Mály József (1860–1901) 1898 nyarának elején meghívást kapott Eisenhut Ferentől a millenniumi hódoló díszfelvonulást ábrázoló körkép tájképi hátterének megfestésére. A közös művek megfestésében Málynak már volt némi tapasztalata, mert 1896. március elején írott levelében arról ír, hogy szerény ajánlatot kapott Tolnai Ákos *Ős Budavár* körképének festéséhez. „Napi 4 Ft-ért szabadban, állványokon kellene festeni a hűvös télutón.” – írja. Az ajánlattal nem volt megelégedve, mert „mások fűtött helyiségben való festésért 6 Ft-t is adnak.”⁵³¹

Olgyai Ferenc (1872–1939) és Mihalik Dániel (1869–1910) korábban a *Magyarok bejövetele* című Feszty-féle körkép megfestésében segítkezett. Mihalik tájképfestő barátjával, Szlányi Lajossal (1869–1949) 1897-től közös műteremben dolgozott, később csatlakozott hozzájuk a külföldi útjáról hazatérő Olgyai is, akivel egy tájképfestő-triászt alkottak.⁵³² Szlányi Lajos körképfestésben *A régi Buda és Pest* kivitelezésénél szerezte tapasztalatát.⁵³³

Eisenhut körképének párja az ugyanezen évben Bécsben felállított, úgynevezett „Kaiser-Jubiläum” panoráma volt, mely Ferenc József ötvenéves uralkodói jubileumára készült. E körképek a két főváros közönségével megismertették a Monarchia prominenseinek tablóját,⁵³⁴ amit a Hét újságírója így ecsetel: „A körkép fotográfiája az ezredik esztendő magyarságának. Idegennek panoráma, nekünk azonban történelmi emlék, amelynek dicsőségéből bőven jut azoknak, akik a vásznat másodszer is megcsinálták. Népszerű és nagy értékű vászon, amely szinte kinematográfyszerű elevenességgel örökítette meg a millenáris esztendő leglátványosabb napját [...] A megszólalásig hű 1044 ürölovas, 6 testőr, 2 század huszár, 41 kocsi, 177 ló, 277 csatlós és vagy 200 néző – boszorkányság kellett hozzá, hogy ráférjen a palotákkal és a budai hegyekkel szegélyezett vászonfelületre.

529 Wladyslaw Wankie lengyel életkép- és tájképfestő volt, Münchenben 1888-tól Jozef Brandt (1841–1915) köréhez tartozott. Bár csak néhány hónapig tanult a müncheni Akadémián, miután szülővárosában és Krakkóban is kijárta a művészeti iskolát –, szinte két évtizedet élt Münchenben. = Szinyei Merse Anna, 2009. 110.

530 *Az ezredévi hódoló díszmenet körképben*. Vasárnapi Ujság, 45. évf. 33. szám, Bp. 1898. augusztus 14. 562.

531 Mály József zombori születésű festőművész a müncheni Akadémiát az 1893/94-es tanévben, a budapesti Mintarajztanodát 1894 és 1897 között látogatta, majd 1896-ban felvételt nyert a Nemzeti Szalonba és csatlakozott a nagybátyja, Hollósy Simon által vezetett körhöz. Nagybátyjára költözött családjával, de 1898-ban bejárta Budapestre a Lotz-féle Mesteriskolába és mellette tájképeket festett. = Gulyás Gizella, 2007. 52. 68–70. 103.

532 Lázár Béla, 1910.

533 Kolta Magdolna, 1997.

534 Sinkó Katalin, 1986. 15–17., 1993. 143.

Központja a festménynek a királyi várpalota előtt levő térség a zászlósarak menetével, amint az erkélyről nézi az uralkodó meg fejedelmi rokonsága. Sorba következnek utána színes lobogók alatt, ragyogó díszmagyarjaikban a hódoló megyék és városok küldöttei. Eisenhut ötletessége főleg itt a csoportok elhelyezésében vezet, mert a bandérium kigyózó vonalát meg tudta festeni úgy, hogy kerek maradjon a kép és egységes a hatás. Amiben eltér a historiától ahhoz annyi joga volt, mint a drámaírónak ha a történet anyagát a maga céljaira átgúrja. Így a Vérmezőn már a feloszlófélben levő bandérium elejét mutatja, azokat a főméltóságokat, akik díszhintóikban, vagy az új Országház kupolás termében vagy a Mátyás-templomban aktív részt vettek a nagy ünnepen – nézőközönségnek szerepelteti a királyi várpalota udvarán, helyt adva sorukban az író és a művészvilág egy pár ismertebb alakjának.”⁵³⁵

A hírlapokban nagy visszhangja volt a körképnek, így a Vasárnapi Ujságban és A Hét címlapján is megjelent a művészekről készült fotó,⁵³⁶ a Magyar Szalon és az Otthon pedig reprodukálta a körkép néhány részletét és Eisenhut fényképét.⁵³⁷ A szerződés 16. pontjában a Társaság Eisenhutot arra kötelezte, hogy „négy évig az összes vázlatot a Társulatnak klissék készítése céljából bocsájtsa rendelkezésére.” Az Otthon című lap a körkép négy részletét reprodukálta bővebb képmagyarázat nélkül, míg a Vasárnapi Ujságban a négy reprodukció mindegyike alatt az ábrázolt személyek felsorolása olvasható. A két újság így közzétett négy-négy képrészletéből csak kettő azonos, a Vasárnapi Ujságból pedig megtudjuk mit látunk pontosan a képeken. (kat.52–55.) Az egyikben például a palota erkélyének középszakaszában a király, és királyné, Stefánia főhercegnő leányával, Erzsébet főhercegnővel, mögöttük és az erkély két oldalsó szakaszában főhercegek és főhercegnők. Az erkély alatt haladnak a zászlós urak.⁵³⁸ A várpalotától a kép előtere felé Szabolcs megye nagy bandériuma halad, az állók csoportjában látható Berzeviczy Albert és Szmrecsányi Miklós is.⁵³⁹ A körképen dicsérik a csoportok nevezetesebb tagjainak, országnagyoknak, politikusoknak, különféle méltóságoknak, íróknak, művészeknek és hölgyeknek felismerhető ábrázolását. Ennek

⁵³⁵ A Hét, IX. évf. 32. sz., Budapest 1898. augusztus 7. 511.

⁵³⁶ *Az ezredévi díszmenet körképe*, Vasárnapi Ujság, 45. évf., 36. Budapest 1898. szeptember 4. 613; *Az új körkép megteremtői*. A Hét, Budapest, 1898. IX. évf., 33. sz., címlap.

⁵³⁷ Magyar Szalon, Budapest 1898. szeptember, 1194. 1203. 1257. 1265; Otthon, 10. füzet, Budapest 1898. 553. 561. 614. 624. 637.

⁵³⁸ Bárány Béla, aki Magyarország címeres fehér zászlaját a királyi pár előtt meghajtja; előtte lovagolnak ifj. gróf Széchenyi Imre Lodomeria, gróf Csáky Zenó Kumánia, gróf Teleki József Bulgária, gróf Bethlen Andráshoz Erdély zászlajával, gróf Eszterházy Mihály Galicia, gróf Keglevich István Szerbia, gróf Pejacevich Tódor Horvátország, gróf Andrássy Géza Bosznia, herceg Pálffy Miklós Szlavónia és gróf Nádasdy Ferenc Dalmácia lobogójával; mögöttük Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye bandériumának eleje látható.

⁵³⁹ *Az ezredévi hódoló díszmenet körképben*. Vasárnapi Ujság, 45. évf. 33. sz., Bp. 1898. augusztus 14. 560.

érdekében Eisenhut néhány esetben megváltoztatta az alakok elhelyezését, például Vaszary Kolozs bíbornok-hercegprímást a jól látható álló csoportba helyezte, holott a felvonuláson díszhintón vett részt a menetben.⁵⁴⁰

Az újságban feltüntették, hogy a körkép reprodukciója „Divald felvétele után”, tehát fénykép alapján készült. Ugyanígy a körkép festői is fényképezőgép által készített „előképeket” használtak, erre példaként az arcképeket festő Márk Lajos munkáit említik.⁵⁴¹

A látványosságot további reklámokkal hirdették augusztus és szeptember folyamán.⁵⁴² Feszty Árpád mindent megtett azért, hogy az új panorámákat népszerűsítse és a látogatók érdeklődését felkeltse. „Óriási angol vetítőgéppel” Erzsébet királynőről és a világ kilencvenkét leghíresebb nőszobráról készült „életnagyságú fényképeket” vetítettek a *Hódoló Diszfelvonulás* látogatói számára, ráadásul díjmentesen. A vetítést Erzsébet magyar királynő 1898. szeptember 10-én történő meggyilkolása tette aktuálissá.⁵⁴³ 1899. január 29-én a körkép látogatóinak szintén díjmentesen bemutatták „a jelenkor legnagyobb optikai találmányát, a szín – fényképezést”. Kolozsvárról Veress Ferenc kísérleti színfényképeinek a kiállítását, valamint „Ives, amerikai mérnök, és Ioly, dublini tanár” által feltalált színfényképek vetítését láthatta a közönség. A Vasárnapi Ujság feltünteti, hogy a bemutatásokat naponta, a falragaszokon jelzett időben tartják.⁵⁴⁴ A látogatók száma mégsem elégitette ki az elvárásokat. A panorámák ekkoriban már bukott vállalkozásnak bizonyultak. A körképpalota hamarosan megszűnt, mivel az 1896. évi ún. Millenniumi törvény elrendelte ezen a területen a ma is itt található Szépművészeti Múzeum épületének építését.⁵⁴⁵ A *Hódoló Diszfelvonulást* csupán még 1899. szeptemberében láthatta a közönség. Eisenhut körkép-megfestésére fordított energiája tehát nem térült meg, nem szerzett neki nagyobb sikerélményt. Az új optikai látványosságok, mint a kinematográf, vagyis a mozi, és a fénykép, kiszorították a körkép műfaját. A körkép jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében, illetve raktárában hengeren található, és megtekintése méretei miatt körülményes, így mi sem láthattuk.⁵⁴⁶

---

540 Uo. 562.

541 *Az ezredévi hódoló díszmenet körképe*. Vasárnapi Ujság, 45. évf. 36. sz., Bp. 1898. szeptember 4. 613.

542 „Magyarország legszebb látványossága a Hódoló óriási díszkép, Diszfelvonulás. Festette Eisenhut Ferenc. Látható a Városliget, Andrássy út végén a körképpalotában, reggel 9-től este 7-ig. Belépődíj 50 korona. Gyermekek és katonajegy örmestertől lefelé 30 korona” = A Hét, IX. évf. 37/454 sz., Budapest 1898. szeptember 11. 592; 34. 35. 36. számok 752. oldalán.

543 Kovács Ákos, 1997. 62–63.

544 *A Hódoló díszfelvonulás*. Vasárnapi Ujság, 46. évf. 5. sz., Bp. 1899. január 29. 84.

545 Kovács Ákos, 1997. 47.

546 A Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában levő körképnek nincs leltári száma, méreteit sem ismerjük, „Maradvány” gyanánt kezelik, talán 1957 óta, a Galéria alapítási évétől. = dr. Jávora Anna gyűjteményi igazgató adatközlése, 2009.

3.4. *Szent László üldözőbe veszi a kunt* és néhány kisebb méretű festmény (1896–1898)

Eisenhut *Szent László üldözőbe veszi a kunt* című festménye az újvidéki Szerb Matica Képtárának a tulajdonát képezi. (kat. 56.) Eisenhut születésének 150. évfordulójára rendezett kiállítás időpontjáig a magyar művészettörténet egy elfeledett alkotásának számított. Furcsamód, a jelzetlen festmény felvetette annak gyanúját, hogy talán nem is Eisenhut alkotás. A műről a szakirodalom ugyan nem tesz említést, azonban biztosra vehetjük, hogy a kép Eisenhut kezének eredménye. Feltevésünket igazolja az alkotás stílusa, de még inkább publikálása a Magyar Szalon 1898 szeptemberi számában, ahol a reprodukció alatt a szerző neve is fel van tüntetve.⁵⁴⁷ A festmény témája történelmi tárgyú, az 1069-ben történő kerlési (más néven cserhalmi) ütközethez kötődik, melyre vonatkozóan szűkszavú adatok maradtak fenn Árpád-házi Szent László (1046. k. – 1095) magyar király (1077–1095) életrajzában, az ún. *Gesta Ladisai regis*-ben:⁵⁴⁸ „A pogány kunok kegyetlenül rabolva hazaindultak. Salamon király és Géza herceg, testvérével Lászlóval sereget gyűjtve sietősen utánuk eredt. A pogányok nyomorultul megfutottak, s a magyarok a kunok megnyírt fejét úgy aprították, mint a nyers tököket. Szent László herceg megpillantott egy pogányt, aki egy szép magyar leányt vitt a lova hátán. Üldözőbe vette Szög nevű lován, de nem tudta őket elérni. Odakiáltott hát a leánynak: szép húgom! Ragadd meg a kunt övénél fogva, és vedsz le magadat a földre! Meg is tette. Midőn László herceg távolról a földön fekvőre szegezte lándzsáját, és meg akarta ölni, a leány nagyon kérte ne ölje meg, hanem bocsássa el. A szent herceg hosszas küzdelem után elvágta a kun torkát, majd megölte.” Az ütközet emléke a XIII. és a XIV. század fordulóján más irodalmi művek által kibővült, és önálló életet kezdett élni a magyar képzőművészetben, hasonlóan más, Szent Lászlóval kapcsolatos ábrázolásokkal. Mégis, a megmentés jelenete a középkor után csupán a XIX. század húszas éveiben, Vörösmarty Mihály *Cserhalom* című romantikus költeményében éledt újjá, illetve Kisfaludy Károly illusztrációja révén, a sokszorosított grafika eszközei által terjed el. Ezzel közel egy időben, a XIX. század 60-as éveiben, megkezdődött a témához kötődő középkori freskók felfedezése és tudományos feldolgozása is. A Magyar Tudományos Akadémián működő szakemberek Ipolyi Arnold által kidolgozott programjának része volt, hogy az aktuális művészet monumentális alkotásait összekössék a populáris grafika műveivel. Ennek jegyében készült id. Storno

⁵⁴⁷ Magyar Szalon, Budapest 1898. szeptember.

⁵⁴⁸ Kerny Terézia, 2000. 188.

Ferenc *Történeti események Szent László életéből* (1868) című sorozata a historizmus stílusában, de Kovács Mihály, Than Mór, Lotz Károly alkotása is.⁵⁴⁹ Szent László ábrázolásának elterjedésére a alkalmat kínált 1892-ben László szentté avatásának 700.

Újabb alkotások jelentkeztek a millenniumi ünnepeket követő években a Képzőművészeti Társulat tagjainak körében. 1897. július 6-án a Képzőművészeti Társulatnak írott beadványában Kimmach László (1857–1906), Benczúr Gyula müncheni tanítványa, *Szent László harca a leányrabló kunnal* című képének átjavításához megfelelő műtermet kért. 1898. szeptember 4-én Roskovics Ignác (1854–1915), a vallásos festészet akkori népszerű képviselője ugyancsak a Társulattól kérte, hogy a kőbányai templomnak készített, *Szent László a cserhalmi ütközet után a győzelemért hálát ad* című oltárképét néhány napig állítsák ki a téli tárlaton. 1899-ben Glock Tivadar tavaszi tárlatra benyújtott *Szent László győzelme* olajfestményét visszautasították.⁵⁵⁰

Eisenhut 1898-ban a Képzőművészeti Társulat évi tavaszi kiállításán nem szerepelt, hiszen a körkép megfestése és a családi teendők igencsak lefoglalhatták idejét. A *Szent László üldözőbe veszi a kunt* című művét a Magyar Szalon éppen a körkép felállítására alkalmából publikálta, bemutatva a festőt, akinek munkássága ekkor nagyobb figyelmet kapott. A vászon mérete viszont arról tanúskodik, hogy a szerző a művet kiállításra szánta. A téma választásában Eisenhut számára a millenniumi ünnepség, és annak előkészületeiben való részvétele játszhatott döntő szerepet, hiszen a zentai csata megrendelése eredményeképpen érdeklődésének körébe került a történelmi festészet. Másrészt, a körkép alakjait és lovait ő festette meg, és már a *Zentai csatán*, de *Szent László üldözőbe veszi a kunt* festményén még inkább, a lovak ábrázolása a kompozíció hangsúlyos eleme lett, amit viszont korábbi alkotásairól nem lehet elmondani. Petőfi költeményeinek újabb kiadásához Eisenhut 1898-ban egy sor illusztrációt készített, melyek később meg is jelentek, a következő nyolc költemény mellett: *A bilincs, Rákóczi, Pusztai találkozás, Van az Alföldön csárda sok, Salgó, Szécsi Mária*.⁵⁵¹ (kat. 145–148.)

549 Idősebb Storno Ferenc, *Történeti események Szent László életéből* (tanulmányosorozat II. változata, (1868), Sopron, Liszt Ferenc Múzeum, Storno hagyaték; Kovács Mihály, *Szent László ájtatossága*, (1858), Eger, Dobó István Vármúzeum; Kovács Mihály, *Szent László ájtatossága*, (1879), Miskolc, Mindszenti-templom bal oldali mellékoltára; Székely Bertalan, *Szent László Horvátország meghódítására átkel a Dráván*, (1887–1889), freskó a pécsi székesegyházban; Mária-kápolna, déli fala; Than Mór, *Szent László a sziklából vezet fakaszt*, (1880–1881), falkép a ferencvárosi Plébánia templom bal oldali mellékoltára falán; Lotz Károly, *Jelenetek Szent László életéből: Szent László a sziklából vezet fakaszt, A cserhalmi ütközet*, (1893), a budai Nagyboldogasszony (Mátyás-) templom Szent László kápolnájának falképei. = Szabó Júlia, 1993. 208–213.

550 Kerny Terézia, 2000. 194.

551 Petőfi Sándor (1823–1849) halálának ötvenedik évfordulója alkalmából irodalmi hagyatékainak tulajdonosa, az Athenum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság új diszkiadást jelentetett meg a költő összes verseiből. A két nagy kötet illusztrálásában több festőművész is részt vett, közöttük például „Wagner Sándor 12 rajzzal, Hegedűs László 12 rajzzal, Vágó Pál hat rajzzal, Révész Imre 6 rajzzal” stb. = *Petőfi*

költemények illusztrációjának kialakításához, főleg az utolsó kettőhöz végzett előtanulmányok, szintén jó bevezetés lehetett a magyar történelmi témák ismeretébe, helyszínek és kellékek felkutatásába, nem utolsósorban a női hősök szerepeltetésébe. Azt is figyelembe kell venni, hogy a festőt a körkép megfestése hosszabb időre Budapesthez kötötte, ebből kifolyólag nem volt lehetősége a korábbiakhoz hasonló hosszú utazásokat tenni. A *Szent László üldözőbe veszi a kunt* tehát az 1897 és 1898 közötti időszakban festhette Budapesten. A kép születésében bizonyára némi szerepe volt a magánéletében bekövetkezett változásnak is, pontosabban 1897. október 12-én kötött házasságának.⁵⁵² A lányrablás motívumának megfestése némi finom érzelmi egybecsengésre enged következtetni.

A *Szent László üldözőbe veszi a kunt* olajfestmény Eisenhut kevés számú történelmi tárgyú műve közé tartozik, és híven tükrözi az ábrázolt eseményről szóló, fent idézett szöveget. Nem lehet kizárni, hogy a festő elutazott az Észak-Erdélyben levő színhelyre, hiszen az előkészületekhez való ilyen hozzáállás jellemezte a historizmus festőit, amit Eisenhut a *Zentai csata* megfestésével kapcsolatban már be is bizonyított. Az 1860-as évek közepén utalás van arra, hogy a történelmi kép színhelyét hünen kell megfesteni, ami a historizmus pozitivista vonásainak megjelenésére utal. A tudományos szemlélet következménye a milleniumi kiállításra megrendelt történelmi képek historizálása.⁵⁵³ A *Szent László üldözőbe veszi a kunt* festmény háttérében húzódó hegylánc és az előtér nagy kővei a helyszínt legitimálják. A természet ábrázolása az elsárgult fű, a vörös-sárga levelek és a kopár fák az ütközet időpontjának megfelelően, az őszi vagy év végi időszakra utalnak – amit a nagyobb történelmi kronológiák is megerősítenek.⁵⁵⁴ Azonban a táj lehet a csata jelképe is, mint sok más historikus mesternél, akik a háború megjelenítésekor apokaliptikus tájat festettek. Mindezek mellett a háttér cserfái a XVI. századtól a csata színhelyeként megnevezett Cserhalomra utalnak. A kép kompozíciója átlós, ami a jelenet mozgalmasságát növeli. Az átlót a két egymást követő, rohanó ló teste képezi: a felső bal sarokból a magasabbra helyezett fehér lóval indul, és a jobb alsó sarok felé az előtérben elhelyezett fekete ló testén folytatódik. Szent László lova egy nagy szürkésfehér

költeményeinek új díszkiadása. Vasárnapi Ujság, 46. évf., 49. sz., Budapest 1899. december 3. 821–822. Eisenhut Ferenc illusztrációi az I. kötetben: *Salgó* (54, 57, 58.), *Van a nagy Alföldön csárda sok* (260), *Pusztai találkozás* (306) *Szécsi Mária* (76., önálló kép), II. kötetben: *A bilincs* (39.), *Rákóczi* (187) = *Petőfi Sándor összes költeménye*, 1899.

⁵⁵² Új-palánkai anyakönyvi kerület. Házassági anyakönyv 1895–1906. IX. 27-ig. Palánka községi hivatalának anyakönyvi adattára.

⁵⁵³ Bihari Sándor *Zsigmond király Jagelló Ulászló lengyel királlyal találkozik* című festményének környezetábrázolásához archeológiai és építészettörténelmi tanulmányokat végzett Nagyváradon. Hollósy Simon a huszti vár romjainak megfestésére a helyszínre utazott, Tornyai János *Rákóczi Rodostóban* című képehez Rodostóba ment, hogy megkeresse a „palotát”. = Keszérü Katalin, 1993. 226. 236.

⁵⁵⁴ *Magyarország történelmi kronológiája a kezdetektől 1970-ig.* I. kötet, 1983. 89.

sziklatömb felett ugrik át, ami az egyik legendára utal. Szent László imájának hatására az üldöző ellenség előtt a szikla meghasadt, és a sziklából víz fakadt, ezért Szent László egyik attribútumaként némely helyen előfordul a szikla ábrázolása is.⁵⁵⁵ A herceg pozitív szerepét és szakrális mivoltát nem csak lovának fehér színe mutatja, hanem a fejét körülvevő dicsfény. A két ló színe olyan sztereotípiá, amely archaikus jelentésre vezethető vissza: a fehér és fekete, a világosság és a sötétség, a jó és a rossz harca. A herceg fegyverzete és öltözete ábrázolásainak megszokott attribútumait követi: lovagi ruhában látható, mellén az Árpádok vágásos pajzsa, ami mögül a herceg kezében vízszintesen tartott piros-fehér mintázatú lándzsa virít, lábánál egyik fő attribútuma, a bárd lóg. Szemei feltűnően tágra nyíltak, ami a mellébe fűrődő nyílvevessző okozta fájdalmat hivatott mutatni. Az előtte levő fekete lovas jobb kezével éppen hogy kilötte nyílat, még hátra tekint, ezért nem láthatja, hogy az előtte ülő lány megragadja övét és őt lerántani készül. A kun ruházata mélyvörös és aransárga színű, fején jellegzetes kun süveg. A két lovas fejfedője jellegzetes kelléke a jelenetet ábrázoló képek többségének – így látjuk őket már a XIV. századi Képes Krónikában. Itt és például Lotz Károly *Cserhalmi ütközet* 1893-ban festett falképén, a leány kék ruhát visel, a kun lova barna. Egy másik, még korábbi példán, az Aurora metszete után ismeretlen festő által 1830 körül festett *László király a cserhalmi ütközetben* képen⁵⁵⁶ a kun lova barna, öltözete vörös és fehér, leopárd nyeregtakarón lovagol, a lány ruhájának nagy része fehér, és a felső részében kék. Eisenhutnál is két szín kombinációját látni: a lány kék ruhája alól virít a fodros fehér alsós szoknya, és a karját fehér ingujj takarja. A két festmény kompozíciója is azonos, a két lovas hasonlóképpen építi a kép szerkezetének átlóját. Analógiaként említhetjük még Zichy Mihály *Nőrablás* című grafikai lapját és akvarelljét a *Kaukázusi jelenetek* sorozatból (1852–1853), ahol a fehér ló hasonlóképpen emelkedik, ebben az esetben egy fatörzs fölé; mögötte jobbról szintén egy fa zárja le a háttér, balról pedig egy lovas közeleg, mint Eisenhut kompozícióján, ahol balról a felső képrészben egy vörös lovas és a hadsereg körvonalai tűnnek fel. A Péterváron 1853-ban megjelent *Kaukázusi jelenetek* című tizenkét színezett litográfiát tartalmazó album valószínű, hogy több kiadást is megért,⁵⁵⁷ és nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy Eisenhut kezében is megfordult – már csak kaukázusi útjai és kapcsolatai miatt sem.

E festmény tárgyalásánál figyelembe kell venni, Eisenhut 1896-ban és 1897-ben keletkezett más műveit is. *Az újlaki Krstbeier villa* (1896), *Csendélet pisztollyal és*

555 *Szentelexikon*, 1994. 172.

556 Ismeretlen festő, *László király a cserhalmi ütközetben*, (1830 körül), Magyar Nemzeti Galéria

557 Zichy Mihály, a „rajzoló fejedelem”, 2007. 121. 124.

rézkupával (1896) *Az olvasó rabbi* (1897) című festmények kisebb méretűek és életművének legjobb alkotásai közé tartoznak. Témájuk egymástól eltérő. Eisenhut életművén belül az önálló tájkép, csendélet és arckép nem játszott fontosabb szerepet. Megrendelésre, eladásra festhette őket, de a képek kisebb mérete és tartalma új hatást keltett életre. A csendélet jól komponált orientális tárgy-együttset (jatagán, rézkupa, réztálca, hímzett kendő, piros veretes öv, népi vonós hangszer, valamint alul kés, a háttérben piros ornamentális díszítésű szőnyegek) tartalmaz, azok anyagszerűsége látványos. (kat. 43.) A háttér aszimmetrikus kettéosztása – a képfelület bal függőleges harmadán egy fekete csík vonul át – valamint a tárgyak elhelyezése, bizonyos fokú dinamikát eredményez. A fekete csíkkal és piros szőnyeggel lezárt háttér nem hat nyomasztóan, mert az előtérben levő rézkupán megcsillan a fény, és a fehér kendő is a sötét hatást hivatott enyhíteni úgy, mint a kék szőnyeg világosabb foltjai. A textilek puhaságot és meleget kölcsönöznek a festménynek, a dekoratív hatású csendélet egészében véve meghitt és vidám. Itt jegyezzük meg, hogy a festő hosszabb magyarországi tartózkodása során kisebb méretű festmények formájában tartotta meg kapcsolatát az általa művelt, orientális témákkal. Példa erre az 1898-ban keletkezett *Rabnők a fürdőben* festménye, ami a tíz évvel korábban keletkezett *Kegyvesztettek* művével rokon, és rokon az itt tárgyalt csendélettel is. Ezeken az alkotásokon a háttér egy-egy orientális mintázatú piros szőnyeggel zárja le. Az *Olvasó rabbit* ábrázoló festményén Eisenhut a sötét háttér és egy-egy világos, kiemelt motívum közötti kontrasztra építette a kompozíciót. (kat. 48.) Itt nem jelenik meg a meleg piros és az apró játékos foltok vidám, dekoratív hatása, a rabbi nyakán levő sál és arcának jobb fele világít a képből, kézfeje és a nyitott könyv attól sötétebb, míg öltözte és fejfedője szinte beleolvad az azonos színű sötét háttérbe. A müncheni iskola sötét festészete köszönt itt ránk vissza. Eisenhut jól ötvözi az árnyalatok átmeneteit, és az éles fénykontrasztot a tartalom komolyságával és a szellemi művelet – a rabbi olvas – nyugalmával.

Nyilvánvaló az 1896 nyarán⁵⁵⁸ keletkezett *Az újlaki Krstbeier villa* kapcsolata Eisenhut korábbi, elszórva jelentkező tájkép alkotásaival. (kat. 44.) Itt elsősorban a Vasárnapi Ujságban 1880-ban megjelent Palánka és Ilok között közlekedő gőzkomp és kikötő ábrázolására gondolunk, mert amit most itt látunk, az ugyanaz a hely, csak a túlsó part felől megközelítve. Az előtérben a Duna iloki része terül el, okkersárga és zöldborított domborulataival, közötté kanyargó utakkal és két építménnyel. A bal oldali magaslaton, távolabb, a Szerém vármegyei Újlak várfalait látni és Kapisztrán Szent János

⁵⁵⁸ A jelzetben az 1896-os év szerepel. Az év július 6-án írott leveléből értesülünk, hogy abban az időben hazalátogatott Német Palánkára = Eisenhut Ferenc levele Lippich Elekhez Münchenből, 1896. július 6. OSZK, Kézirattár, Levelestár. A levél alján: Német Palánka

templomát, jól kirajzolódó tornyával az egyszínű égbolton. Kapisztrán Szent János, a nándorfehérvári diadal hőse, az itteni ferences kolostorban hunyt el 1456-ban.⁵⁵⁹ A festmény jobb oldalán, egy dombon azt a bizonyos „Krstbajer” villát látjuk, amelynek a nevét Eisenhut a kép jobb alsó sarkába írta: „Illok Villa Krstbajer”. A villa nem a tulajdonosáról, hanem az itt álló kereszt (krst) szó és állítója vezetéknévének (Beier) összevonásából kapta nevét. A szájhagyomány szerint e villánál voltak azok a szőlőskertek, melyek a paláncái németek tulajdonát képezték.⁵⁶⁰ Az Eisenhut család, több paláncái családhoz hasonlóan, csónakon járt át megművelni itteni szőlőjét.⁵⁶¹ A festmény előterében a zöldellő, felparcellázott kertek jól láthatóak. Eisenhut egy távolabbi magaslatról jegyezte le a látványt. Horvátul írta a kép aljára a villa nevét, de a zászlók, melyek a semleges háttérén jól észrevehetőek, magyar zászlók, mivel Horvátország Magyarország része volt. A dombok mögött a folyó vékony csíkja, felette a hatalmas, tiszta, világoskék égbolt látható. E tájkép a történeti tájkép válfajába is sorolható, amely a magyar várak számbevételével, képi dokumentálásával vette kezdetét a század elején fellendülő honismereti irodalommal és az utazás, kirándulás divatjával együtt. A magyarországi kulturális folyóiratok a XVIII. század vége óta közölték a magyar várak topografikusan hű képeit. Az önkényuralom éveiben a várak a nemzeti ellenállás szimbólumaiként kaptak új jelentést. Az utazás javuló körülményei, a honismeret és archeológia iránti érdeklődés szerepet játszott a képes útikönyvek, honismereti albumok növekvő kínálatában. A legtöbbet ábrázolt várak egyike volt Visegrád, a másik a vajdahunyadi vár. A historizmus magatartásában a történelem szemlélése és „használatá” fontosabb a kor új formáinak kidolgozásánál. A XVIII. század vége óta a magyar történelmi tájfestészet is a szélesebben értelmezett historizmusba tartozik.⁵⁶² Megállapíthatjuk tehát, hogy Eisenhut követte a kor érdeklődését, amikor e tájképét megfestette. Ezt tette 1898-ban is, amikor Petőfi költeményeinek illusztrációin láttatta Murány és Salgó várát.⁵⁶³ Az *újlaki Krstbeier villa* estében egy kicsit a szíve szerint is tehette azt, hiszen érzelmi szálak fűzték e tájhoz. Az érzelmi forrásból felszabaduló könnyedséget érezni a festményen. Itt kanyarodunk vissza a *Szent László üldözőbe veszi a kunt* olajfestményéhez, melynek jelentős részét autentikus tájkép képezi, és ezen a ponton

559 Szentek lexikona, 1994. 172.

560 Az adatokat Ružica Černi, az iloki Múzeum történészétől kaptuk. Az épület többé nem létezik. Helytörténeti kutatások híján, több adat nem állt a rendelkezésünkre. Itt jegyezzük meg, hogy a szóban levő Eisenhut-festmény ismeretlen volt az iloki Múzeum szakemberei számára. = Černi, Ružica–Batorović, Mato, 2003.

561 Fischer Kálmán, paláncái lakós adatközlése, aki gyermekkorát együtt töltötte ifj. Eisenhut Fritz gyermekeivel, és ott volt apjuk temetésén is.

562 Keserű Katalin, 1993. 223; Révész Emese, 2005. 117–118.

563 Petőfi Sándor *Salgó és Szécsi Mára* költeménye = *Petőfi költeményeinek díszes kiadása*, 1900.

vonhatunk párhuzamot Fritz von Uhde (1848–1911) azon bibliai témákat prezentáló alkotásaival, melyeken a jelenetek háttéréül „német tájat” választott. A kritika lelkesen fogadta a vallási témák germanizálását, nem éreztek benne ahistorizmust, hanem a német reneszánsz mestereknek, Dürernek és Altdorfernek a gyakorlatát látták megújulni. Így nemzeti historizálásnak is értelmezhető Uhde újítása. Uhde, aki egyébként rövid ideig Munkácsy tanítványa volt, *Háromkirályok* (1895) festménye a német erdőket jeleníti meg, s ezáltal „szinte test- és lélekközelbe hozza a jelenetet”.⁵⁶⁴ Nos, ezt hasonlóképp elmondhatjuk Eisenhut alkotásáról is, hisz a történelmi jelenetet egy olyan őszi tájban jelenítette meg, amely természetes hatást kelt, és csak a képből majd kirohanó két lovas dekoratív, históriai ábrázolása „rántja” a nézőt a legenda körébe. Eisenhut újlaki és cserhalmi tájképeinek részletei, festésmódjának lazább forma- és ecsetkezelése, világosabb színösszetétele, a határozott kontúrvonalak feloldása vagy mellőzése, előremutat azokra a kis tájképvázlataira, melyeket 1899-ben fog a Kaukázus hegyvidékén festeni. Bennük fog beteljesülni a festő *plein air*, azaz a kor német terminológiája szerint a „Hellmalerei” festészete.

---

564 Sármány Ilona, 2005. 93–94.

4. FORDULATOK IDEJE

4.1. Családalapítás (1897)

A *Zentai csata* és a körkép megrendelése nem csak társadalmi és anyagi sikerekkel járt, hanem magával hozta a beteljesülés boldog pillanatait is Eisenhut Ferenc magánéletében. Amikor meglátogatta szülőhelyét, mint elismert művészt fogadták. A polgármester és más fontos tisztségviselők már Gajdobránán várták. A vonat mozdonyát és első kocsját virágokkal és zászlókkal díszítették, Palánkán két rézfúvós zenekar köszöntötte, üdvözlő beszédet pedig Büchler Róbert, német-palánkai községi jegyző, a művész régi barátja mondott. A rokonság Eisenhut Fülöpnél, a festő bátyjánál rendezett ünnepi vacsorát. A pohárköszöntőket, a zeneszót, evést-ivást követően az est fénypontját az ünnepelt szereplése jelentette. Lepedőt és szögeket kért, majd egy iskolatáblára kifeszített vászonra a jelenlévő rokonokról karikatúrákat kezdett rajzolni, miközben a „Hajnalban, hajnal előtt, rózsafa nyílik a házam előtt!” szövegű népszerű magyar nótát énekelt. A vendégek vele énekeltek, Ferkó pedig – ahogy őt otthon szólították – minden karikatúrája mellé személyre szabott szöveget faragott a dallamhoz. Élces és találó rímek voltak ezek, például: „Van egy köztünk ki nem mer szólni, éljen tehát Sommer Tóni” – majd a refrén következett: „de csak úgy hajnalba', hajnal előtt...”⁵⁶⁵ Ezt követően a festő egy hölgy kalapját, egy modern pelerint és egy háziasszonyok viselte főkötőt kért. A tábla mögé bújt, majd felváltva jelent meg hol mint kalapos úrnő, hol mint háziasszony, hangját minduntalan változtatva. Egy kétszemélyes darabot adott elő az asztaloknak dőlve nevető közönségnek. Minden gyermek kapott tőle ajándékot, csak Sommer Tóni fia maradt ki véletlenül, akinek egy képeslapra lerajzolta magát, és a következő szöveget írta alá: „Nézd meg jól, én a te bácsid vagyok, képet festek, kicsit, nagyot, ha keresed, majd meglátod, nevemet is megtalálod.” A vacsorát erre az alkalomra fogadott pincérek szolgálták fel. Eisenhut édesanyja fia kedvenc ételeit rendelte meg, például a csokoládéval bevont tortát, melyhez egy kedves történet is fűződik: a tortát a felszolgálás előtt a kredencben tartották, amit felfedeztek a gyerekek, és titokban megdézsmálták. Mire a torta találásra került volna, a csoki jócskán le volt nyalva. Róza nagynéni mégis talpas tálcára helyezte, és a fővendég

⁵⁶⁵ Müller Béla jegyezte 1966-ból, Eisenhut Ferenc Újvidéken élő Sommer vezetéknévű rokonától, aki az említett lakomán még gyermek volt. Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 65–66.

elé tette. A festő azon nyomban hangos nevetésbe kezdett, mivel eszébe jutott saját gyermekora.⁵⁶⁶

Eisenhut 1897. október 12-én, negyven évesen megnősült. A tizennyolc éves Raichl Aurelia Adriennét (Apatin, 1879. június 29.) vette feleségül, aki Raichl Frigyes Vilmos⁵⁶⁷ újpálankai cementlapgyáros lánya volt (a gyárat 1893-ban alapították,⁵⁶⁸ 1928-ban Adrienne megörökölte és 1943-ig vezette⁵⁶⁹). A házassági anyakönyv⁵⁷⁰ szerint ekkor már sem a vőlegény édesanyja – Eisenhutné Sommer Teréz, sem a menyasszony édesanyja – Raichlné Balassa Lidia⁵⁷¹ nem élt. Eisenhut Ferenc foglalkozása műfestőként, apja foglalkozása német-palánkai vendéglősként van feltüntetve. Az anyakönyv szerint a menyasszony, amint a vőlegény is, római katolikus. A menyasszony oldalán Büchler Róbert, német-palánkai községi jegyző volt a tanú, a vőlegény részéről Mezey Károly, német-palánkai ügyvéd, a festő jóakarója. A templomi esküvőt Német-Palánkán, a polgárit Új-Palánkán tartották. Az esküvőn a szülőkön kívül ott volt Raichl Péter, a menyasszony nagyapja is. A rokonok később még sokáig mesélték, hogyan táncolt a saját lakodalmában három napon és három éjjelen át a vőlegény. Az esküvő után a fiatal pár lovas kocsin ment el Újvidékre, ahonnan vonattal Budapestre utazott. Itt baráti körben még egy kis ünnepséget rendeztek. Egy vers is íródott erre az alkalomra:

Ferkó sógor lakodalmára

Ámor célzott – repül a nyíl,
És megsebzett egy oly szívet,
Egy művészt – ki múzsán kívül
Még sohasem szeretett.

Eisenhutnak hívják ötet –
Ki ne ismerné e hőst? –
Ki szabadságot, erőt papolt,

566 Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 66.

567 Friedrich W. Raichl felesége mellett temették el régi palánkai temetőben, élt: 1848. IX. 22. – 1928. XII. 4.

568 Hepp Nikolaus, 1930. 148.

569 Gaus, Karl Adalbert, 1958. 52.

570 Újpálankai anyakönyvi kerület. Házassági anyakönyv 1895-1906. IX. 27-ig. Palánka Község hivatalának anyakönyvi adattára.

571 A régi palánkai temetőben meglévő sírtábla felirata szerint Lidia Raichl, szül. Balassa 1858. III. 12. – 1893. IX. 29. között élt.

S egy lány rabláncra verte őt.

Vége a szabad életnek,
a vándorlásnak vége lett,
Papucs alatt megtelepszik
Afrika, Ázsia helyett.

De mit Afrika, mit Ázsia?
Papucs alatt lenni oly szép,
Ha a papucs egy szép nőé,
Kit birunk s imádunk egykép.

Szép Adrienne halkan súgja
Völegénye fülébe:
„Múzsádat szeretetd híven,
De engem is egy kicsit ugye?”⁵⁷²

Eisenhut Ferenc és Adrienne házassága öt évig tartott, aminek a festő halála vetett véget. Adrienne szerető és megértő feleség volt, férjével osztozott jóban-rosszban. Első gyermekük Györgyike (Georgina Mária) 1898. november 11-én született Budapesten, és Szamarkandban hunyt el 1899. október 2-án, Buharában van eltemetve.⁵⁷³ A házaspárnak utóbb még három gyermeke született: Tamara Mária (München, 1900–1905);⁵⁷⁴ Judith (München, 1901. október 27. – 1949. május 13.), aki apja nyomdokait követve maga is festett,⁵⁷⁵ és Franz (München, 1903. március 17. – Ilok, 1942. október 3.).⁵⁷⁶ Ifjabb Eisenhut Franz 1927-ben Palánkán Martin Blazekkel alapította meg és vezette a *Merkur* nevű táskagyárat.⁵⁷⁷

Eisenhut felesége révén rokonságba került Raichl J. Ferenc (Apatin, 1869. –

⁵⁷² Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 68–68-a.

⁵⁷³ Eisenhut Tamara adatközlése.

⁵⁷⁴ Tamara és Franz születési és elhalálozási dátuma a Palánkán lévő sírbolton olvasható.

⁵⁷⁵ Eisenhut Judith születési és elhalálozási teljes dátuma Eisenhut Tamara adatközlése. Eisenhut Judith férje utáni vezetékneve Schmid volt. Fia, Fritz Schmid 1925. januárjában született és 1942. júniu 10-én halt meg. Judith betegségben hunyt el. Az újvidéki Szerb Matica Képtárban négy olajfestménye található: *Asszony a kandallónál* (1918), *Kislányfej* (1919), *Virág* (1922), *Gyermekek az ablakban* = Ninkov, K. Olga, 2007-b. 195. A felsorolt festményeken az alkotó Eisenhut Judith-ként írta alá magát.

⁵⁷⁶ Thamarát és Franzot a régi palánkai temetőben, a Raichl nagyszülők mellé temették el.

⁵⁷⁷ *Spisak prilagača za podizanje lovačkog doma u Novom Sadu*, 1939; Gaus, Karl Adalbert, 1958. 51-52; Nikolin, Ljubiša 1996. 305-306.

Budapest, 1960.) építésszel, a szecessziós építészet kimagasló egyéniségével, akinek legszebb épületei Szabadkán találhatók. Adrienne édesapja az építész édesapjának a testvére volt.⁵⁷⁸ Raichl J. Ferenc, mint vállalkozó, építette Palánkán a polgári iskola épületét 1884–1903. között, valamint a neogótikus újpalánkai templom kivitelezője volt 1907 és 1910 között, Petrovach Gyula tervei alapján (utóbbit azóta lebontották).⁵⁷⁹ Szabadkán több épületet is tervezett, de talán a legértékesebb a saját otthonaként 1903 és 1904 között szecessziós stílusban épített Raichl palota. Az építész tulajdonából került a Magyar Nemzeti Galéria adattárába Eisenhut egy jellegzetes csavart testű oszlopról készült rajza dr. Turovsky Endréné Raichl Ilona közvetítésével, megvétel által. (kat. 112.)

4.2. A Buharai emír udvarán

Miután Eisenhut, Ugron István osztrák-magyar képviselő révén, meghívást kapott a Buharai emírtől, a fiatal házaspár három hónapos csecsemőjükkal elindult a hosszú útra.⁵⁸⁰ Az utazás előtt, 1899. február 5-én, Eisenhut levélben fordult K. Lippich Elekhez: „Szerdán indulok Tiflisz felé, a Miniszter Úrtól kaptam ajánlatot, Zichy Jenőtől is várom a meleg ajánlatot.”⁵⁸¹ A Bácskai Ellenőr február 16-án már így ír: „Bácskai művész az őshazában. Zichy Jenő gróf nyomán most egyik jeles festőművészünk, Eisenhut Ferenc bácskai földink utazott el a messze keletre. Egyenesen Tifliszbe vette irányát, ahonnan tovább fog utazni a Kaukázusba, Türkméniába és Ázsia keleti részébe tanulmányozni az ősmagyarokat, kikről tanulmányképeket fog festeni.”⁵⁸² Eisenhut nem először utazott a vidékre, a cikkíró mégis bizonyos euforikus hangulatban írt az utazásról, utalva gróf Zichy Jenő (1837–1906) utazásaira. A politikus és Ázsia-kutató élete céljaul a magyarok eredetének, illetve őshazájának felkutatását tűzte ki. A tudományos célra sokat áldozó arisztokrata nevéhez fűződik a legnevezetesebb századvégi expedíciósorozat Oroszország és Ázsia területére.⁵⁸³ Utazásainak népszerűségét növelték a hírlapokban és folyóiratokban

⁵⁷⁸ Hepp Nikolaus, 1930. 72.

⁵⁷⁹ Hepp Nikolaus, 1930. 72, 89.

⁵⁸⁰ Müller Béla kézirata ezzel az utazással kapcsolatban többnyire Eisenhut özvegyének elmondása alapján készült. Az utazáson már maga a feleség is részt vett, és a festő haláláig közvetlenül vagy közvetve tudomást szerzett Eisenhut életének e szakaszáról, így a Müller Béla által közvetített adatközléseket elfogadhatónak tartjuk.

⁵⁸¹ Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1899. február 5. OSZK Kézirattár, Levelestár. A levél alján a festő címe: Budapest, Erdősor 3.

⁵⁸² Bácskai Ellenőr, XX. 14. Szabadka 1899. február 16. 3.

⁵⁸³ Kósa László, 2001. 91.

közzétett beszámolók, valamint gróf Zichy prezentációi, mint például 1895. március 31-én az Országos Casinóban tartott előadása.⁵⁸⁴ A millenniumi ünnepségek idején a „millenniumi faluban” (amely retrospektív szándékkal kívánta szemléltetni a magyarországi etnikumok és néprajzi tájegységek építészetét és háziiparát) kapott helyet gróf Zichy kaukázusi útja során keletkezett gyűjteménye. Ebben fegyverek, öltözetek, ásatási emlékek szerepeltek. Kiállításának címe: „Ősmagyar emlékek”.⁵⁸⁵ Gróf Zichy tevékenységének nagy népszerűsége miatt nem véletlen tehát, hogy Eisenhut utazását is ennek függvényében harangozták be. Eisenhut Lippichnek írott, a fentiekben idézett, leveléből kiderül, hogy Lippich ajánlatára a festő felkereste dr. Jankó János (1868–1902) néprajzkutatót, akinek a tervei alapján épült a „millenniumi falu”, és aki 1897-ben feldolgozta gróf Zichy kaukázusi és közép-ázsiai utazásainak néprajzi gyűjteményét. Jankó ezt megelőzően oroszországi néprajzi gyűjteményeket tanulmányozott (1896), majd Tobolszkban 1898-ban három hónapon át néprajzi és embertani gyűjtést végzett az Ob és Irtyis vidékén az osztjákok (chantik) között.⁵⁸⁶ Eisenhut Lippichhez intézett levelében írja, hogy Jankó János néprajzkutató utasítása szerint fog elmenni olyan vidékekre, ahol még magyar nem járt, és a magyarságról nyomokat találtak, és ha a viszonyok megengedik, egy történelmi képet fog készíteni.⁵⁸⁷

Eisenhut útjáról utóbb felesége közölt bővebb adatokat: Budapestről indultak, Belgrádon, Szófián, Filippopolyon (a mai Plovdiv), Drinápolyon keresztül Konstantinápolyba, ahol néhány napot időztek. Eisenhut útközben megmutatta hitvesének azokat a helyeket, ahol már járt. Konstantinápolyban csatlakozott hozzájuk Emil Uhl (1864–1910 körül) tájfestő és orientalista népi életképfestő,⁵⁸⁸ aki valamikor Eisenhut müncheni szobatársa volt.⁵⁸⁹ Vonattal folytatták útjukat Batumon keresztül Tifliszig. Itt három hónapig tartózkodtak, helyi és vendég urakkal barátkozva. Ezt követően vasúton érkeztek Bakuba, ahol egy petróleum okozta tüzesetnek voltak a szemtanúi. Azután a

584 Zichy-expedíció Kaukázus, Közép-Ázsia 1895, 2000. 13, 241–271.

585 Sinkó Katalin, 1993. 136.

586 Jankó János a Budapesti Egyetemen földrajzi tanulmányokat folytatott. 1890-ben az angol és francia föld- és néprajzi intézményeket tanulmányozta. 1894-ben beutazta Magyarországot, mielőtt elvágta volna az ezredéves néprajzi falu építési munkálatait. Megírta Kalotaszeg (1892), Torockó és Aranyosszék (1893), valamint a Balaton-mellék (1902) néprajzi monográfiáját. Hagyatékának tanúsága szerint a sámánizmus monografikus feldolgozására készült. Korának egyik legsokoldalúbban képzett, nagy nemzetközi tapasztalattal és jó terepismerettel rendelkező magyar etnográfusa volt. (Diószegi Vilmos szócikke) = *Magyar Néprajzi Lexikon*, 1979. II. 659.

587 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1899. február 5. OSZK Kézirattár, Levelestár. A levél alján a festő címe: Budapest, Erdősor 3.

588 Thieme, H–Becker, H., 548.

589 Emil Franz Uhl Münchenben az Akadémiára 1886-ban iratkozott be, Emil František Uhlként szerepel az egyetemi törzskönyvben 00352 szám alatt, ahol fel van tüntetve cseh származása = Elektronikus dokumentum: <http://matrikel.adbk.de/>

Kaszipi-tengeren át hajóval, majd tizenhat napig vonattal folytatták útjukat Buhara felé. Időközben a nagy esőzések miatt a homok rátapadt a sinekre, ami miatt öt napot álltak egy helyben. Addig egy kis oázisban töltötték idejüket, ahol rákokat, főtt tojást és teának való meleg vizet tudtak vásárolni. Ne feledjük, mindvégig velük volt a csecsemő is, aki bizonyára külön feltételeket kívánt és diktált maga körül. Buharába szerencsésen megérkezve Rahwing osztrák konzul és egy osztrák gyógyszerész fogadta őket. Csomagokkal, festőfelszereléssel, vásznnal és fényképész-felszereléssel felpakolva mentek a város európai negyedébe. Az emír a rangos vendégeknek járó palotájában helyezte el őket, és rendelkezésükre bocsátott egy lovas fogatot, szolgát, szakácsot, rendőrt, és szórakoztatásukra egy udvari bolondot is. Az Eisenhut családot ezzel a személyzettel örökítették meg fényképen. Amikor Tifliszből meglátogatta őket Ugron István, két napon át ünnepeltek. Többek között a dervisek táncát is alkalmuk volt megtekinteni, ami misztikus művészetnek tűnt nekik, Eisenhutot pedig bizonyára arra a nagy sikerére emlékeztette, amit a *Gül baba halála* című festményével ért el. Az emír Eisenhutnak határtalan szabadságot adott a festés, rajzolás tekintetében. A rabokat modelleknek használhatta a börtön udvarában, ezek között olyanokat is, akik a pincében voltak láncra verve. Ekkor keletkezett a *Buharai fogház* című festménye.⁵⁹⁰ Hathetes buharai tartózkodásuk után Szamarkandba utaztak, ahol további két hónapot töltöttek. Itt halt meg egyéves Györgyike leányuk, akit Buharában temettek el. Ezek után szomorúan indultak haza Moszkván és Varsón át Münchenbe.⁵⁹¹

Az 1899-ben tett ázsiai utazás során keletkezett vázlatokból négyre bukkantunk rá közgyűjteményben: *Tifliszi utcai zenész*, *Hegycsúcsok*, *Hegyi település*, *Shatil*, és egyre magángyűjteményben, *Pihenő lovas*. (kat. 58., 62–65.) Ezenkívül több olajvázlatot ismerünk korabeli nyomtatványokból vagy későbbi fotókról: *Szamarkandi bazár*, *Shatil*, *Tanulmány arcok*, *Birkózók*. (kat. 59–61., 70.) A vázlatok alapján készült művek közül, azonban ma mindössze a következő olajképeket ismerjük: *Szamarkandi bazár*, *Szamarkandi koldusok*, *Szamarkandi mecset előtt*, *Teaivó társaság Szamarkandban*, *Keleti város peremén*, *Népünnepély a Kaukázusban*. (kat. 68–74.) Az ismert vázlatok közül legtöbb a nagyméretű, *Népünnepély a Kaukázusban* című festményhez készült, amely az egyetlen közgyűjteményben található, tehát vizsgálható, mű a felsoroltak közül. (kat. 74.) A festmény egy vásárhoz vagy búcsúhoz hasonló ünnepséget mutat be Shatil hegyvidéki falu főterén, amelynek központi jelenete a kardtánc. A kompozíció átlós: a bal felső sarokból indul, és a hegyoldal vonalán ereszkedik le a piros kaftános táncos feltartott

⁵⁹⁰ A fénykép hátoldalán ceruzával írott szövegből, Müller Béla feljegyzése Eisenhut özvegyétől.

⁵⁹¹ Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 69–69-a.

karján és a kutya testén át a jobb alsó sarokba. Az átló mentén keletkezett baloldali háromszögben az emberek sokasága, a jobb felső háromszögben Shtil középkori vára és havas hegyoldal található. Az előtér részletesebben kidolgozott, mint a háttér, amit elnagyolt ecsetvonások, színfoltok jellemeznek. A népes gyülekezet különböző képviseltekben látható, amely ábrázolás a festő specialitása, a jellegzetes arctípusok ábrázolása mellett. A karéjban álló tömeg bal oldalán fehér lovon, fehér népviseletben fiatal asszonyt (a művész feleségét), fehér lovának oldalán pedig egy tarka szövött zsákban apró gyermeket látunk (a művész kislányát).⁵⁹² Közvetlenül mellettük még egy nagybabcسا mosolygó lány áll, és hogy a kép női részének gyengédségét fokozza, a festő közvetlenül mellettük egy kimondottan duhaj férficsoportot helyezett el: boros kupát szájához emelő bajszos bíbor arcú idősebb férfit, pisztolyát elsütő harcost, tapsoló férfitömeget. Ők mind az előttük táncoló, karjukat magasba emelő két férfit figyelik, akik körül egy szabályos kör alakult ki a kép jobb oldalán. A táncosok hosszú kaftánban pörögnek maguk és egymás körül, lábuk és derekuk meghajlik. A baloldali táncos tűzpiros öltözete a kép centrális pontja, a *Zentai csata* című festményen fekete lován látható Pálffy tábornagy vörös öltöztetéséhez hasonlóan. A lendületben levő, ügyesen ábrázolt mozdulat ötvözi a forgást, a körben álló emberi tömeg kavalkádját és a magasból lefelé zúduló hegyecsúcs látványát. A meggypiros szín pattogó ritmusban, kisebb foltokban jelenik meg a kép többi pontján: öltözetben, kordét fedő szőnyegen, süvegcsúcson, vagy a baloldalt magasodó, keresztben végződő csengős bot zászláján. A zsúfolt tömeg ellentétéként a táncosok körül kialakult kör üres, világos foltja megkettőződik, és a kompozíció átlójának bal felső részében jelenik meg a hegyek hasadékaiban, mint egy üres égfolt. A jobboldali hegy havas fehérsége, a mellette lévő hasadék égfoltja, a háttérben látható épületek foltszerű kidolgozása és az előtér üres, csak a táncosoknak fenntartott része révén a festmény ezen részei levegős hatást keltenek. A tömeg ábrázolása viszont annál zsúfoltabb és kidolgozottabb, több helyen teátrális, beállított; kivéve néhány kisebb jelenetet. A kompozíció jobb oldalán, a táncosok mögött például birkózó férfiakat látunk, aminek a vázlatát is ismerjük. A képet több kis vázlatból szerkesztette össze a festő, a tájképvázlatok azonban a festménybe beépülve elveszítették frissességüket és szabadabb művészi kivitelezésüket.

A festmény hangsúlyos része a tánc, amely lendületes, és elűt a többi figura mesterkélt beállításától. A táncjelenetről Aram Hacsaturján (1903–1978) kardtáncra jut eszünkbe, nem véletlenül, hiszen a zeneszerző Tifliszben született, és zenéjében örmény, grúz és azeri népzenei elemeket alkalmazott. Népszerű műve, a *Gajane* című balettszvit

592 A művész özvegyének adatközlése Müller Bélának.

Kardtánc című részletéhez népi táncjátékot használt fel.⁵⁹³ A tánc ábrázolása a képzőművészetben a XIX. század második felében egyre gyakoribb, ami a táncművészet fejlődésével, népszerűségének növekedésével és kutatásával arányos.⁵⁹⁴ A nemzeti öntudat ébredésével, az etnográfia és a folklór fejlődésével, a néptánc is az érdeklődés tárgyává vált, így a magyar néptánc felfedezését a XVIII–XIX. század fordulója hozta meg. A XIX. század második felében különleges néptáncok (Kállai kettős, csürdöngölő, borica tánc) leírásai kerültek közlésre.⁵⁹⁵ A magyar festészetben a népi életkép egyik jelentős hányada táncoló parasztokat ábrázol,⁵⁹⁶ ritkábban más tartalmú festményeken is találunk táncjelenetet.⁵⁹⁷ Népviseletbe öltözött táncosokat találunk Zichy Mihály *Skóciai vadászat* című sorozatából a *Kardtánc* (1875) című rézkarcon is, ahol egy skót férfi szólótánc jelenik meg, továbbá Zichy Lermontov-illusztrációi között a *Tamara tánca* (1879–1880) című színes litográfián, ahol női szólótáncot ábrázol a szerző. Ez utóbbi áll a legközelebb Eisenhut festményéhez, amely a népi életkép kategóriába sorolható. A festő másik, kaukázusi táncot ábrázoló műve a *Cserkez tánc* című, amely kevésbé friss, sokkal mesterkélebb, hiszen 1901-ben, jóval a kaukázusi út után született, és két változatát is ismerjük. (kat. 75., 76.) Népviseletben táncoló férfi–nő párost látunk rajta, valamint körben álló, zenélő, tapsoló közönséget. A jelenet egy zárt helyiségben játszódik, a háttérben a nyitott ajtón át egy világos folt látható, amelytől átlós vonal vezet az előtér jobb alsó sarkában elhelyezett edény és a melléeresztett fedele felé. Ez az átlós megoldás, melyen végigvonul a fény, és így világos képrészeket eredményez, a *Kaukázusi népiünnepély* című festményen is tapasztalható, ott azonban a kompozíció bal alsó sarkába helyezett, oldalra billentett zöld korsóra nem jut annyi figyelem, nincs komolyabb képszerkezeti funkciója. Eisenhut tánc iránti érdeklődése még egy ceruzavázlatán megnyilvánul, ahol a klasszikus balett egy táncosnőjét látjuk, nem tudni azonban a vázlat mikor és mihez készült. (kat. 136.) Itt kell megjegyezni, hogy Eisenhut eddig ismert életművében csak egyszer találni

⁵⁹³ Zenei Lexikon, 1984. II.kötet, 89.

⁵⁹⁴ A német tánc történetéről 1886-ban jelent meg átfogó mű: Franz Magnus Böhme, *Geschichte des Tances in Deutschland*. I–II. Leipzig. A plein-air törekvések, illetve az impresszionizmus festőinek figyelme a változó fényviszonyok, a mozdulatok, a városi élet megfigyelése során a táncra is kiterjedt, így több táncjelenetet, táncost ábrázoló festményük ismert. Edgar Degas (1834–1917), *Ballettiskola az Operában* (1872), *Balletpróba a színpadon* (1874. körül), *A tánc csillaga* (1876–77); Pierre-Auguste Renoir (1841–1919), *Bál a Moulin de la Galette-ben* (1867), *Vidéki tánc* (1882–1883), *Városi tánc* (1883); Henri Toulouse-Lautrec (1864–1901), *Loïe Fuller* (1893) stb.

⁵⁹⁵ Horger Antal, A hétfalusi csángók borica tánca (1899), Kolumbán Samu, Loszad népe (1894), Róka Pál, A táncművészet tankönyve (1900) = Martin György, 1979. 477. 535–539.

⁵⁹⁶ Barabás Miklós, A meny megérkezése (1856), Canzi Ágost, Szület Vác vidékén (1859), Lotz Károly, Táncoló parasztok (1860. körül), Jankó János, A falu szépét táncra kéri (1867), Izsó Miklós, Táncoló paraszt sorozat (1870-es évek eleje) – a felsorolt művek a Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában vannak.

⁵⁹⁷ Székely Bertalan, *V. László és Czillei Ulrik* (1870), Magyar Nemzeti Galéria

utalást észak-afrikai tánc festésére – *Tuniszi fegyvertánc* címen –⁵⁹⁸ azonban a XIX. század orientalista festőinél gyakran előforduló háremtáncok⁵⁹⁹ nem jellemzik életművét. Ez azt jelenti, hogy a táncot átélt élményei alapján zsánerkép motívumként közelítette meg, melynek során a művészeti célok mellett számára fontos volt művének illusztratív, elbeszélő, illetve tárgyyszerű közlése.

Budapesten a Művészeti Hírek *Magyar festő keleten* címmel Eisenhut utazásáról így adott hírt: „Elindult keletre, hogy a magyarok őshazáját tanulmányozza. Megfordult mindenütt, ahol Zichy Jenő gr. járt. Állandóan Tifliszben lakott, ahonnan kutató útjaira indult. Kb. ötven képet és vázlatot festett: *Buharai bazár, A szamarkándi koldusok, Az alevardi népiünnep, Chefszur falu*, stb. Moszkván át állandó lakóhelyére, Münchenbe utazott. Innen több képet küld az Országos Képzőművészeti Magyar Társaság téli tárlatára.”⁶⁰⁰ Ebben a cikkben fordul elő először az a hibás állítás, hogy a festő állandóan Tifliszben lakott, melyet Eisenhut halála alkalmából írott cikkek egyike fog megismételni.⁶⁰¹ Ezenkívül az említett tárlaton Eisenhut a *Kakasviadal* című festményével szerepelt, és csak a következő évi, 1900-beli téli tárlaton állította ki az utazás alapján festett három művét: *Buharai fogház, Kaukázusi népiünnepély, Tamerlan síremléke*. A kiállítás katalógusában a *Kaukázusi népiünnepély* című festményét reprodukálták.⁶⁰² A feltételezett sikerből azonban nem lett semmi. Sőt. A Fővárosi Lapok szépirodalmi és művészeti hetilapban Vajda Ernő véleménye szerint a magyar művészet már kialakult, és „nem Párizs és München hozzák a mondanivalót”. Megdicséri Zemplényit, Paczkát, Rétit, Biharit, Glatzot, Kernstokot és Csókot, Eisenhutot viszont mint orinetalis festőt szemléli, képeiről negatív fennhangon vélekedik, és nehéz kritikát mond ki: „Eisenhut Ferenc sokáig járt a Kaukázusban. Erről az útjáról tapasztalatokban s témában meggazdagodva tért haza. Az ő ecsetje azonban már annyira hozzászokott boldog Arábia színes világához, perzselő napjához, hogy a végtelen hőmezők festése bántóan nem sikerül neki. A *Népiünnepélyben* tarka-barka tömeg mulat egy óriási hóhegynek az aljában. Ott mulatnak, ahol az európai kultúrát temetik. Hiába volt a színek egész skálája, hiába az a vad, delíriumában felőrölt

⁵⁹⁸ Keszler József, 1903. 1.

⁵⁹⁹ Théodore Chassériau, *Kerchief tánc* (1849), Musée du Louvre; Félix Ziem, *Orientalis táncos* (1880–1890), Musée Ziem, Martigues; Paul-Louis Bouchard, *Egyiptomi táncoló lányok* (1893), Musée d'Orsay = Lemaire, Gérard Georges, 2005. 214, 226, 251, 271; Carl Wilda, *Táncosnő* (1883), Najd Collection, Courtesy Mathaf Gallery, London; Ignacio de León y Escoura, *Tamburinos táncosnő egy háremben* (1885), magántulajdon; Édouard Frédéric Wilhelm Richter, *Táncosnő egy háremben* (1886), magántulajdon = Belgin, Tayfun, 2005. 77. 78. 79.

⁶⁰⁰ *Művészeti Hírek. Magyar festő keleten*. Műcsarnok, 27.sz., Bp. 1899. 425.

⁶⁰¹ Keszler József írja, hogy a festő 1899-ben nejét és gyermekét Tifliszben helyezte el, ő maga pedig, „ki már tudott a cserkeszek nyelvén”, egyedül hatolt be a Darien-szorosba. = Keszler József, 1903. Eisenhut feleségének elmondása ennek ellentmond = Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 69-69-a.

⁶⁰² *Népiünnepély a Kaukázusban* reprodukció. K. M. Társaság 1900/1 Téli Kiállítás katalógusa

tömeg, hiába kutya, ló és a sok mindenféle, a kép csak nem tud örömet kelteni, nem is a téma az oka, mint inkább a hideg, érzéketlen felfogás, amely a képből kiölte a lelket. Eisenhut Ferenc csak a szemével látott, a szívét, azt itthon felejtette.”⁶⁰³ A Magyar Szalonban Lázár Béla szerint a *Kaukázusi népiünnepély* jelenetének színelosztása nem harmonikus.⁶⁰⁴

Az 1900. év vége tehát nem telhetett jó hangulatban Eisenhut számára, annak ellenére, hogy ebben az évben megszületett második gyermeke, Tamara Mária (1900–1905). A család ekkor Münchenben élt.⁶⁰⁵ Lippich Elekhez írott leveleinek ettől az időszaktól kezdve változik meg a hangneme, és az „Igen tisztelt Titkár Úr” helyett „Kedves barátom” megszólítással kezdi azokat. A változás oka Lippich vigasztaló, baráti levele volt, amit nem ismerünk ugyan, csak Eisenhut hálával teli válaszát, melyet 1901. január 21-én írt: „Szívedből eredő kedves leveled igazán meglepett. A jóindulatod jól esett beteg művészeti lelkemnek” – írja a levél elején, majd válaszol Lippich, általunk feltételezett, javaslatára: „Magyar genre-festéshez egy, legalább is egy évről szóló vagy terjedő alapos tanulmány szükséges (a faj és szokások elsajátításához), de még akkor sem lehetek specialista. [...] Nálunk meg az is, – én reám nézve szerencsétlen korszak, hogy csak nemzeti művészetet szeretnek és keresnek. A nemzetiség mindenestre egy szükséges és nagyon természetes dolog, de a művészetre ezt alkalmazni és oly szigorúan az nem helyes! Azt a művészet nem tűri és meg kell betegednie.”⁶⁰⁶ Lippich Elek annak a művészeti politikának a fő ideológusa és irányítója volt a minisztériumban, amely a millenniumi kiállítás után vette kezdetét, és a magyar népművészetre támaszkodó sajátosan magyar művészet kialakítására és támogatására irányult.⁶⁰⁷ Főleg, miután Eisenhutot kaukázusi útja előtt tanácsokkal látta el, és Jankó Jánoshoz küldte, most úgy érezhette, kötelessége újra segíteni rajta, és ezt nyilván olyan tanáccsal próbálta megtenni, mint a magyar népi életből merítő életképfestésre való áttérés. Eisenhut viszont kimerítő, hosszú levelében leszögezi: „Tehát mindenkinek van és kell is hogy legyen specialitása. [...] Ezt a bölcselkedést én már évek óta üzőm, és nem tudtam más eredményhez jutni, mint hogy a volt specialista maradok, és ezen a téren törekszem újat teremteni. [...] Az erőm roskad, kétségbe ejtve kezdem kételkedni, hogy okoskodásom helyes – további munkához nem

603 *Téli tárlat*. Fővárosi Lapok (Szépirodalmi és művészeti hetilap). XXXVII. évf., 49–50. sz., 1900. december 23. 13-14.

604 Magyar Szalon, Bp. 1901. február, 982–994.

605 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1900. december 5. OSZK Kézirattár, Levelestár. A levél alján a festő címe: München, Rückertstrasse 6.

606 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. január 21. OSZK Kézirattár, Levelestár.

607 Jurecskó László, 1995. 106.

érzek erőt – komoly törekvésemet pediglen nem hagyhatom. Inkább más pályát vagy a mostanin tönkre menni, ez az én mostani véleményem.”⁶⁰⁸

Eisenhut sikertelenségének egyik okát a képzőművészet történeti folyamatain kívül találjuk meg, ami ugyanakkor az ő tánc ábrázolásaira ad még egy magyarázatot. A mozgófilm megjelenése átvette ugyanis a festészet egy bizonyos szerepkörét. Erre jó példa éppen az első magyar mozgófilm, amelyet 1901 tavaszán forgattak az Uránia Tudományos Színház (később Uránia Nemzeti Filmszínház) tetőteraszán, és „A táncz” volt a címe, mert különböző táncokat mutatott be a legősibb időktől kezdve az akkor modern táncokig. A filmet, amely természetesen még csak némafilm volt, 1901. április 30-án mutatták be az Urániában óriási sikerrel, és a film egyes kópiái nagy sikerrel járták be a világot.⁶⁰⁹

4.3. Utolsó évek, utolsó képek (1901–1903)

Az előző év csapásai miatt úgy gondoljuk, nem lehet véletlen, hogy Eisenhut 1901-ben a müncheni nemzetközi kiállításról „festményével kivonult a magyar osztályról a németek közé”.⁶¹⁰ Lippich Eleknek június 10-én írott levelében hosszan beszámol a tárlatról, és a következőt írja ennek kapcsán: „Én a zsűrink óhaját [...] szigorúan teljesítettem, ennek következtében Ferenczy, Olgyai Viktor, Nádler Róbert és Böhm Pál egy-egy képe a nemzetközi, az én saját képem pedig a Luitpold-csoport termeibe találtam szükségesnek elhelyezni.”⁶¹¹ Eisenhut július 18-án újságban közzétett nyilatkozatában olvashatjuk, hogy ő a müncheni nemzetközi kiállítás magyar osztálya rendezésére a magyar kormány által lett megbízva, de a képek fölvétele iránt az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat zsűrije döntött Budapesten. Továbbá, hogy bejelentett, *Küzdelem a zsákmányért* című festményét elkészültének késése miatt nem küldhette el Budapestre a kitűzött határidőre (1901. április 25.). „Lelkiismeretemmel meg nem egyezhetőnek tartván pedig azt, hogy képemet a szabályszerű zsűrizést mellőzve a magyar osztályban elhelyezzem, kénytelen voltam azt itteni Luitpold-csoportban kiállítani, miután végre is, vagyontalan ember létemre, kell, hogy kiállítsak. Ugyanez oknál fogva kénytelen voltam

⁶⁰⁸ Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. január 21. OSZK Kézirattár, Levelestár.

⁶⁰⁹ Kern Aurélról, a film egyik szerzőjéről írott összeállítás, készítette Takács István = Elektronikus dokumentum: www.szineszkonyvtar.hu – 2007.

⁶¹⁰ N.: *Rossz képek*. Művészet című rovat. A Hét, XII. évf. 28.sz., Bp. 1901. július 14.

⁶¹¹ Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. június 10. OSZK, Levelestár.

Böhm Pál, Ferenczy Károly, Csúzyné Flesch-Brunningen Lóna, Nádler Róbert és Olgyay Viktor képeit is a magyar osztály keretén kívül fölakasztani.”⁶¹² Ez utóbbi információ azt mutatja, hogy Eisenhutnak tekintélye és befolyása volt Münchenben a kiállításrendezők körében, és hogy azt nem csak saját érdekében használta.

Eisenhut Münchenben a *Danner* és *Luitpold* kávéházban létrejött művészek baráti csoportjához és tarokk-társaságához tartozott, melynek a magyar művészek közül tagjai voltak még Ferenczy Károly (1862–1917), Csók István (1865–1961), Grünwald Béla, Halmi Artúr (1866–1939), valamint több német művész, mint például a festő barátja, Raul Frank (1867–1939). Hollósy Simon (1857–1918) szerint a fenti csoporthoz tartozók voltak „az előkelők”, „az urak”.⁶¹³ Eisenhut vidám és barátságos természete kedvelté tette a társaságban,⁶¹⁴ és számos baráti kapcsolatát, segítőkészségét tekintetbe véve nehezen tudjuk elhinni, hogy „zárkózott, befelé élő ember volt”.⁶¹⁵ Barátai között voltak még Innocent Ferenc, Emil Uhl, Franz Roubaud, Franz Ondrušek, Luna von Flesch-Brunningen (1859–1934) — Csúzy Károly (1844–1911) házaspár,⁶¹⁶ valamint Kunffy Lajos (1869–1962) is.⁶¹⁷

Eisenhut újságban közzétett nyilatkozatában kitér még arra a számára sajnálatos tényre is, hogy a budapesti zsűri, helyszűkére hivatkozva, nem juttatta tovább alkotását az 1900-as párizsi, valamint a berlini kiállítás magyar osztályába. „Fölszólalásomra abban a válaszban részesültem – írja – hogy elégedjem meg, képem a Luitpold-csoport legkiválóbb helyén függ. Végül hangsúlyoznom kell még, miszerint német nevem ellenére és orientalista festő létemre jó magyarnak vallom magamat ezentúl is, mint mindeddig s azt a körülményt is, hogy a bajor kormány ezidei képemet a müncheni Pinakotéka számára megvásárolta, a magyar művészet sikereinek tekintem. Hazafiatlan eljárással csakis az gyanúsíthat, ki sem személyemet, sem jellememet nem ismeri.”⁶¹⁸

A Párizsban 1900-ban megrendezett világkiállítás képzőművészeti részlegének

---

612 A kivágot cikk Eisenhut Ferenc Lippich Elekhez írott levelei között található. OSZK, Levelestár.

613 Réti István, 1954. 232.

614 Müller Béla, *Eisenhut als Mensch* kézirat, 64.

615 Malonyai Dezső, 1903.

616 Csúzy Károly Münchenben tanult, majd ott működött. Művei nagyrészt naturalista életképek és csendéletek. 1911-ben hagyatéki kiállítása volt. = *Művészeti Lexikon*, Bp. 1965. I. kötet, 482; Luna von Flesch-Brunningen, vagy ahogy Eisenhut írja Csúzyné Flesch-Brunningen Lóna egy festménye található a Maros Megyei Múzeum Bernády-gyűjteményében (*Krisztus imádása*, 1900) = Maros Megyei Múzeum – Bernády-gyűjtemény, 2007. 67.

617 Kunffy Lajos írja 1891. március 18-án Münchenből Vaszary Jánosnak Rómába, hogy „Vágóék révén sokat van együtt a festőkolónia tagjaival, így Eisenhuttal, kit különösen kedvel, mint embert is.” = Magyar Nemzeti Galéria Adattára, 6096/1954.

618 A kivágot cikk Eisenhut Ferenc levelei között található 1901. július 18. dátummal. OSZK Kézirattár, Levelestár.

magyar művészekre vonatkozó tárgymutatójában Eisenhut a *Keleti élet – Piac Tiflisben* festményével szerepel,⁶¹⁹ és bronzéremmel lett kitüntetve.⁶²⁰ A sérelmek ellenére lelkesen számolt be Lippichnek az 1901-es müncheni tárlatról: „A VII. nemzetközi kiállítás fényes megnyitása e hó 1-jén megtörtént. Ez alkalommal a mi osztályunk elég elismerést aratott. A Regens herceg, az udvar és sok művész elismerően nyilatkozott.” Véleménye szerint a magyar osztály jobban hatna, ha egynéhány müncheni körökben is ismert név szerepelt volna, mint például Munkácsy, Benczúr és Bihari. A zsűrit vonja felelősségre azért, mert a tárlatnak a hatása „elég jó, előkelő, csak egy kissé üres, belefért volna még egynéhány jó kép.” A legnagyobb sikert Szinyei Merse Pál műve aratta, és nem csak a magyar osztályon, mert az összes kiállítási anyag között is „egy Schlager és hatalmas jó kép”, [Szinyei Merse Pál *Majális című* festményéről van szó⁶²¹] de Révész, Hegedűs, Fényes, Glatz, Réti, Ferenczy, Boruth, Mednyánszky, Poll, Pelmutter, Mihalik, Grünwald, Welman és Tölgyessy képei is elismerésre találtak a művészi körökben. „Térey dr. igazgatónk⁶²² fölszólására informálódtam befolyásos helyen az esetleges magas kitüntetésekéről, és hallottam, hogy a kiállítási biztosunk, helyettese úgyszintén, a magas Miniszterünk képviselője egy egy Szt. Mihály rend III. oszt. ra elő lesznek terjesztve.” A beszámoló jellege és terjedelme arról tesz tanúbizonyságot, hogy Eisenhut lelkesen részt vállalt a magyar osztály minél jobb szerepeltetésében: „Termünk díszítése eléggé sikerült, a fényképészeti fölvételeket majd egy 10 nap múlva fogom kieszközölni, amikor a termünk díszítése teljes lesz” – írja, és meghívja Lippichet, ha Münchenben jár, látogassa meg.⁶²³ Egy hónap múlva Lippichnek írott leveléből kiderül, hogy a bajor részről őt kérték fel díjkiosztó bizottsági tagnak, vagyis ahogy írja, ő fogja a „magyar osztályt pártolni és képviselni”.⁶²⁴ A díjazás július 20-án történt. Eisenhut egy hétre rá Lippichnek elküldte az eredményeket, közben kislánya nehéz betegségére hivatkozva, elnézést kért, hogy ezt nem tette meg előbb. Mellékelte a jegyzőkönyv kivonatát, amivel működését akarta bebizonyítani, mert ahogy írja, tudta, mennyire fognak elégedetlenkedni azok, akik nem

619 Hongrie à l'exposition universelle de 1900 à Paris. Exposition des Beaux Arts. Catalogue illustré. Hornyánszky, Budapest, 1900. A katalógusban a festmény címeént Keleti életet ír, de egy másik forrásból tudni, hogy a *Kakasviadalról* van szó. = *A magyar művészek a párizsi kiállításon*. Műcsarnok, III. évf. Budapest, 1900. június 17. 315.

620 Szentiványi Gyula, 3749.

621 *Aranyérmek, ezüstkoszorúk*, 1995. 376.

622 Térey Gábor (1864–1927) művészettörténész Bázalban Jakob Burckardt növendékéként végzett. Tanulmányai után 1894. és 1896. között a freiburgi egyetem magántanára volt, majd hazatérve az Országos Képtár vezetője lett. = *Magyar életrajzi lexikon*. Elektronikus dokumentum: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html>

623 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. június 10. OSZK Kézirattár, Levelestár.

624 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. július 10. OSZK Kézirattár, Levelestár.

kaptak kitüntetést.⁶²⁵

A díjazás előtt Eisenhut örömmel közölte Lippichkel a hírt, hogy a bajor kormány megvette a kiállításon szereplő *Zsákmányért veszekedő vitézek* (1901) alkotását a Neuen Pinakothek részére 6.000 márkáért.⁶²⁶ A festmény *Veszekedés a zsákmány körül* címen valóban a képtárba jutott, de mára a második világháború veszteségeinek listáján szerepel.⁶²⁷ A jelenet előterében egy meztelen női test fekszik – két vázlaton kalodába zárt kezekkel, a harmadikon kezeivel a háta mögött. Körülötte három félmeztelen férfi kel birokra, a negyedik a távolból érkezik. Arcukat, testüket a holdfény világítja meg. A kompozíciót a heves mozdulatok és a különös fényeffektusok jellemzik. (kat. 78–81.) A festőt korábban is foglalkoztatta a téma, és még néhány korábbi képelemet is felhasznál: kaloda, a jobboldali birkózó figura, akit a *Kaukázusi népiünnepély* jobb részében látunk a háttérjelenetben. Az első vázlatot látva⁶²⁸ először felmerült a gyanú, hogy nem is Eisenhut-művel állunk szemben, mert stílusa eltér korábbi orientalista festészetének higgadt szerkesztésétől, statikus jeleneteitől. Arra a következtetethünk, hogy Eisenhut egy új, az eddiektől eltérő festésmodorral próbálkozott, habár témája és a motívumok a régiék maradtak. Az előző év sikertelensége, és sorscsapásai hatása alatt az 1901 év elején Lippichnek írott leveléből keserű hangon tesz vallomást: „A magyar történelmi képfestés éppolyan túlhaladott és unalmas, mint akár a keleti vagy más efféle specialitás.”⁶²⁹

Időközben a Képzőművészeti Tanácsban történt változásokról július 21-én a Bácskai Friss Újság számolt be, nem titkolt büszkeséggel tudatva, hogy Eisenhut Ferenc mellett Telcs Edét is a Tanács tagjává nevezték ki: „Így tehát két nagy bácskai művész foglal helyet e fontos tanácsban, mely elsősorban véleményadásra lesz hivatva, mégpedig vásárlások, ösztöndíjak, művészi vállalatok, iskolai művészeti nevelés és múzeumi dolgok ügyében.”⁶³⁰ A levelezés Eisenhut és Lippich között folytatódott, és míg az előző években csak egy-egy levelet váltottak, addig ebben az 1901-es esztendőben nyolcat. A levelek számának növekedése Eisenhut tárlatrendezői funkciójából eredt. Amint például augusztusban hazatért családjával Német-Palánkára, ahol szeptember közepéig maradt,

625 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. július 27. OSZK Kézirattár, Levelestár. A magyar osztály egy I. rendű érmet (Szinyei Merse), és öt II. rendű érmet (Réti, Mihalik, Tölgyessy, Spányi, Révész) kapott.

626 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. július 10. OSZK Kézirattár, Levelestár.

627 A festményt ugyan *Veszekedés a zsákmány körül* címen regisztrálja a képtár katalógusa (Katalog Der Königl. Neuen Pinakothek in München. Vollständige Amtl. Ausgabe, 1902.), de érdeklődésünkre azt a választ kaptuk, hogy a kép a háborús veszteségek között van feltüntetve.

628 Az első vázlatra Újvidéken találunk rá 2006-ban, majd a budapesti Nagyházi Aukciós házban a másodikra, míg a harmadik Bécsben bukkant fel 2008-ban, szintén magántulajdonban.

629 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. január 21. OSZK, Levelestár.

630 Bácskai Friss Újság, I. 42. Szabadka 1901. július 21. 1.

Lippichnek folyamatosan küldte leveleit – például a magyar osztály díszítéséről szóló összes munkálatának a számláját, amit egy Leide nevű vállalkozó „arkitektus” állított ki.⁶³¹ A levelek között azonban akadt olyan is, ahol kis unokaöccsének pótvizsgája engedélyezése ügyében kért segítséget.⁶³² A következő, 1902-es évben Eisenhut nem vett részt a Képzőművészeti Társulat tavaszi tárlatán, mert erősen készült a berlini és müncheni tárlatokra.⁶³³ Július 14-én azonban táviratban köszöni meg „Lippich osztálytanácsosnak”, hogy személyét védelmezte.⁶³⁴

Az augusztus 30-án írott levélből kiderül, hogy Eisenhut anyagi gondokkal küzd. Megkéri Lippichet, segítsen a *Kaukázusi népiújság* című alkotását eladni, és arra hivatkozik, hogy azt Őfelsége a király már kétszer látta, egyszer Budapesten és egyszer Prágában. A kép árát 2.500 forintra becsüli, ami a minimális költségeket térítené meg.⁶³⁵ Látna Eisenhut nehéz anyagi helyzetét, amit a felesége és két kicsi gyermeke feletti családfenntartó szerepe nehezített, Térey Gábor azt ajánlotta neki, forduljon Gróf Apponyi Albert Györgyhez.⁶³⁶ Ismeretes, hogy politikus, miniszter és nagybirtokos, 1899-től a kormánypárt tagja (Szabadelvű párt), Ferenc József magyar király és osztrák császár tanácsadója volt. Eisenhut október 21-én írott leveléből kiderül, hogy a képet a Mücsarnokban állította fel egy hónapja, de onnan a közeledő kiállítás miatt el kell távolítania, illetve lebontania. Megkéri Lippichet, szóljon Hauszmannnak, akivel már közölte a kérését, és Apponyinak, hogy még október 25. előtt nézzék meg a képet. Nagyon rossz anyagi helyzete miatt „forszírozza” a kérést.⁶³⁷ Eisenhut Hauszmann Alajos (1847-1926) építésszel való közelebbi ismeretsége a New York-palota közös munkálatainak idejétől számítható. Hauszmann 1891-ben nevezték ki a királyi vár építésvezetőjévé, majd 1893. és 1896. között tervei alapján épült meg a Magyar Királyi Igazgatóságügyi Palota, és ezzel szinte egy időben a fiumei Kormányzói palota. Más építészek arisztokratikus magatartásával szemben Hauszmannban már megvolt a modern üzletember

---

631 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, Német-Palánka, 1901. augusztus 20. OSZK Könyvtár, Kézirattár, Levelestár

632 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, Német-Palánka, 1901. augusztus 4. OSZK Könyvtár, Kézirattár, Levelestár

633 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1902. június 4. OSZK Kézirattár, Levelestár.

634 Eisenhut Ferenc távirata K. Lippich Elekhez, München, 1902. július 14. OSZK Kézirattár, Levelestár

635 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, Prien, Chiemsee, 1902. augusztus 30. OSZK Kézirattár, Levelestár.

636 Térey Gábor levele Fülöp Lászlóhoz, 1902. október 2. Budapest, Döbrentei utca 12-es cím alól. Londoni Nemzeti Portré Galéria, Heinz Archivum és Könyvtár - De László Archivum.

637 Eisenhut Ferenc levele Lippich Elekhez, München, 1902. október 21. OSZK Kézirattár, Levelestár. Levél alján a festő címe: Ruckertstrasse 6.

kapcsolatteremtő képessége,⁶³⁸ amire most Eisenhut számíthatott. A képvásárlásból azonban nem lett semmi, amint az Eisenhut újabb Lippichnek írott leveléből kiderül.⁶³⁹ Eisenhut a levélben kijelenti, hogy a nagy kép eladására már nem reflektál, de anyagi gondjai arra készítetik, hogy felkínálja eladásra a Képzőművészeti Társulat téli tárlatán kiállított két művét. Ezt követően a *Kaukázusi népvénepély* című festménye már csak a festő hamarosan bekövetkezett halála alkalmából írott szöveg illusztrációjaként fog még egyszer felbukkanni,⁶⁴⁰ majd több mint egy évszázadra feledésbemerül.⁶⁴¹ Az 1902-es téli tárlaton kiállított két alkotása, *A kegyvesztettek* és *Hunyadi kirohanása Nándorfehérvár várából 1456-ban*, közül az utóbbit reprodukálták a kiállítás katalógusában, majd bekerült az Országos Képtár gyűjteményébe. Eisenhut december 30-án Lippichnek írott levele hálával és örömmel van tele, újévi jókívánsággal köszön el tőle.⁶⁴²

A *Hunyadi kirohanása Nándorfehérvár várából 1456-ban* című festmény, a várból kirohanó Hunyadi Jánost mutatja lován a csata hevében, ahogy felemelt jobbában buzogánnyal sújt le a rá rontó törökök egyikére. (kat. 83.) Körülötte lovas harcosok, zászlók, fegyverek kavalkádja. A kép kompozíciójában, úgy mint a *Zentai csatán*, megjelenik egy üres sáv, amely itt a kép alsó szélének közepéből indul balra, majd elveszik jobbra kanyarodva, és a középén magasodó napfénytől megvilágított várfalhoz vezet. Az üresen hagyott szakaszon egy török katona fekszik a fekete ló lábai alatt, a lovon pedig, ahogy azt a *Zentai csatánál* megírtuk, maga a győztes látható, ebben az esetben Hunyadi János, aki egyben a kép középpontja. Pontosan felette a magyar zászló és a megvilágított nándorfehérvári vár részlete látható. A kép jelképes tartalma szempontjából a hanyatt fekvő katonához tartozik az előtérben még egy elesett török katona, kezében egy nagy, kékszíni, eldölt dobbal. Hangsúlyos eleme a képnek a bal sarokból jobbra induló, piros kaftános katona, melynek lándzsája a kompozíció nagy átlójának kezdetét képezi. A fegyver nyílhegye mutatja az átló irányát, amely Hunyadi térdén átvonulva szinte

638 Gábor Eszter, 1981. 192-193.

639 „Hogy a nagy várpalotában levő képet megveszik a várpalota részére azt márcsak – se Te, se más, – nem reméli, mert Ofélsége mikor jön le Pestre, azt nem tudja senkisé, és ha jönne is tavaszkor, az csak annyit jelentene, hogy akkor tudjam meg azt, hogy a szobán levő képet sajnos, de meg nem vehetik. [...] Biztosítalak igen tisztelt barátom, hogy én nem sülyedtem volna ennyire, hogyha nem bíztam volna annyit abba az, ez nyáron kapott biztatásba t. i. az, hogy a nagy képet meg fogják venni a várpalota részére. Mivel hogy ezen biztosravett kilátás engem olyan helyzetbe hozott, hogy én már egy nagyobb pénzösszeg nélkül abból ki nem tudok bújni és ezen nagyobb pénzösszeget már sehonnét máshol nem tudom megszerezni, mert a nagyobbik és értékesebb képeim mind ott vannak Pesten, – úgy minden erőmet arra fogom fektetni, hogy ott Pesten egyik képet el is adjam.” = Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1902. december 7. OSZK Kézirattár, Levelestár.

640 Ambrozovics Dezső, 1903. 255.

641 Ninkov, K. Olga, 2007-b., Korhecz Papp Zsuzsanna, 2007., 2008. 230–231.

642 Eisenhut Ferenc levele Lippich Elekhez, München, 1902. december 30. OSZK Kézirattár, Levelestár.

nekiütközik a keresztet magasan tartó Kapisztrán János karjának. A festmény ezen üzenete azonban alig észrevehető, mert Kapisztrán alakja elveszik a körülötte levő képelemek között. A barna csuhás ferences közvetlen közelében például egy barna lovon ülő katona támad az előtte ágaskodó fehér lovasra. Mindez felaprózza a képmezőt, a barna ló feje pedig képzavart okoz a ferences barna csuhája előtt. Az átlót hangsúlyozza a Hunyadi mögött jobbra döntött magyar és hatalmas török zászló, és a jobb felső sarokban, a vár íves kapujában megjelenő kisebb zászlók és fegyverek. Ismert eleme a képnek a jobb sarokban, a néző felé tartó török katona – a *Zentai csata* hasonló motívumának ismétlése –, akinek az arca annyira hangsúlyos, hogy fölötte, a távolban megjelenő Kapisztrán profilja alig észrevehető. A kép összhatása azonban mégis jó. Az ütközet mozgalmasságát jól érzékeltetik a váltakozó irányú kellékek és mozdulatok, színkezelése is gazdag, ritmusa összhangban áll a téma mozgalmas jellegével. Az esetvonások apróbbak és vékonyak, a színfoltok úgyszintén, ami a képelemektől, mozgásoktól és színektől zsúfolt festménynek növeli a mozgalmas hatását. A kompozíció különös, szép részlete a Hunyadi alatt megjelenő, barna ló nagy tompora, ami itt is, mint a *Zentai csatánál*, az előlről és hátulról mutatott, egymás mellé helyezett azonos formák képszerkezeti dinamikus fordulata.

A festménynek egy olajképvázlata a Vasárnapi Újságban jelent meg 1903-ban. (kat. 82.) Rajta az ágaskodó fehér ló van jobban kihangsúlyozva, ahogy ellentétes irányt alkot Hunyadi lovával. A ceruzavázlatokból kettő újvidéki közgyűjteményben található, egy pedig szabadkai közgyűjteményben. (kat. 138–140.). A nagyobb méretű vázlaton öt lóból szerkesztett kompozíciót látunk egy fekvő török katonával. Ez lehetett a festő eredeti elgondolása, a többit ehhez építhette. A különböző testtartású és különböző irányba ugró lovak játékos, dekoratív hatást keltenek a felettük taréjosan lobogó hatalmas zászlóval. Látható, a lovak ábrázolása a festő egyik specialitása volt. A festmény keletkezését megelőző 1901-es év elején hosszabban írt a történelmi festészetéről kialakult véleményéről, és annak sajátosságairól: „Tapasztaltuk azt is a történelmi képfestésnél, ha az nem borzalmas vagy talán érzéssel van csinálva épp oly hidegen hagyja az embert mint akár mi más. A történelmi képnek mindig hiányozni fog a közvetlenség, úgy témában és tartalomban is, lehetetlen elérni az egyiket vagy a másikat. Történelmi képbe érzést fektetni úgyszólván lehetetlen, vagyis hasztalan, mert ott csak a dekoratív hatással és virtuozitással lehet, ez a két utolsó alap pedig már szintén túlhaladott álláspont.”⁶⁴³

Fénykép alapján tudomást szereztünk a festmény egy másik variációjáról, amely nem hosszanti, hanem álló téglalap alakú kép. (kat. 84.) Rajta egyszerűbb, és hangsúlyosabb kompozíciós elemek láthatók, a formák kontúrvonalai erősebbek.

---

643 Eisenhut Ferenc levele K. Lippich Elekhez, München, 1901. január 21. OSZK, Levelestár.

Hunyadi itt is a kép középpontjában található, de közvetlenül a felemelt jobb keze mellett Kapisztrán János tartja magasba a keresztet. Ők ketten, mögöttük a magyar zászlóval hangsúlyos motívumfüzére a műnek. Az ágaskodó fehér ló és rajta a hanyatt dőlő török még benne van a képből, de a vár kapuja már nem.⁶⁴⁴

Eisenhut folyamatosan dolgozott, figyelmen kívül hagyva gyomorfájdalmait és az orvosi intelmeket, ami miatt betegsége egyre súlyosbabbá vált. Halálát közvetlenül megelőzően megfeszített erővel dolgozott három legutolsó festményén, melyeket a müncheni szecessziós kiállításra készített, *A mesemondón*, *A büntetésen* és az *Álmodozáson*. (kat. 85., 87.) Ezeket a festményeket még maga szállította be a Glaspalastba, és ugyanaznap, május 30-án este a Luitpold-csoport ülésén lett rosszul. Innen haza kellett mennie, ahonnan pedig kórházba szállították. A túlzott munkától legyengülve, két műtét után hunyt el negyvennyolc évesen, 1903. június 2-án.⁶⁴⁵

Lippich 1903. június 4-én este ezt írja Fülöp Lászlónak: „szegény Eisenhut haláláról hírt adó táviratod későn este érkezett. Másnap reggel rögtön intézkedtem, hogy az özvegy részére segítség menjen, hogy a temetést, ha az özvegy másképp nem akarná, a Képzőművészeti Társulat rendezze. Eisenhutot szerettem és becsültem. Ő is mindig hű és gyöngéd volt hozzám, s örült ha nekem örömet okozhatott. E ritka jó embert szívemből gyászolom. Sajnálom hogy elhagyott. Egyszersmind irigylem őt. Mégis csak ott a legjobb ahová ő ment. Addig pedig, amíg itt vagyok, az ő emlékét szeretettel őrzöm.”⁶⁴⁶ A *Művészet* című lapban Ambrozovics Dezső emlékezett meg Eisenhut munkásságáról. Kiemelte, hogy a tragédia a közvéleményt is súlyosan érintette, mivel a magyar kormány közvetlenül halála előtt magas rangú kitüntetésre javasolta Eisenhutot, és folyamatban volt professzori kinevezése is a Münchener Akadémián.⁶⁴⁷

Eisenhutot 1903. június 4-én temették el a müncheni Keleti temetőben. A családtagok mellett a magyar állam nevében gróf Zichy, osztrák-magyar diplomata, a bajor kultusz-minisztériumból Freiherr von Heydte, valamint a művészek nagy csoportja, különösen a Luitpold-csoport tagjai és az osztrák-magyar kolónia képviselői vettek részt a temetésen. A festő apósa, Raichl Frigyes Vilmos (1848–1928) „felejtethetetlen fiamnak” fölirattal helyezett koszorút a sírra, de itt volt a festő bátyja, Eisenhut Fülöp is családjával. A Szent Péter kápolna papja röviden ismertette az elhunyt pályafutását, és kihangsúlyozta

⁶⁴⁴ A festmény fényképét két különböző forrásból ismerjük: a hagyatékat kutató Müller Béla tulajdonából, és Jenovác Stevan (1910–1954) festőművész hagyatékából, aki fiatalkorát Zentán töltötte, a Zombori Múzeumban pedig a II. világháború utáni években, 1948-ig dolgozott.

⁶⁴⁵ Ambrozovics Dezső, 1903. 255.

⁶⁴⁶ Lippich Elek levele Fülöp Lászlóhoz, Budapest 1903. június 4. Londoni Nemzeti Portré Galéria, Heinz Archivum és Könyvtár - De László Archivum.

⁶⁴⁷ Ambrozovics Dezső, 1903. 255.

Magyarországért tett érdemeit. A mecénások jelenléte mutatta, hogy a festőnek München életében is jelentős szerepe volt. A Luitpold-csoport nevében Wilhelm Löwith (1861–1932) professzor meleg nekrológot mondott a koszorú elhelyezése közben. Kiemelte, hogy nagy művészete, erős karaktere kivívta munkatársai szeretetét és megbecsülését, törekvéseivel pedig elérte a legfőbb célt: a Luitpold-csoport érdekeinek megőrzését és támogatását. A következő nekrológot Messerschmidt mondta, szintén a csoport nevében, majd Meissl Ágoston az Osztrák–Magyar Honfítarság Egyesület nevében búcsúzott tőle. Schramm Viktor (1865–1929)⁶⁴⁸ palánkai festő szülővárosa nevében tartott halotti beszédet, maga a város pedig egy hatalmas pálma- és babérkoszorút küldött fiának sírjára. Csúzy Károly a legközelebbi barátai nevében búcsúztatta a festőt.⁶⁴⁹

Egy későbbi interjúban özvegy Eisenhutné a következőt nyilatkozta: „Eisenhut Ferenczel csupán öt évet éltem, de egy művésszel csupán néhány évet sokat jelent élni. Az az élet egy élménydús élet, amely a legszebb álmhoz hasonlítható.”⁶⁵⁰

4.4. Önálló tárlat (1903)

A festő halála után az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállítást rendezett a műveiből, amiről a Bácska című lap így számolt be: „Eisenhut Ferencz hazánkfia nagy szegénységben hunyt el. Az Országos Képzőművészeti Társulat ezért érintkezésbe lépett a művész özvegyével, hogy a hagyatékában levő képeket Budapesten a múcsarnokban kiállíthassa. A befolyó jövedelmet az özvegynek juttatják. A kiállítás októberben lesz.”⁶⁵¹ Az újság hamarosan arról értesítette az olvasókat, hogy a hagyaték Münchenből útban van Budapest felé: „E hagyatékban összesen 140 kis festmény és mintegy 200 vázlat van. Valamennyit a városligeti múcsarnok termeiben fogják elhelyezni, ahol Eisenhut Ferencz kiállítása okt. 1-jén nyílik.”⁶⁵² A hagyatékot Csúzy Károly és a festő néhány müncheni művészbarátja leltározta be, összesen 148 olajfestményt és 678 tanulmányt, vázlatot és rajzot.⁶⁵³ Ekkor kerülhetett Eisenhut müncheni hagyatékában lévő

648 Schramm Viktor (Orsova, 1865. V. 19. – 1929. XI. 18.) festő és illusztrátor. Müncheni tanulmányai után Budapesten telepedett le. A millenniumi kiállítás képzőművészeti csoportjában a *Thököly Imre elfogatása a nagyváradi pasa által* című festményét mutatta be. = Szabó Ákos – Kállai Tibor, 1997. 283.

649 *Nachruf*. Münchener Zeitung 4. Jun 1903.; Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 70.

650 Manjulov, Đura, 1940.

651 *Eisenhut Ferencz hagyatéka*. Bácska, XXVI. évf. 44. sz., Zombor, 1903. június 13. 8.

652 *Eisenhut művészeti hagyatéka*. Bácska, XXVI. évf. 50. sz., Zombor, 1903. július 7. 6.

653 Ambrozovics Dezső, 1903. 254.

alkotásaira az a hagyatéki pecsét, melynek felirata: „Eisenhut Ferencz hagyatéka 1903 Junius 2 MÜNCHEN”. A pecsét eddigi munkánk során számos alkotáson fordult elő – papírhordozón szárazjel alakjában, és a művész jelzete hiányában többször az azonosítás erősítését szolgálta.⁶⁵⁴

A Társulat titkársága augusztusban arra kérte a gyűjtőket, hogy az idegenben elhunyt bácskai születésű kiváló művész magánkézben lévő képeit bocsássák a kiállítás rendelkezésére.⁶⁵⁵ A tárlat különböző forrásokból összeállított anyaga nagy sikert aratott, és a felismerés erejével hatott. Több fővárosi napilap, hetilap és folyóirat megemlékezett róla, és annak kapcsán a hagyatékról is. Az olvasók több helyen – mint például a Magyar Nemzetben, Alkotmányban, Magyar Szemlében – vezércikként vagy tárca formájában olvashattak hosszabb méltatásokat.⁶⁵⁶ Belőlük derül ki, hogy a tárlat koncepcióját Pauer Géza határozta meg – róla annyit jegyeznek meg, hogy „a Képzőművészeti Társulat üzleti ügyvivője, aki maga is művész.”⁶⁵⁷ Pauer a beérkezett anyagot, 146 olajfestményt és 82 nagyobb-, 174 kisebb rajzot négy teremben,⁶⁵⁸ három nagyobb csoportot elkülönítve rendezte el: az elsőkben szerepeltek az afrikai ihletésű alkotások, a másodikban az első ázsiai, a harmadikban a második ázsiai út művei. Ezenkívül szerepeltek még korai alkotások is, mint például egy életnagyságú *Női akt* tanulmány.⁶⁵⁹ A kiállítást nem kísérte katalógus, de a cikkek alapján némi képet kaphatunk a kiállítás anyagáról. Úgy tűnik, több esetben maga a cikkíró keresztelte át az alkotás címét: *A kígyóbűvölő, Cserkesztánc, Népünnep Bakuban, Bokharai börtön, Tuniszi bazár, Kegyvesztettek, Cserkeszek harca,*⁶⁶⁰ *Női akt tanulmány, A levélolvasó a bazár kapujában, A vádolt asszony, Tuniszi fegyvertánc, Kávéház, Szővőnők, Egy álom, Kegyvesztett nők, Tifliszi temető, Népünnep a Kaukázusban, Bazárrészlet, Bokharai fazekas,*⁶⁶¹ *vázlatok Ardotti faluról,*⁶⁶² *Női arckép* (1882), *Gül baba halála.*⁶⁶³ A tárlat eladással volt egybekötve, a következő arányban és összegért keltek el alkotások: “113 olajfestmény, 76 passeportouts rajz és 132 rajzlap,

654 Ilyen jelzés több művész hagyatékában is előfordul = Szij Béla, 1981. 13.

655 *Eisenhut műveinek kiállítása.* Bácska, XXV. évf. 65. sz., Zombor, 1903. augusztus 28. 3.

656 Keszler József, Eisenhut hagyatéka = Magyar Nemzet, XXII/236., 1903. október 3. 1-2; Márkus László, Eisenhut kiállítás = Alkotmány, VIII/238., 1903. október 8. 1-2; Komorócsy Józsefné, Az Eisenhut kiállítás = Építészeti Szemle, XII / 20. 1903. 270-270; Divald Kornél, Eisenhut hagyatéka = Magyar Szemle, XV/42., 1903. október 18. 502-503.

657 Keszler József, 1903.

658 Komorócsy Józsefné, 1903.

659 Keszler József, 1903.

660 Márkus László, 1903.

661 Keszler József, 1903.

662 Komorócsy Józsefné, 1903.

663 Divald Kornél, 1903.

19.638 korona értékben. Ezekből 2 rajzot az állam vett meg, a többi magángyűjteményekbe került.⁶⁶⁴ Az egyik cikk megemlíti, hogy Eisenhut alkotásai mellett Schuster Ferenc (1870–1903) rézmetszetei foglaltak el egy kis helyet,⁶⁶⁵ amit megerősít a Művészet *Eladások az Eisenhut – Ipoly – Schuster kiállításon* című rövid beszámolója.⁶⁶⁶ A három művész, mert Ipoly Sándort (1858–1902) is említik, művei hasonló okból és módon, eladással egybekötve, voltak kiállítva. Eisenhut műveit a cikkírók pozitívan értékelték. A Hétben a közönség a következőt olvashatta: „Nagy ideje volt meghalnia, hogy végre kitessék, milyen biztosan rajzolt, milyen jól színezett, s egyszer végre ismerjük, hogy legjobb festőink közül való.”⁶⁶⁷ Az Alkotmányban: „Hogy így összegyűjtve látjuk a munkáit, frappánsabb erővel lép elő a szigorúan pittoreszk világlátás [...] nagy veszteség ért bennünket Eisenhut korai távozásával”.⁶⁶⁸

Kellő szakmai rálátással Divald Kornél (1872–1931) művészettörténész írt Eisenhut kiállításáról és életművéről.⁶⁶⁹ Divald bevezetőként megállapította, hogy egy elhunyt művész hagyatékából rendezett kiállítás csak akkor lesz kegyeletes és tanulságos, ha nem csak a mester műhelyében talált alkotásokat állítják ki, hanem a múzeumokból és magángyűjteményekből is kölcsönöznek erre a célra műveket. „A kritikának ilyenkor bő alkama nyílik, hogy egy-egy elhunyt jeles művészt méltasson, illetve behatóan tanulmányozzon” – írja és leszögezi: „Eisenhutot művészetünk jelesei közé sorolhatjuk, de a kiállítás nem tárja elő való jelességeit.” Közli, hogy a kiállításon szereplő jelentősebb munkák a festő élete utolsó éveiből származnak, „amikor már letért arról az útról, amelyen java sikereit aratta”. A hagyaték vizsgálatát a 1882-ben festett női arcképpel kezdi, melyen Munkácsy Mihály hatását állapítja meg. Véleménye szerint Eisenhut a Piloty-iskola stílusát „jó sokáig nem tudta megtagadni”, de „már kezdetben is mentes volt ennek akadémiai szárazságától. Divald ezzel megfogalmazza Eisenhut festészetének egyik fontos sajátosságát, melyet a későbbi művészettörténet nem vett figyelembe, és már nem is tudott hasonló megállapításra jutni, mert a festő műveit később még kevésbé lehetett látni. Nem tartja szerencsésnek Eisenhutnak az impresszionizmus felé hajló törekvéseit akkor, amikor már a magyarországi művészet színterén elérkezett a plein-air festészet elfogadása. A kiállításon szereplő nagyobb kompozíciók zöme mind ebből az időszakból való. Divald

664 *Művásár. Eladások az Eisenhut – Ipoly – Schuster kiállításon.* = Művészet, III. évf. 3.sz. 1904. 212. Elektronikus dokumentum: <http://www.mke.hu/lyka/03/3-3-7-kronika.htm#6>

665 Márkus László, 1903.

666 *Művásár. Eladások az Eisenhut – Ipoly – Schuster kiállításon.* = Művészet, III. évf. 3.sz. 1904. 212. Elektronikus dokumentum: <http://www.mke.hu/lyka/03/3-3-7-kronika.htm#6>

667 A Hét, XIV. évf. 41. sz., Budapest 1903. október 11. 673.

668 Márkus László, 1903.

669 Divald Kornél, 1903.

számára az igazi Eisenhut a *Gül baba halála* és az *Álom* című festmények, illetve a közöttük levő időszakban keletkezett alkotásokból olvasható ki. A *Zentai csata* megfestését szerencsétlenül kieszelt millennáris erőszaknak nevezi, majd hozzáteszi: „s amidőn ennek, s más újabb modorában festett képeinek nincsenek meg a várt sikerei, ő visszamegy keletre, hogy újabb impressziókkal izgassa fel fáratnak vélt lelkét, s maga is csaták forgatagába kerül”. Itt, a több cikkíró által is említett ardotti csatára utal, melyet Eisenhut Ardott település dombon lévő tornyából figyelt, miközben a „lesgialok verekedtek a chefsurekkel”⁶⁷⁰, vagyis „az ardotti cserkeszekre rátört a lergiaiak rablócsapata”.⁶⁷¹ (kat. 67.)

Divald Kornél végezetül rávilágít Eisenhut pályájának fontos társadalmi szempontjára: „Mint olyan sok kizárólag művészi céljainak élő mestertünk, Eisenhut is társtalan volt hazájában. Ha aratott is elismerést, nem igen törődtek vele, nem akadt itt rokonlélekre, amely pályáját irányította volna, vagy lelkesítette volna, sem mecénásra, akinek ragaszkodása önmagához következetessé tette volna. Csak a kritika szavát hallhatta, amely fejletlen művészi életű országokban nem a művészi elvek, hanem gyakran csak a művészi divatnak szószólója.” Eisenhut sorsát tragikusnak nevezi, mert sok más művészhez hasonlóan a művészeti élet tekintetében fejletlen hazájában nem talált rokonlélekre, és hazájától távol volt kénytelen keresni boldogulását.

4.5. Az életmű utóélete

A kiállítást követően az eladásból hátramaradt alkotások a családnál maradtak Német-Palánkán. Főleg a *Zentai csata* vázlatai körül keletkeztek különböző bonyodalmak. A festő rokona, Raichl Ferenc, 1903 novemberében megvételle ajánlotta a *Zentai csata* egy vázlatát a zentai közgyűlési terem számára, de mint azt már írtuk, a közgyűlés ezt nem vette meg.⁶⁷² Raichl 1904 májusában Szabadkán a Nemzeti Szalon lelkes szervezőjeként Eisenhut három festményét szerepeltette a Nemzeti Kaszinóban: *Tunisi bolt és iskola*, *Kegyvesztettek*, *Belgrád ostroma*. A felsorolt művek a III. teremben kaptak helyet. A Bács megyei Naplóban így írnak róluk: „Eisenhut *Tunisi bolt és iskola* című képe kitűnő zsánerkép az ő világos beállításával, a *Kegyvesztettek* hatalmas drámai kép, barna, jobban hatot volna egy másik falon. Eisenhut, a bámulatosan termékeny, palánkai, tehát bácskai

⁶⁷⁰ Keszler József, 1903. Keszler megjegyzi, hogy „Ardotti városnak oldalról vett pompás reggeli hangulatú képét” Térey Gábor kollegája vette meg.

⁶⁷¹ Márkus László, 1903.

⁶⁷² *Városi közgyűlés*. Összetartás, III. évf., 131. sz., Zenta 1903. november 11. 2.

származású, világhíró művész, a festőileg érdekeset keresi. A *Belgrád ostroma* vázlat, történelmi téma.⁶⁷³

Palánkán 1909-ben került megrendezésre a festő második önálló tárlata, a család és mások tulajdonában levő alkotásokból. A kiállítás a karácsony és újév közötti ünnepi időszakban volt látható a palánkai polgári iskola dísztermében, szombaton, vasárnap és hétfőn 9–12, valamint 13–15 óra között. A Baja és Vidéke című hetilap, melynek a szerkesztősége, kiadóhivatala és nyomdája Palánkán volt,⁶⁷⁴ a következőt írta: „Hisz egyedül a nagy név, amely büszkévé tesz minden igaz palánkait, már oly vonzó erő, hogy nem mulaszthatja el senki e képcsoporthoz a megtekintését. Aligha lesz még egyszer alkalom arra, hogy ezen Eisenhut műveket valaha még összegyűjtve láthassuk.”⁶⁷⁵ Később, a lakosság, illetve a helyi vezetőség 1924-ben azzal fejezte ki tiszteletét, hogy Német-Palánkán a Kirschengasse utcának nevét Franz Eisenhutra változtatta.⁶⁷⁶

A két világháború között 1926-ban alakult Bácskai Múzeum alapítója és tulajdonosa, a szabadkai bankár és műgyűjtő dr. Jovan Milekić (1899–1978),⁶⁷⁷ arra törekedett, hogy a Múzeumon belül létrejött Bácskai Képtárban Eisenhut műveit is bemutassa. A Bácskai Múzeum a műgyűjtő lakásán, a szabadkai korzón volt látható 1927-től a második világháború kezdetéig.⁶⁷⁸ Az 1929. és 1933. közötti időszakban írott beszámolók tanúsága szerint gyűjteményében szerepelt a *Zentai csata* és *Gül baba halála*, (e két festmény esetében nyilván vázlatokról van szó), a *Karaván figyelő*, egy tájkép és két rajz.⁶⁷⁹ A múzeumtulajdonos 1932. október 8-án a szabadkai Városháza előcsarnokában rendezte meg a *Bácskai Művészek gyűjteményes és eladással egybekötött kiállítását*, melyen szerepeltek Eisenhut művei is. A katalógus a következő adatokat közli: *Belgrádi ütközet* ára 35.000 din; 3 panoráma, egyenkénti ára 10.000 din; 3 vázlat, áruk 150, 200, 250 din.⁶⁸⁰ A felsoroltakból látható, hogy a műgyűjtő nem a saját tulajdonában levő Eisenhut alkotásokat állította ki közszemlére, hanem a művész özvegyénél levő munkákat. Ezt támasztja alá az özvegyvel készített hosszabb interjúja, amit *A nagy festőművész halálának harmincadik évfordulója* alcímmel a Jugoszláviai Magyar Újságban tett közzé

673 *Műkiállítás Szabadkán*. Bácskai Hirlap, VIII., Szabadka, 1904. május. 18. 2; Bács megyei Napló, II. évf. Szabadka 1904. május 28. 2.

674 Csernicsek Imre nyomdásznál, Fő utca 281.

675 Baja és Vidéke, IV. évf. 52. sz. Baja 1909. december 26. 5; Dömötör János, 1968. 145.

676 Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 71.

677 Jovan Milekić neve magyar nyelvű újságokban néhol Millekich Jánoként szerepel.

678 Nem tudjuk pontosan a kiállításon hány mű szerepelt, sem azt, hogy a múzeumot, képtárat mikortól nem lehetett már látogatni.

679 Ninkov K. Olga, 2007-a. 85.

680 Szabadkai Városi Múzeum művészeti osztályának dokumentumgyűjteménye.

1933. június 4-én.⁶⁸¹ A beszélgetés bevezetője így hangzik: „A Mária Terézia korabeli palánkai Eisenhut-kuria kincses kamrája a messze vidék legértékesebb magángyűjteménye [...] A legnagyobb orientalista festő lakása a bácskai róna szélén elhelyezett külön világ: a Kelet álmvilága.”⁶⁸² A körülírt szobabelsőt⁶⁸³ fényképezőgéppel is megörökítették.⁶⁸⁴ A fennmaradt három fényképen Eisenhut művei közül a következő nagyobb méretű művek ismerhetők fel: *Hadizsákmány* (kat. 23.), *Hunyadi kirohanása Nándorfehérvárnál 1456-ban* festmény álló téglalap változata (kat. 84.), *Shatil* (kat. 66.), *Szamarkandi mecset előtt*. (kat. 68.) Az utóbbi 1930-ban a zágrábi Svijet című szórakoztató képes lapban jelent meg egy fotón, melyen a csébi Dunderski kastély egy helyisége látható.⁶⁸⁵ A fényképeken más művészek alkotásai is felismerhetők, mint például Ondrušek Ferenc *Eisenhut Ferenc arcképe* (1903),⁶⁸⁶ amelyet – vagy ennek egy verzióját – 1912-ben vásárolt meg a Nemzeti Múzeum. Ennek függvényében a fotók készültének ideje 1903–1912. között, vagy 1903–1930. között lehetett. Dr. Jovan Milekić, 1935-ben bekövetkezett csődje, majd tábori fogságból való visszatérése után, gyűjteménye egy részét 1941/42-ben eladta. Így kerülhetett a *Gül baba halála* olajvázlata dr. Prokesch Mihály tulajdonába.⁶⁸⁷

Milekić azonban Eisenhut alkotásainak némelyikéhez a végsőkig ragaszkodott, ami Đorđe Antić zombori műgyűjtő 1950. július 24-én írott leveléből derül ki – ebben a *Zentai csata* vázlata iránt érdeklődik megvétel céljából.⁶⁸⁸ A vázlat későbbi sorsa ismeretlen, mint ahogy a *Zentai csata* azon vázlatairól sem tudjuk hol vannak, amelyek a zombori Történelmi Társulat tulajdonában voltak, mert miután egy bizonylat szerint 1938-ban dr.

⁶⁸¹ Millekích János, 1933.

⁶⁸² A bevezető így folytatódik: „Ezen az exterritoriális területen él néhai Eisenhut Ferencnek, a világhírű orientalista festőművésznek az özvegye. Kincsek között, melyeknek legkisebbjéhez is édes emlékek fűzik, egy világhírű férj kedves emlékei, nagy alkotásai, ragyogó festményei. A művész műzsája ma is rózsaszínű, finomvonású, előkelő megjelenésű hölgy, akit a sors harminc esztendei özvegység után is olyanok hagytak meg, mint amilyenek Eisenhut szerette és ismerte.” = Millekích János, 1933.

⁶⁸³ „Csodás keleti szőnyegek, értékes függönyök, pompás, színes selyemköntösök, kaukázusi fegyverek, keleti gyöngyök, ékszerek, csecsebecsek mindenütt a festmények alatt elhelyezett antik vitrinekben, paravánokon, állványokon. A sok keleti kincs harmonikus összeolvad a képekkel, melyeknek tárgya, színpompája, fénye, ragyogása szintén keleti.”

⁶⁸⁴ A fényképek szerzője ismeretlen maradt. Müller Béla hagyatéka. A fent idézett újságicikk fényképek és a művek reprodukciói nélkül jelent meg.

⁶⁸⁵ Svijet, X. évf. 4. szám, Zagreb, 1930. július 19. 85. A kastélyt Beszeredy Miklós építette 1833. és 1837. között, 1897-től Dungyerszki Lázár (1833–1917) tulajdonát képezte, akitől fia, Gedeon (1875–1939) örökölte meg.

⁶⁸⁶ Ondrušek Ferenc, Eisenhut Ferenc portréja, 1903., Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Arcképcsarnok. lelt.sz. 1394.

⁶⁸⁷ *Gül baba halála* vázlat (76 x 54 cm) = Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállításának katalógusa, Palics 1952. szeptember. Az újjvidéki Hid – irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat júliusi–augusztusi számának fedőlapján ez a vázlat jelenik meg. = Hid, XVI. évf. július–augusztus, Újjvidék, 1952. A művész müncheni műtermét mutató fényképen ugyanezt a vázlatot látjuk fent egy szekrény tetején a falnak támasztva. = Bildarchiv Fotó Marburg, Fotosammlung von Carl Teufel, Marburger Index: 121/607.

⁶⁸⁸ Vajdasági Levéltár (Arhiv Vojvodine), Novi Sad. Fond 444. Zbirka Jovana Milekića, inv. br. 444.14.

Simonović kikölcsönözte őket Brajer Gyulának, nyomuk veszett.⁶⁸⁹ A szabadkai Városházán lévő képgyűjteményéről írva Eisenhut két művét is megemlíti 1943-ban: „A török vonatkozású vázlat számos egérrágással egy nagy csomó rőpirat alól bukkant elő, a kép teljesen tönkrement, kijavítani nem lehet.”⁶⁹⁰ Nem találták Eisenhut Ferenc híres történelmi festményét, amely 1934/35 körül még a padláson volt.

Eisenhut Ferencné Raichl Adrienne édesapja halála után 1928-ban megörökölte a palánkai cementlapgyárat, és azt 1943-ig vezette.⁶⁹¹ A háború végén, 1944-ben, hatvanöt évesen arra kényszerült, hogy elhagyja Palánkát, számos más palánkai német lakossal együtt. Müller Béla adatai szerint férje 72 olajképpel és körülbelül 28, más művész alkotásával először Pécsre, majd Budapestre került, végül pedig Münchenben telepedett le.⁶⁹² Azok a művek, melyeket Eisenhutné nem vihetett magával, és ezek bizonyára a nagyobb méretű művek lehettek, feltehetően magánkézbe, vagy később képgyűjteménybe kerültek. A fentebb említett fotókról, melyek a palánkai lakás belsejét mutatják, a falon látható festmények közül csak kettőnek ismerjük a sorsát. Odrúsek Ferenc Eisenhut Ferencet ábrázoló arcképe bekerült a Magyar Nemezi Múzeum Történelmi Arcképcsarnokába.⁶⁹³ A *Szamarkandi mecsét előtt* pedig a csébi Dunderski kastélyban maradt, miután a család vagyonát a második világháború után államosították. A kastélyt 1967-ben a Vajdasági Múzeum gondjára bízta, és így múzeumként nyitotta meg kapuit 1968-ban. Az Eisenhut festmény is a tárlat részét képezte,⁶⁹⁴ a Vajdasági Múzeum leltári számával volt ellátva. A festményt viszont 1989 után, ismeretlen tettesek elvitték.⁶⁹⁵

A magyarországi képgyűjteményekben lévő Eisenhut alkotások sorsa is némely esetben kiszámíthatatlan volt. Példa erre az Országos Képtár, illetve a Szépművészeti

---

689 Panić, Vladimir, 1982. 106.

690 *Negyedszázadon keresztül Szabadka város százérezket érő képgyűjteményén egerek lakmároztak.* = Délvidéki Magyarság, III. évf. 285. sz. Szabadka 1943. december 24. 4.

691 Gaus, Karl Albert, 1958. 52.

692 Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 71. Eisenhut özvegyét Eisenhut születésének centenáriuma alkalmából, 1957-ben, egy magyar női képviselőtestület látogatta meg Münchenben az idősök otthonában. Virággal, ajándékkal és egy díszoklevéllel köszöntötték. A díszoklevél szövege: „Életünk rögzös határain, két génusz vezet, Remény és Emlékezet. A mai nap egy istenáldotta művész, Eisenhut Ferenc emlékeztetét idézi. A nemzet, amelyiknek fia volt, a szörnyű megpróbáltatásai során most vérvesszette, ájtultan gyótródik. Nem ünnepelheti. Ezért mi, a szörnyű történelmi vihar messzire sodort magyar asszonyai, szerény de lélekbeli fakadó megemlékezéssel ünnepeljük meg születésének ezen első centenáriumát és özvegyét, kicsi körünk szeretett Adrienne-jét e szerény kicsi virággal köszöntjük“ = *Ungarische Flüchtlinge ehren Eisenhut*, Neuland 6. 2. 1957.; Müller Béla kéziratának *Eisenhut als Mensch* fejezete, 71-a. Eisenhut Adrienne 1965. április 9-én hunyt el. = *Die Witwe Maler Eisenhuts gestorben*. Neuland, 30. April 1965.

693 Vajda László főosztályvezetőtől kapott adat szerint a festmény a szerzőtől vásárlás útján került 1912-ben a gyűjteménybe.

694 Balat, Irena, 1989. 102.

695 Az adatot a Vajdasági Múzeum művészettörténésze, Mile Ignjatović bocsátotta rendelkezésünkre, akinek segítségével magánkézben lévő korai Eisenhut művekre bukkantunk, és ezért köszönettel tartozunk.

Múzeum gyűjteményébe kerülő *Hunyadi kirohanása Nándorfehérvárnál 1456-ban*. Az állami feladatvállalásnak megfelelően a vidéki városok múzeumait tartós kölcsönzésekkel támogató tevékenység során a képtár 1913-ban komolyabb mennyiségű anyagot adott letétbe az újonnan megnyíló marosvásárhelyi *Ferenc József Közművelődési Ház*nak. A 68 műalkotást, közöttük Eisenhut Ferenc említett festményét is, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója, Térey Gábor, és munkatársa, Rózsaffy Dezső adták át Nagy Imre polgármester-helyettesnek. A képtár október 1-jén nyitotta meg kapuit. A Marosvásárhelyi Képtár teljes anyagát 1916-ban a hadiesemények következtében Budapestre szállították, és két év múlva került vissza a korábbi helyszínre.⁶⁹⁶ A XX. század elején kölcsönkapott alkotások a Trianoni békeszerződést követően a román állam tulajdonába kerültek, amiktől kezdve hosszabb-rövidebb ideig láthatóak voltak a marosvásárhelyi képtárban, majd több mint ötven éven keresztül raktárakban voltak elhelyezve. A festmény a nándorfehérvári csata évfordulója és Eisenhut születésének jubileuma kapcsán vált újra kutatás tárgyává, majd 2007-ben be lett mutatva Szentendrén a marosvásárhelyi Bernády-gyűjtemény képeivel.⁶⁹⁷ Háborús veszteségnek számít a Szépművészeti Múzeumba került *Zentai csata* vázlat,⁶⁹⁸ de a második világháború idején más országok közgyűjteményéből is tűnt el Eisenhut alkotás, így a müncheni Neue Pinakothekből a *Veszekedés a szákmány körül* című kép.⁶⁹⁹ Szerencsésebb példák az Ambrozovics-gyűjteménnyel 1937-ben a Szegedi Múzeumba adományként bekerülő Eisenhut alkotások.⁷⁰⁰ *Az újlaki Krstbeier villa* festmény pedig 1967-ben dr. Tompa Kálmán gyűjteményével a Pécsi Modern Magyar Képtár gyűjteményébe került.⁷⁰¹

A *Gül baba halála* című festmény 1893-ban a Nemzeti Múzeum modern gyűjteményében volt található,⁷⁰² később a lappangó művek közé tartozott.

Eisenhut magánkézben lévő alkotásainak sorsát részben aukciós katalógusok útján tudtuk nyomon követni. Magyarországon és külföldön 1910. és 1996. között megjelent

696 Szűcs György és Simon Endre szövege = *Maros Megyei Múzeum – Bernády gyűjtemény*, 2007. 22–29, 32–47.

697 Ninkov K. Olga M. 2006; *Maros Megyei Múzeum – Bernády-gyűjtemény*, 2007. 81.

698 A Fővárosi Képtár háborús műtárgyvesztéseinek jegyzéke, Budapest, 151. A zentai csata. Vázlat. olaj, vászon, 156 x 326 cm, Háborús műtárgyvesztések - jegyzékek. I. füzet. MUMOK Budapest, 1952. 18.

699 Az intézmény 1902-ben megjelent katalógusában még szerepel Eisenhut műve = *Katalog Der Königl. Neuen Pinakothek in München. Vollständige Amtl. Ausgabe*, 1902. Eisenhut életművét kutatva, 2006-ban fordultunk az intézményhez, amikor azt a választ kaptuk, hogy a festmény nincs meg, mert a második világháború idején elveszett.

700 Csallány Dezső, 1937.

701 Romváry Ferenc, 1968. 219.

702 Pallas nagy lexikona V. kötet, 1893. 805.

aukciós katalógusokat néztünk át.⁷⁰³ Az aukciós katalógusok adataival azonban óvatosan kell bánni, mert fennáll a hibás felbecslés és a másolatok veszélye.

Eisenhut műveire irányuló nagyobb figyelem a szűkebb hazájában maradt alkotásainak köszönhetően kezdett feléledni. Zomborban, a valamikori Vármegyeházán

703 Arcképtanulmány, Pest, Nemzeti Szalon, Szent György-céh tagjainak aukciója. Szent György céh I. Árverési kat. 1910. április, 5. lap; Tanulmány, Szent György Céh VI. művészeti aukciója 1911.március, 17. lap; Guggoló arab, rajz, Szent György Céh IX.aukció 1911. november, 17. lap; Egy perzsa férfi képmása, Ernst aukció, 11. 1920. április, 7. lap; Olvasó keleti férfi, Ernst aukció, 1920. április, 7. lap; Studio 2. Aukció, 1921. 10. lap; Magyar Nemzetközi Renszánsz Társaság 2. aukciója 1921. III. Postatakarék aukció 1921. jan-febr. 73, 74, 75. lap; Hölgy vörös napernyővel, jelezve, vászon 33 x 25 cm, Bivalyfogat, jelezve, Tiflis 899, vászon, 63 x 91 cm. Enyedy Lukács és neje hagyatéka. Az Ernst Múzeum aukciója XXI. Bp. 1923. 11. lap; Árverési Csarnok akució kat. 39, 40.sz. 1928. október, december; Kozákfej, jelezve „E.F.”, vászon 53 x 45 cm, Sakkozó Törökök jelezve: „F. Eisenhut München 93”, vászon, 77 x 60 cm, illustr. XXVI. tábla, Algiri udvar, vászon, 45 x 34 cm, Ernst – Múzeum aukciói 38. sz. 1928; Keleti vásár, reprodukció, Árverési Közlöny 1928, február, 41. sz; Árverési Csarnok akució kat. 41.sz. 1928. február, Rabszolgavásár, olajfestmény; Árverési Közlöny 1929. június 4., 18. lap; Első fátyol, Krausz Simon gyűjteménye. Árverési Közlöny 1929. 5. 8. lap, Első fátyol, olajfestmény, Árverési Közlöny, 1929. 5. szám, 14. lap, Arab fej, Árverési Csarnok aukció, 1930. december; Háremhölgy, olajfestmény, 65 x 52 cm, Arab fej, olajfestmény, 15 x 11 cm, Árverési Közlöny, 1930. 4., 55.szám. 18. lap; 156: Tanulmány, ceruza, 23 x 30 cm, 157: Háremhölgy, olajf. 68 x 53 cm, 158: Birkózók, olajf. 23 x 28 cm, illusztrálva a XXVIII.táblán, Árverési Közlöny 1932. 1. szám 61. szám, 17. lap; Két akt, festmény, Tanulmányfej, festmény, Ernst Múzeum 51. aukció 1935. március, 7. lap; Cserkesz, Rabszolgavásár, of. Árverési Közlöny. Festészet, rajzok. 1936.október. 4. 29. lap; Cserkesz, of., Bakui szállás, of. Árverési Közlöny, 1936. márc.2. 33. lap; Rabszolgánál, of. Árverési csarnok 1939. 13. lap; Interieur, of., Árverési Közlöny. 1939. 4. sz. 91.aukció sz. 18. lap; Turbános férfi, Almásy-Tel. 3. auk. 1939. nov. 13. lap, Tanulmány, ceruza, Árverési Közlöny. 4. sz. 1939. december 29. lap; Keleti kapu, olajfestmény, Interieu, olajfestmény, Árverési Közlöny, 1939. 3. rk. 18. lap; Fekvő leányka, ceruza, Árverési Csarnok 1940. június, 94. sz. 21 lap; Keleti kolostor bejárata, olajfestmény, Árverési Közlöny, 1940. december 7. rk. sz. 96. aukció, 20. lap; Fekvő odalisz, Almásy – Tel. 3. Aukció 1940. április, 5. lap, Háremhölgy, olajf. Árverési Csarnok 104. Aukció, 1942. május 6. lap; Arab férfi, jelezve, vászon. Gr. Almásy- Teleki Éva műv.int. (Ernst Múzeum) IX Művészeti aukció 1942. május 10-től kiállítás 18-án, Aukciós katalógus 8. lap; Szakállas perzsa férfi, jelezve, olaj-vászon, Csatajelenet tanulmány a művész sokszor kiállított képéhez, olaj-vászon, Ernst Múzeum VI. művészeti aukció, Kiállítás 1947. október 12-19. Kat. 10. lap; Olvasó öreg a konyhóban, olaj, Lovas útközet, olaj, Mű- és Régiségkereskedelmi Váll. IX. Művészeti aukció, Budapest, 1948. 9. lap; Pellengéren, olaj, vászon, 64 x 88 cm, jelzés lb Eisenhut F., Kikiáltási ár: 1500 Ft, BÁV 42. Képaució, 1977. május; Tájkép kirándulókkal, 37 x 47 cm, olaj, fa, 15 000 Ft (BÁV 45. aukció 1978. május); Álló arab, 45 x 28,5 cm, olaj, fa, 6 000 Ft (BÁV 45. aukció 1978. május); Tatár fej tanulmány, 1889., 53 x 45 cm, olaj, vászon, 6 000 Ft (BÁV 47. aukció 1978. december); Háremjelenet, 1889, 49 x 33 cm, olaj, fa, 30 000 Ft (BÁV 48. aukció 1979. május); Hegyoldal, 40 x 30 cm, olja, karton, 4 600 Ft (BÁV 49. aukció 1979. szeptember); Pásztorfiú, 60 x 30 cm, olaj, vászon, 6 500 Ft (BÁV 55. aukció 1981. szeptember); Vásári sarok, 1887, 117 x 84 cm, olaj, vászon, 46 000 Ft (BÁV 56. aukció 1981. december); Hadizsákmány, 43,5 x 81 cm, olaj, fa, 17 000 Ft (BÁV 56. aukció 1981. december); Ruelle de Caire, 1892, 155,5 x 120 cm, T., £ 14 000 (Sotheby, Londres 1987. június 24.); La presentation au pacha, 1893-95, panneau, 42,5 x 81 cm £ 4 000 (Sotheby, Londres, 1987. október 7.); Városrészlet, 16,5 x 29,5 cm, olaj, karton, 20 000 Ft (Műgyűjtő Kft. aukció 1989. május); The Backgammon Game, 1886, sig. ill., 74,9 x 55,3 cm, Oil on Canvas, US \$ 30 000 (Sotheby, New York, 1989. október 24.); The Captive Princess, 159,9 x 320,9 cm, Oil on canvas, £ 52 000 (Philips 28.653, London, 1991, június 18.); The Armourer, 71,9 x 54,9 cm, Oil on canvas, £ 11 000 (Sotheby's 'Bikini', London, 1991, november 27.); Idős úr képmása, 63,5 x 50,5 cm, olaj, vászon, 42 000 Ft (BÁV Rt., 1991. december); Bivalyok kordélylál, 63 x 95 cm, olaj, vászon, 70 000 Ft (BÁV Rt., 1982. november); An Arab street market, 58 x 42 cm, Oil on canvas, £ 6 500 (Sotheby's 'Brie', London, 1993. június 16.); Tanulmány történelmi tárgyú festményhez, 42 x 70 cm, olja, vászon kartonon, (BÁV Rt., 1993. december); Alibaba halála, 42, 5 x 54 cm, olaj, vászon, - , (Műgyűjtők Galériája, 1994. május); An Arab scene, 39 x 62 cm, Oil on panel, £ 10 000 (Sotheby's 'LN 4676 Bari', London, 1994. november 16.); The Pasha's concubine, 59,7 x 39,4 cm, Oil on panel, US \$ 95 000 (Sotheby's „6667-Nerissa”, New York, 1995. február 16.); An Arab slave market, 135,3 x 222,7 cm, Oil on canvas, £ 44 000 (Philips '29.964', London, 1995. november 14.); Történelmi jelenet, 181 x 88,5 cm, olaj, fa, 380 000 Ft (Műgyűjtők Galériája, 1996. május), Koranlásning, 90 x 160 cm, Oil on canvas, SKr 725 000 (Stockholms Auktionsverk, Stockholm, 1996. június 3.), Millenniumi felvonulás, 148 x 284 cm, olaj, vászon, fa – (Nagyházi Galéria, 1996. október).

maradt *Zentai csata* a második világháború után, 1951. szeptember 25-én került a Tartományi Műemlékvédelmi Hivatal védelme alá,⁷⁰⁴ (az épület 1947. augusztus 21-én hozott határozattal került védelem alá, majd 1991. december 30-án „kiemelkedő jelentőségű” műemlékké nyilvánították⁷⁰⁵). Zombor művészeti topográfija 1984-ben készült el, amelyben Pavle Vasić művészettörténész adata szerint a festmény a Vajdaság legnagyobb méretű történelmi festménye.⁷⁰⁶ Az alkotás turisztalványosságot lett.⁷⁰⁷ A zentai Városi Múzeumban, valamint a valamikori zentai Eugen Szálló épületében működő színházban 1993-ban a festmény egy-egy 98 x 172 centiméter méretű reprodukcióját helyezték el.⁷⁰⁸ Eisenhut életművének kutatását a Palicson 1952-ben megrendezett *Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása*,⁷⁰⁹ illetve a szabadkai Városi Múzeumban 1973-ban létrejött *Magyar Képzőművészek alkotásai a Vajdaságban 1830–1930* képtár és kiállítás serkentette.⁷¹⁰ Ennek függvényében vásárlás vagy ajándékozás útján több Eisenhut alkotás került a Szabadkai Múzeum képzőművészeti gyűjteményébe. A Vajdaság területén élő magyar művészek kutatását folytató Szabadkai Múzeum szakemberei számára Vajdaság más intézményeinek művészettörténészei nem egy esetben nyújtottak segítséget. Erre példa Leposava Šelmić (1944–2002), a Szerb Matica Képtár vezetőjének gesztusa is, amellyel a Szabadkai Múzeum művészettörténészeinek felkínálta az intézményükben lévő tetemes Eisenhut anyag feldolgozását. Ekkor vette kezdetét az a kutatómunka, melynek eredményeit először 2007-ben, Eisenhut születésének 150. évfordulóján megjelenő kiadványban,⁷¹¹ majd ebben a disszertációban prezentálunk. A vállalkozás egyik dimenziója Eisenhut alkotásainak bemutatása volt kiállítás formájában, amelynek függvényében sor került a művek restaurálására.⁷¹² A kiállítást a szabadkai Városi Múzeum valósította meg 2006-ban a zentai Városi Múzeumban és 2007-ben a szabadkai és

704 A határozat iktató száma: 1079/25.9.1951. Tartományi Műemlékvédelmi Hivatal, Újvidék.

705 1947. augusztus 21-én hozott 137. számú határozat. Szabadkai Községi Műemlékvédelmi Intézet adata; Službeni list AP Vojvodine, broj 28., 30. XII 1991.

706 Vasić, Pavle, 1984. 148.

707 Balassy Ildikó, 1990. október 12. 2.

708 Pejín Attila, a zentai Városi Múzeum történetének adatközlése.

709 Dr. Prokesch Mihály tulajdonából *Gül baba halála* vázlat (76 x 54 cm), *Keleti tájkép* (32 x 23 cm) = Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállításának katalógusa, Palics 1952. szeptember. = Ninkov. K. Olga, 2002.

710 Duranci Bela, 1973; Ninkov K. Olga, 2004.

711 Ninkov K. Olga, 2007-b.

712 A kutatás előrehaladtával 2005-ben szállítottuk Újvidékről a Szerb Matica Képtárából a szabadkai Városi Múzeumba Eisenhut festményeit és rajzait, majd a szabadkai intézmény restaurátora, Korhecz Papp Zsuzsanna restaurálta őket. = Korhecz Papp Zsuzsanna, 2007, 2008; Támogatva törekvéseinket a kiállítás és a kiadvány ügyében, felkérésünkre más intézményekben is restaurálták az ott lévő alkotásokat – a pécsi Janus Pannonius Múzeumban Zsili Zoltán, a belgrádi Nemzeti Múzeumban Kristina Horjak és Miroslav Ranković, a szegedi Móra Ferenc Múzeumban Pál László és Szabó Tamás. Az elvégzett munkáért külön köszönet illeti a restaurátorokat és az intézmények vezetőit.

zombori Városi Múzeumokban, az újvidéki Szerb Matica Képtárában, valamint a nagybecskereki Népmúzeumban.⁷¹³

Reméljük, hogy eddig elvégzett munkánkkal támpontokat tudunk nyújtani a hagyaték részeinek további felderítéséhez, melyet a magyar művészettörténet más részterületeinek újabb eredményei is segíteni tudnak.

ÖSSZEGZÉS

Eisenhut Ferenc képzőművészeti tanulmányainak kezdete az 1870-es évek második felére tehető. Ekkoriban került bátyjához Újpestre. Ebben az időben (1875) készített másolatot Munkácsy Mihály *Siralomház* című festményéről, és feltehetően Telepy Károly dicsérő véleményének hatására eldöntötte, hogy festő lesz. A szakirodalom Telepyt tartja Eisenhut felfedezőjének; konkrét adatot azonban erre vonatkozóan nem találtunk. Az bizonyos, hogy a következő, 1876-os évben Eisenhut részt vett Telepy ingóságainak megmentésében az újpesti árvíz idején szervezett mentőakció során. Szakmai kapcsolatuk vonatkozásában a későbbiekben meghatározó tényező, hogy Telepy a Képzőművészeti Társulatban töltött be különféle funkciókat; így segítette Eisenhutot utazási ösztöndíjhoz 1884-es második kaukázusi útja kapcsán; illetve Zomborban a *Zentai csata* elhelyezésénél 1898-ban ő helyettesítette a festőt. További kutatás tárgya Eisenhutnak Telepy Károlyhoz fűződő kapcsolata, és az Újpesti Színházban való működése. A Munkácsy-festmény másolásáról szóló adat egyfelől újabb adalék a Munkácsy alkotások recepciótörténetéhez, másfelől tanúskodik a festőnek Eisenhut pályafutásának korai szakaszára gyakorolt hatásáról.

Eisenhut Ferenc az 1875/76-os és az 1876/77-es tanévben az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda vendéghallgatója volt, ahol Székely Bertalan és Greguss János óráit látogatta. 1877. október 25-én iratkozott be a müncheni Bajor Királyi Képzőművészeti Akadémiára. Münchenben a kiegyezést követő években látványosan megnövekedett a magyar területről származó hallgatók száma. Nem utolsó sorban magyar

---

713 A kiállított alkotások jegyzékét Eisenhut önálló tárlatait bemutató részben közöljük. Külön köszönet illeti az alkotások kölcsönzését és fényképeiknek felhasználását lehetővé tevő dr. Jávor Annát, a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményi igazgatóját, Sárkány Józsefet, a pécsi Janus Pannonius Múzeum művészettörténészét, Tatjana Cvetičanint, a belgrádi Nemzeti Múzeum igazgatóját. Eisenhut életéről és a restaurálás mozzanatairól egy rövid 18 perces filmet készítettünk Rajko Ljubić rendezésében, melyet az Eisenhut műveiből rendezett kiállításokon tekinthetett meg a közönség – kivéve a zentai tárlatot, amely az első volt a kiállítások sorában.

állami ösztöndíjak is elősegítették az itt tanuló magyar diákok arányának megnövekedését. Az akadémia első éve után, 1878-ban maga Eisenhut is 300 forint magyar állami ösztöndíjban részesült. Tanárai az akadémián Benczúr Gyula, Ludwig von Löffitz, Franz von Defregger, Otto Seitz voltak; ezen kívül, az akadémia mellett még Wilhelm von Dietz iskoláját is látogatta. Korai müncheni éveiből több akt-tanulmánya maradt fenn. Férfi aktrajzai sokban hasonlítanak Benczúr diákkorában (1860 körül) készült férfi aktrajzához, ami az akadémia hagyománytisztelő szellemiségére mutat rá. Ebből az időszakból származó festményein a müncheni akadémia zsánerfestészet oktatásának sajátos szentimentális-romantikus szemlélete tükröződik (*Két falusi ház*, *Gyermekjáték* stb., 1880). Kiállításokon való szereplését 1882-ben kezdte meg.

Eisenhut pályafutásának kezdetével esett egybe a Berlini Kongresszus (1878. június 13. – július 13.) azon döntése, melynek nyomán Bosznia és Hercegovina az Osztrák–Magyar Monarchia igazgatása alá került. Ezzel az érdeklődés az orientális sajátosságokat hordozó új terület felé fordult; ennek egy példája Eisenhut Brcsko városát ábrázoló rajza (1878). Annak, hogy Eisenhut az orientalista festészet mellett kötelezte el magát összetett társadalomtörténeti háttere van. A nyugati országok orientalizmusára az évszázados hagyományokat követő korabeli gyarmatosító hadjáratok voltak alapvető hatással, míg a hazai, magyar orientalizmus teljesen különböző forrásból táplálkozott: alapeleme a magyar és a török nemzet rokonságának a korban közkedvelt elmélete. A „Kelet népe” gondolata ihleti a magyar keletutazókat az őshaza felkeresésére. Eisenhut elődei a keletre utazó magyar romantikus festők pl. Ligeti Antal, Libay Károly Lajos, Schoefft Ágoston, valamint az 1881-ben Grúziába utazó Zichy Mihály. Eisenhut Zichy után az első magyar festő, aki a Kaukázus vidékére utazik.

Eisenhut 1883 szeptemberében utazott először az odesszai születésű Franz Alekseyevich Roubaud meghívására a Kaukázusba. Második kaukázusi útján, 1884-ben, ugyanazt az útvonalat követte (Batumi, Tiflisz, Gunib, Derbent, Dagesztán, Baku). Az első kaukázusi utazása során tapasztaltak alapján készült *Korán általi gyógyítás* (1883) festménye a pesti kiállításon pozitív visszahangot keltett, mert a festmény valós élményeken alapult. A fiatal festőművész sikerét növelte, hogy a művet a Királyi Magánpénztár vásárolta meg, majd a Budai Várpalotában került elhelyezésre. Sajnálatos módon mára csupán fekete-fehér reprodukciója maradt ránk, azonban erről is leolvashatók Eisenhut korai orientalista életkép-festészetének alapvető kompozíciós jellegzetességei: az építészeti háttér valamint a kevés alakos figurális kompozíció, melyen belül egy álló és több ülő figura szerepel. A feltárt művek alapján elmondhatjuk, hogy legtöbb orientalista műve ezt a megoldást követi egészen 1894-ig, amikor a sokalakos, tömeget ábrázoló

kompozíciók kerülnek túlsúlyba.

Második kaukázusi útja során készített munkái közül csupán néhány vázlata maradt fenn: *Shamil vára Guniban*, *Chabi Hálibeg arképe Guniban*, *Japar Weden arképe*, *Utarészlet Bakuban*. Az utazás élményein alapuló *Az írástudó* festmény a *Korán általi gyógyítás* szerkezetének tükörképe. A művet az 1884-es őszi tárlaton láthatta a közönség. Annak ellenére, hogy a festményt csak metszet változatban ismerjük, szembeszökő a természetes fényhatások érvényesítésére való törekvés, akár csak a *Bakui szállás* olajvázlaton is, melyet a festő a *Tatár iskola Bakuban* (1885) című műve kialakításánál használt fel. Ez utóbbi művét a müncheni Akadémia ezüstéremmel díjazta, és egy londoni műáros vásárolta meg, melynek következményeként az angol megrendelők felé is út nyílt Eisenhut számára. Műveinek pozitív fogadtatása hatással volt festészetének további alakulására, valamint az orientalista festészet melletti elkötelezettségére. Stílusának fejlődésében döntő jelentősége volt az 1886-os párizsi Szalonon látott festményeknek. Nem zárhatjuk ki annak lehetőségét sem, hogy már korábban látogatást tett Munkácsy párizsi otthonában. Annál is inkább, mert a találkozás hatására felevenedhettek a Siralomház másolásához köthető emlékek, az eközben szerzett szakmai tapasztalatok, melyek kifejezésre jutnak a *Tatár iskola Bakuban* alkotáson. Dolgozatunkban részletesebben kitértünk a festmény elemzésére és rámutattunk azokra a párhuzamokra, amelyeket a mű Munkácsy bizonyos alkotásaival mutat.

A párizsi Szalonon látott alkotások Eisenhut festményeinek méretére is hatással volt. Igaz, ekkoriban nemcsak Párizsban, de a müncheni tárlatokon is tendencia volt a korábbiaknál nagyobb képméret alkalmazása. A *Gül baba halála* (1886) festményen az orientális és a történeti téma jól sikerült ötvözetét láthatjuk. A téma aktualitását az adta, hogy Gül baba budai sírhelyét a török kormány 1885-ben felújíttatta, mert a XIX. század elejétől egyre több mohamedán vallású zarándok látogatta. A *Gül baba halála* alkotás lelkes fogadtatásban részesült, a művet a Képzőművészeti Társulat az 1886-os jubiláris őszi tárlatán az újonnan alapított állami nagy aranyéremmel tüntette ki, melynek következtében Eisenhut automatikusan a Képzőművészeti Tanács tagja lett. A festményt a tárlat tizedik napján a király megvásárolta, és akárcsak a *Korán általi gyógyítás*, ez a darab is a budai Királyi Várpalotában került elhelyezésre. A *Gül baba halála* alkotásával kezdődően Eisenhut tartósan a francia orientális festészet hatáskörében marad.

A francia hatás nemcsak Eisenhut festészetében nyilvánult meg, hanem úticéljait is megváltoztatta. A Kaukázus helyett Észak-Afrikát vette útirányul, ahova feltárt adataink szerint négyszer látogatott el (1886/1887, 1891, 1892, 1894). Első alkalommal Tunéziába és Algírba utazott Itália érintésével, ahol megfestette a *Nápoly a Vezúvval* képet. A

későbbiekben Egyiptomba és Szíriába tett tanulmányutakat, melyek divatos útvonalnak számítottak az egyre növekvő számú utazóközönség, köztük a magyarok körében is. Malonyai Dezső is járt Kairóban és ott ismerkedett meg Eisenhuttal 1891-ben – akkor jegyezte le a festő rajongását a keleti kultúra iránt.

Észak-afrikai útjai során egyrészt folytatja a korábban elkezdett orientalista zsánerképek festését, amelyeken szinte kizárólag férfiak jelennek meg: iskola (medresz, gyermekiskola Kairóban), vallásos élet (imádkozó marabúk, dervisek), utcaképek (kígyóbüvölő, szemfényvesztő, kávéház). A nőalakokat is megjelenítő témák 1888-tól jelentkeznek nagyobb számban Eisenhut munkásságában és két csoportba oszthatók. Az első csoport legkorábbi példája a *Rabszolga kereskedés* (1888), amely Jean-Léon Gérôme azonos című 1867-ben keletkezett festményével képvisel analóg tartalmat. A piacra bocsátott, kiszolgáltatott, ruhátlan, vagy félig ruhátlan nő ellenőrzésének megjelenítése, az őt körülvevő férfiak által, kapcsolatban áll az angol és francia városi középosztály által a XIX. század folyamán teremtett új szexuális kultúrával, és annak egy jelenségével, mint pl. a prostitúció. Ebbe a csoportba tartozik még a festő két népszerű műve, a *Hadizsákmány* (1889), és a *Kegyvesztett* (1889), melyeken a kiszolgáltatott rab úgy jelenik meg, mint zsákmány és büntetett. Az alkotások fontos része a hangsúlyozottan dekoratív hatást keltő keleties öltözet, a díszes padló- és falcsempe-minta, a szőnyeg. Szintén ebbe a csoportba tartozik az *Élelet előtt* (1890) festmény, amelyen a festő kivételesen teljes egészében ábrázolja a női aktokat, és amely kompozíciója Fernand Cormon *Féltékenység a szerájban* (1874) festményéhez hasonló, de tartalmában Gustave Courbet *Álom* (1866) című alkotásával rokon. Courbet festményén a két nő lábának összekulcsolásához hasonló elem Eisenhut festményén a két nő lábainak szív alakú lakattal zárt kalodával történő összekapcsolása. Amikor Eisenhut a kalodát társította az akttal, a lebilincselte Androméda képi ábrázolásából indult ki, amely főleg a viktoriánus korban volt népszerű. Az „ítéletre várva” ténye, feltételezi a férfi büntető jogát, ami a szerelmi hűtlenség következménye. A festményen a leszboszi szerelem és a szadizmus ötvözete tükröződik, amely a háremek női kapcsolatairól szóló európai férfibeszélgetéseknek, valamint a század szépirodalmának, képzőművészetének egyik témája volt.

Eisenhut nőket megjelenítő orientális festményeinek másik csoportja a XIX. századi orientalista festészet kedvelt témakörét dolgozza fel, és a háremhölgyek időtöltését, szórakozását, vagy a háremhölgyet egymagában jeleníti meg. Eisenhut következő művei sorolhatók ide: *A háremben* (1888/89), *Egy álom* (1891), *Édes semmittevés*, más néven *Dolce far niente* (1892), *A kedvenc*, más néven *A hárem gyöngye* (1893) *Új fátýol vásárlása* (1892), *Az új favorit bemutatása* (1893), *Bajadér* (1891 körül), *Az éber őr*

(1893). Késői példái Eisenhut ezen csoportba tartozó alkotásainak: *A mesélő* (1903), *Álmodozás* (1903). A festőknek nem volt lehetőségük bejutni háremekbe, festményeikben fantáziájukra hagyatkoznak; pontosabban a század férfi társadalmának egyik kedvenc fantáziaképe jelenik meg ezeken a műveken. A XIX. század orientalista festőinél gyakran előforduló háremtánc tematika nem jellemző Eisenhut életművére.

Az *Egy álom* (1891) Eisenhut egyik főműve. A festmény eredeti percepcióját jelenleg a megsötétedett képfelület gátolja, de Divald Kornél, aki a művet 1903-ban elemezte, úgy véli, ezen az alkotáson „egész erejével érvényesül Eisenhut technikai virtuozitása”. Méretei, letisztultsága az *Élelet előtt* (1890) című műnek a folytatása, de annál finomabb, átszellemültebb. A festő, az odaliszk-ábrázolás megszokott hagyományaitól eltérően, nem oldalt fekvő pózban ábrázolja a nőt, és egy olyan pillanatot ragad meg, amely az alvás állapotához kötődik. A kompozíció hangsúlyos eleme a kék függöny, amely transzcendens élményt sugall. Színe rávetődik a nő ruhájára, és jelzi a szín kapcsolatát a csukott szemekkel és a laza testtartással, az időből kizökkenett szférával. Eisenhut festményén a nő ábrázolása közel áll Gabriel Max *Lady Macbeth* (1885) festményéhez, amellyel a hasonlóság a nő alakjának megjelenítésében érhető tetten: a halványkék ruhát viselő nő kissé balra dőlt testének félig fekvő helyzete, a csukott szemek, az ágyékon egymásra tett kézfejek és az ujjak mozdulata, a jobb karon levő karcsat. Lyka 1891-es müncheni Szalonról írt ismertetőjéből kiderül, hogy abban az évben az addig domináló barna helyett a lila és a kék szín öntötte el a festményeket. Ilyen szempontból a kiállító magyar festők közül Eisenhut műve Csók István *Árvák* (1891) festményével vonható párhuzamba. Az *Egy álom* című festményen a kék mellett a piros érvényesül, amely a nő meztelen mellével és ágyékán, lazán összefogott újaival együtt, valamint a földön almát tartó majom motívumával az erotika irányába tereli a mű tartalmát. A színek lélektani alkalmazása, az álommal való foglalkozás a festőt a korabeli szimbolista törekvésekkel hozza összefüggésbe. Az álmok és az erotika ilyen együttlété a korszakra jellemző erotikus álmok iránti érdeklődéssel magyarázható. Mindezen túl a festmény az 1880-as évek vége felé Münchenben divatba jött, úgynevezett „szembeablakos” kép típusába sorolható, ahol a kompozíció közepén elhelyezett ablakból érkezik a világosság az enteriőrbe. A festő eddig ismert művei közül a késői *Álmodozás* (1903) áll közel e kép témájához, a *Bajadér* pedig, az *Egy álom* előkészülete vagy festése közben keletkezhetett.

A *Kakasviadal* (1894) a záróakkordja az életmű sikeres orientalista időszakának, amely 1883-ban a *Korán általi gyógyítás* festménnyel, illetve 1886-ban a *Gül baba halála* alkotással vette kezdetét. A *Kakasviadal* az 1894-es kairói élményei alapján készült orientalista életkép – témája az Európában is ismert kakasviadal és a hozzá kapcsolódó

fogadás, valamint a dohányzás divatos élvezetének bemutatása. A *Kakasviadal* festésénél a művészeti célok mellett fontos volt a mű illusztratív, elbeszélő jellege. A festmény nem csak a művész legsikeresebb korszakának lezárását, hanem a tömegjeleneteket ábrázoló korszak kezdetét is jelenti (pl. *Teaivó társaság Szamarkandban*, 1899/90, *Keleti város szélén*, 1899/90).

Eisenhut munkásságának legjelentősebb korszakáról, amely az 1883-tól 1894-ig tartó mintegy tíz évbe sűrűsödött, a témák bemutatásán túl elmondhatjuk, hogy stílusa a müncheni akadémia és Munkácsy hatása mellett szinte átmenet nélkül a francia orientalista festészet hatása alá került. Ecsetkezelése jóval szélesebb és merészebb lett, palettája pedig színekkel telítődött. Ebben a periódusban Eisenhut nemcsak Pesten, az Országos Magyar Társulat évi tárlatain állított ki, hanem a müncheni éves tárlatokon, és a magyar osztályon belül számos nemzetközi tárlaton is részt vett: München (1888, 1892, 1897, 1901) Bécs (1888), Berlin (1891, 1892, 1893, 1895), Antwerpen (1892), Madrid (1892), Párizs (1895). Két festménye több díjat nyert el: *Kairói iskola* (München, 1892, Berlin, Párizs, 1895) és *Ítélet előtt* (Madrid, 1892). Az állandó jelleggel Münchenben berendezett, tipikus orientalista műterméről fennmaradt leírás ebből a sikeres korszakából származik. Leírása Lyka Károly tollából származik, a *Magyar művészet Münchenben – Magyar Művészet 1867–1896* könyvében jelent meg, a műteremfotót Carl Teufel készítette 1889-ben.

Eisenhut népszerűségét növelték az egyes kiadványokban közzétett művei. Életrajza 1888-ban jelent meg Szana Tamás által szerkesztett *A Magyar művészek* című sorozatban; a szöveg az 1889-ben megjelent *Magyar Művészek – Műtörténelmi vázlatok* című könyvben újra kiadásra került. Eisenhut itt közzétett önarcképe eddig egyetlen ismert ilyen jellegű műve. A festő alkotásait a német fametszőintézetek és kliségyárak is reprodukálták képeslapokon, és folyóiratokban, de művei megjelentek angol és magyar hetilapokban is, valamint a szarajevói *Nada* című lapban. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat abban az időben műlapok készítésére olyan magyar képeket választott, amelyek nemzetközi sikerre és terjesztésre is számíthattak. Eisenhut *A kegyvesztett* című festményének rézkarc változatát Doby Jenő készítette el 1891-ben és a bécsi műsoksorozító egylet nyomtatta.

Az orientális témákban nemzetközileg is elismert művésznak számító Eisenhut 1892-ben sikertelen próbálkozásba fogott a *Hungária* téma megfestésével, majd 1894-ben, egy számára kisebb jelentőségű munkát vállalt a New York Kávéház mennyezeti képeinek kivitelezésében. Ezt követte a millenniumi ünnepségek alkalmából Bács–Bodrog vármegye székhelyének megtisztelő felkérése a *Zentai csata* megfestésére, ami leszámítva *Gül baba halálát* a festő első történelmi tárgyú kompozíciója volt. A szerződést Schmausz Endre, a

vármegye alispánja és Bács–Bodrog vármegye Történelmi Társulata elnöke kötötte meg vele 1895. július 4-én. Az előkészületek során Eisenhut 1895. szeptember 21-én Zentán részt vett a császár vezette hadgyakorlaton, majd elutazott Bécsbe, hogy a helyszínen tanulmányozza a csata történelmi forrásait. Az év végén a Képzőművészeti Tanács elfogadta a festmény vázlatát. A festmény a Műcsarnok millenáris kiállítására 1896 júniusának második felében érkezett meg Münchenből, és a tárlaton Eisenhut másik hét festményével együtt volt kiállítva. A *Zentai csata* pozitív kritikákat is kapott, de ezeknél erősebb hangjuk volt a negatív véleményeknek, melyeket az osztrák katonák előtérbe helyezése, illetve a magyar katonák gyenge érvényesítése váltott ki. A festményt 1897-ban a müncheni nemzetközi kiállításon mutatták be, így csak 1898. február 20-án érkezett Zomborba, ahol a Zentai csata 200. évfordulójára emlékezve a vármegyeháza nagytermében február 22-én helyezték el.

Eisenhut azzal, hogy a *Zentai csata* kialakításánál jellegzetes barokk kompozíciós megoldásokat alkalmazott (átlós kompozíció, repoussoir figurák, a török katonák holtteste és a csata trófea jelvényei felett megjelenő győztes hadvezér alakja), az esemény és a szereplők idejének művészetéből merített, ami jellemzője volt a XIX. századi historizáló akadémikus történeti festészetnek. A festő a viselet és a kellékek ábrázolásában szintén a korabeli művészetre támaszkodott; elsősorban is Savoyai udvari festőjének Jan van Huchtenburgnak a nagyméretű olajfestménye alapján készült, szélesebb körben is ismert metszetére, amely 1720-ban Jean Dumond Savoyai Jenő győztes csatáiról szóló könyvében jelent meg. Savoyai nem a jól ismert páncélos, parókás arcképek alapján van megfestve. Előképként szolgálhatott még Anton Dominik Fernkorn-nak Bécsben felállított, Savoyairól készült lovas szobra (1865). A festő a *Graphische Beilagen des Werkes Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen* című, 1876-ban Bécsben kiadott, teljes áttekintést nyújtó képes kiadványt is felhasználta, amelyben többek között szerepel az osztrák és a török fegyverzet is. A festmény fenti jobb sarkában lemenő nap, melynek ábrázolása Barzellini József az ütközetet ábrázoló rajza nyomán keletkezhetett, amely Ugróczy Ferenc könyvében jelent meg Szegeden 1816-ban. A festmény központi jelenete felett magasodó hadijelvények és Savoyai közéjük emelt kardja a csata által vívott győzelmet szimbolizálják. Az egymásnak döntött zászló és lófarkas kopja által keletkezett háromszögben halad a festmény nagy átlója is, amelynek tartalmi jelentősége igen fontos. A festő ezzel az ünneplő nemzedéket kívánta a történet részesévé tenni. A magyar XIX. századi történelmi festészetnek ugyanis – így Eisenhut alkotásának is – a régi és az új Magyarország között fennálló társadalmi kontinuitás támogatása volt a célja. Sajnos a festőnek ezt a millennium ünnepén nem sikerült elérnie, de idővel a mű a megrendelő

vármegye székhelyére kerülve nagy hatást gyakorolt nemzedékek hosszú sorára. A XX. század második felében a művészettörténet tudománya a képet egy túlélt műfaj agóniájának példájaként kezelte, a német akadémizmus és a barokk reminiscenciájának a keveredését látta csupán benne. Nem vette figyelembe, hogy az alkotás nem történelmi és nem csataképfestő műve, és hogy csakis a milleniumi ünnepek hívták életre, amelynek méreteiben és képzőművészeti formájában is meg kellett felelnie a vármegye székhelye tekintélyének. A festményt nem az életmű kontextusában vizsgálták, így nem vehették észre, hogy a szerző lemond a festészetének érett alkotásait jellemző világos színes palettájáról, vagy azokról a fény és színhatásokról, amelyeket például az *Egy álom* (1891) képén alkalmaz, viszont folytatja azokat a törekvéseket, melyek a *Zentai csata* háttérében jutnak kifejezésre, ahol a folthatású festészeti megoldások és az elmosódott vonalak dominálnak.

A *Zentai csata* kritikája után némi feloldást ígért a Feszty-féle Magyar Körtkép Társasággal 1896. február 24-én, majd 1897. február 23-án kötött szerződés, amely a király előtt hódoló díszfelvonulás körképben való bemutatásának megőrkítését tűzte ki célul. Az Eisenhut által megkomponált körkép elkészítése csapatmunka eredménye volt: az előmunkálataihoz szükséges kartonokat Meissl Ágoston (August von Meissl) rajzolta meg, Eisenhut az emberi alakokat és a lovakat festette, Márk Lajos az arcképeket, Zich Ferenc a tájkép- és az építészeti részleteket, Wankie László (Wladyslaw Wankie) a ruházati díszítvényeket és lószerszámokat, Olgyai Ferenc, Szlányi Lajos, Mihalik Dániel és Mály József a körkép tájképeinek kidolgozásában segítettek. A felsorolt festők többségének tapasztalata volt a körképek festésében, melyre a milleniumi év nyújtott lehetőséget. A Társaság 1898. augusztus 7-én vasárnap délután nyitotta meg Eisenhut körképét. A *Hódoló Díszfelvonulásnak* viszont nem volt akkora sikere, mint a milleniumra készült Feszty-féle körképnek, mert a műfaj leáldozóban volt. Eisenhuté volt az utolsó, melyet ezen a helyen láthatott a közönség 1899 szeptemberéig. A körkép-palotát hamarosan lebontották.

Feltételezzük, hogy hosszabb pesti tartózkodása alatt festhette meg a *Szent László üldözőbe veszi a kunt* című képet, amely nem keltett visszhangot, kivéve egyszerű reprodukálását. Ebben az időszakban több kisebb méretű festményt készített, és eleget tett a Petőfi Sándor költeményeinek illusztrálására vonatkozó felkérésnek.

Eisenhut 1898 végén visszatért Münchenbe, és 1899-ben még egy utat tett a Kaukázusba. Lippich Elek javaslatára gróf Zichy Jenő kaukázusi és közép-ázsiai utazásainak néprajzi gyűjteményét feldolgozó dr. Jankó János néprajzkutató tanácsait is kikérte. A magyar sajtóban az ősmagyar haza tanulmányozása és Zichy Jenő nevének visszhangja követi vállalkozását. Fiatal feleségével és csecsemőjükkal kelt útra.

Konstantinápolyban csatlakozott hozzájuk Emil Uhl festőművész. Buharában, az ottani emír udvarán hat hetet, majd Szamarkandban két hónapot töltöttek. Itt halt meg egyéves Györgyike leányuk, akit Buharában temettek el. Ezek után hazatérve, Eisenhut többé nem utazott sem Kaukázusba, sem Afrikába. Lelki békéjét művészeti tevékenysége sem állíthatta vissza, mert kaukázusi élményei megfestésével Pesten már nem tudott sikert aratni. A magyar művészeti közvélemény kezdte elfogadni a plein-air, impresszionista törekvéseket, ezen kívül felerősödött a magyar témák iránti érdeklődés; Eisenhut kiállításokon bemutatott festményei ezektől igencsak elütöttek.

Azt is mondhatnánk, hogy a *Zentai csata* félbetörte Eisenhut fejlődő pályáját – egyrészt maga a feladat természete miatt, másrészt az elhangzott kritikák miatt – de ez csak részben igaz. Egyrészt a *Zentai csata* által életre keltett folyamatot a millenniumi ünnepség utómunkálata során, a *Hódoló Díszfelvonulás* körkép elkészítésekor folytatta tovább, aminek végső pontja a *Népünnepély a Kaukázusban* (1900) nagyméretű kompozíció volt. Itt is megjelenik a tömegjelenet és a barokkos kompozíciós megoldás. Az egyes részletek – mint a festmény hangsúlyos részén látható lendületes tánc – ábrázolásai hitelesek, azonban a figurák többsége mesterkéltén beállított hatást kelt. A kompozíciót több kis vázlatból szerkesztette össze és a tájképvázlatok a festménybe beépülve elveszítették szabadabb művészi kivitelezésüket, plein-air erejüket. A kisméretű tájképvázlatok ugyanis a plein-air festészet példái, mint ahogy a *Teaivó társaság Szamarkandban* (1899/90), és *Keleti város szélén* (1899/90) festmények a francia impresszionisták fény-árnyék megfigyeléseit tükrözik vissza. Ez utóbbi festmények viszont nem voltak kiállítva Pesten, esetleg csupán a kis tájképvázlatok a festő halála utáni tárlaton. Ebben az időszakban készült a *Szamarkandi vásáron* (1899/90) és a *Szamarkandi mecset előtt* (1899) képei úgyszintén fényes korszakának a legjobb alkotásait követik. Sajnos ez utóbbi négy festmény jelenlegi lelőhelyét nem ismerjük, így további konzekvenciákat nem vonhatunk le. Eisenhut a pesti közönség számára a tánc-jeleneteket ábrázoló képeinek bemutatását tartotta fontosnak – nyilván a magyar néptánc felfedezése és az „öshaza” táncainak párhuzamba állítása, megismerése végett, ami viszont nem érte el a várt reakciót, és ennek nem csak a festmények stílári sajátossága volt az oka. A mozgófilm megjelenése ugyanis átvette a festészetnek egy bizonyos szerepkörét, amire példa az első magyar mozgófilm, amelynek címe: *A táncz* (1901).

Eisenhut késői alkotásainak egy csoportját heves mozgalmasság jellemzi. Ilyen a *Veszekedés a hadizsákmány körül* (1901) alkotása, és a magyar történelmi témát feldolgozó festményei közül az utolsó, a *Hunyadi kirohanása Nándorfehérvárnál* (1902) című műve.

Eisenhut első önálló tárlatára 1903-ban bekövetkezett halálával került sor. A

műtermében maradt hagyatékát ekkor leltározták be – 148 olajfestményt illetve 678 tanulmányt, vázlatot és rajzot. A hagyatéki pecsét felirata: “Eisenhut Ferencz hagyatéka 1903 Junius 2 MÜNCHEN”. Az eladással egybekötött kiállítást az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat rendezte a Múcsarnokban, mint ahogy – Lippichnek köszönhetően – a temetés költségeit is a Társulat intézte. Katalógus nem készült, ezért a tárlatot csak a hírlapok adatait követve tudjuk rekonstruálni. A hagyatékból, magán- és közgyűjteményekből beérkezett anyagot – 146 olajfestményt és 82 nagyobb valamint 174 kisebb rajzot – a négy kiállítóteremben Pauer Géza rendezte el. A tárlat 1903. október 1-én vagy 3-án nyílt meg, és első alkalommal teremtett lehetőséget Eisenhut festészetének egy teljesebb áttekintésére. Az újságokban közzétett hosszabb méltatások közül szakmai hozzáállásában magasan kiemelkedik Divald Kornél írása. Megállapításai pontosak és kutatásunk során kialakult megállapításokkal egyeznek.

Eisenhut festményeinek további sorsa kiszámíthatatlan volt. A Monarchia szétesése és a Trianoni szerződés értelmében bekövetkezett határváltoztatások, valamint a második világháború eseményei kihatottak arra, hogy a két világháború között és a második világháború idején néhány műve közgyűjteményekből eltűnjön (N. Pinakothek – München, Országos Képtár – Budapest, Szabadka képgyűjteménye) vagy megrongálódjon, esetleg több évtizeden keresztül lappangjon (Marosvásárhely – Bernady gyűjtemény, Ankarai Magyar Nagykövetség). Fordított folyamatról beszélhetünk, azokban az esetekben, amikor személyes hagyatékokkal adományként kerültek be egyes alkotások különböző közgyűjteményekbe (Pécs, Szeged, Mosonmagyaróvár). Magánkézen levő alkotásai a második világháború után Magyarországon és külföldön a műkereskedelem egyik gyakori cikkévé váltak. Az életmű pozitív értékelései: Zomborban, a valamikori vármegyeházán levő *Zentai csata* festményének nagy vajdasági népszerűsége, valamint műemlékké nyilvánítása (1951); Palicsón a Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállításán Eisenhut műveinek bemutatása (1952); a Magyar Nemzeti Galéria XIX. századi állandó tárlatán az *Egy álom* szerepeltetése (1979–2003); a szabadkai Városi Múzeumban létrejött *Magyar Képzőművészek alkotásai a Vajdaságban 1830–1930 között* képtára, illetve kiállításának létrejötte, mely lehetővé tette további művek gyűjtését és kutatását (1973).

Eisenhut Ferenc életrajzának és alkotótevékenységének kutatása nem minden esetben jár közvetlenül a művészre vonatkozó adatok felbukkanásával, illetve stílus-, zsáner és egyéb formatörténeti vonatkozású kutatási eredményekkel; ellenben fontos társadalomtörténeti és művészetszociológiai adatokkal gazdagítja a korra vonatkozó ismereteinket. Ilyen jellegű információkat tartalmaznak például Eisenhut Büchler

Róbertnek írott levelei, amelyekben a festőművész beszámol a hajóútajairól, némely levelek pedig – többek között – Büchler személyére és a paláncái társasági életre reflektálnak; de értékes információkat hordoznak az Eisenhut által készített fényképek is, melyek például a feleségével és csecsemőjükkal tett kaukázusi utazást dokumentálják. Lippich Elekkel folytatott levelezéséből számos információt tudunk meg a magyar művészek müncheni szerepléseinek részleteiről. Dolgozatunkban kitértünk Eisenhut Ferenc festészete mellett a magyar művészettörténet szempontjából fontos tevékenységére is, amellyel a magyar művészek érvényesülését segítette Münchenben, a bajor művészekét pedig Budapesten. Példa erre az 1893-ban rendezett Lenbach-kiállítás. Lyka Károly fogalmazta meg elsőként, hogy Eisenhut Strobentz Friggyessel együtt sokat buzgólkodott a magyar művészek müncheni tárlatokon való részvételéért. „Őket szerették és becsülték a müncheni művészek” – írja, „Ők mintegy a mieink művészeti nagykövetei lettek a bajor székvárosban, ami éppen nem volt hálás feladat. Mégis sikerült nekik ebben a kép- és szobortömegben megfelelő helyet biztosítani honfitársaiknak”. Eisenhutot ebben segítette a tény, hogy tagja volt az 1896-ban alakult „Luitpold-Gruppe”-nek. A magyar kormány 1897-ben nevezte ki Eisenhutot a müncheni nemzetközi kiállításon szereplő magyar művészek müncheni delegátusának. A Luitpold-csoport tagjaként 1901-ben felkérték, legyen a müncheni nemzetközi kiállítás „Centralkomite” bizottsági tagja. A magyar művészeket segítő tevékenységének nem vet véget festményeinek pesti sikertelensége. Ennek bizonyítéka Lippich Elekkel éppen ebben az időben felerősödő levelezése, és annak tartalma.

Eisenhut Ferenc életrajzának egy része szorosan kötődik szülőhelyének Német-Paláncának helytörténetéhez is, hiszen ő volt a három Palánka első akadémiai végzettségű festőművésze. Pályaválasztását Mezey Károly paláncái ügyvéd támogatta, akinek nagy érdemei voltak szülőhelye felvirágoztatásában. Mezey tevékenysége a XIX. század folyamán erősödő magyarországi polgári értelmiség kultúráteremtő szerepének jó példája, de ide sorolhatjuk Eisenhut Ferenc későbbi működését is, amellyel a paláncái Pechán Józsefet a müncheni Akadémiára jutásban, valamint a magyar művészeket Münchenben és a bajor művészeket Budapesten segítette. Fontos megemlíteni Eisenhutnak azt a két alkotását is, amelyek szülővárosához kötődnek. Egyik a korabeli paláncái kikötőnek és gőzkompnak eddig egyetlen ismert ábrázolása, másrészt kultúrtörténeti dokumentuma annak a folyamatnak, amely a Duna hajózhatóvá tételéhez, illetve Széchenyi István nevéhez és a kiegészítést követően Magyar Gőzhajózási Társaság megalapításához (1871) fűződik. A folyami közlekedés feljavítása a német-paláncái lakosok számára is fontos volt, mert szőlőkertjeik a Duna túlsó partján levő Újlak peremén helyezkedtek el. Ezeket örökölte meg Eisenhut az *Újlaki Krstbeier Villa* (1896) tájképén. A történeti tájkép

műfajába is sorolható festmény eddig ismeretlen volt az újlaki és a palánkai helytörténészek számára. Eisenhut palánkai kötelékeit erősítő házasságkötése – 1897-ban a helybeli cementlapgyáros, Raichl Frigyes Vilmos lányával, Raichl Aurélia Adriennel kötött házasságot – Raichl Ferenc, a magyar szecessziós építészet kiemelkedő alkotójával hozza kapcsolatba, ami a kutatás egy új szempontjára hívja fel a figyelmet, és bővítheti a már meglevő ismereteinket a magyar szecesszió és orientalista művészet kapcsolódásáról.

Eisenhut Ferenc kutatásunk folyamán feltárt életműve csak (87 olajfestmény, 150 rajz, 4 akvarell, 8 illusztráció) részben volt számunkra anyagi valóságában is vizsgálható. Az általunk felsorolt művek közül többet csak reprodukció vagy fénykép útján sikerült azonosítani. Magyar, angol, és más magángyűjtemények műveinek nyilvánosságra kerülésével, valamint Eisenhuthoz valamilyen módon kapcsolódó művészek tevékenységének, a XIX. század második felének orientalista festészetéhez fűződő magyar példáinak feldolgozásával, Eisenhut életművét is új kontextusba lehet majd helyezni és interpretálni.

KATALÓGUS

Rövidítések: ltsz.= leltári szám, kat. = katalógusszám, GMS – NS = Galerija Matice srpske, Novi Sad. A katalógusban alkalmazott többi rövidítés feloldása a kiállítások jegyzékében (200. oldal) és az irodalomjegyzékben található (229. oldal). A kiállítások közlésénél az évszám után a helység neve szerepel, kivéve Budapestet, ahol a kiállító intézmény nevét jelöljük.

I. FESTMÉNYEK

1. KÉT FALUSI HÁZ, 1880
olaj, vászon; 50,5 x 80,5 cm
jelzés balra lent: *F Eisenhut*
München 880
magántulajdon, Újvidék

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
1.

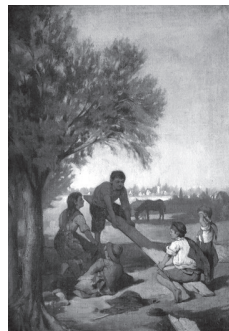
2. HEGYVIDÉKI FALU, 1880
olaj, vászon; 50,5 x 80,5 cm
jelzés balra lent: *F Eisenhut*
München 880
magántulajdon, Újvidék

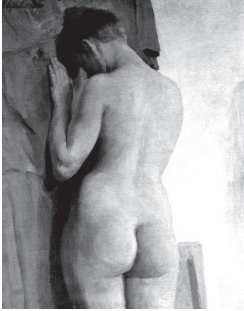
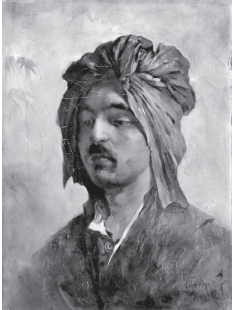
Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
2.

3. GYERMEKEK LIBIKÓKÁN,
1880–1881 körül
olaj, vászon; 26,2 x 37 cm
jelzés jobbra *Eisenhut*
magántulajdon, Újvidék

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
3.

<p>4. GYERMEKJÁTÉK, 1880–1881 körül olaj, vászon; 26,2 x 37 cm jelzés nélkül magántulajdon, Újvidék</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 4.</p>	
<p>5. NŐI AKT, tanulmány, 1880–1883 körül olaj, vászon; 68 x 52,4 cm jelzés balra lent: <i>F Eisenhut</i> magántulajdon, Szabadka</p> <p>Kiállítás: 2007 Szabadka, kat. 1; Újvidék, kat. 1; Nagybecskerek, rajz kat. 1.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 5.</p>	
<p>6. ÖRMÉNY FÉRFI, tanulmány, 1882 (?) olaj, vászon; 40,4 x 30,5 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut F. 188... München</i> Magyar Nemzeti Galéria, Budapest / ltsz. 4345</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 9.</p>	

7. KORÁN ÁLTALI
GYÓGYÍTÁS, 1883
lappang

Kiállítás: 1883 Műcsarnok, ősz,
kat. 262; 1888 Bécs; 1888
München, kat. 931.a; 1891 Berlin,
kat. 3423;

Reprodukció: Müller – Polyato, A.
1966. 15; Ninkov 2007-b. kat. 10.

8. UTCAI PÉNZVÁLTÓ, 1884
lappang

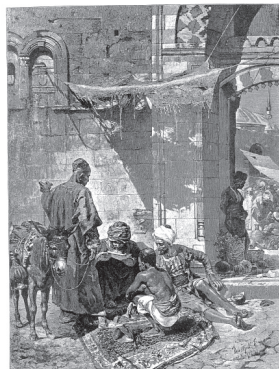
Kiállítás: 1884 Műcsarnok, tavasz,
kat. 90.

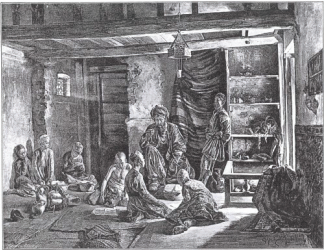

9. AZ ÍRÁSTUDÓ, 1884
lappang

Kiállítás: 1884 Műcsarnok, ősz,
kat. 37; 1891 Berlin, kat. 3424;
1896 Műcsarnok, Ezredévi
Országos Kiállítás, kat. 762.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
144.

<p>10. BAKUI SZÁLLÁS, tanulmány, 1885 olaj, vászon; 51 x 71 cm jelzés nélkül magántulajdon Nagyházi Galéria fotóarchívuma</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 13.</p>	
<p>11. TATÁR ISKOLA BAKUBAN, 1885 lappang</p> <p>Reprodukcio: Szana T. 1889; Müller–Polyato, A. 1966; Ninkov 2007-b. kat. 14.</p>	
<p>12. GÜL BABA HALÁLA, vázlat, 1886; olaj, vászon; 58 x 76cm, (adatok Magyar Nemzeti Galéria bírálati kartonjáról – B 8082/93)</p> <p>Kiállítás: 1952 Palics, Magyar Ünnepi Játékok, kat. 10. Reprodukcio: Hid, XVI. évf., Újvidék, 1952. július – augusztus, fedőlap.</p>	
<p>13. GÜL BABA HALÁLA, 1886 olaj, vászon; 196 x 240 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut Ferencz 1886 München</i> Magyar Nagykövetség, Ankara Kiállítás: 1886 Műcsarnok, ősz, kat. 284; 1888 Bécs; 1888 München, kat. 932.a; 1891 Berlin, kat. 3422; 1892 Antwerpen; 1893 Pest, Nemzeti Múzeum, Modern gyűjtemény; 1896. Műcsarnok, Ezredévi Országos Kiállítás, kat. 474. Reprodukcio: Műcsarnok képes tárgymutatója, őszi tárlat, 1886; Vasárnapi Ujság, 1886, 760; Szana T. 1889;</p>	 <p>Nada, Sarajevo, 3. IV 1896, 156; <i>Művészet</i>, 1911. 114; <i>Magyar Művészet 1890–1919</i>. II., 1981. 352. kép; Ágoston G. – Sudár B. 2002. fedőlap; Ninkov 2007-b. kat. 16.</p>

14. NÁPOLY A VEZÚVVAL,
1886 körül
olaj, fa; 48,7 x 79 cm
jelzés balra lent: *Eisenhut Ferencz*
Narodni muzej / Nemzeti
Múzeum, Beograd / ltsz. 549

Kiállítás: 2007 Újvidék, kat. 2;
Nagybecskerek, rajz kat. 2.

Reprodukció: Ninkov 2007-b.
kat.17.

15. KELETI KAPU, tanulmány,
1887
olaj, vászon; 46 x 36 cm
jelzés jobbra fönt: *Tunis 87*
Móra Ferenc Múzeum, Szeged /
ltsz. 50.181.1.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
18.

16. KELETI VÁROS, tanulmány,
1887
olaj, vászon kartonon; 32 x 21,5
cm
jelzés jobbra fönt: ... 87
hátdoldalon: hagyatéki kiállítási
cédula és hagyatéki bélyegző
Nagyházi Galéria fotóarchívuma
Budapest

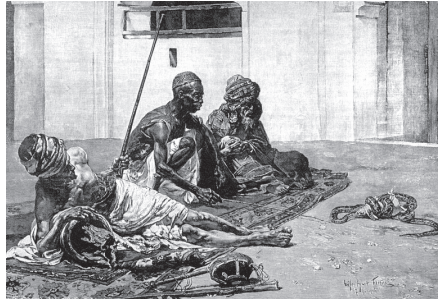
Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
19.

17. KÍGYÓT ETETŐ
BŰVÉSZEK, 1887
lappang

Kiállítás: 1887 Múcsarnok, ősz,
kat. 200.

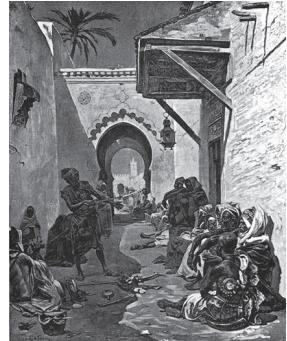
Reprodukció: Múcsarnok képes
tárgymutatója, őszi tárlat, 1887;
Vasárnapi Ujság, XXXVI/4, 1889.
57; Ninkov 2007-b. kat. 145.

18. ARAB SZEMFÉNYVESZTŐ,
1887
magántulajdon
www.artrenewal.org, hozzáférés
2009.

Kiállítás: 1888 Bécs; 1888.
München, kat. 932.

Reprodukció: Szana T. 1889;
Müller–Polyato, A. 1966. 21;
Ninkov 2007-b. kat. 20.

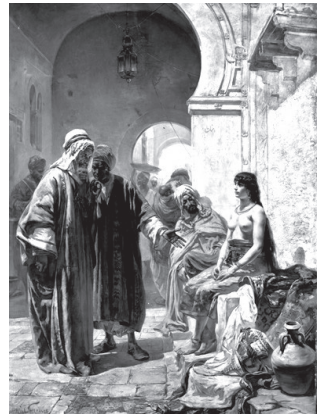

19. ABSZOLGAKERESKEDÉS,
1888; olaj, vászon; 200 x 151 cm
jelzés balra lent: *Eisenhut Ferencz
1888 München*; Magyar Nemzeti
Galéria, Budapest / ltsz. 4399

Kiállítás: 1888 Bécs; 1888.
München, kat. 931; 1888.

Múcsarnok, ősz, kat. 47; 1902.
Múcsarnok, kat. 20.1175; 1943.
Miskolc; 2005. Krems; 2007
Újvidék, kat. 3; 2009 Magyar
Nemzeti Galéria, kat. 71.

Reprodukció: Múcsarnok képes
tárgymutatója, ősz, 1888; Müller–
Polyato, A. 1966; Lyka, K. 1982.
27. kép; Balogh L. 1988. 37. kép;
*A historizmus művészete
Magyarországon*, 1993. XI. tábla;
Kovács Á. 2007. 73; Ninkov
2007-b. kat. 23; *München I
Magyarul*, 2009. kat. 71.

20. A HÁREMBEN, 1889 körül
lappang

Reprodukció: Szana T. 1889;
Ninkov 2007-b. kat. 146.

21. A HADIZSÁKMÁNY,
1889 körül
lappang
Hans Supritz fotódokumentuma

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
27.

22. HADIZSÁKMÁNY, 1889
Eisenhut Ferenc műterméről
készült fotó részlete. Carl Teufel,
Bildarchiv Foto Marburg, MI
121/607.
lappang

Kiállítás: 1889. München, éves
kiállítás; 1889. Múcsarnok, tél,
kat. 12; 1890. Kolozsvár, Barassó,
OMKT kiállítása, kat. 201.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. 61.
oldal

23. HADIZSÁKMÁNY, 1889
kőrül
lappang

Reprodukció: Vasárnapi Ujság,
L/41, 1903. 680; Ninkov 2007-b.
kat. 26.

24. A KEGYVESZTETT, 1889
olaj, karton; 59,7 x 39,4 cm
magántulajdon
www.artrenewal.org, hozzáférés
2009.

Sotheby's New York: 1995. feb.
16.

Kiállítás: 1889 Mücsarnok, tél,
kat. 303; 1896 Mücsarnok,
Ezredévi Országos Kiállítás, kat.
820.

Reprodukció: Mücsarnok képes
tárgymutatója, téli kiállítás
1889/90. 16; OMKT műlapja,
Doby Jenő rézkarca 1891; Müller-
Polyato, A. 1966. 25; Ninkov
2007-b. kat. 29.

25. ÍTÉLET ELŐTT, 1890
olaj, vászon; 160 x 321 cm
jelzés jobbra lent: *Eisenhut
Ferencz München 1890.*
Magyar Nemzeti Galéria,
Budapest /
Itsz. 1584

Kiállítás: 1890 Mücsarnok, tél,
kat. 305; 1891 Berlin, kat. 3425;
1892 Madrid; 1896 Mücsarnok,
Ezredévi Országos Kiállítás, kat.
635; 2005 Krems; 2007 Újvidék,
kat. 5.

Reprodukció: Mücsarnok képes tárgymutatója, téli
tárlat, 1890/91; Katalog zur Ausstellung Harem –
Geheimnis des Orients, 2005; Új Művészet, XVI/10,
2005. X, 14; Kovács Á. 2007, 74–75; Ninkov 2007-b.
kat. 30.

26. ÍTÉLET ELŐTT, 1890 körül
lappang

Reprodukció: Müller–Polyato, A. 1966. 27; Ninkov 2007-b. kat. 31.

27. TUNISZI KÁVÉHÁZ, 1890
lappang

Kiállítás: 1890 Műcsarnok, tél, kat. 13.

Reprodukció: Vasárnapi Ujság, XXXVIII/1. 1891. 4; Vasárnapi Ujság, L/24, 1903. 388; Lyka K. Művészet, II, 1903; Müller–Polyato, A. 1966. 17; Ninkov 2007-b. kat. 32.

28. EGY ÁLOM, 1891, olaj,
vászon; 200 x 132 cm; jelzés balra
lent: *Eisenhut F. München 1891*;
Magyar Nemzeti Galéria,
Budapest / ltsz.2864

Kiállítás: 1891 München, kat. 395;
1891 Műcsarnok, tél, kat. 413;
1896 Műcsarnok, Ezredévi
Országos Kiállítás, kat. 644;
1979–2003. Magyar Nemzeti
Galéria, állandó tárlat; 2007
Újvidék, kat. 6.

Reprodukció: Műcsarnok képes
tárgymutatója, tél 1891/92;
Vasárnapi Ujság, XXXVIII/40.
1891. 801; Lyka, K. 1982, 26. kép;

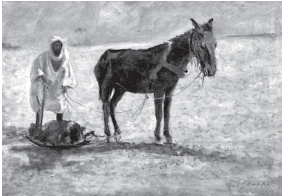

A historizmus művészete Magyarországon, 1993. 162;
Ninkov 2007-b. kat. 33; *München i Magyarul*, 2009.
kat. 72.

<p>29. BAJADÉR, 1891 körül olaj, vászon; 48,5 x 40 cm jelzés nélkül Hansági Múzeum, Mosonmagyaróvár / Gyurkovics gyűjtemény, ltsz. 95.30.</p> <p>Reprodukció: Gyurkovics T.– Almási T.– Székely Z. 2000; Ninkov 2007-b. kat. 34.</p>	
<p>30. ISKOLA KAIRÓBAN, 1892 lappang</p> <p>Kiállítás: 1892 München, kat. 503.a; 1892 Műcsarnok, tél, kat. 185; 1893 Berlin; 1895 Párizs</p> <p>Reprodukció: Müller–Polyato, A. 1966. 29; Ninkov 2007-b. kat. 35.</p>	
<p>31. HUNGÁRIA, 1892 lappang</p> <p>Kiállítás: 1892 Műcsarnok, tél, kat. 419.</p> <p>Reprodukció: Műcsarnok képes tárgymutatója, téli tárlat 1892/93; <i>Téli kiállítás</i>, Vasárnapi Ujság, XXXIX/49. 1892. 828; Ninkov 2007-b. kat. 36.</p>	

<p>32. AZ ELSŐ FÁTYOLVÁSÁRLÁS, 1892, lappang</p> <p>Kiállítás: 1892 Műcsarnok, tél, kat. 281; 1900 Szeged, Szegedi Képzőművészeti Egyesület őszi tárlata; 1914. Szépművészeti Múzeum, Háborús kiállítás, kat. 2. Reprodukció: Művészeti Lexikon, I. kötet, 1965. 611; Ninkov 2007-b. kat. 38.</p>	
<p>33. AZ ÚJ FAVORIT BEMUTATÁSA (ÚJ KEGYENCNŐ), 1893, olaj, vászon; 138 x 212 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut Ferenc München 1893</i> (adatok: Árverési csarnok Andrásy aukciója 182., Müller Béla fotódokumentuma) lappang</p> <p>Kiállítás: 1893 München, éves kiállítás, kat. 382; 1893 Műcsarnok, tél, kat. 343; 1896 Műcsarnok, Ezredévi Országos Kiállítás, kat. 776. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 39.</p>	
<p>34. DOLCE FAR NIENTE (ÉDES SEMMITTEVÉS), 1892 olaj, vászon fára kasírozva; 21,5 x 13,5 cm, magántulajdon (adatok: Sotherby's London 2007, 6.37.). Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 40.</p>	
<p>35. A KEDVENC (A HÁREM GYÖNGYE), 1893, olaj, vászon; 50 x 70 cm, jelzés balra lent: <i>Eisenhut Ferenc M 93</i>, (Ernst Múzeum aukciói XXXIII, 1926), lappang. Reprodukció: Ambrozovics D. 1903. 253; Ernst Múzeum aukciói XXXIII, 1926. 519; Ninkov 2007-b. kat. 42.</p>	

<p>36. A FIGYELMES ŐR, 1893 lappang</p> <p>Kiállítás: 1893 München, éves kiállítás, kat. 384; 1893 Műcsarnok, tél, kat. 127.</p> <p>Reprodukció: Müller–Polyato, A. 1966. 31; Ninkov 2007-b. kat. 44.</p>	
<p>37. SAKKOZÓ TÖRÖKÖK, 1993 olaj, vászon; 77 x 60 cm, jelzés: <i>F. Eisenhut, München 93</i>. (adatok: Ernst Múzeum aukciói, 38. sz., Budapest 1928) lappang</p> <p>Reprodukció: Ernst Múzeum aukciói, 38. sz., Budapest 1928. XXVI. tábla</p>	
<p>38. JELENET A TÉREN, 1893 olaj, vászon; 32 x 45 cm, jelzés balra lent: <i>E 1893</i>, a kép hátulján hagyatéki bélyegző, magántulajdon, Szabadka</p> <p>Kiállítás: 2007 Szabadka, kat. 3; Újvidék, kat. 7; Nagybecskerek, kat. 4.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 43.</p>	
<p>39. SZAMÁRFOGAT, 1894 körül olaj, vászon; 49 x 69 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut F</i> Galerija Klovičevi dvori, Zagreb / Itsz. ZP 168.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 22.</p>	

40. KELETI JELENET (KÁVÉIVÁS), 1894 körül
olaj, vászon; 114 x 174 cm
jelzet jobbra lent: *Eisenhut F*
Gradski muzej / Városi Múzeum,
Szabadka / ltsz. U.1012.

Kiállítás: 1973–1974. Szabadka,
Magyar Képzőművészek
Alkotásai Vajdaságban 1830–
1930. kat. 40; 1996. Szabadka,
Nagybánya és a Vajdaságiak, kat.
3; 2006. Zenta, kat. 1; 2007.
Szabadka, kat. 2; Zombor, kat. 1;
Újvidék, kat. 4; Nagybecskerek,
kat. 3.

Reprodukció: *Magyar Képzőművészek Alkotásai Vajdaságban 1830–1930.* 1973. 37; *Nagybánya és a Vajdaságiak*, 1996. kat. 3; Eisenhut, 2006; Ninkov 2007-b. kat. 24.

41. KAKASVIADAL, 1894
olaj, vászon; 188,7 x 265,3 cm
jelzés jobbra lent: *Eisenhut Ferencz 1894. Cairo*
Magyar Nemzeti Galéria,
Budapest / ltsz.1663.

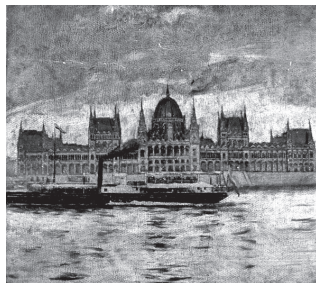
Kiállítás: 1894 München, éves
kiállítás, kat. 226; 1894
Műcsarnok, tél, kat. 252; 1894
Berlin, kat. 423; 1896. Műcsarnok,
Ezredévi Országos Kiállítás, kat.
680; 2005. Krems

Reprodukció: Műcsarnok képes tárgymutatója, téli tárlat, 1894/95; Vasárnapi Ujság 41/49. 1894. 831; Berlini Nemzetközi Kiállítás képes tárgymutatója, 1895; Nada, III /18, Sarajevo 1897; Kovács Á. 2007, 73; Ninkov 2007-b. kat. 45; *München i Magyarul*, 2009. kat. 73.

42. AZ ORSZÁGHÁZA, 1895
jelzés jobbra lent: *Eisenhut Ferencz Bp 1895*
Hans Supritz fotódokumentuma,
lappang

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
48.

<p>43. CSENDÉLET PISZTOLYOKKAL ÉS RÉZKUPÁVAL, 1896 olaj, vászon; 121 x 96 cm jelzés jobbra fönt: <i>Eisenhut F 896</i> magántulajdon Nagyházi Galéria fotóarchívuma, Budapest</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 49.</p>	
<p>44. AZ ÚJLAKI KRSTBEIER VILLA („ILLOK, VILLA KRSTBAJER”) 1896; olaj, vászon; 24 x 33 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut Ferencz Illok Villa Krstbajer 1896.</i> Janus Pannonius Múzeum, Pécs / ltsz. 68256.</p> <p>Kiállítás: 2007 Újvidék, kat. 8. Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 50.</p>	
<p>45. ZENTAI CSATA, vázlat, 1895–1896 jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut F</i> Hans Supritz fotódokumentuma lappang</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 52.</p>	
<p>46. ZENTAI CSATA, vázlat, 1895–1896., olaj, vászon; 156,6 x 236 cm, jelzés balra lent két sorban: <i>Eisenhut Ferencz Zentai csata</i>, Szépművészeti Múzeum, Budapest / ltsz. 2474. Háborús vesztesség. Reprodukción: Vasárnapi Ujság, L/41, 1903. 680; Ninkov 2007-b. kat. 53.</p>	

47. ZENTAI CSATA, 1896
olaj, vászon; 400 x 700 cm
jelzés jobbra lent: *Eisenhut
Ferencz 1896. München*

In situ, Zombor

Kiállítás: 1896. Műcsarnok,
katalógusszám nélkül; 1897.
München, kat. 408.

Reprodukció: Műcsarnok,
Ezredéves Országos Kiállítás
képes tárgymutatója, 1896;
Müncheni VII. Nemzetközi
Kiállítás képes tárgymutatója,
1897; *A Magyar Nemzet
Története*. 1898. 501; *Bács–
Bodrog vármegye*, II, 1909;
Müller, A. 1958; Müller–Polyato,
A. 1966. 33; Neuland, XIX/29,
Salzburg, 23. VII 1966; *Magyar
Művészet 1890–1919*. II., 1981.
226. kép; Vasić, P. 1984. 29. kép;
Palanka an der Donau, 1986; I,
82; Pap, L. 1988. 13; Balassy I.
1990;

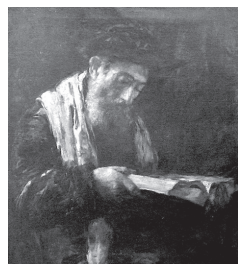

A historizmus művészete Magyarországon, 1993. 164.
kép; *Hét Nap*, III/12, Szabadka, 1996. III. 21; *Zentai
csata, megemlékezések, rendezvények, események*,
Zenta, 1997. 19; Pejín A. 1997-B; Pejín A. 2001. 13;
Szabad Hét Nap, vajdasági magyar hetilap katolikus
falinaptára az 1997-es évre; Miljenković, M. 2003;
Lyuk a Zentai csatán, Magyar Szó, 2003. IV. 24. 8;
Hrvatska riječ, 153. Subotica, 20. I. 2006. 1; *Heti
história*, Képes Ifjúság, 61/2408. 2006. IX. 6. 16;
Ninkov 2007-b. kat. 55.

48. AZ OLVASÓ RABBI, 1897
olaj, vászon; 55 x 46 cm
jelzés jobbra lent: *Eisenhut F
1897.*

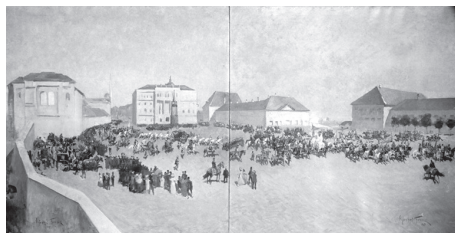
magántulajdon, Beograd

Kiállítás: 2007 Újvidék, kat. 11;
Nagybecskerek, kat. 7.
Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
59.

49. A HÓDOLÓ
DÍSZFELVONULÁS, körkép
színvázlata, I. rész, 1897, olaj,
vászon; 150 x 146 cm, jelzés balra
lent: *Eisenhut Ferencz/1897*
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / Iksz. S 21

Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 2; 2007
Szabadka, kat. 4; Újvidék, kat. 9;
Nagybecskerek, kat. 5.
Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
56.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 56.

<p>50. A HÓDOLÓ DÍSZFELVONULÁS körkép színvázlata, II. rész, 1897 olaj, vászon; 151 x 145,5 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut Ferencz 1897</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. S 22 Kiállítás: 2007 Szabadka, kat. 5; Újvidék, kat. 10. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 56.</p>	<p>A felső kép jobb fele.</p>
<p>51. A HÓDOLÓ DÍSZFELVONULÁS körkép színvázlata, III–IV. rész, 1897 olaj, vászon; 180 x 290 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut Ferenc 1897</i> Jósa András Múzeum, Nyíregyháza</p> <p>Kiállítás: 1986 Magyar Nemzeti Galéria, <i>Lélek és forma</i>, kat. 187. Reprodukció: <i>Lélek és forma</i>, 1986. 102–103; Éri Gy.– Jobbágyi Zs., 1997. 51; Ninkov 2007-b. kat. 57.</p>	
<p>52. A KIRÁLYI PALOTA ELŐTT, körkép részlet, 1898 Magyar Nemzeti Galéria</p> <p>Reprodukció: Vasárnapi Ujság, 45/33. 1898. 560; Ninkov 2007-b. kat. 150.</p>	
<p>53. A KIRÁLYI PALOTA UDVARÁRÓL, körkép részlet, 1898 Magyar Nemzeti Galéria</p> <p>Reprodukció: Vasárnapi Ujság, 45/33. 1898. 561; Ninkov 2007-b. kat. 151.</p>	

54. A KIRÁLYI PALOTA
ELŐTT, körkép részlet, 1898
Magyar Nemzeti Galéria

Reprodukció: Vasárnapi Ujság,
45/33. 1898. 561; Ninkov 2007-b.
kat. 152.

55. MENET A SZENT GYÖRGY
TÉREN, körkép részlet, 1898
Magyar Nemzeti Galéria

Reprodukció: Vasárnapi Ujság,
45/33. 1898. 562; Ninkov 2007-b.
kat. 153.

56. SZENT LÁSZLÓ
ÜLDÖZŐBE VESZI A
LEÁNYRABLÓ KUNT, 1897–
1898
olaj, vászon; 194 x 300 cm
jelzés nélkül
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / ltsz. S 19.

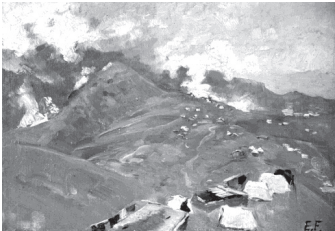

Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 3; 2007
Szabadka, kat. 6; Zombor, kat. 2;
Újvidék, kat. 12; Nagybecskerek,
kat. 8.

Reprodukció: Magyar Szalon,
1898. szeptember; Ninkov 2007-
b. kat. 60.

<p>57. RABNŐK A FÜRDŐBEN, 1898 olaj, karton; 47,5 x 33,7 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut F. / Bp. 98</i>; a hátoldalon: <i>Sklavinim im /Baderäume- /1898. /Eisenhut F.</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. S 14 Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 4; 2007 Szabadka, kat. 7; Zombor, kat. 3; Újvidék, kat. 13; Nagybecskerek, kat. 9.; Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 61.</p>	
<p>58. TIFLISI UTCAI ZENÉSZ, vázlat, 1899 olaj, vászon; 61,5 x 44,5 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut F./ Tiflis 1899</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. S 20 Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 5; 2007 Szabadka, kat. 9; Zombor, kat. 4; Újvidék, kat. 14; Nagybecskerek, kat. 10. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 63.</p>	
<p>59. FÉRFI ARCKÉP, LESGHIAL, tanulmány, 1899 jelzés balra lent: <i>Tiflis E. F. 99.</i> lappang Reprodukció: Ambrozovics D. 1903; Ninkov 2007-b. kat. 62.</p>	
<p>60. GRÚZ FÉRFI ARCKÉPE, tanulmány, 1899 jelzés balra lent: <i>Grúz férfi E.F. 99</i>; lappang Reprodukció: Ambrozovics D. 1903; Ninkov 2007-b. kat. 62.</p>	

<p>61. BIRKÓZÓK, vázlat, 1899 olaj, vászon; 23 X 28 cm lappang</p> <p>Reprodukcio: Magyar Királyi Postatakarék árverési csarnokának aukciója, 1932. III. 158/18; Ninkov 2007-b. kat. 64.</p>	
<p>62. HEGYCSÚCSOK, vázlat, 1899, olaj, vászon kartonon; 25,4 x 35,5 cm; jelzés jobbra lent: EF GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. S 15 Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 7; 2007 Szabadka, kat. 10; Zombor, kat. 5; Újvidék, kat.15; Nagybecskerek, kat. 11. Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 65.</p>	
<p>63. HEGYI TELEPÜLÉS, vázlat, 1899 olaj, vászon kartonon; 25,3 x 35,3 cm jelzés jobbra lent: EF GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. S 16 Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 6; 2007 Szabadka, kat. 11; Zombor, kat. 6; Újvidék, kat. 16; Nagybecskerek, kat. 12. Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 66.</p>	
<p>64. PIHENŐ LOVAS, vázlat, 1899, olaj, vászon; 58 x 87 cm; jelzés nélkül, magántulajdon Nagyházi Galéria fotóarchívuma, Budapest</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 67.</p>	

65. SHATIL (ARDOTTI ?),
vázlat, 1899
olaj, karton; 33 x 25 cm
jelzés jobbra lent: *EF*
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / ltsz. S 18

Kiállítás: 2007 Szabadka, kat. 12;
Újvidék, kat. 17; Nagybecskerek,
kat. 13.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
68.

66. SHATIL (ARDOTTI ?), 1899
olaj karton; 140 x 110 cm
Müller Béla fotódokumentuma
(adatok a fénykép hátulján)

lappang

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
69

67. OSTROM, vázlat, 1899
olaj, vászon;
66 x 111 cm
A hátoldalon hagyatéki bélyegző
és kiállítási cédula.
(adatok a Magyar Nemzeti Galéria
bírálati kartonjáról – B 8614)

lappang

68. SZAMARKANDI MECSET
ELŐTT, 1899

olaj, vászon; 230 x 170 cm

jelzés balra lent: *Eisenhut*

Ferencz/1899

Muzej Vojvodine / Vajdasági

Múzeum, Újvidék / ltsz. 393. Č 88

Eltűnt; jelenleg lappang

Kiállítás: 1968–1989. Cséb,

Dunderski kastély, állandó tárlat

Reprodukció: Svijet, X/4. Zagreb,

1930. július 19. 85; Müller–

Polyato, A. 1966. 35; Balat, I.

1989. 37; Ninkov 2007-b. kat. 70.

69. SZAMARKANDI
KOLDUSOK, 1899 körül

Müller Béla fotódokumentuma

lappang

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.

71.

70. SZAMARKANDI BAZÁR,

vázlat, 1899

lappang

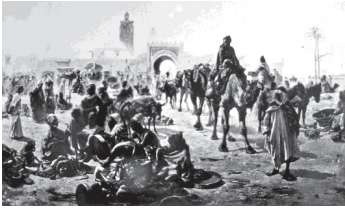

Reprodukció: Müller–Polyato, A.

1966. 4; *Palanka an der Donau*,

1986. II. 174; Ninkov 2007-b. kat.

72.

<p>71. SZAMARKANDI BAZÁR, 1899–1900 körül Müller Béla fotódokumentuma, lappang</p> <p>Kiállítás: 1900 Műcsarnok, tél, kat. 288; 1921. Budapest, Ernst Múzeum Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 73.</p>	
<p>72. TEAIVÓ TÁRSASÁG SZAMARKANDBAN, 1899– 1900 körül olaj, vászon; 80 x 110 cm Müller Béla fotódokumentuma, lappang</p> <p>Kiállítás: 1900 München, éves kiállítás, kat. 207. Reprodukció: Katalog der Galerie Heinemann, München 5/6. 1908. 48. 29; Ninkov 2007-b. kat. 46.</p>	
<p>73. KELETI VÁROS PEREMÉN, 1899 körül olaj, vászon fára kasírozva; 34 x 46 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut F.</i> magántulajdon Nagyházi Galéria fotóarchívuma, Budapest Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 47.</p>	
<p>74. NÉPÜNNEPÉLY A KAUKÁZUSBAN, 1900 olaj, vászon; 281 x 440 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut Ferencz/ Tiflis – München /190[0]</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. S 23. Kiállítás: 1900 Pest, tél, kat. 20; 2007 Szabadka, kat. 13; Újvidék, kat. 18; Nagybecskerek, kat. 14. Reprodukció: Vasárnapi Ujság, 48/10. 1901. 156; Lyka K. Téli tárlat 1900/01; Ambrozovics D. 1903. 255; Ninkov 2007-b. kat. 74.</p>	

75. CSERKESZTÁNC
(LESGHIGKA), 1901
lappang

Kiállítás: 1901. Pest, tavasz, kat.
214; 1902. München, éves
kiállítás, kat: 257.

Reprodukcio: Múcsarnok képes
tárgymutatója, tavaszi tárlat, 1901.

76. CSERKESZTÁNC
(LESGHIGKA), 1901 körül
lappang

Reprodukcio: Müller-Polyato, A.
1966. 37; Ninkov 2007-b. kat. 83.

77. FOLYÓPARTON, vázlat,
1901 körül.
olaj, vászon kartonon; 42 x 70 cm
(adatok a Magyar Nemzeti Galéria
bírálati kartonjáról, ltsz. B8151.)
lappang

78. OSZTOZKODÁS A
ZSÁKMÁNY KÖRÜL, vázlat,
1901
olaj, vászon; 67 x 89 cm
jelzés balra lent: EF,
hátsó hátyatékai pecsét,
magántulajdon, Újvidék

Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat.
75.

<p>79. OSZTOZKODÁS A ZSÁKMÁNY KÖRÜL, vázlat, 1901 olaj, vászon; 48,5 x 58 cm jelzés nélkül magántulajdon, Bécs</p>	
<p>80. OSZTOZKODÁS A ZSÁKMÁNY KÖRÜL, vázlat, 1901 olaj, vászon; 80 x 110 cm jelzés nélkül, magántulajdon, Nagyházi Galéria fotóarchívuma, Budapest</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 76.</p>	
<p>81. OSZTOZKODÁS A ZSÁKMÁNY KÖRÜL, 1901 olaj, vászon; 248 x 209 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut Ferencz München 1901.</i> (adatok: Katalog der Gemälde – Sammlung der Königl. Neuen Pinakothek in München, 1902. kat. 175. a.) Háborús veszteség.</p> <p>Kiállítás: 1901. München, kat. 526.</p> <p>Reprodukció: München, VIII. Nemzetközi Kiállítás, 1901.</p>	
<p>82. HUNYADI KIROHANÁSA NÁNDORFEHÉRVÁRNÁL 1456-BAN, vázlat, 1902 lappang</p> <p>Reprodukció: Vasárnapi Ujság, L/41, 1903. 680; Ninkov 2007-b. kat. 81.</p>	

83. HUNYADI KIROHANÁSA
NÁNDORFEHÉRVÁRNÁL

1456-BAN, 1902, olaj, vászon;
142,5 x 182,8 cm
jelzés nélkül

Maros Megyei Múzeum,
Marosvásárhely – Bernády-
gyűjtemény / ltsz. 21.

Kiállítás: 1902 Múcsarnok, tél;
1913–1916 Marosvásárhely; 2002
Marosvásárhely, kat. 18; 2007–
2008. Szentendre, kat. 18.

Reprodukció: Múcsarnok képes tárgymutatója, 1902;
Lumini și umbre.../ Árnyak és fények..., 2002. kat. 18;
Kovács Á. 2007, 77; Ninkov 2007-b. kat. 80; *Maros
Megyei Múzeum – Bernády-gyűjtemény*, 2007. kat. 18.

84. HUNYADI KIROHANÁSA
NÁNDORFEHÉRVÁRNÁL

1456-BAN, 1902
Müller Béla és Stevan Jenovac
fotódokumentuma, lappang

Kiállítás: 1904 Szabadka

Reprodukció: Ninkov 2006;
Ninkov 2007-b. kat. 82.

85. MESEMONDÓNŐ, 1903
olaj, vászon; 85 x 115 cm
Galerie Nataf, Paris

Kiállítás: 1903 München, éves
kiállítás, kat. 256.b.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
85.

<p>86. ORIENTÁLIS MOTÍVUM, vázlat, 1903 körül, olaj, karton; 33 x 23 cm jelzés balra lent: <i>EF</i>, hátul hagyatéki pecsét, GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. S 17</p> <p>Kiállítás: 2007 Szabadka, kat. 8; Újvidék, kat. 19; Nagybecskerek, rajz kat. 15. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 84.</p>	
<p>87. ÁLMODOZÁS, 1903 lappang</p> <p>Kiállítás: 1903. München, éves kiállítás, kat. 256.a</p> <p>Reprodukció: Müller–Polyato, A. 1966. 39; <i>Palanka an der Donau</i>, 1986. II. 174; Ninkov 2007-b. kat. 86.</p>	

II. GRAFIKÁK (rajzok, akvarellek)

88. KISFIÚ, másolat, 1872
papír, szén; 24,8 x 32,8 cm
jelzés jobbra lent: *Eisenhut* / [.....] 72
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / Itsz. C 29

Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 8; 2007
Szabadka, rajz kat. 1; Zombor, rajz kat. 1;
Újvidék, rajz kat. 1; Nagybecskerek, rajz
kat. 1.

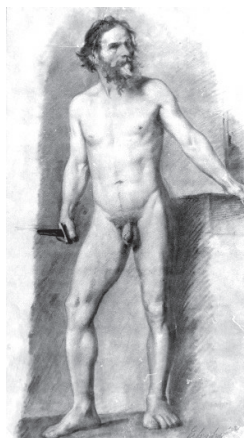
Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 87.

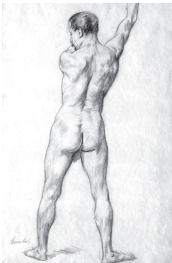

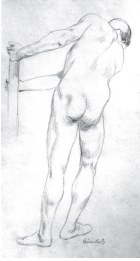
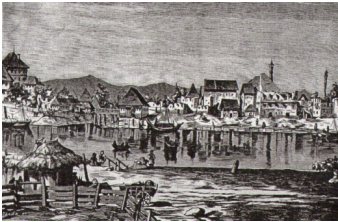
89. FÉRFI AKT, tanulmány, 1875–1877
papír, ceruza; 41,6 x 26 cm
jelzés balra lent: *Eisenhut*
Gradski muzej / Városi Múzeum, Szabadka, /
Itsz. U 1342

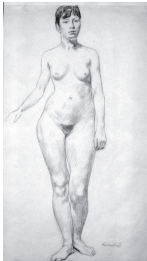
Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 9; 2007 Zombor,
rajz kat. 3; Újvidék, rajz kat. 3;
Nagybecskerek, rajz kat. 3.

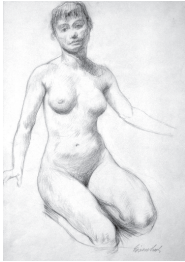
Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 89.

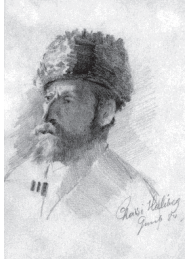
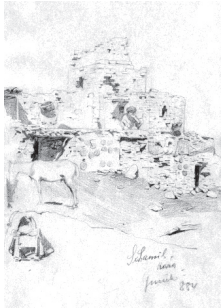

<p>90. FÉRFI AKT, tanulmány, 1875–1877 papír, ceruza; 46,5 x 30,2 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> Gradski muzej / Városi Múzeum, Szabadka / Itsz. U 1343</p> <p>Kiállítás: 2007 Zombor, rajz kat. 2; Újvidék, rajz kat. 2; Nagybecskerek, rajz kat. 2.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 88.</p>	
<p>91. FÉRFI AKT HÁTTAL, tanulmány, 1875–1877 papír, ceruza; 55,2 x 37 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 14</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 92.</p>	
<p>92. FÉRFI AKT HÁTTAL, tanulmány, 1875–1877 papír, fekete kréta, ceruza; 53,3 x 31,5 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 16</p> <p>Kiállítás: 2007 Újvidék, rajz – kat. 5; Nagybecskerek, rajz – kat. 5.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 94.</p>	
<p>93. FÉRFI AKT BOTTAL, tanulmány, 1875–1877 papír, ceruza; 53,3 x 31,5 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 15</p> <p>Kiállítás: 2007 Újvidék, rajz kat. 4; Nagybecskerek, rajz kat. 4.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 93</p>	

<p>94. FÉRFI AKT HÁTTAL, tanulmány, 1875–1877 papír, fekete kréta, ceruza; 53,1 x 31,7 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 17</p> <p>Kiállítás: 2007 Újvidék, rajz kat. 6; Nagybecskerek, rajz kat. 6.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 95.</p>	
<p>95. FÉRFI AKT, tanulmány, 1875–1877 papír, fekete kréta; 50,9 x 27,2 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> száraz hagyatéki bélyegző GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 19</p> <p>Kiállítás: 2007 Újvidék, rajz kat. 7.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 96.</p>	
<p>96. FÉRFI AKT HÁTTAL, tanulmány, 1875–1877 papír, fekete kréta; 47,9 x 25,7 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> száraz hagyatéki bélyegző GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 22</p> <p>Kiállítás: 2007. Újvidék, rajz – kat. 8. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 97.</p>	
<p>97. BRCSKO, 1878 Vasárnapi Ujság, XXV / 48. 1878. december 1. 762.</p>	

<p>98. GŐZKOMP A DUNÁN PALÁNKA ÉS ÚJLAK (LOK) KÖZÖTT, 1880 Vasárnapi Ujság, XXVII. évf. 15. sz., 1880. április 11. 240.</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 143.</p>	
<p>99. FÁRFI AKT, tanulmány, 1882 papír, tus, toll; 38, 3x 24 cm jelzés jobbra lent: <i>München 13/2. 82.</i> Magyar Nemzeti Galéria, Budapest / Itsz. FK 5012</p> <p>Kiállítás: 1941 Fővárosi Képtár, kat. 31; 2009 Magyar Nemzeti Galéria, kat. 71.</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 98; <i>München</i> <i>Magyarul</i>, 2009. kat. 71.</p>	
<p>100. NŐI AKT, tanulmány, 1883 papír, tus, toll; 50 x 24,6 cm jelzés jobbra lent: <i>München 9 III. 83.</i> Magyar Nemzeti Galéria, Budapest / Itsz. 1903-551</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 99.</p>	
<p>101-a. NŐI AKT, tanulmány, 1883 körül papír, fekete kréta; 48,7 x 31,7 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 18</p> <p>Kiállítás: 2007 Szabadka, rajz kat. 4; Újvidék, rajz kat. 11; 2007. Nagybecskerek, rajz kat. 7.</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 100.</p>	

<p>101-b. FEKVŐ NŐI FIGURA, vázlat, 1883 körül papír, ceruza; 48,7 x 31,7 cm jelzés nélkül GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 18</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 100.</p>	
<p>102. NŐI AKT, tanulmány, 1883 körül papír, ceruza; 51 x 27,1 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> száraz hagyatéki bélyegző GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 21</p> <p>Kiállítás: 2007 Újvidék, rajz kat. 10; Nagybecskerek, rajz kat. 8. Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 101.</p>	
<p>103. ÜLŐ NŐI AKT, tanulmány, 1883 körül papír, szén; 47,7 x 31,8 cm jelzés középen lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 24</p> <p>Kiállítás: 2007 Szabadka, rajz kat. 3; 2007 Újvidék, rajz kat. 11; Nagybecskerek, rajz kat. 9. Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 102.</p>	
<p>104. TÉRDELŐ NŐI AKT, tanulmány, 1883 körül papír, szén; 41,3 x 29,6 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 26</p> <p>Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 12; 2007 Szabadka, rajz kat. 2; Újvidék, rajz kat. 12; Nagybecskerek, rajz kat. 10. Reprodukcio: Eisenhut, 2006; Ninkov 2007-b. kat. 103</p>	

<p>105-a. IBRIKES FIÚ, vázlat, 1884 papír, ceruza; 34,2 x 21,6 jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. C 31</p> <p>Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 11; 2007 Szabadka, rajz kat. 6; 2007 Zombor, rajz kat. 6; Újvidék, rajz kat. 13; Nagybecskerek, rajz kat. 11.</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 112.</p>	
<p>105-b. ÍRÁSTUDÓ, vázlat, 1884 papír, ceruza; 34,2 x 21,6 jelzés nélkül GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. C 31</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 112.</p>	
<p>106. KAPITÁNY, 1884 papír, ceruza; 14 x 10,2 cm jelzés nélkül Móra Ferenc Múzeum, Szeged / ltsz. K.o. 59.49.1</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 106.</p>	
<p>107. JAPAR WEDEN, vázlat, 1884 papír, ceruza; 21,5 x 16 cm jelzés jobbra lent: <i>Japar Weden 17/9 84</i> Móra Ferenc Múzeum, Szeged / ltsz. K.o. 59.49.1</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 104.</p>	

<p>108. CHABI HÁLIBEG, vázlat, 1884 papír, ceruza; 14,5 x 10,4 cm jelzés jobbra lent: <i>Chabi Hálibeg Gunib 84</i> Móra Ferenc Múzeum, Szeged / ltsz. K.o. 59.49.1</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 107.</p>	
<p>109. SHAMIL VÁRA, vázlat, 1884 papír, ceruza; 17 x 11,5 cm jelzés jobbra lent: <i>Shamil vára Gunib 884</i> Móra Ferenc Múzeum, Szeged / ltsz. K.o. 59.49.1</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 105.</p>	
<p>110. BAKU, 1884 papír, ceruza; 17 x 11,5 cm jelzés jobbra lent: <i>Baku 84</i> Móra Ferenc Múzeum, Szeged / ltsz. K.o. 59.49.1</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 108.</p>	
<p>111. TEMPLOM BELSEJE, vázlat, 1886–1899 körül akvarell; 31 x 47,5 cm jelzés nélkül Magyar Nemzeti Galéria, Budapest / ltsz. 6142.</p> <p>Kiállítás: 1931 Műcsarnok, 1941 Fővárosi Képtár, kat. 80. Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 8.</p>	

112. OSZLOPTANULMÁNY, 1886–1994
 papír, ceruza; 25 x 9 cm
 jelzés nélkül
 Magyar Nemzeti Galéria Adattára, Budapest /
 ltsz. 22871/1988.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 114.

113. TUNIS, vázlat, 1886
 papír, ceruza; 17 x 9,8 cm
 jelzés jobbra lent: *Tunis 9/12 86*
 Móra Ferenc Múzeum, Szeged / ltsz. K.o.
 59.49.1

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 109.

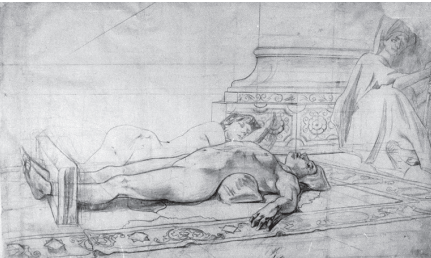
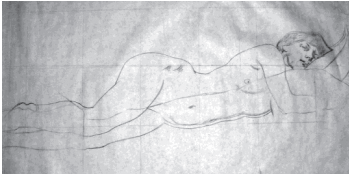

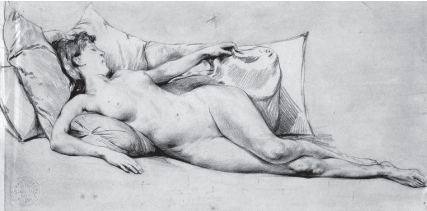
114. GÜL BABA HALÁLA, vázlat,
 1886

Reprodukció: Ambrozovics D. 1903;
Magyar Művészet 1890–1919, 1981.
 I. kötet 59. kép; Ninkov 2007-b. kat.
 111.

<p>115. ÖNARCKÉP, 1889 papír, fekete kréta, ceruza; 35,8 x 25,2 cm jelzés jobbra lent: <i>EF</i>. GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 13 P: Szana, T. 1889.</p> <p>Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 10; 2007 Szabadka, rajz kat. 5; Zombor, rajz kat. 5; Újvidék, rajz kat. 14; Nagybecskerek, rajz kat. 12. Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 113.</p>	
<p>116. HADIZSÁKMÁNY, vázlat, 1889 papír, ceruza, akvarell; 21,2 x 43,8 cm jelzés nélkül Magyar Nemzeti Galéria, Budapest / Itsz.1940-3550.</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 115.</p>	
<p>117. ÍTÉLET ELŐTT, vázlat, 1890 papír, fekete kréta, szén; 143,5 x 245 cm jelzés nélkül GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 36</p> <p>Kiállítás: 2007 Szabadka, rajz kat. 7; Újvidék, rajz kat. 15.</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 116.</p>	
<p>118. ÍTÉLET ELŐTT, vázlat, 1890 papír, szén, ceruza; 77,5 x 153,3 cm jelzés nélkül GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 37</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 118.</p>	

<p>119. ÍTÉLET ELŐTT, vázlat, 1890 papír, ceruza; 41,4 x 25,5 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 27 Kiállítás: 2007 Újvidék, rajz kat. 16; Nagybecskerek, rajz kat. 13.</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 117.</p>	
<p>120-a. EGY ÁLOM, vázlat, 1891 körül papír, ceruza; 26,3 x 36,7 cm jelzés nélkül GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 28</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 131.</p>	
<p>120-b. KÉT VÁZLAT, vázlat, 1891 körül papír, ceruza; 26,3 x 36,7 cm jelzés balra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 28</p> <p>Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 14; 2007 Szabadka, rajz kat. 11; Újvidék, rajz kat. 23; Nagybecskerek, rajz kat. 20.</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 131.</p>	
<p>121. DOLCE FAR NIENTE vázlat, 1892 körül, papír, ceruza, akvarell; 18,6 x 36,4 cm, jelzés nélkül, száraz hagyatékú bélyegző Magyar Nemzeti Galéria, Budapest / Itsz.FK 4914</p> <p>Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat. 121.</p>	

122. A KEDVENC, vázlat, 1893
papír, ceruza; 24,6 x 36 cm
jelzés jobbra lent: *Eisenhut*
Magyar Nemzeti Galéria, Budapest /
Itsz. 1935–2908

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
122.

123. LOVAS HADOSZTÁLY –
ZENTAI CSATA, vázlat,
1895/1896
papír, ceruza; 98,3 x 137,3 cm
jelzés nélkül
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / Itsz. C 12

Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 17; 2007
Szabadka, rajz kat. 15; Zombor,
rajz kat. 7; Újvidék, rajz kat. 18;
Nagybecskerek, rajz kat. 15.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
124

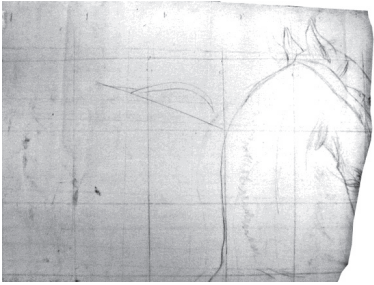

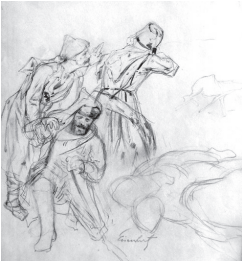

124-a. FEKVŐ KATONA –
ZENTAI CSATA, vázlat,
1895/1896
papír, szén, ceruza; 77,2 x 63,2 cm
jelzés nélkül
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / Itsz. C 11

Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 20; 2007
Zombor, rajz kat. 9; Újvidék, rajz
kat. 20; Nagybecskerek, rajz kat. 17.

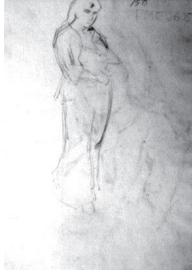

Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
126.

<p>124-b. SAVOYAI LOVÁNAK NYAKSZÍRTJE – ZENTAI CSATA, vázlat, 1895/1896 papír, szén, ceruza; 77,2 x 63,2 cm jelzés nélkül GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. C 11</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 126.</p>	
<p>125. GYALOGOS KATONA – ZENTAI CSATA, vázlat, 1895/1896 papír, ceruza; 34,5 x 22 cm jelzés nélkül Móra Ferenc Múzeum, Szeged / ltsz. 92.17.116</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 127.</p>	
<p>126. RABULEJTÉS – ZENTAI CSATA, vázlat, 1895/1896 papír, ceruza; 44,9 x 31,1 cm jelzés nélkül Magyar Nemzeti Galéria, Budapest / ltsz. 1903–550</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 128.</p>	
<p>127. HUSZÁR, vázlat, 1897–1898 körül akvarell; 18 x 17 cm jelzés nélkül Móra Ferenc Múzeum, Szeged / ltsz. K.o.50.631.1.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 51.</p>	

<p>128. HÁBORÚS KOMPOZÍCIÓ, vázlat, 1899 körül papír, ceruza; 27 x 23 cm jelzés közepén lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. C 33</p> <p>Kiállítás: 2007 Újvidék, rajz kat. 22; Nagybecskerek, rajz kat. 19. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 130.</p>	
<p>129. HÁROM ORIENTÁLIS FIGURA, vázlat, 1899 körül papír, ceruza; 14 x 24,8 cm jelzés nélkül Magyar Nemzeti Galéria, Budapest / ltsz. 1950–4235</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 25.</p>	
<p>130-a. KUTYÁK, vázlat, 1899 körül papír, ceruza; 29,2 x 22,5 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. C 35</p> <p>Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 13; 2007 Szabadka, rajz kat. 10; Újvidék, rajz kat. 25; Nagybecskerek, rajz kat. 22. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 134.</p>	
<p>130-b. ORIENTÁLIS KOMPOZÍCIÓ, vázlat, 1899 körül papír, ceruza; 22,5 x 29,2 cm, jelzés nélkül, GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. C 35</p> <p>Kiállítás: 2006. Zenta, önálló tárlat, kat. 13; 2007. Szabadka, önálló tárlat, rajz – kat. 10; 2007. Újvidék, önálló tárlat, rajz – kat. 25; 2007. Nagybecskerek, rajz – kat. 22.</p> <p>Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 134.</p>	

<p>131. NŐ VISELETBEN, vázlat, 1899 körül papír, ceruza; 46,8 x 35,2 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 23 Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 16; 2007 Szabadka, rajz kat. 13; Újvidék, rajz kat. 27; Nagybecskerek, rajz kat. 24. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 137.</p>	
<p>132-a. FEJKENDŐS NŐ, vázlat, 1899 körül papír, ceruza; 29,8 x 21,8 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 32 Kiállítás: 2007 Szabadka, rajz kat. 14; Újvidék, rajz kat. 28; Nagybecskerek, rajz kat. 25. Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 138.</p>	
<p>132-b. NŐI FIGURA, vázlat, 1899 körül papír, ceruza; 29,8 x 21,8 cm jelzés nélkül GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / Itsz. C 32, Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 138.</p>	
<p>133. DERVIS, vázlat, 1899 körül papír, ceruza; 37 x 29,5 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> Móra Ferenc Múzeum, Szeged / Itsz. K.o. 59.35.1 Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat. 110.</p>	

<p>134. OLVASÓ NŐ, vázlat, 1900 körül papír, ceruza; 39,3 x 39,2 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. C 25</p> <p>Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 15; 2007 Szabadka, rajz kat. 12; Újvidék, rajz kat. 26; Nagybecskerek, rajz kat. 23.</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 135.</p>	
<p>135. ELŐREHAJLÓ NŐ, vázlat, 1900 körül papír, ceruza; 37,4 x 34,2 cm jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut</i> magántulajdon, Zombor</p> <p>Kiállítás: 2007. Zombor, rajz kat. 11.</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 136.</p>	
<p>136. BALETT TÁNCOSNŐ, vázlat, 1900 körül papír, ceruza; 43,5 x 29,2 cm jelzés nélkül GMS – NS, Szerb Matica Képtára, Újvidék / ltsz. C 34</p> <p>Kiállítás: 2007 Szabadka, rajz kat. 9; Újvidék, rajz kat. 24; Nagybecskerek, rajz kat. 21.</p> <p>Reprodukcio: Ninkov 2007-b. kat. 132.</p>	

137. MAKEDÓN FÉRFI, vázlat
1901 körül
papír, ceruza; 51,8 x 27,1 cm
jelzés jobbra lent: *Eisenhut*
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / Itsz. C 20

Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat.
139.

138. KAPISZTRÁN SZENT
JÁNOS – HUNYADI
KIROHANÁSA
NÁNDORFEHÁRVÁRNÁL 1456-
BAN, vázlat, 1902
papír, ceruza; 50 x 26 cm
jelzés jobbra lent: *Eisenhut*
Gradski muzej / Városi Múzeum,
Szabadka, / Itsz. U 1978

Kiállítás: 2006. Zenta, kat. 21;
2007. Szabadka, rajz – kat. 18;
Zombor, rajz – kat. 13; Újvidék, rajz
– kat. 29; Nagybecskerek, rajz – kat.
26.

Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat.
140.

139. HUNYADI KIROHANÁSA
NÁNDORFEHÁRVÁRNÁL 1456-
BAN, vázlat, 1902
papír, szén, ceruza; 139,5 x 182,5
cm

jelzés nélkül
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / Itsz. C 9
Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 18; 2007
Szabadka, rajz kat. 16.
(tévesen *Zentai csata részlete* cím
alatt); Zombor, rajz kat. 12; Újvidék,
rajz kat. 30; Nagybecskerek, rajz
kat. 27.

Reprodukción: Ninkov 2007-b. kat.
141.

140. TÖRÖK KATONA
SZŐKÉSBEN – HUNYADI
KIROHANÁSA
NÁNDORFEHÁRVÁRNÁL 1456-
BAN, vázlat, 1902
papír, szén, ceruza; 76 x 62 cm
jelzés nélkül
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / ltsz. C 10
Kiállítás: 2006 Zenta, kat. 19; 2007
Szabadka, rajz kat. 17; Zombor, rajz
kat. 8; Újvidék, rajz kat. 19. (tévesen
Zentai csata részlete cím alatt)
Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
125.

141. ÁLMODOZÁS, vázlat, 1903
papír, ceruza; 31,5 x 29,6 cm
jelzés balra lent: *Eisenhut*
GMS – NS, Szerb Matica Képtára,
Újvidék / ltsz. C 30

Kiállítás: 2007 Szabadka, rajz kat. 8;
Újvidék, rajz kat. 17;
Nagybecskerek, rajz kat. 14.
Reprodukció: Ninkov 2007-b. kat.
120.

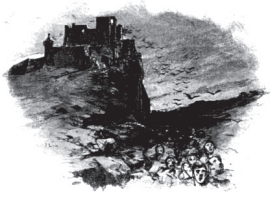

III. ILLUSZTRÁCIÓK

145. SALGÓ I.
jelzés balra lent: *Eisenhut F. 98*

Kiállítás: 1899 Műcsarnok, tél, kat.
389.
Reprodukció: *Petőfi Sándor*
költeményeinek díszkiadása, I. kötet,
1900. 54; Ninkov 2007-b. kat. 159.

<p>146. SALGÓ II. jelzés balra lent: <i>Eisenhut F. 98</i></p> <p>Reprodukció: <i>Petőfi Sándor költeményeinek díszkiadása</i>, I. kötet, 1900. 57; Ninkov 2007-b. kat. 160.</p>	
<p>147. SALGÓ III.</p> <p>Reprodukció: <i>Petőfi Sándor költeményeinek díszkiadása</i>, I. kötet, 1900. 58; Ninkov 2007-b. kat. 158.</p>	
<p>149. SZÉCSI MÁRIA jelzés jobbra lent: <i>Eisenhut F</i></p> <p>Reprodukció: <i>Petőfi Sándor költeményeinek díszkiadása</i>, I. kötet, 1900. 76; Ninkov 2007-b. kat. 161.</p>	
<p>144. VAN AZ ALFÖLDÖN CSÁRDA SOK jelzés balra közepen: <i>Eisenhut F. 98</i></p> <p>Reprodukció: <i>Petőfi Sándor költeményeinek díszkiadása</i>, I. kötet, 1900. 260; Ninkov 2007-b. kat. 157.</p>	

143. PUSZTAI TALÁLKOZÁS
jelzés jobbra lent: *Eisenhut F. 98*

Reprodukció: *Petőfi Sándor
költeményeinek díszkiadása, I. kötet,*
1900. 306; Ninkov 2007-b. kat. 156.

142. A BILINCS
jelzés jobbra lent: *Eisenhut F. 98*

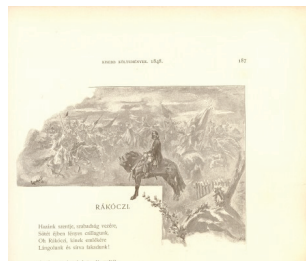
Reprodukció: *Petőfi Sándor
költeményeinek díszkiadása, II. kötet,* 1900. 39; Ninkov 2007-b. kat. 154.

148. RÁKÓCZI
jelzés balra lent: *Eisenhut F. 98*

Kiállítás: 1899 Műcsarnok, tél, kat. 392.

Reprodukció: *Petőfi Sándor
költeményeinek díszkiadása, II. kötet,* 1900. 187; Ninkov 2007-b. kat. 155.

KIÁLLÍTÁSOK JEGYZÉKE

A kiállítások jegyzéke nem teljes, mert nem állt rendelkezésünkre az összes szükséges forrás.

Rövidítések:

JPM = Janus Pannonius Múzeum

kat = katalógusszám

MNG = Magyar Nemzeti Galéria

NM = Nemzeti Múzeum

OMKT= Országos Magyar Képzőművészeti Társulat

SZMK = Szerb Matica Képtára

VM = Városi Múzeum

1882

Pest, Múcsarnok, OMKT őszi tárlata, október 15-étől (kat. 102. *Boudoir*).

1883

Kolozsvár, Római katolikus Lyceum, Képkiallítás, február 9 – március 10. (*Kandalló mellett, Pihenő cigányok, Tájkép, Temetőben férje sirjánál, Zöldben*).

Pest, Múcsarnok, OMKT őszi tárlata, október 10-étől (kat. 262. *Korán általi gyógyítás*; kat. 180. *Tanulmányfőj*).

1884

Pest, Múcsarnok, OMKT tavaszi tárlata, március 15-étől (kat. 90. *Pénzváltónál, Tiflis*).

Pest, Múcsarnok, OMKT őszi tárlata, november 5-étől (kat. 37. *Az írástudó*).

1886

Pest, Múcsarnok, OMKT őszi tárlata, október 1-jétől (kat. 284. *Gül baba halála*, reprodukálva) magyar Állami Nagy Aranyérem.

1887

Pest, Múcsarnok, OMKT őszi tárlata, október 1-jétől (kat. 200. *Kígyót etető bűvészek*, reprodukálva).

1888

Bécs / Wien, Nemzetközi Képzőművészeti Kiállítás / Internationale Kunstausstellung, április (*Korán általi gyógyítás, Rabszolga vásár, Szemfényvesztő, Gül baba halála*).

München, Glaspalast, III. Nemzetközi Képzőművészeti Kiállítás / III. Internationale Kunstausstellung, június 1-től (kat. 931. *Rabszolga vásár*; kat. 931.a *Korán általi gyógyítás*; kat. 932. *Szemfényvesztő*; kat. 932.a. *Gül baba halála*).

Pest, Múcsarnok, A budapesti I. gyermek-menhely javára magántulajdonban levő régi és modern képekből rendezett kiállítás (kat. 639. *Imádkozó dervis*, Harkányi Károly tulajdona).

Pest, Múcsarnok, OMKT őszi tárlata, október 1-jétől (kat. 47. *Rabszolga vásár*, reprodukálva).

1889

München, Glaspalast, Münchener éves kiállítás / Münchener Jahresausstellung von kunstwerken aller Nationen (kat. *Hadizsákmány*)

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata, november 15-étől (kat. 12. *Hadizsákmány*; kat. 303. *A kegyvesztett*).

1890

Kolozsvár, Vivóterem, OMKT kiállítása, április (kat. 201. *Hadizsákmány*).

Barassó, OMKT kiállítása, május (kat. 201. *Hadizsákmány*).

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata, november 25-étől (kat. 13. *Tuniszi kávéház*; kat. 305. *Ítélet előtt*, reprodukálva).

1891

Berlin, Nemzetközi Képzőművészeti Kiállítás / Internationale Kunst-Ausstellung, május – szeptember (kat. 3422. *Gül baba halála*, kat. 3423. *Korán általi gyógyítás*, kat. 3425. *Ítélet előtt*, kat. 3424. *Irástudó*).

München, Glaspalast, Münchener éves kiállítás / Münchener Jahresausstellung von kunstwerken aller Nationen (kat. 395. *Egy álom*; kat. 395. *Medresze – Arab egyházi főiskola*).

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata, november 25-étől (kat. 413. *Egy álom*, olajfestmény, reprodukálva)

1892

München, Glaspalast, VI. Nemzetközi Képzőművészeti Kiállítás / VI. Internationale Kunstausstellung, (kat. 503.a *Török iskola*; kat. 503.b *Ópiumélvező*) II. osztályú aranyérem *Török iskola* festményért.

Antwerpen, Nemzetközi Műkiállítás, az OMKT szereplése (*Gül baba halála*).

Madrid, Spanyol Nemzetközi Szépművészeti kiállítás / Espana Exposition International de Bellas Artes (*Ítélet előtt*) kis bronzérem.

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata, november 26 – január 25. (kat. 185. *Gyermek iskola Kairóban*; kat. 281. *Az első fátýol vásárlása*; kat. 419. *Hungária*, reprodukálva).

1893

Pest, Nemzeti Múzeum, Modern gyűjtemény (*Gül baba halála*).

München, Glaspalast, Müncheni éves kiállítás / Münchener Jahresausstellung von kunstwerken aller Nationen (kat. 382. *Az új favorit bemutatása*, kat. 383. *Háremben*, kat. 384. *A figyelmes ór*).

Berlin, Nagy Berliini Képzőművészeti kiállítás / Grosse Berliner Kunstausstellung, május – szeptember (*Kairói iskola*) kis aranyérem.

Pest, Múcsarnok, OMKT, téli tárlata, november 25 – január 25. (kat. 127. *A figyelmes ór*; kat. 279. *Háremben*; kat. 343. *Az új favorit bemutatása*).

1894

München, Glaspalast, Müncheni éves kiállítás / Münchener Jahresausstellung von kunstwerken aller Nationen (kat. 226. *Kakasviadal*).

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata, november 25 – január 25. (kat. 252. *Kakasviadal*, reprodukálva).

1895

Berlin, Berliini Nagy Kiállítás / Grosse Berliner Kunstausstellung, május 1 – szeptember 29. (kat. 423. *Kakasviadal*, reprodukálva).

Parizs / Paris, Salon des Champs Élysées, Francia Művészek Szalonja / Salon des Artistes Français kiállításán (*Kairói iskola*) Elismerő Említés / Mention Honorable.

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata, november 25 – január 25. (kat. 262. *Mámoreban*).

1896

Pest, Múcsarnok, Ezredéves Országos Kiállítás, Millenáris Képzőművészeti Kiállítás, május 4-étől (kat. 474. *Gül baba halála*; kat. 635. *Ítélet előtt*; kat. 644. *Álom*; kat. 680. *Kakasviadal Kairóban*; kat. 762. *Írástudó*; kat. 776. *Az új favorite*, gróf Andrássy Tivadar tulajdona; kat. 820. *Kegyvesztett*, Deutsch család tulajdona; katalógusszám nélkül: *Zentai csata 1697-ben*, Bács–Bodrog vármegye tulajdona, reprodukálva).

1897

München, Glaspalast, VII. Nemzetközi Képzőművészeti Kiállítás / VII. Internationale Kunstausstellung (kat. 408. *Zentai csata*, reprodukálva).

1899

Pest, Múcsarnok, OMKT tavaszi tárlata (kat. 540. *Ottan terem a puszták királya*, illusztráció az Atheneum új Petőfi kiadásához).

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata, november 30-ától (kat. 389. *Salgó*, illusztráció az Atheneum új Petőfi kiadásához; kat. 392. *Rákóczi*, illusztráció az Atheneum új Petőfi kiadásához).

1900

Párizs / Paris, Grand Palais, Világkiállítás / Exposition des Beaux-Arts à l'Exposition Universelle de 1900. à Paris, tavasz (kat. 22. *Keleti élet – Piac Tiflisben*).

München, Glaspalast, Müncheni éves kiállítás / Münchener Jahresausstellung von kunstwerken aller Nationen (kat. 206. *Sindon, Bocharai börtön*; kat. 207. *Teaivó társaság Szamarkandban*).

Szeged, Szegedi Képzőművészeti Egyesület őszi tárlata (*Az első fátýol*).

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata, november – január, (kat. 20. *Népünnepély a Kaukázusban*, reprodukálva; kat. 287. *Bocharai börtön*; kat. 288. *Szamarkandi vásáron*).

1901

Pest, OMKT tavaszi tárlata (kat. 214. *Lesghinka – Cserkesztánc*, reprodukálva).

Pest, Nemzeti Szalon, tavaszi kiállítás (*Harcos*).

München, Glaspalast, VIII. Nemzetközi Képzőművészeti Kiállítás / VIII. Internationale Kunstausstellung (kat. 526. *Osztoszkodás a zsákmány körül*, reprodukálva) a festő a Luitpold csoportban állított ki.

1902

München, Glaspalast, Müncheni éves kiállítás / Münchener Jahresausstellung von kunstwerken aller Nationen (kat. 256. *Az ítélet napja*; kat. 257. *Lesghingha – Cserkesztánc*) a festő a Luitpold csoportban állított ki.

Pest, Múcsarnok, A budapesti Orvosszövetség Műkiállítása (kat. 20.1175. *Rabszolganő vásár*).

Pest, Múcsarnok, OMKT téli tárlata (*Hunyadi kirohanása Nándorfehérvár várából 1456-ban*, reprodukálva; *A kegyvesztettek*).

1903

München, Glaspalast, Müncheni éves kiállítás / Münchener Jahresausstellung von kunstwerken aller Nationen (kat. 256.a *Álmodozás*; kat. 256.b. *A mesemondónő*; kat. 257.c *Büntetésben*) a Luitpold csoportban állított ki.

Pest, Múcsarnok, Eisenhut Ferenc kiállítása, emlékkiállítás, október 1-jétől (148 olajfestmény, 678 tanulmány, vázlat és rajz).

1904

Szabadka, Nemzeti Kaszinó, Nemzeti Szalon kiállítása, május (*Tunisi bolt és iskola, Kegyesztettek, Hunyadi kirohanása Nándorfehérvár várából 1456-ban*).

1909

Pest, Múcsarnok, Pasztellek, akvarellek és grafikai művek nemzetközi kiállítása (*Ülő férfiak, toll*).

Palánka, Polgári iskola díszterme, emlékkiállítás, december 24–31.

1910

Eger, Miskolc, Kassa, Eperjes, Sátoraljaújhely, Debrecen, Gyöngyös. OMKT Vándorkiállítása szeptember 8 – december 27.

1913–1916

Marosvásárhely, Ferenc József Közművelődési Ház, 1913. október 1 – 1916. (?) (*Hunyadi kirohanása Nándorfehérvár várából 1456-ban*).

1914

Budapest, Szépművészeti Múzeum, Háborús kiállítás, november – december (kat. 2. *Az első fátoly vásárlás*).

1921

Budapest, Ernst Múzeum, Magyar remekművek kiállítás, május (*Szamarkandi vásár*).

1924

Budapest, Budapest közönségének gyűjteményéből rendezett kiállítás, február – március (*Tanulmányfő*).

1925–1926

Budapest, Múcsarnok, Akt – kiállítás, 1925. december – 1926. január (kat. 10. *Félakt*).

1926

Budapest, Szépművészeti Múzeum (*Egy álom*).

1927

Pécs, Nőegylet palotája, Akt – kiállítás, március 13–20. (kat. 10. *Félakt*).

1931

Budapest, Múcsarnok, Magyar Akvarell és Pasztellfestők Egyesületének kiállítása, ősz

(*Templomban, vízfestmény*).

1932

Szabadka / Subotica, Városháza előcsarnoka, Bácskai Művészek Kiállítása, október 8-tól (*Belgrádi ütközet*; 3 panoráma; 3 vázlat).

1934

Fészek Művészek Klubja kiállítása, október.

1941

Budapest, Fővárosi Képtár, A székesfővárosi képtár 1939–1940 évi új szerzeményeinek II. kiállítása, április 5-től (kat. 31. *Férfiakt*, tollrajz; kat. 80. *Templom belseje*, vízfestmény).

1943

Miskolcon, Szépművészeti Múzeum kiállítása: A magyar festészet mesterei I. (*Rabszolgakereskedés*).

1948

Budapest, 100 év festészete, január (*Munka közben*).

1952

Palics / Palić, Millekich villa – Bácskai Képtár, Magyar Ünnepi Játékok, A Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása, június 26. – szeptember 30. (kat. 10. *Gül baba halála* – vázlat, Prockesch Mihály tulajdona; kat. 11. *Keleti tájkép* – *Kaukázusi tájkép*, vázlat, Prockesch Mihály tulajdona; kat. 15. *Ceruzavázlat*, Jenovác Stevan tulajdona; kat. 16. *Ceruzavázlat*, Jenovác Stevan tulajdona).

1968–1989

Čelarevo – Cséb, Dunderski kastély, állandó tárlat (*Szamarkandi mecset előtt*).

1973–1974

Szabadka / Subotica, Városi Múzeum / Gradski muzej, Magyar Képzőművészek Alkotásai Vajdaságban 1830–1930. / Likovno stvaralaštvo Mađara u Vojvodini 1830–1930., 1973. november 27 – 1974. január 5. (kat. 40. *Keleti motívum* – *Kávévás*, reprodukálva).

1979–2003.

Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, XIX. század – állandó tárlat (*Egy állom*).

1986

Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, Lélek és forma; tavasz (kat. 187. *A millenniumi hódoló menet*, színvázlat, reprodukálva).

1996

Szabadka / Subotica, Képzőművészeti Találkozó / Likovni susret, Nagybánya és a Vajdaságiak, július (kat. 3. *Keleti motívum*, reprodukálva).

2002

Marosvásárhely / Târgu-Mureș, Muzeul de Artă din Târgu-Mureș / Marosvásárhelyi Művészeti Múzeum, Lumini și umbre. Tendințe în pictura maghiară între 1810–1920 / Árnyak és fények. Festészeti irányzatok a magyar képzőművészetben 1810–1920 között, (kat. 18. *Hunyadi kirohanása Nándorfehérvárnál 1456-ban*).

2005

Krems, Kunsthalle, Harem – Geheimnis des Orients, augusztus 14 – november 13. (*Kakasviadal*, reprodukálva, *Rabszolga vásár*, reprodukálva, *Ítélet előtt*, reprodukálva).

2006

Zenta, Városi Múzeum, A Zentai csata festője, emlékkiállítás, szeptember 7–21.

Festmények: kat.1. *Keleti motívum – kávéivás* (VM Szabadka U1012), kat.2. *Katonai parádé I.* (SZMK S21), kat.3. *Szent László üldözőbe veszi a kunt* (SZMK S19), kat.4. *Rabnők a fürdőben* (SZMK S14), kat.5. *Tifliszi zenész* (SZMK S20), kat.6. *Sátorok a hegyekben* (SZMK S16), kat.7. *Hegycsúcsok* (SZMK S15)

Rajzok: kat. 8. *Két fiú-tanulmány* (SZMK C29), kat. 9. *Férfiakt* (VM Szabadka U1342), kat.10. *Őnarckép* (SZMK C13), kat.11. *Fiú kannával* (SZMK C31), kat.12. *Térdelő női akt* (SZMK C26), kat.13. *Kutyák* (SZMK C35), kat. 14. *Két tanulmány* (SZMK C28), kat.15. *Olvasó nő* (SZMK C25), kat.16. *Nő* (SZMK C23), kat.17. *Vázlat A zentai csatához* (SZMK C12), kat.18. *Vázlatrészlet A zentai csatához* (SZMK C9), kat.19. *Menekülő katona* (SZMK C10), kat.20. *Elesett katona* (SZMK C11), kat.21. *Vázlat A nándorfehérvári csatához* (VM Szabadka).

2007

Szabadka, Városi Múzeum, 150 éve született Eisenhut Ferenc, emlékkiállítás, január 18 – március 30.

Festmények: kat.1. *Női akt* (magántulajdon), kat.2. *Keleti motívum – kávéivás* (VM Szabadka U1012), kat.3. *Katonai jelenet egy téren* (magántulajdon), kat.4–5. *Millenniumi körkép színvázlata* (SZMK S21), kat.6. *Szent László üldözőbe veszi a kunt* (SZMK S19), kat.7. *Rabnők a fürdőben* (SZMK S14), kat.8. *Orientális motívum – vázlat* (SZMK S17), kat.9. *Tifliszi zenész* (SZMK S20), kat.10. *Hegycsúcsok* (SZMK S15), kat.11. *Település a hegyekben* (SZMK S16), kat.12. *Shatil* (SZMK S18), kat.13. *Népiünnepély a Kaukázusban* (SZMK S23).

Rajzok: kat.1. *Két vázlat egy kisfiúról* (SZMK C29), kat.2. *Térdelő női akt* (SZMK C 26), kat.3. *Ülő női akt* (SZMK C24), kat.4. *Álló női akt* (SZMK C18), kat.5. *Őnarckép* (SZMK C13), kat.6. *Ibrikes kisfiú* (SZMK C31), kat.7. *Ítélet előtt* (SZMK C36), kat.8. *Női figura* (SZMK C30), kat.9. *Ballet táncosnő* (SZMK C34), kat.10. *Kutya* (SZMK C35), kat.11. *Két orientális tanulmányrajz* (SZMK C28), kat.12. *Olvasó nő* (SZMK C25), kat.13. *Női tanulmány* (SZMK C23), kat.14. *Fejkenődő nő* (SZMK C32), kat.15. *A Zentai csatához készült vázlat, 1896.,* (SZMK C12), kat.16. *A Zentai csata részletvázlata* (SZMK C9), kat.17. *Szökésben levő katona,* (SZMK C10), kat.18. *A Nándorfehérvári csata részvázlata* (VM Szabadka U1978).

Zombor, Városi Múzeum, 150 éve született Eisenhut Ferenc, emlékkiállítás, május 10 – június 10.

Festmények: kat.1. *Keleti motívum – kávéivás* (VM Szabadka U1012), kat.2. *Szent László üldözőbe veszi a kunt* (SZMK S19), kat.3. *Rabnők a fürdőben* (SZMK S14), kat.4. *Tifliszi zenész* (SZMK S20), kat.5. *Hegycsúcsok* (SZMK S15), kat. 6. *Település a hegyekben* (SZMK S16).

Rajzok: kat.1. *Két vázlat egy kisfiúról* (SZMK C29), kat. 2. *Férfi akt* (VM Szabadka U1343), kat.3. *Férfi akt* (VM Szabadka U1342), kat.4. *Az Eisenhut vendéglő cégtáblarajza* (magántulajdon), kat.5. *Őnarckép* (SZMK C13), kat.6. *Ibrikes kisfiú* (SZMK C31), kat.7. *A Zentai csatához készült vázlat* (SZMK C12), kat.8. *A Zentai csata részletének vázlata* (SZMK C10), kat.9. *A Zentai csata részletének vázlata* (SZMK C11), kat.10. *Szökésben levő török katona* (SZMK C10), kat.11. *Előrehajló nő* (magántulajdon), kat.12. *A Nándorfehérvári csata részvázlata* (SZMK C9), kat.13. *Kapisztrán Szent János* (VM Szabadka U1978).

Újvidék / Novi Sad, Szerb Matica Képtára, 150 éve született Eisenhut Ferenc, emlékkiállítás, október 6 – november 6.

Festmények: kat.1. *Női akt* (magántulajdon), kat.2. *Nápoly a Vezúvval* (NM Belgrád), kat.3. *Rabszolga kereskedés* (MNG Budapest), kat.4. *Keleti motívum – kávéivás* (VM Szabadka, U1012), kat.5. *Ítélet előtt* (MNG Budapest), kat.6. *Egy álom* (MNG Budapest), kat.7. *Katonai jelenet egy téren* (magántulajdon), kat.8. „*Illok, Villa Krstbajer*” (JPM Pécs), kat.9–10. *Millenniumi körkép színvázlata I–II* (SZMK S21), kat.11. *Az olvasó rabbi* (magántulajdon), kat.12. *Szent László üldözőbe veszi a kunt* (SZMK S19), kat.13. *Rabnők a fürdőben* (SZMK S14), kat.14. *Tifliszi zenész* (SZMK S20), kat.15. *Hegycsúcsok* (SZMK S15), kat.16. *Település a hegyekben*, (SZMK S16), kat.17. *Shatil – vázlat* (SZMK S18), kat.18. *Népünnepély a Kaukázusban* (SZMK S 23), kat.19. *Orientális motívum – vázlat*, (SZMK S17).

Rajzok: kat.1. *Két vázlat egy kisfiúról* (SZMK C29), kat.2. *Férfi akt* (VM Szabadka U1343), kat.3. *Férfi akt* (VM Szabadka U1342), kat.4. *Férfi akt bottal* (SZMK C15) kat.5. *Férfi akt háttal* (SZMK C16), kat.6. *Férfi akt háttal* (SZMK C17), kat.7. *Férfi akt* (SZMK C19), kat.8. *Férfi akt háttal* (SZMK C22), kat.9. *Álló női akt* (SZMK C18), kat.10. *Női akt* (SZMK C21), kat.11. *Ülő női akt* (SZMK C24), kat.12. *Térdelő női akt* (SZMK C 26), kat.13. *Ibrikes kisfiú* (SZMK C31), kat.14. *Őnarckép* (SZMK C13), kat.15. *Ítélet előtt* (SZMK C36), kat.16. *Ítélet előtt* (SZMK C27), kat.17. *Női tanulmány* (SZMK C23), kat.18. *A Zentai csatához készült vázlat* (SZMK C12), kat.19. *Szökésben levő katona* (SZMK C10), kat.20. *A Zentai csata részletének vázlata – fekvő katona* (SZMK C11), kat.21. *Török katona szökésben* (magántulajdon), kat.22. *Háborús kompozíció vázlata* (SZMK C33), kat.23. *Két tanulmány* (SZMK C34), kat. 24. *Balett táncsnő* (SZMK C34), kat.25. *Kutya* (SZMK C35), kat.26. *Olvasó nő* (SZMK C25), kat.27. *Női figura vázlata* (SZMK C23), kat.28. *Fejkenődő nő vázlata* (SZMK C32), kat.29. *Kapisztrán Szent János* (VM Szabadka U1978), kat.30. *A Nándorfehérvári csata részvázlata* (SZMK C9).

Nagybecskerek / Zrenjanin, Népmúzeum, 150 éve született Eisenhut Ferenc, emlékkiállítás, november 15 – december 15.

Festmények: kat.1. *Női akt* (magántulajdon), kat.2. *Nápoly a Vezúvval* (NM Belgrád), kat.3. *Keleti motívum – kávéivás* (VM Szabadka, U1012), kat.4. *Katonai jelenet egy téren* (magántulajdon), kat.5–6. *Millenniumi körkép színvázlata I–II* (SZMK S21), kat.7. *Az olvasó rabbi* (magántulajdon), kat.8. *Szent László üldözőbe veszi a kunt* (SZMK S19), kat.9. *Rabnők a fürdőben* (SZMK S14), kat.10. *Tifliszi zenész* (SZMK S20), kat.11. *Hegycsúcsok* (SZMK S15), kat.12. *Település a hegyekben* (SZMK S16), kat.13. *Shatil* (SZMK S18), kat.14. *Népünnepély a Kaukázusban* (SZMK S 23), kat.15. *Orientális*

motívum (SZMK S17).

Rajzok: kat.1. *Két vázlat egy kisleányról* (SZMK C29), kat.2. *Férfi akt* (VM Szabadka U1343), kat.3. *Férfi akt* (VM Szabadka U1342), kat.4. *Férfi akt bottal* (SZMK C15) kat.5. *Férfi akt háttal* (SZMK C16), kat.6. *Férfi akt háttal* (SZMK C17), kat.7. *Álló női akt* (SZMK C18), kat.8. *Női akt* (SZMK C21), kat.9. *Ülő női akt* (SZMK C24), kat.10. *Térdelő női akt* (SZMK C 26), kat.11. *Ibrikés kisleány* (SZMK C31), kat.12. *Önarckép* (SZMK C13), kat.13. *Ítélet előtt* (SZMK C27), kat.14. *Női tanulmány* (SZMK C30), kat.15. *A Zentai csatához készült vázlat* (SZMK C12), kat.16. *Szökésben levő katona* (SZMK C10), kat.17. *A Zentai csata részletének vázlata – fekvő katona* (SZMK C11), kat.18. *Török katona szökésben* (magántulajdon), kat.19. *Háborús kompozíció vázlata* (SZMK C33), kat.20. *Két tanulmány* (SZMK C28), kat. 21. *Baletti táncosnő* (SZMK C34), kat.22. *Kutya* (SZMK C35), kat.23. *Olvasó nő*, (SZMK C25), kat.24. *Női figura vázlata*, (SZMK C23), kat.25. *Fejkdőző nő* (SZMK C32), kat.26. *Kapisztrán Szent János* (VM Szabadka U1978), kat.27. *A Nándorfehérvári csata részvázlata* (SZMK C9).

2007–2008

Szentendre, Művész Malom, Maros Megyei Múzeum Bernády-gyűjteménye, 2007. október 20 – 2008. február 17. (kat. 18. *Hunyadi kirohanása*, reprodukálva).

2009

Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, München | magyarul – Magyar művészek Münchenben 1850–1914. 2009. október 1 – 2010. január 10. (kat. 70. *Férfiakt*-tanulmány, reprodukálva; kat. 71. *Rabszolga-kereskedés*, reprodukálva).

DÍJAK, ELISMERÉSEK

1882.

München, a Bajor Királyi Képzőművészeti Akadémia érme.

1885.

München, a Bajor Királyi Képzőművészeti Akadémia érme a *Bakui tatár iskola* festményért.

1886.

Budapest, Országos Magyar Képzőművészeti Társaság elismerése: Magyar Állami Nagy Aranyérem a *Gül baba halála* festményért

1892.

München, Nemzetközi képzőművészeti kiállítás II. osztályú aranyérme a *Török iskola* festményért.

Berlin, Nemzetközi kiállítás dicséret oklevele a *Gül baba halála* festményért.

Madrid, Nemzetközi Képzőművészeti kiállítás kis bronzérme az *Ítélet előtt* festményért.

1893.

Berlin, Nagy Berlini Képzőművészeti kiállítás kis aranyérme a *Kairói iskola* festményért.

1895.

Párizs, Francia Művészek Szalonja kiállítása Elismerő Említése (Mention Honorable) a *Kairói iskola* festményért.

1896.

Budapest, Ezredéves Országos Kiállítás Millenniumi Nagy Érme kiváló érdeméért.

1900.

Párizs, Világkiállítás bronzérme a *Keleti élet – Piac Tiflisben* festményért.

MELLÉKLET

Színes képek

kat. 6.

kat. 10.

kat. 13.

kat. 19.

kat. 25.

kat. 28.

kat.41.

kat. 44.

kat. 47.

kat. 74.

kat. 83.

DOKUMENTUMFOTÓK

Megjegyzés: Müller Béla hagyatékaként feltüntetett fotókat másolatok alapján ismerjük.

1. Eisenhut Ferenc műterme Münchenben,
Mozart Strasse 13/4-ben, 1889
Carl Teufel fotója.
Bildarchiv Foto Marburg, MI 121/607.
Reprodukció: Ninkov 2007-b. 61.

2. Eisenhut Ferenc Afrikában, 1892–1894
Müller Béla hagyatéka.
Reprodukció: Ninkov 2007-b. 38.

3. Eisenhut Ferenc számárháton, Afrika,
1892–1894
Müller Béla hagyatéka.
Reprodukció: Ninkov 2007-b. 41.

<p>4. Eisenhut Ferenc arcképe, 1894, München jelzés jobbra lent: (?) München A fénykép előlapján ajánlás „Ferkó” aláírással, Cairó 1894-ben. Reprodukció: Palanka an der Donau, 1986. I; Ninkov 2007-b. 38.</p>	
<p>5. Eisenhut keleti rézművesként festmények között. Müller Béla hagyatéka. Reprodukció: Ninkov 2007-b. 62.</p>	
<p>6. Eisenhut, Roubaud és Uhl kaukázusi és afrikai viseletekben. Müller Béla hagyatéka. Reprodukció: Ninkov 2007-b. 63.</p>	
<p>7. Afrikai interiőr és modell. Müller Béla hagyatéka. Reprodukció: Ninkov 2007-b. 65.</p>	

8. Eisenhut Ferenc arcképe, 1897, eredeti fénykép, 16,4 x 10,2 cm; jelzés jobbra lent: Koller utódai Budapest 1897.

A fénykép hátlapján nyomtatott felirat:
„Koller Károly tanár utódai csász. és kir. udv. fényképészek Budapesten V. Harminczhad-utca 4.sz. saját házban. Minden utánzás törvtv. tiltva. Telefon szám 1167.”

Müller Béla hagyatéka.

Reprodukció: Ninkov 2007-b. 2.

9. Az ezredévi díszmenet körképének festői. Zich Ferenc, Eisenhut Ferenc, Márk Lajos, Meisl Ágost.
Reprodukció: Vasárnapi Ujság, 45. évf. 36. sz., 1898. Budapest, 613; Budapest, 592; Ninkov 2007-b. 94.

10. Eisenhut Ferenc és felesége, Eisenhutné Raichl Adrienne, 1898 körül
Reprodukció: Ninkov 2007-b. 101.

<p>11. Az Eisenhut család hajófedélzeten, 1899. Müller Béla hagyatéka. Reprodukció: Ninkov 2007-b. 104.</p>	
<p>12. Eisenhut Ferenc feleségével és gyermekével a buharai emir udvarán, 1899. A család mellett az emirtől kapott személyes szolgáló személyzet látható: a szakács, a kocsis és a rendőr. Müller Béla hagyatéka. Reprodukció: Ninkov 2007-b.106.</p>	
<p>13. Eisenhut Ferenc a Kaukázusban, 1899. Müller Béla hagyatéka. Reprodukció: Ninkov 2007-b.107.</p>	
<p>14. Az Eisenhut család palánkai háza, 1903–1930 körül. Müller Béla hagyatéka. Reprodukció: Ninkov 2007-b. 121.</p>	

14. Az Eisenhut család palánkai háza,
1903–1930 körül.
Müller Béla hagyatéka.
Reprodukció: Ninkov 2007-b. 122.

14. Az Eisenhut család palánkai háza,
1903–1930 körül.
Müller Béla hagyatéka.
Reprodukció: Ninkov 2007-b. 120.

mely egyrésről Feszty féle magyar körkép (betéti) társaság, más résről Eisenhut Ferencz festőművész közt, a Feszty-féle magyar körkép (betéti) társaság részére szükséges körkép elkészítése tárgyában következő feltételek alatt kötött meg:

„1. A Feszty féle magyar körkép (betéti) társaság megbízza Eisenhut Ferencz festőművészt, hogy a társaság saját részére és tulajdonaként, egy vászonra olajban festendő körképet készítsen, melynek tárgyát az 1896 június 8-iki hódoló díszmenet képezze, a mint ez teljes fénypompával a városmajori vérmezőről elindulva, a budai királyi várak előtt Ő Felségeik a király és királyné, és a legmagasabb családtagok előtt elvonul.

A Körképhez szükséges – aművész által választandó – vászon magassága 15 az az tizenöt méter, hosszúsága 115 az az egyszáztizenöt méterben állapítatik meg, a mely méret egyezik az Európában több helyen létező egyéb hasonló nagyobb panorámák méreteivel.

A vásznat a festés megkezdése végett, a szerződő társaság köteles kizárólag saját költségén és egyedüli terhére grundírozva felállítani, s azt vállalkozó művésznek 1897 szeptember 1-én, s ha a viszonyok megengedik már előbb azon faalkotmányú épületben átadni, melyet szerződő társulat a kép megfestése céljából a mexicói uton építtetni, s három – illetőleg ha Eisenhut Ferencz a tél beállta után követelni fogja, négy úgynevezett kazánfűtőkályhával (...) ellátni fog.

Az előtér nyers anyagának beszerzésével kapcsolatos kiadásokat a társulat viseli, ellenben az előtér létesítése és elrendezése körül szükséges összes teendők teljesítése és az ehhez szükséges festék hozzáadása a vállalkozó művészt illeti a melyért külön honoráriumra a vállalkozó művész igényt nem tarthat.

A körkép a művészet minden eszközeinek felhasználásával szerződő festőművész elismert tehetsége és művészi erejéhez méltón lesz elkészítendő olyként, hogy azon a díszfelvonulásban résztvevő összes lovascapatok és díszhintók a szükséges kísérő alakok és fullajtárokkal lehetőleg képviselve legyen; az alakok arcképhűen felismerhetőleg legyenek festve, a mint ez a vállalkozó művész ismert megbízhatósága s lelkiismeretétől elvárható.

2. Szerződő művész a körképet és előteret teljesen befejezve 1898 június elsején a társulatnak az Andrássy ut végén fekvő városligeti körképpalotájában elhelyezve átadva tartozik.

Ez aként értendő, hogy festőművész gondoskodni tartozik a körképnek a mexicói uton levő festőépületben való idejekoráni elkészítéséről, a honnan azt ő átviteti saját költségén a városligeti körképpalotába, s ott kellőleg elhelyezi s az előteret elkészíti, hogy 1898 június 1-én átadhassa.

E határidő szerződő művészre azonban csak az esetre kötelező, ha szerződő társaság a körkép megfestéséhez szükséges helyiséget 1897 szeptember 1-ére illetőleg az 1. pont szerint esetleg már előbb a munka megkezdése végett, - magát a körkép palotát pedig 1898 május elsején a szerződő művész rendelkezésére bocsátja.

3. A festés tartama alatt a vásznat, vagy az arra festett képet netán erő balesetből származó kárért festőművész felelős: a tűzkár ellen való biztosítást a társaság sajátjából tartozik teljesíteni, aként, hogy a vásznat 4000 forint erejéig, a reája festett képet a teljesített munka előrehaladása arányában fokozatosan 68000 forintig, s így összesen a vászonnal 72000 (szóval hetvenkettőezer) forint összegben biztosítja.

Tartozik ezenkívül a társulat a festő épület teljes értékét is biztosítani.

4. A körképet, szerződő társaság szerződő művész által bejelentendő és kitűzendő határmapon átvenni tartozik, mi ha azonnal az átadás napján meg nem történik, szerződő művésznek joga lesz a körképet átadottnak és átvettnek tekinteni. Eisenhut tartozik a határmapot 8 nappal előbb bejelenteni.

A művészi befejezést illetőleg Eisenhut Ferencz kinyilatkoztatja, hogy e tekintetben felülbírálatnak nem veti magát alá.

5. A körkép festési és előtér munkálatai fejében szerződő művész részére szerződő társaság 68000 forint az az hatvannyolcezer forint díjat köteles és tartozik fizetni következő részletekben:

a) előlegül a jelen szerződés aláírása után akkor midőn a jelen szerződés 6.) pontjában jelzett életbiztosítás megtörtént = 10.000 forint, az az tízezer forintot

b) 1897 június 30-án a színes vázlat 1/10 természeti nagyságban való elkészítése s átadásának feltétele mellett = 10.000 forint, az az tízezer forintot

c) 1897 szeptember 30-án az összeg szintén 1/10 nagyságú részletek illetőleg cartonok átadásának feltétele mellett melyekről a vetítés történik = 6.000 forint, az az hater ezer forintot

d) a körkép fele részének megfestése után (: a levegőt a mennyiségbe bele nem számítva:) körülbelül 1898 február hó elején = 15.000 forint, az az tizenötezer forintot.

átvitel: 41.000 forint

áthozatal: 41.000 forint

e) a körkép háromnegyed részének megfestése után (: a levegőt bele nem számítva:) körülbelül 1898 április hó elején = 8.500 forint, az az nyolcezeröttszáz forintot

f) a körkép és előtér teljes elkészülte és átadásakor = 18.500 forint, az az tizennyolcezeröttszáz forintot

összesen: 68.000 forint

6. A színvázlat és a cartonok elkészültük után bár a társulat tulajdonába mennek át,– a társulat Eisenhut Ferencznek mégis oly nagyságú összegeket szolgáltat ki, melyekre esetleg bekövetkezhető elhalálózása vagy munkaképtelenségét előidéző baleset folytán ellenértékel nem bírna,– azért ezennel kölcsönösen megállapítatik, hogy köteles Eisenhut Ferenc még mielőtt az előlegül kikötött összeget felvonná, saját személyét haláleset, valamint munkaképtelenség esetére is 26000 forint erejéig az Assicurazioni Generali és egy baleset ellen biztosító helybeli intézetnél a szerződő társulat javára biztosítani, s a biztosítási bírczát Feszty Gyulának átadni, a kit Eisenhut Ferencz feljogosít a jelzett esetek bármelyikének bekövetkeztekor a biztosítási társulat által kiutalt összeget felvenni, s minden leszámolási felelőtség nélkül szerződő társulat javára felhasználni.

7. A szerződés tárgyát képező körképnek bármily néven nevezendő sokszorosítási és lemásoltatási joga szerződő társaság korlátlan tulajdonát képezi, a mennyiben ezen jognak ellenértéke a szerződő festőművésznek fizetendő összegben bennfoglaltatik, mindazonáltal szerződő társaság Eisenhut Ferencz festőművészt azon előnyben részesíti, hogy a sokszorosítás vagy lemásoltatás által elérendő tiszta haszonból neki 40% tőlít szóval negyven száztólít az évenként egyszer megejtendő elszámolás alkalmával a társulat évi rendes közgyűlése után kifizetni tartozik.

Az elszámolás aként történik, hogy a sokszorosításért bevett brutto összegből az eredeti számlákkal igazolandó részkiadások levonatnak, az így megmaradt összegből 40% tőlít Eisenhut Ferenczet 60% tőlít pedig a szerződő társulatot illeti.

A lemásoltatásra nézve Eisenhut Ferencz kiköti, hogy az csak egyes csoportokra vonatkozhatik, de nem magára az egész körképre, és a másolás csakis oly festőkre bízható a kiket a magyar képművészeti társulat igazgatósága ezen feladat megoldására képesnek tart; vagy akiket Eisenhut Ferencz képeseknek fog kijelölni azon festők közül melyek neveit e célból a társulat neki előterjeszt. Ezen kijelölést Eisenhut Ferencz legkésőbb öt nap alatt tartozik szerződő társulattal közölni.

8. Eisenhut Ferencz az ezen szerződésben foglalt feltételeket elfogadja és a

szerződés tárgyát tevő körképet és előteret a kitűzött határidő leteltével teljesen elkészítve átadja. / Ha a kitűzött határidő elteltével a körkép átadható nem lenne, naponként 50 az az ötven forint bírságot tartozik Eisenhut Ferencz fizetni a társaság részére az átadás megtörténte napjáig.

9. A szerződő művész halála esetén a kép és összes előmunkálatai a szerződő társulat tulajdona marad, jelen szerződés szerint a festőmunkásságra vonatkozó kötelezettségek a művész örököseit azonban nem terhelik, azokra át nem szállnak. / A művész örököseit a teljesített munkáért annyi munkadíj illeti meg, mint a mily arány van a kép festését megállapított 68000 forint munkadíj és a tényleg teljesített munka között a már kifizetett előlegek beszámításával.

10. A jelen szerződés összes költségeit és a kiszabandó fokozatos és bélyegilletéket a szerződő felek egyenlő részben viselik.

11. Ha az örökösök a 9. pontban foglalt esély beállta esetén a szerződő társulat által megállapított munkadíj összeggel megelégedve nem volnának jogaik megvédése érdekében bírósági megállapítást kérelmezhetnek, minek azonban a haláleset beállta után legkésőbb harmincz nap alatt kell megtörténni.

12. A szerződő társulat hozzájárul ezennel Eisenhut Ferencz azon kívánságához, hogy a színvázlat a körkép teljes elkészülte s átadása után Eisenhut Ferencz tulajdonában menjen vissza.

13. Szerződő felek között a körkép elkészítési ára 63000 forintban volt megállapítva; tekintve azonban azon körülményt, hogy az 1/10 nagyságban készítendő színes vázlat elkészítésére csupán rövid idő tüzetett ki, ezen terminus betartásának érdekében annak szüksége állt elő, hogy Eisenhut Ferencz egy oly első rendű művész segédmunkásról gondoskodjék, a ki képességgel bír ezen feladatnak megfelelni s neki az említett munka elkészítése körül segédkezni.

Ezen segédmunkás honorárium a fejében lett külön 5000 ft kikötve, melyet hozzáadván a fenti 63000 forinthez, összesen 68000 frtot az az a szerződésben szereplő összeget eredményezi.

Kell tehát, hogy a nevezett színvázlat a jelzett segítő első rangú művész keze által készült s ennek munkája azon constatalható lehessen; mi ha meg nem történhetné, ez esetben Eisenhut Ferencznek ezen 5000 szóval ötezer forintra igénye elvész s akkor a kész körkép átadása esetére kikötött 18500 ft utolsó részlet helyett csupán 13500 forintot nyer végkielégítésül a nélkül, hogy a szerződés egyéb pontjai bármiben is változnának.

14. A 6. pontban körülírt életbiztosításért járó díjtételt a társulat fizeti mindaddig a még ezt szükségesnek véli.

15. Hogy a körképen szereplő alakok, lovak, diszkocsik s.a.t ábrázolása teljes lehessen, Eisenhut Ferencz ezekhez a studiomokat a természet után tartozik akár személyesen akár neki segédkező művészársai által elvégeztetni; ezen felvételek céljából szükséges utánjárások utazások s egyéb teendőkkel kapcsolatos kiadások egyedül Eisenhut Ferenczet illetik.

A társulat a maga részéről azonban megígéri, hogy Eisenhut Ferenczet ebbeli működésében támogatni fogja azzal, hogy akkor a midőn Eisenhut azt kívánni fogja, az összes megyékhez és városokhoz illetőleg testületekhez melyek a hodoló díszmeneten résztvettek, felhívást intéz azon kérelemmel, hogy Eisenhut Ferencznek és művészársainak a tanulmányokhoz szükséges felvétel céljából csoportjaikat mutassák be; továbbá folyamodást fog a társulat benyújtani a belügyminiszter úr ó nagyméltóságához, kérvén hogy a résztvett megyéket és városokat felszólítsa, hogy Eisenhut Ferencz urat és művészársait munkájuk megalkotása érdekében erkölcsileg támogassák.

16. A körkép előmunkálataihoz készített színes studiumok a körkép elkészültéig a társulat tulajdonát képezik; a körkép elkészülte után azonban Eisenhut Ferencz tulajdonává illetőleg az azokat készített művészek tulajdonává válnak.

Ezen studiumok közül azokat a melyeket Eisenhut Ferencz maga készített a körkép

elkészültéről számított 4 szóval négy éven keresztül, a munkatársai által készítettéket pedig kettő éven keresztül sem eladni, sem csoportosan kiállítani nem szabad.

Tartozik Eisenhut ezen 4 év és illetőleg 2 év folyama alatt az összes stúdiumokat szerződő társulatnak elhisék készítése céljából rendelkezésére bocsájtani.

17. Magától értetődik, hogy Eisenhut Ferencz festőművésznek nincs joga a Feszty fële magyar körkép (betéti) társaság részére készített körképet más részére megfesteni.

18. Per esetén a felperes fél által szabadon választandó budapesti kir járásbíróság illetékessége és a sommás eljárás köttetik ki.

Kelt Budapesten 1897 évi február hó 23-án.

Előttünk mint tanúk előtt: Feszty Magyar Körkép (betéti) Társaság

Fischer János, Feszty Gyula

Messinger Sándor, Eisenhut Ferencz.”

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

FORRÁSOK

Levéltári, adattári források

Vajdasági Levéltár / Arhiv Vojvodine, Újvidék / Novi Sad (Fond 444. Zbirka Jovana Milekića, inv. br. 444.14.

Bildarchiv Fotó Marburg, Fotosammlung von Carl Teufel, (Marburger Index: 121/607.)

Londoni Nemzeti Portré Galéria, Heinz Archivum és Könyvtár – De László Archivum / National Portrait Gallery London, Heinz Archive and Library, <http://www.npg.org.uk/research/archive/private-papers/handlist> (Térey Gábor levele Fülöp Lászlóhoz, 1902. október 2., Lippich Elek levele Fülöp Lászlóhoz, Budapest 1903. június 4.)

Magyar Nemzeti Galéria Adattára (Eisenhut Ferenc levelei Münchenből; Szerződés a Feszty-féle Magyar Körkép (betéti) Társaság és Eisenhut Ferenc festőművész között, ltsz. 22089.1984. I.a.).

Magyar Képzőművészeti Főiskola Levéltára (11/a. Országos M. Kir. Mintarajztanoda és Rajztanárképezde beíratási lajstroma 1876/77.)

Művészettörténeti Kutatóintézet adattára, Lexikonosztály

Országos Széchényi Könyvtár, Levelestár, Budapest (Eisenhut Ferenc levelei Lippich Elekhez 1895–1903)

Palánka Községi Hivatalának Anyakönyvi adattára. (Matricular Baptisatorum Ecclesiae r.cath. Palánka 1852. I/1 – 1862. XII/31.)

Zentai Történelmi Levéltár (381. Joca Vujić gyűjtemény, Dudás Andor krónikája)

Zombori Levéltár (Lični fond Đorđa Antića, in.br. 56.352)

Forrásértékű publikációk

AJZENHUT, Franc

2006. *Pisma sa putovanja*. Dometi, XXXIII, 124–125. Sombor, 87–96.

AMBROZOVICS Dezső

1903. *Eisenhut Ferenc*. Művészet, II. évf. 4. sz., Budapest, 252–255.

Ifj. BRENNER József

2005. *Napló (1897–1899)*. Életjel, Szabadka
- CSALÁNYI DEZSŐ
1937. *A szegedi Somogyi könyvtár és Városi Múzeum 1936. évi állapotáról és működéséről szóló jelentés*. 1937. március 13., Elektronikus dokumentum: www.sk-szeged.hu/statikus_html/digitalis/s100/354.pdf
- CSÓK István
1990. *Emlékezéseim*. Akadémiai Kiadó, Budapest (első kiadás 1945)
- DIVALD Kornél
1903. *Eisenhut hagyatéka*. Magyar Szemle, XV. évf. 42. sz. Budapest, október 180. 502–503.
- DUDÁS Gyula
1885. *A zentai csata*. Monográfia részlet Zenta város történetéből. Zenta
- ERNST Lajos
1910. *A magyar történelmi festészet*. Budapest
- Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*.
1876. Wien
- FELVINCZI TAKÁCS Zoltán
1927. *Kiállítás Pécsen*. Magyar Művészet. 165–166.
- IVÁNYI István
1906. *Bács–Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*. III. kötet, Szabadka
- KELETI Gusztáv
1898. *A festészet és a szobrászat az 1896. évi ezredéves országos kiállításon*. In: Matlekovits Sándor, Az 1896. évi ezredéves országos kiállítás eredményei. Budapest
- KESZLER József
1903. *Eisenhut hagyatéka*. Magyar Nemzet, XXII. évf. 236 sz., Budapest, október 3., 1–2.
- KOMORÓCSY Józsefné
1903. *Az Eisenhut kiállítás*. Építészeti Szemle, XII. évf. 20. sz., Budapest, 270–270.
- LÁZÁR Béla
1910. *Mihalik Dániel*. Művészet, IX. évf. 8. sz. Budapest, 317–326.
- LYKA Károly
1982. *Magyar művészet Münchenben. Magyar Művészet 1867–1896*. Corvina, Budapest
- Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím és lakjegyzéke*
1892. (Jekelfalussy József, szerk.) Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest
- MANJULOV, Đura
1940. *Franja Ejzenhut, čuveni slikar...* Rukopisna zbirka Bogdana Stanojeva. (kézirat)
- MÁRKUS László
1903. *Eisenhut kiállítás*. Alkotmány, VIII. évf. 238. sz., Budapest, október 8. 1–2.
- MILLEKICH, János
1933. *Eisenhut Ferenc. A nagy művész halálának harmincadik évfordulójára*. Jugoszlávia Magyar Újság, II. évf. 152. szám, Szabadka, június 4., 9.
- MÜLLER Béla,
- Eisenhut als Mensch*, kézirat
- A Nagybányai művészet és művésztelep a magyar sajtóban 1896–1909*.
1996. (Timár Árpád, szerk.) Nagybánya Könyvek 7. Mission Art Galéria, Miskolc
- Palanka an der Donau. Eine Dokumentation unserer verlorenen Heimat im Batscher Land*.
1986. Heimatsortsauschuß Palanka, Sindelfingen, I–II.
- PREIM József
1884. *A tavaszi műtárlat*. Pesti Hírlap, Budapest, március 21., 13.
1886. *A jubiláris tárlat*. Pesti Hírlap, Budapest, november 12., 4–5.
- SOMOGYI József
1912. *Magyarok a müncheni képzőművészeti akadémián 1824–1890*. Művészet, XI. évf. 5. sz., Budapest, 178–188.

Spisak prilagača za podizanje lovačkog doma u Novom Sadu.

1939. Lovачki glasnik – Glasilo saveza lovačkih udruženja za Dunavsku Banovinu. God. XVIII, br. 3–4. Novi Sad, mart–april

SZANA Tamás

1888. *Magyar képek az őszi kiállításon. Képzőművészeti Csarnok őszi kiállítása.* Magyar Szalon, V. évf., december, Budapest, 275–276.

1889. *Magyar művészek. Műtörténelmi vázlatok képekkel.* Hornyánszky V. Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest, 33–48.

1890. *A magyar művészet századunkban.* Budapest

1896. *Két történelmi kép.* Fővárosi Lapok, 169., Budapest, június 20., 3.

SZELESI Zoltán

1956. *Részletek Bihari Sándor leveleiből.* Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 103–120.

SZENTELEKY Kornél

1923. *Színek és szenvedések – emlékezés Pechán József-re.* Minerva, Subotica

Szépművészeti Múzeum háborús műtárgyvesztéseinek jegyzése.

1952. Budapest.

SZITA László–Gerhard SEWANN

1997. *A legnagyobb győzelem.* Dokumentumok az 1697. évi török elleni hadjárat és a zentai csata történetéhez. Pécs – Szigetvár

SZMRECSÁNYI Miklós

1911. *Visszapillantás az Orsz. M. Képzőművészeti Társulat 50 éves múltjára.* Művészet, X. évf., 3. sz., Budapest, 97–158.

VAJDA Ernő

1900. *Téli tárlat.* Fővárosi Lapok, XXXVII. évf. 49–50. sz, Budapest, december 23., 13–14.

Válogatás a Nagybányai művészek leveleiből 1893–1944.

1997. (András Edit – Bernáth Mária, szerk.) Nagybánya Könyvek 8. Mission Galéria, Miskolc

VOJNITS Oszkár

1985. *Afrikai út – 1884.* Életjel Miniatűrök 41. Életjel, Szabadka

IRODALOM

Katalógusok

Aranyérmek, ezüstkoszorúk – Goldmedaillen, Silberkränze

1995. (Nagy Ildikó, Sinkó Katalin, szerk.) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.

ČERNI, Ružica–BATOROVIĆ, Mato

2003. *Motivi starog Iloka. Ilok u kartografiji i likovnom stvaralaštvu do 1940. godine.* Muzej grada Iloka, Ilok.

Dunai vázlatok. 19. századi rajzolóképek és városképek – Sketches on the Danube. Vedutas by 19th century artists.

2001. (Gellér Katalin, szerk.) Közép-európai Kulturális Intézet, Budapest.

DURANCI, Bela

1973. *Likovno stvaralaštvo Mađara u Vojvodini 1830–1930* Magyar képzőművészek alkotásai Vajdaságban. Gradski muzej, Subotica – Városi Múzeum, Szabadka.

Galerija Matice srpske

2001. (Šelmić, Leposava, szerk.) Galerija Matice srpske, Novi Sad.
Lélek és forma. Magyar művészet 1896–1914.
1986. (Eri Göngyi – O. Jobbágyi Zsuzsa, szerk.) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.
 LENC, Kristijan [Lenz C.]
1988. Minhensko slikarstvo 19. veka. Minhenska škola 1850–1900. Izložba slika iz Bavorskih državnih zbriki slika i drugih muzeja. / Münchener Schule 1850-1900. Gemälde aus dem Bestand der Bayerischen Staatsgemäldesammlungen und anderer Museen. Narodni muzej, Beograd
- Lumini și umbre. Tendințe coloristice în pictura maghiară între 1810–1920 / Árnyak és fények. Festészeti irányzatok a magyar képzőművészetben 1810–1920 között.*
2002. (Ion Șulea, Simon Endre, szerk.). Muzeul de Artă din Târgu-Mureș / Marosvásárhelyi Művészeti Múzeum.
Maros Megyei Múzeum – Bernády-gyűjtemény
2007. (Sütő Csaba, Szűcs György, Simon Endre, szerk.) Arcus Hungaricus Kft. Szentendre.
München | magyarul . Magyar művészek Münchenben 1850–1904
2009. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
A Művészház 1909–1914. Modern kiállítások Budapesten
2009. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
 PEJIN Attila
2001. A Zentai csata emlékezete. Az állandó kiállítás katalógusa. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta
A polgárság pompázó színei. A nagybecskereki képzőművészeti élet a 19. században és a 20. század elején – Taj divni kolorit graždanstva. Likovni život u Velikom Bečkereku u 19. i početkom 20. veka.
2009. Népmúzeum, Nagybecskerek – Narodni muzej, Zrenjanin
 POPOVIĆ, Vukica
1979. Mađarski slikari u Banatu – Magyar festőművészek Bánátban, Narodni muzej, Zrenjanin – Zrenjanini Népmúzeum, Zrenjanin
A sátán füstje. (Fejezetek a dohányzás történetéből.)
1985. (Gál Éva, szerk.) Janus Pannonius Múzeum – Pécsi Dohánygyár, Pécs
Vaszary János (1867–1939) gyűjteményes kiállítása
2007. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
Zichy Mihály, a „rajzoló fejedelem”
2007. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
 ZLAMALIK, Vinko
1989. Zbirka modernog mađarskog slikarstva. Umjetnine iz donacije dr Vinka Perčića – Art Works from dr Vinko Perčić's bequest. MGC – Muzejski prostor, Zagreb, 69–116.

Könyvek, tanulmányok

ANTAL Frigyes

1979. *Stílustörténet – kortörténet.* Corvina Kiadó, Budapest

ÁGOSTON Gábor – SUDÁR Balázs

2002. *Gül baba.* Terebess Kiadó, Budapest

ARIËS, Philippe – DUBY Georges

2003. *Istorija privatnog života. Od revolucije do prvog svetskog rata.* (Historie de la vie privée IV De la Révolution à la Grande Guerre). Clio, Beograd

Bács–Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája.

1896. (Dudás Gyula, szerk.) I–II. Bács–Bodrogh vármegye közönsége, Zombor

Bács–Bodrogh vármegye

1909. (Borovszky Samu, szerk.) I–II. Magyarország vármegyéi és városai, Országos Monográfiai Társaság, Budapest.

BAIKOVA, I.

1983. *Museum in and around Moscow*. Raduga Publishers, Moscow

BAKÓ Zsuzsanna

1999. *Adatok a Székely Bertalan életmű kutatásához*. In: Székely Bertalan (1835–1901) kiállítása. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 13–58.

BALASSY Ildikó

1990. *A Zentai csata a képzőművészetben. I–III*. Magyar Szó, Tiszavidék, Újvidék, október 5., október 12., október 19; 2.

1995. *A zentai Eugen-szobor regénye*. In: A zentai csata. (Szloboda János, szerk.) Zentai Monográfia Füzetek 37., Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta
1999. *I. Ferenc József, a magyarok királya Zentán*. Bácsország V. évf, Szabadka, IX–X., 17–20.

BALAT, Irena

1989. *Dvorac u Čelarevu – istorijat, arhitektura i zbirka stilskog nameštaja*. Vojvodanski muzej, Novi Sad

BALOGH László

1988. *Die ungarische Facette der Münchner Schule*. Pinsker Verlag, Mainburg

BANNER Zoltán

1990. *Erdélyi magyar művészet a XX. században*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest

BARROW, R. J.

2001. *Lawrence Alma – Tadema*. Phaidon Press, London

BARTA László – BALASSY Ildikó

1995. *A zentai csata*. Zentai monográfiai füzetek – Građa za monografiju Sente, 37. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta

BELLÁK Gábor

1995. *Benczúr Gyula és a Millenniumi hódolat*. Városi Múzeum, Gödöllő

2001. *Benczúr Gyula*. Corvina, Budapest

BELGIN, Tayfun–WINKLBAUER, Andrea

2005. *Harem – Geheimnis des Orients*. Kunsthalle, Krems

BELJANSKI, Milenko

1975. *Županijska zgrada u Somboru*. Sombor

BEREND T. Iván

1986. *A millenniumtól a Tanácsköztársaságig*. In: Lélek és forma – Magyar művészet 1896–1914. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 5–8.

BERKOVITS Ilona

1964. *Zichy Mihály élete és munkássága (1827–1906)*. Akadémiai Kiadó, Budapest

BERNÁTH Mária

1993. *Stilustendenciák a millenáris kiállítás festészeti anyagában*. In: A historizmus művészete Magyarországon. (Zádor Anna, szerk.) MTA – Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 148–176.

BIEDERMANN, Gottfried

1983. *Zur Orientalmalerei Carl Leopod Müllers (1834–1892)*. Von Österreichischer Kunst, Klagenfurt, 185–190.

B. NAGY Anikó

1999. *A testületek erotikája a historizmus nyomtatványain*. In: Erotika és szexualitás a magyar képzőművészen. (Andrási Gábor, szerk.) Független Képzőművészeti Műhely Ligája, Budapest, 9–26.

2005. *Nuda pecuina*. In: A modell. Női akt a 19. századi magyar művészetben. (Imre Györgyi, szerk.) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 371–376.

BOGDANOVIĆ, Ž. – TOMIĆ, P, J. ROMELIĆ – J. PLAVŠA, L. LAZIĆ – Đ.

KRALJ

1997. *Opština Bačka Palanka. Geografska monografija vojvođanskih opština*. Prirodno – matematički fakultet, Institut za geografiju. Novi Sad

BOHRER, N. Frederick

2003. *Orientalism and Visual Culture. Imagining Mesopotamia in Nineteenth-Century Europe*. University Press, Cambridge

BOROS Judit

2006. *Magyar festők Párizsban (1880–1896)*. Doktori disszertáció ELTE–BTK, Budapest, kézirat

CENNERNÉ WILHELMB Gizella

1981. *A történeti festészet ábrázolási típusai*. In: Művészet Magyarországon 1830–1870. (Szabó Júlia – Széphelyi F. György, szerk.) MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, Budapest, 47–56.

1982. *Than Mór (1828–1899)*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest

CLARK, Kenneth

1986. *Az akt*. Corvina, Budapest

CLAYTON, A. Peter

1990. *The Rediscovery of Ancient Egypt. Artists and Travellers in the 19th Century*. Thames and Hudson. London

CVJETIČANIN, Tatjana – PETROVIĆ, Petar – PANTIĆ, Jovan

2004. *Dosije Paja Jovanović*. Konzervacija i restauracija slika ukradenih sa izložbe u Arandelovcu 2001. godine. Narodni muzej, Beograd

CSETRI Károly

1936. *Bácska lakossága a legrégibb időkől a XIX. század végéig*. Budapest

CZAGA Viktória

2003. *A harcos emlék – szoborsors Magyarországon. A Hentzi – emlékmű története*. In: Acta Musei Militaris in Hungaria – A Hadtörténeti Múzeum Értesítője, 6. Budapest, 79–112.

ČELEBONVIĆ, Aleksa

1974. *Ulepšani svet. Slikarstvo buržoaskog realizma od 1860. do 1914*. Izdavački zavod Jugoslavija, Beograd

DANCS Mária

1996. *Lyka Károly és a nagybányai művészet*. In: Nagybánya művészete. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest. 152–158.

DIVALD Kornél

1927. *Magyar művészettörténet*. Szent István könyvek 47. sz., Budapest

DURANCI, Bela

1982. *A két Pechán – Dva Pehana*. Forum, Novi Sad – Újvidék

DÖMÖTÖR János

1968. *Tornyai Baján*. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1966–1967 /1. Szeged, 146–166.

EIMANN Johann

1828. *Der Deutscher Kolonist*, Pesth

ÉRI Gyöngyi–JOBBÁGYI Zsuzsanna

1997. *A magyar századforduló 1896–1914*. Corvina, Budapest

FARKAS Zsuzsa

2002. *Panorámák és ködfátyolképek az 1840–1850-es években Pesten és Budán*. In: Annales de la Galerie Nationale Hongroise. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve, 1997–2001., Budapest, 139–147.

Fejezetek a szexualitás történetéből

1986. (Oláh Tamás, szerk.) Gondolat, Budapest

FÜLEMILE Ágnes

2005. *Gondolatok az orientalizmusról Marastoni Jakab Görög nő című képe kapcsán.* In: Művészettörténeti értesítő, LIV. No 1-2. Budapest, 109–124.

FOLSACH, Birgitte

1996. *By the Light of the Crescent Moon. Images of the Near East in Danish art and literature, 1800–1875.* The David Collection, Copenhagen

FREY Imre

1907. *A zentai csata emlékérméi.* Numizmatikai Közlöny (Gohl Ödön) VI. évf., I. füzet, Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest

GÁBOR Eszter

1981. *Művészeti díjak, ösztöndíjak; Festészeti pályázatok; Magyar képzőművészek külföldi akadémiákon.* Hauszmann Alajos. In: Magyar művészet 1890–1919, I. kötet (Németh Lajos, szerk.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 134–136, 138–139, 145–148, 192–194.

GAJDOS Tibor

1995. *Szabadka képzőművészete.* Életjel, Szabadka

GALAVICS Géza

1986. *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet.* Képzőművészeti Kiadó, Budapest

GAUS, Adalbert Karl

1958. *Erinnerungen an Palanka.* Donauschwäbische Beiträge 23. Pannonia Verlag, Freilassig in Bayern

GERELYES Ibolya – KOVÁCS Orsolya

1999. *Egy ismeretlen orientalista.* Zsolnai Miklós keleti kerámiagyűjteménye. Janus Pannonius Múzeum, Pécs – Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

GULYÁS Gizella

1976. *A Münchener Képzőművészeti Akadémia és művészképzésünk 1808–1945.* Hungarológiai Közlemények VIII. évf. 3–4. szám, Újvidék, 26–27.

2007. *Mály József élete és művészete (1860–1901).* Atlantis, Újvidék

GYURKOVICS Tibor – ALMÁSI Tibor – SZÉKELY Zoltán

2000. *Gyurkovics-gyűjtemény. XIX–XX. századi festmények.* (Almási Tibor, szerk.). Hansági Múzeum és Alapítvány, Mosonmagyaróvár

HALÁSZ, Gyula

1937. *Öt világrész magyar vándorai.* Budapest

HEPP, Nikolaus

1930. *150 Jahre Bačka-Palanka – Die Geschichte Bačka-Palanka.* Novi Vrbas
A historizmus művészete Magyarországon

1993. (Zádor Anna, szerk.), MTA – Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest

HOFMANN, Werner

1987. *A földi paradicsom. 19. századi motívumok és eszmék.* Képzőművészeti Kiadó, Budapest

2005. *Venusz ég és föld között.* In: A modell – The Modell. Női akt a 19. századi magyar művészetben – Female Nude Imagery in 19th-century Hungarian Art. (Imre Györgyi, szerk.) Magyar Nemzeti Galéria – Hungarian National Gallery, Budapest, 63–82.

A Honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság – 1100 godina doseljenja Mađara i Vojvodina

1997. Egy tudományos tanácskozás anyaga – Zbornik radova naučnog skupa, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Forum Könyvkiadó, Újvidék

HUSZKA József

1930. *A magyar turáni ornamentika története.* Pátria, Budapest

JANKULOV, Borislav

2003. *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku.* Matica srpska, Novi Sad – Istorijfski arhiv, Pančevo

JANKÓ Béla

1967. *A gőzhajózás kezdete a Dunán – Carolina, az első gőzhajó*. Közlekedési Múzeum, Budapest

1972. *A magyar állami hajózás 75 éves története, 1895–1970*. A Gépipari Tudományos Egyesület kiadása, Budapest

JÁSZAI Géza

1970. *München und die Kunst Ungarns von 1800. bis 1945*. Ungarn Jahrbuch, Ungarischen Institutes München, 143–153.

JOVANOV, Jasna

1985. *Minhenska škola i srpsko slikarstvo*. Galerija Matice srpske, Novi Sad

JUNG Károly

1991. *A Gül baba-hagyomány magyar és délszláv vonatkozásai*. Híd LV. évf. 11. sz., Újvidék, 1012–1024.

JURECSKÓ László

1995. *A magyar iparművészet szervezői és K. Lippich Elek*. Ars Hungarica, XXIII. évf. 1. sz., Budapest, 107–119.

KÁICH Katalin

1980. *Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulata (1883–1918)*. Forum Könyvkiadó – A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

1997. *Bács-Bodrog vármegyei monográfia 1896-ból*. In: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság – 1100 godina doseljenja Mađara u Vojvodinu. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Forum Könyvkiadó, Novi Sad – Újvidék, 327–338.

2006. *A bogyfák árnyékában*. Tanulmányok Zombor művelődéstörténetéből. I. kötet. Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság, Újvidék

KEMÉNYFI Róbert

2008. *Így védte Dobó Eger várát? – Történeti tudat kontra művészi parafrázis*. In: Bennünk élő múltjaink. történelmi tudat – kulturális emlékezet. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta

KERNY Terézia

2000. *Historia Santi Ladislai. A kerlési ütközet ábrázolásairól*. In: Történelem – Kép. Szemelvények a múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. / Geschichte – Geschichtsbild. Die Beziehung von Vergangenheit und Kunst in Ungarn. (Mikó Árpád, Sinkó Katalin, szerk.) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 188–196.

KESERŰ Katalin

1993. *Várábrázolások. Táj és történelem a historizmus festészetében Magyarországon*. In: A historizmus művészete Magyarországon – Művészettörténeti tanulmányok. (Zádor Anna, szerk.) Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 223–241.

KISBÁN Eszter

1988. *A kávé bevezetése Magyarországon*. Ethnographia XCIX., Budapest, 149–177.

KOLTA Magdolna

1997. *Képmutogatók – A fotográfiai látás kultúrtörténete*. In: Budapesti Negyed 15/1.5–30. Elektromos dokumentum: http://www.fotoklikk.hu/fm/kepmutogatok/iv_a.html

KONDRÁDYNÉ GÁLOS Magda

1965. *A Newyorktól a Hungáriáig*. Minerva, Budapest

KORHECZ PAPP Zsuzsanna

2007. *Nagyméretű feltekert képek restaurálása*. Museion, 6, Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica – Szabadka, 143–180.

2008. *Nagyméretű feltekert képek*. Újjászületések. Restaurálási, egyházművészeti és kultúrtörténeti képes tanulmányok. Életjel, Szabadka, 115–133.

KÓSA László

2001. *A magyar néprajz tudománytörténete*. Osiris Kiadó, Budapest

KOVÁCS Ágnes

1994. *A magyar – bajor kulturális kapcsolatok a XIX. században, különös tekintettel a Müncheni Királyi Képzőművészeti Akadémia és a magyar képzőművészeti kapcsolataira.* Ph.D. disszertáció, Eötvös Lőránd Tudomány Egyetem, Budapest, kézirat

1996. *A Müncheni Királyi Képzőművészeti Akadémia az 1890-es években.* In: Nagybánya művészete (Csorba Géza – Szücs György, szerk.) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 101–109.

2001. *Kiállítási boom és műtárgy-túltermelés Münchenben a századfordulón.* Budapesti Negyed, 32–33. 2–3.

2007. *A „csodás Kelet” festője: Eisenhut Ferenc.* Magyarok Münchenben 4. Art-magazin, V. évf. 1. sz., Budapest, 72–78.

2009. *Nemzetközi kiállítások Münchenben és Magyar résztvevőik.* In: München | magyarul. Magyar művészek Münchenben 1850–1904. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 87–99.

KOVÁCS Ákos

1997. *Két körkép.* Sik Kiadó, Budapest

KUSOVAC, Nikola

1973–A. *Paja Jovanović, slike velikog formata.* Narodni muzej, Beograd

1973–B. *Iz zbirke Narodnog muzeja u Beogradu.* Narodni muzej, Kragujevac

1984. *Paja Jovanović (1859–1957).* Galerija Matice srpske, Novi Sad

LANGER, Brigitte

1992. *Das Münchener Künstleratelier des Historizismus.* Verlagsanstalt “Bayerland” Dachau

LARKIN, W. Oliver

1960. *Art and Life in America.* New York

LEMAIRE, Gérard-Georges

2005. *The Orient in Western art.* Könemann

LUDWIG, Horst

1977. *Malerei der Gründerzeit.* Gemäldekataloge der Neuen Pinakothek, Bd. VI, München, 261.

1978. *Münchener Malerei im 19. Jahrhundert.* Hirmer Verlag, München

LYKA Károly

1953. *Festészeti életünk a millenniumtól az első világháborúig.* Képzőművészeti Alap, Budapest

1981. *A táblabíró világ művészete.* Magyar Művészet 1800–1850. Corvina, Budapest

1982. *Magyar művészélet Münchenben.* Magyar Művészet 1867–1896. Corvina, Budapest

MAGYAR LÁSZLÓ

1985. *Három kincsestár.* Adalékok a szabadkai levéltár, könyvtár és múzeum történetéhez. Életjel Miniatűrök 40., Életjel, Szabadka.

A Magyar Nemzet Története

1898. (Szilágyi Sándor, szerk.) VII. kötet. Budapest

Magyarország hadtörténete

1985. Borus József (szerk.) I. kötet. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest

A magyarországi művészet története

1970. (Fülep Lajos, Dercsényi Dezső, Zádor Anna, szerk.). I–II. Ötödik, átdolgozott kiadás. Corvina Kiadó, Budapest

Magyar Művészet 1890–1919.

1981. (Németh Lajos, szerk.) I–II, Akadémiai Kiadó, Budapest

A Magyar Tudományos Akadémia és a Művészetek a XIX században – The Hungarian Academy of Sciences and the Fine Arts in the Ninethy Century.

1992. (Szabó Júlia, Majoros Valéria, szerk.). MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest

MARIĆ, Marija

1983. *Tragom slike “Bitka kod Sente”.* Dometi, god.X, br. 35, Sombor, 112–118.

MARTIN György

1979. *Tánc*. In: A magyar folklór. (Ortutay Gyula, szerk.) Tankönyvkiadó, Budapest

MARTINOVIĆ – CVIJIN, Kaća

2002. *Subotički opus Ferenc Rajhla – Raichle J. Ferenc szabadkai alkotásai*. In: A szecesszió Szabadkán – Secesija u Subotici. Iróközösség, Szabadka – Kijarat Kiadó, Budapest, 76–103.

A Mintarajzanodától a Képzőművészeti Főiskoláig

2002. (Blaskóné Majkó Katalin, Szőke Annamária, szerk.). Magyar Képzőművészeti Egyetem, Budapest

MOHAY Tamás

2008. *Zenta és Máriapócs: Adalékok a képkultusz és a történeti emlékezet kapcsolataihoz*. In: Bennünk élő múltjaink. történelmi tudat – kulturális emlékezet. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta

MUHI János

1944. *Zombor története*. Kalangya Kiadás, Zombor

MÜLLER, Adalbert

1958. *Franz Eisenhut*. In: Gaus, Adalbert Karl, Erinnerungen an Palanka. Donauschwäbische Beiträge 23. Pannonia Verlag, Freilassing in Bayern, 88–92.

MÜLLER, Adalbert – Polyato

1961. *Franz Eisenhut. Ein donauschwäbischer Maler orientalischen Lebens*. Österreichische Begegnung, heft 4., S. 51–57.

1963. *Der Orientaler Franz Eisenhut*. Österreichische Begegnung, heft 3/4., S. 90–102.

1966. *Franz Eisenhut. Ein donauschwäbischer Maler orientalischen Lebens*. Herausgegeben von der Forschungs- und Kulturstelle der Österreicher an dem Donau-, Sudeten- und Karpatenraum. Wien

NÉMETH Lajos

1974. *A XIX. század művészete*. A historizmustól a szecesszióig. Corvina Kiadó, Budapest

1981. *A képzőművészet tematikai és ikonográfiai alakulása*. In: Magyar művészet 1890–1919, I. kötet (Németh Lajos, szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 80–89.

NÉMETHY Lajos

1884. *Ki volt Gül baba*. Századok, Budapest, 1884. 608–612.

NIKOLIN, Ljubiša

1996. *Stalež Dunderskih*. Tersit, Beograd – Budućnost, Novi Sad, 305–306.

NINKOV K. Olga

2000. *A Nyugat- és Közép- Európai kávéfogyasztás korai korszaka*. Létünk, XXX.évf., 1–2., szám, Újvidék, 106–112.

2002. *Kiállítás a Milekics villában. A Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállítása, Palics 1952*. Üzenet, Szabadka, 2002. tavasz, 272–287.

2004. *A Városi Múzeum képzőművészeti osztályának története (1894–2004) – Istorijat umetničkog odeljenja Gradskog muzeja Subotica (1894–2004)*. In: Museion, 4, Városi Múzeum, Szabadka, 207–270.

2006. *Nem csak a Zentai csata festője!* In: Magyar Szó, Újvidék, július 22–23. XI.

2007-a. *Müller Béla, egy az elfelejtettek közül. Adalék a Bácskai Képtár teljesebb áttekintéséhez – Jedan od zaboravljenih: Bela Miler. Prilog celovitom sagledavanju Bačke galerije*. In: Museion, 6, Városi Múzeum, Szabadka

2007-b. *Život i delo Franca Ajzenhuta. Povodom 150. godišnjice rođenja umetnika – Eisenhut Ferenc élete és művészete. Születésének 150. évfordulója alkalmából – Kunst und Leben von Franz Eisenhut. 150 Jahre von dem Geburt*. Gradski muzej – Városi Múzeum, Subotica – Szabadka

OROSZ Péter

2007. *Márk Lajos festőművész élete és munkássága*. Duna Palota Kulturális Kht., Budapest
Ortssippenbuch Palanka in der Batschka

1981. (Anton Reimann, szerk.). Herausgegeben von der Zentralstelle für Personen und Familiengeschichte, I–II, Frankfurt am Main
- PAP, Liviija**
1988. *Bačka Palanka*. Monografska građa za proučavanje istorije grada. Muzejska jedinica Bačka Palanka, Književni Klub „DIS”, Bačka Palanka
- PAPP Vera Ágnes**
2001. *Kávéházi belső tér 1880 és 1940 között*. In: Budapest Nagykávéház kiállítás katalógusa. Ernst Múzeum, Budapest, 58–60.
- PANIC, Vladimir**
1982. *Istorijsko društvo u Somboru*. Dometi, XIX. évf. 30. sz., Sombor / Zombor, 97–108.
- PEJIN Attila**
1997. *A Zentai csata olvasókönyve*. Dokumentumválogatás a *Fogyó félhold árnyékában* c. művelődéstörténeti vetélkedőhöz – Čitanka o bici kod Sente, zbirka tekstova za kulturno-istorijsko takmičenje “U senci zalazećeg meseca”. KOC Thurzó Lajos, Dudás Gyula MLK, Senta – Zenta
2006. *A Dudás család krónikája*. Thurzó Lajos Közművelődési Központ, Zenta
- Petőfi költeményeinek díszkiadása**
1900. Atheneum, Budapest
- PINTÉR K. Tamás**
1997. *Gül bala türbe – Gül baba Türbesi*. Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára 557.szám. Budapest
- RESSELY, Othmar**
1958. *Zwei Wohltäter: Mezey und Flasch*. In: Gaus, Adalbert Karl, Erinnerungen an Palanka. Donauschwäbische Beiträge 23. Pannonia Verlag, Freilassing in Bayern, 79–81.
- RÉTI István**
1954. *A Nagybányai Művésztelep*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest
- RÉVÉSZ Emese**
2005. *A magyar historizmus*. Stílusok – korszakok. Corvina Kiadó Kft., Budapest
- ROMVÁRY Ferenc**
1968. *A Modern Magyar Képtár története*. Új szerzemények Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1967. Pécs, 219.
- RÓZSA György**
1995. *Városok, várak, kastélyok*. Régi Magyarországi látképek. Budapest
- SAID, W. Edward**
2000. *Orientalizmus*. Európa Könyvkiadó, Budapest
- SÁRMÁNY Ilona**
1989. *Gustav Klimt*. Corvina Kiadó, Budapest
2005. „*A tájak biblikusan monumentális*” *A hangulati szimbolizmus biblikus képei Frenczy Károlynál*. In: Angyalokra szükség van. Tanulmányok Bernáth Mária tiszteletére. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest
- SINKÓ Katalin**
1981. *Orientalizáló életképek*. In: Művészet Magyarországon 1830–1870. (Szabó Júlia – Széphelyi F. György, szerk.) MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, Budapest, 98–106.
1986. *A valóság története, avagy a történelem valósága. A millennium-ünnep historizmusa*. In: Lélek és forma. Magyar művészet 1896–1914. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 12–20.
1993. „*A História a mi erős várunk*.” *A millenniumi kiállítás mint Gesamtkunstwerk*. In: A historizmus művészete Magyarországon. (Zádor Anna, szerk.) MTA – Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 132–147.
- SISA József**
2005. *Steindl Imre*. Holnap Kiadó, Budapest
- STAUD Géza**

1999. *Az orientalizmus a magyar romantikában*. II. kiadás, Terebess Kiadó, Budapest

SZABADI Judit

1884. *A szimbolizmus Magyarországon*. In: A szimbolizmus enciklopédiája. (Jean Cassou, szerk.) Corvina Kiadó, Budapest, 309–344.

1993. *A társasági festészet*. In: A historizmus művészete Magyarországon. (Zádor Anna, szerk.) Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete, Budapest, 177–201.

SZABÓ Júlia

1985. *A XIX. század festészete Magyarországon*. Corvina Kiadó, Budapest

1992. *Minerva és Pannónia. A Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. századi képzőművészet*. In: A Magyar Tudományos Akadémia és művészetek a XIX. században – The Hungarian Academy of Sciences and the Fine Arts in the Nineteenth Century. (Szabó Júlia, Majoros Valéria, szerk.) MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest

1993. *Szent László a XIX. század magyarországi festészetében és grafikájában*. In: A historizmus művészete Magyarországon – Művészettörténeti tanulmányok. (Zádor Anna, szerk.) Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest, 202–222.

2000. *A mitikus és a történeti táj*. Balassi Kiadó – MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest

B. SZABÓ György

1989. *A tér és idő árnyékában*. Forum Könyvkiadó, Újvidék

SZATMÁRI Gizella

2000. *A Hentzi – emlékmű*. In: Történelem – Kép (Mikó Árpád, Sinkó Katalin, szerk.) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 686–688.

SZELESI Zoltán

1980–1981. *A szegedi Múzeum rajzművészeti gyűjteménye*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 363–385.

SZÉPHELYI F. György

1981. *Képzőművészeti felsőoktatás*. In: Magyar művészet 1890–1919. (Németh Lajos, szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 155–158.

SZÍJ Béla

1981. A műtárgymeghatározás elvi és gyakorlati feladatai. Művészet, XXII. évf. 6. sz., Budapest, 8–13.

SZILÁRDFY Zoltán

1984. *Barokk szentképek Magyarországon*. Corvina Kiadó, Budapest

2000. *A török háborúk emléke barokk szentképeken*. In: Történelem – Kép, Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. (Mikó Árpád, Sinkó Katalin, szerk.) Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 348–359.

SZINYEI MERSE Anna

2009. *Magyar festőtanárok lengyel tanítványai Münchenben*. In: München | magyarul – Magyar Művészek Münchenben 1850–1914. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

SZÜCS Árpád – WÓJTOWICZ Małgorzata

1996. *A Feszty – Körkép*. Helikon Kiadó, Budapest

SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella

1983. *Barabás Miklós (1810–1898)*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest

2001. *Régi dicsőségünk.... A magyar történelmi képek a XIX. században*. Corvina Kiadó, Budapest

TELEPY Katalin

1963. *Benczúr*. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 3., Nyíregyháza

1980. *Telepy Károly*. Corvina Kiadó, Budapest

1981. *Iványi Grünwald Béla*. In: Magyar művészet 1890–1919, I. kötet, (Németh Lajos, szerk.) Akadémiai kiadó, Budapest, 300–305.

THORNTON, Lynne

1983. *Les Orientalistes. Peintre Voyageurs 1828-1908*. A.C.R. Edition, Courbevoie, Paris

1993. *La femme dans la peinture orientaliste*. A.C.R. Edition, Internationale, Paris

1994. *Women as portrayed in orientalist painting*. A.C.R. Edition, Poche Couler, Paris
TÓTH Ferenc

1995. *A külföldi művészet jelenléte és pártolása az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításain. Die Anwesenheit und die Unterstützung der ausländischen Kunst an den Ausstellungen der Ungarischen Gesellschaft für Bildende Kunst. Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Goldmedaillen, Silberkränze*. Magyar Nemzeti Galéria. Ungarische Nationalgalerie. Budapest, 117–126.

VADAS Ferenc

1996-a. *Belsőépítészet és térhasználat a New Yorkban*. Budapesti Negyed 12–13. Budapest

1996-b. *Programtervezetek a millennium megünneplésére (1893)*. Ars Hugarica, XXIV. évf. 1. sz., Budapest, 3–53.

Vágó Pál almanach

2006. (Vágó Pálné, szerk.) *Forrásközlő hírnök*. Vágó Pál Emlékbizottság, Budapest

VASIĆ, Pavle

1984. *Umetnička topografija Sombora*, Matica srpska, Novi Sad

VÉGVÁRI Lajos

1958. *Munkácsy Mihály élete és művei*. Akadémiai Kiadó, Budapest

1983. *Munkácsy Mihály 1844–1900*. Képzőművészeti Kiadó, Budapest

WICHMANN, S.

1979. *Die Münchener Schule 1850–1914*. Haus der Kunst, München

Zichy-expedíció Kaukázus, Közép-Ázsia 1895.

2000. (Erdélyi István, szerk.) *Szádeczky-Kardoss Lajos útinaplója*. Magyar Őstörténeti Kutató és Kiadó, Budapest

ZWICKL András

1996. *Nagybánya és az akttfestészet. Nagybánya művészete – Die Kunst von Nagybánya – The Art of Nagybánya*. Magyar Nemzeti Galéria – Ungarische Nationalgalerie – Hungarian National Gallery, Budapest, 246–268.

Kézikönyvek, kronológiák, lexikonok**Bruckmanns Lexikon der Münchener Kunst**

1981. (Ludvig, Horst, szerk.) *Münchener Maler im 19. Jahrhundert*. I. kötet. Verlag F. Bruckmann KG, München

CHEVALIER, Jean – GHEERBANT, Alain

1987. *Rječnik simbola*. Nakladni zavod MH, Zagreb

GEROLD LÁSZLÓ

2001. *Jugoszláviai Magyar Irodalmi Lexikon (1918–2000)*. Forum, Újvidék

Gutenberg Nagy Lexikon

1931. IX. kötet, Budapest.

Jugoslovenski književni leksikon

1984. (Živan Milisavac, szerk.) Matica Srpska, Novi Sad

Kortárs magyar művészeti mexikon, I–III.

1999–2001. (Fitz Péter, szerk.), Enciklopédia Kiadó, Budapest.

Magyar Életrajzi Lexikon

(Kenyeres Ágnes, szerk.) *HTML változat: Magyar Elektronikus Könyvtár*, <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>

Magyar néprajzi lexikon, I–V.

- 1977–1982. (Ortutay Gyula, főszerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest
Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig
 1983. I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest
Művészeti lexikon, I–IV.
 1965–1968. (Zádor Anna, Genthon István, szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest.
A Pallas nagy lexikona, I – XVI.
 1893–1897. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest.
A romantizmus enciklopédiája
 1984. (Claudon, Francis, szerk.) Corvina Kiadó, Budapest
 SZENDREI János – SZENTIVÁNYI Gyula
 1915. Magyar képzőművészek lexikona, I. kötet. Budapest
Szettek lexikona
 1994. (L. Jeszenszky Ágnes) Dunakönyv Kiadó, Budapest
 SZENTIVÁNYI Gyula
 MTA – MTI Lexikon osztály, Lexikon, 45. kötet. (kézirat)
A szimbolizmus enciklopédiája
 1984. (Cassou, Jean, szerk.) Corvina Kiadó, Budapest
 THIEME, H. – BECKER, H.
 1955. Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler des 20. Jahrhunderts, Bearb. v. H. Vollemer, Leipzig
Új magyar irodalmi lexikon.
 2000. (Péter László, szerk.) Akadémiai Kiadó, Budapest
Világtörténet évszámokban 1789–1945
 1982. (Ormos Mária, szerk.) Gondolat Könyvkiadó, Budapest
Zenei Lexikon
 1984. (C. Dahlhaus, H.H. Eggebrecht, Boronkay A., szerk.), Zeneműkiadó, Budapest